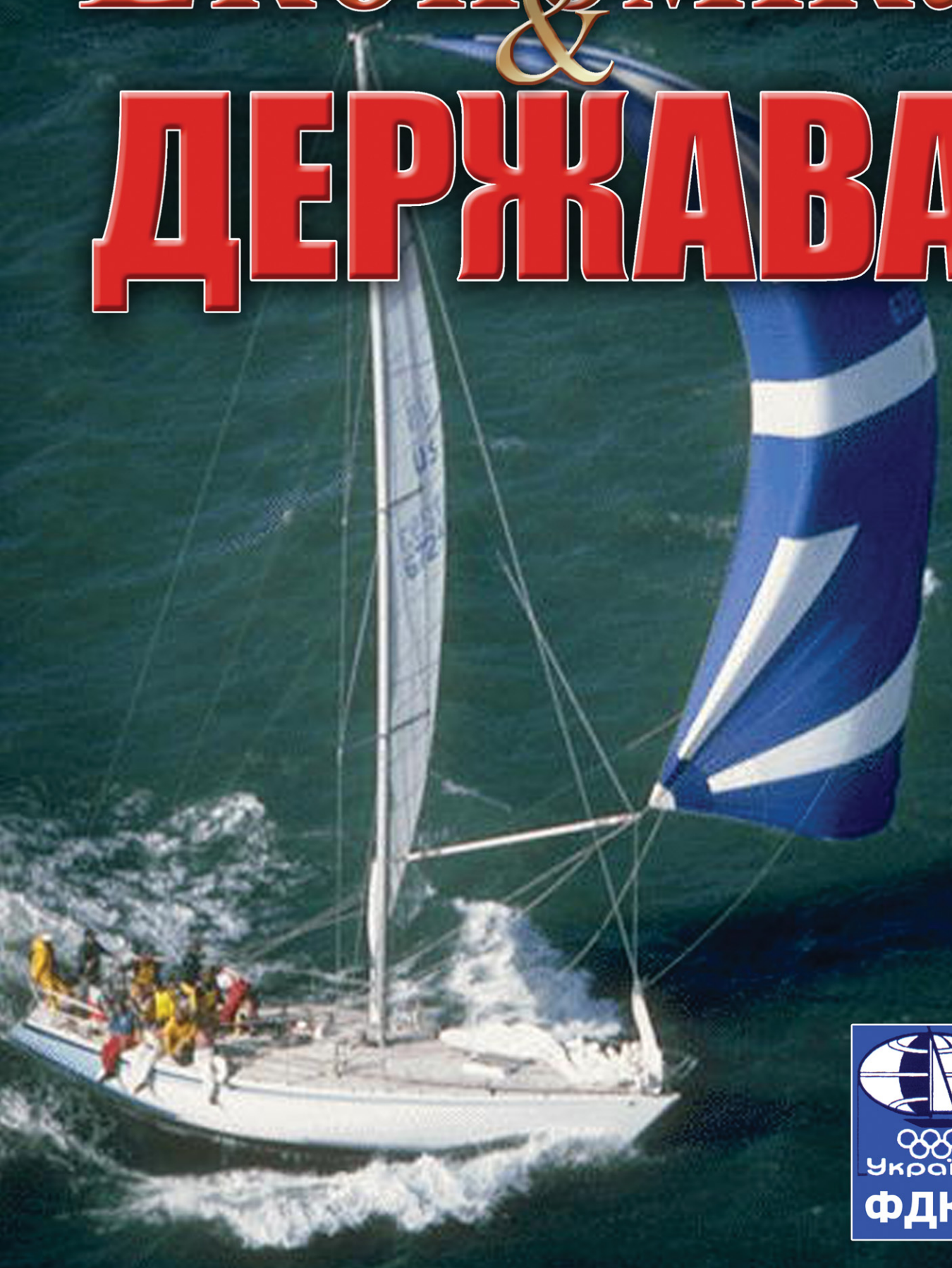

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 8 серпень 2022 р.

ЕКОНОМІКА & ДЕРЖАВА

Денисенко Микола Павлович, головний редактор, доктор економічних наук, професор, професор кафедри смарт-економіки, Київський національний університет технологій та дизайну

Федоренко Станіслав Валентинович, заступник головного редактора, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища і охорони праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Кучеренко Ганна Борисівна, відповідальний секретар

Андрущенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Гармідер Лариса Дмитрівна, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки промисловості та організації виробництва, ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

Гайдуцький Павло Іванович, доктор економічних наук, професор, академік Національної аграрної академії наук, директор Інституту стратегічних оцінок Президентського фонду Леоніда Кучми «Україна»

Гайдуцький Андрій Павлович, доктор економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки і маркетингу, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Гайдуцький Іван Павлович, доктор економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Гнатєва Тетяна Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент

кафедри обліку і оподаткування, Одеський державний аграрний університет

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Князевич Анна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

Кожем'якіна Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри теоретичної і прикладної економіки, Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Лутай Лариса Анатоліївна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України

Mangirdas Morkunas (Мангірдас Моркунас), Doctor of Philosophy in Management and business administration Associate professor, Head of Logistics Management study program, Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania

Мельник Альона Олексіївна, доктор економічних наук, професор

Надрага Василь Іванович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри управління персоналом та економіки праці, Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України

Ніколюк Олена Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту і логістики, Одеська національна академія харчових технологій

Олешко Анна Анатоліївна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри смарт-економіки, Київський національний університет технологій та дизайну

Пантелєєва Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Резнікова Наталія Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Руженський Микола Мусійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту, Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України

Сазонець Ігор Леонідович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

Сардак Сергій Едуардович, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Таврійський державний агротехнологічний університет, м. Мелітополь

Тулчинська Світлана Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Чвертко Людмила Андріївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Чорна Людмила Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри управління та адміністрування, Житомирський інститут ПрАТ «ВНЗ «Межрегіональна академія управління персоналом»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Яременко Людмила Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Ярошевська Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор кафедри економіки, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

(постанова президії ВАК України

від 27 травня 2009 р. № 1-05/2,

наказ Міністерства освіти і науки

України № 1081 від 29.09.2014 р.)

Наказ Міністерства освіти і науки

України № 1643 від 28.12.2019 р.

(Категорія «Б»).

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКО-МЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);

— SIS;

— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 9144,

від 09.09.2004 року

ISSN 2306-6806

Передплатний індекс: 01751

Адреса редакції:

м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73

(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.nayka.com.ua

www.economy.in.ua

Засновники:

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості

України,

ТОВ "Редакція журналу

"Економіка та держава"

Видавець:

ТОВ "АКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

Рекомендовано до друку Вченою

Радою 18.08.22 р.

Підписано до друку 18.08.22 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 21,4.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1808/2.

Віддруковано у ТОВ «АКС центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

У НОМЕРІ:

Економіка та держава № 8/2022

Економічна
наука

<u>Затонацька Т. Г., Горячева К. С., Остапенко О. П.</u>	
Перспективи цифрової трансформації механізму фінансування Збройних Сил	4
<u>Князевич А. О.</u>	
Організаційно-правові основи регулювання процесів релокації українських підприємств в умовах війни	9
<u>Олешко А. А., Будякова О. Ю., Квас В. О.</u>	
Регулююча роль держави у відновленні національної економіки	15
<u>Третьак А. М., Третьак В. М., Прядка Т. М.</u>	
Структура інституціонального середовища функціонування земельного устрою сільських територій як системи	19
<u>Дребот О. І., Тарнавський В. А.</u>	
Вплив фіскального регулювання сільськогосподарського землекористування на розвиток ринку земель в Україні	25
<u>Голян В. А., Лучечко Ю. М., Заставний Ю. Б., Мегинська Н. В.</u>	
Фінансове забезпечення охорони навколишнього природного середовища в умовах глобальних викликів: пріоритети та особливості	32
<u>Котлубай О. М.</u>	
Формування економічно доцільних умов фінансування будівництва суден в Україні	42
<u>Козловський С. В., Синегуб П. С.</u>	
Когнитивна оцінка інтелектуального капіталу економічних систем в економіці знань	48
<u>Криховецька З. М., Левандівський О. Т.</u>	
Сутність і напрями розвитку банківських інновацій	56
<u>Гаврик О. Ю.</u>	
Відображення обліку діяльності сільськогосподарських підприємств в міжнародних стандартах фінансової звітності	62
<u>Білак О. М., Дочинець Н. М.</u>	
Адміністрування грошових потоків медичних центрів	67
<u>Муха Р. А.</u>	
Вплив війни на заклади готельно-ресторанної сфери та їх конкурентоспроможність	72
<u>Закревська О. Ю., Юрченко О. А.</u>	
Формування податкової декларації з ПДВ із використанням програмного продукту М.Е.doc	77
<u>Маслов Д. С.</u>	
Тенденції розвитку відносин державного боргу в економіці України	84
<u>Кагурус І. Г., Перерва К. А.</u>	
Маркетингове дослідження ринку морозива в Україні	93
<u>Аксельрод Р. Б., Кіщак Н. Г.</u>	
Особливості атрибуції інструментарію цифрового адміністрування операційною діяльністю будівельних підприємств	99
<u>Шапалова А. П., Кузьменко О. П.</u>	
Фінансова та податкова звітність в умовах воєнного часу: ключові зміни та послаблення	105
<u>Олещук В. Т.</u>	
Особливості управління інформаційними потоками у туристичному бізнесі	111

CONTENTS:

Ekonomika ta derzhava № 8 / 2 0 22

Economy

<u>Zatonatska T., Horiacheva K., Ostapenko O.</u>	
PROSPECTS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF THE FINANCING MECHANISM OF THE ARMED FORCES	4
<u>Kniazevych A.</u>	
ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASIS OF REGULATION OF UKRAINIAN ENTERPRISES RELOCATION IN WAR CONDITIONS	9
<u>Oleshko A., Budiakova O., Kvas V.</u>	
REGULATORY ROLE OF THE STATE IN THE RECOVERY OF THE NATIONAL ECONOMY	15
<u>Tretiak A., Tretiak V., Priadka T.</u>	
STRUCTURE OF THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF THE FUNCTIONING OF THE LAND SYSTEM OF RURAL TERRITORIES AS A SYSTEM	19
<u>Drebot O., Tarnavskiy V.</u>	
THE EFFECT FISCAL REGULATION OF AGRICULTURAL LAND USE TO THE DEVELOPMENT OF THE LAND MARKET IN UKRAINE	25
<u>Golyan V., Luchechko Y., Zastavnyy Y., Medynska N.</u>	
FINANCIAL SUPPORT OF ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES: PRIORITIES AND FEATURES	32
<u>Kotlubai O.</u>	
FORMATION OF ECONOMICALLY FEASIBLE CONDITIONS FOR FINANCING THE CONSTRUCTION OF VESSELS IN UKRAINE	42
<u>Kozlovskiy S., Syniehub P.</u>	
COGNITIVE ASSESSMENT OF INTELLECTUAL CAPITAL OF ECONOMIC SYSTEMS IN THE KNOWLEDGE ECONOMY	48
<u>Krykhovetska Z., Levandivskiy O.</u>	
THE ESSENCE AND DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT OF BANKING INNOVATIONS	56
<u>Gavryk O.</u>	
REFLECTION OF ACCOUNTING FOR THE ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS	62
<u>Bilak O., Dochynets N.</u>	
ADMINISTRATION OF HEALTH CENTRE CASH FLOWS	67
<u>Mukha R.</u>	
IMPACT OF WAR ON HOTEL AND RESTAURANT INDUSTRY AND THEIR COMPETITIVENESS	72
<u>Zakrevska O., Yurchenko O.</u>	
FORMATION OF A VAT DECLARATION USING THE M.E.DOC SOFTWARE PRODUCT	77
<u>Maslov D.</u>	
DEVELOPMENT TRENDS OF PUBLIC DEBT IN THE ECONOMY OF UKRAINE	84
<u>Kadryus I., Pererva K.</u>	
MARKETING RESEARCH OF THE ICE CREAM MARKET IN UKRAINE	93
<u>Akselrod R., Kishchak N.</u>	
FEATURES OF THE ATTRIBUTION OF DIGITAL ADMINISTRATION TOOLS FOR THE OPERATIONAL ACTIVITIES CONSTRUCTION ENTERPRISES	99
<u>Shapovalova A., Kuzmenko O.</u>	
WARTIME FINANCIAL AND TAX REPORTING: KEY CHANGES AND MITIGATION	105
<u>Oleschuk V.</u>	
FEATURES OF INFORMATION FLOW MANAGEMENT IN THE TOURISM BUSINESS	111

Т. Г. Затонацька,

*д. е. н., професор, професор кафедри економічної кібернетики економічного факультету,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ORCID ID: 0000-0001-9197-0560

К. С. Горячева,

*к. е. н., доцент, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії проблем
інноваційного співробітництва в освітній та науковій сфері науково-дослідного відділу
військово-термінологічної та лексикографічної діяльності лінгвістичного
науково-дослідного управління науково-дослідного центру,*

Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0003-1503-4425

О. П. Остапенко,

к. е. н., професор кафедри фінансового забезпечення військ,

Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0003-3194-0372

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.4

ПЕРСПЕКТИВИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ

T. Zatonatska,

*Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economic Cybernetics,
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

K. Horiacheva,

PhD in Economics, Associate Professor,

Leading Researcher, Military institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

O. Ostapenko,

PhD in Economics, Professor of the Department of Finance of the Armed Forces,

Military institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

PROSPECTS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF THE FINANCING MECHANISM OF THE ARMED FORCES

Збройні Сили вже тривалий час перебувають на стадії реформування. Проте з початком війни питання оптимізації витрачання фінансових ресурсів набуло нового значення. Одним із шляхів вирішення даного питання є цифровізація процесів фінансового забезпечення. Однак питання впровадження програмного забезпечення залишається відкритим останні декілька років. Використовуючи відкриті статистичні дані нами було проаналізовано останні проведені процедури закупівель програмного продукту у Збройних Силах, а також висунуто гіпотези стосовно проблем, які при цьому виникають.

Мета дослідження полягала в тому, щоб проаналізувати поточний стан цифровізації фінансового механізму Збройних Сил. На підставі проведеного дослідження сформулювати ряд висновків та рекомендацій, які потрібно врахувати під час впровадження програмних продуктів, що стосуються управління фінансово-господарською діяльністю.

У дослідженні сформульовано причини та передумови цифровізації механізму фінансування Збройних Сил, шляхом впровадження єдиного програмного продукту. Функціонування фінансового механізму, особливо під час війни повинно бути цілком спрямоване на всебічне забезпечення потреб військових формувань. Саме тому особливого значення, з точки зору оптимізації витрат виступає оптимізація управління інформацією, що пов'язана із фінансово-господарською діяльністю.

У підсумку нами було доведено важливість цифровізації процесів, що пов'язані із функціонуванням фінансового механізму Збройних Сил для організації всебічного забезпечення підрозділів. Під час проведення процедури закупівлі варто враховувати високу ймовірність перевищення планових кошторисів, а також враховувати такі елементи як професійний досвід працівників, якість складеного технічного завдання, ліцензування та сертифікації, технічний супровід та навчання персоналу. Не менш важливим залишається також і організація взаємної сумісності із вже існуючими інформаційними системами. У даній статті висвітлено лише невелику частину питань, тому за доцільне у подальшому розглянути ключові компоненти системи цифровізації фінансового механізму.

The Armed Forces have been at the stage of reform for a long time. However, with the outbreak of the war, the issue of optimizing the use of financial resources acquired a new meaning. One of the ways to solve this issue is the digitalization of financial processes. However, the issue of software implementation has remained open in the last few years. Using open statistical data, we analyzed the latest software product procurement procedures in the Armed Forces, and put forward hypotheses regarding emerging problems.

The purpose of the study was to analyze the current state of digitalization of the financial mechanism of the Armed Forces. Based on the study, formulate a number of conclusions and recommendations that should be taken into account when implementing software products related to the management of financial and economic activities.

The study formulates the reasons and prerequisites for the digitalization of the mechanism for financing the Armed Forces through the introduction of a single software product. The functioning of the financial mechanism, especially during the war, should be entirely aimed at comprehensively meeting the needs of military formations. That is why, from the point of view of cost optimization, the optimization of information management related to financial and economic activities is of particular importance.

As a result, we proved the importance of digitalization of processes related to the functioning of the financial mechanism of the Armed Forces for the organization of comprehensive support for units. When conducting procurement procedures, one should take into account the high probability of exceeding the planned estimates, as well as take into account such elements as the professional experience of employees, the quality of the composite technical task, licensing and certification, technical support and staff training. Equally important is the organization of interoperability with existing information systems. This article covers only a small part of the issues, so it is advisable to further consider the key components of the digitalization system of the financial mechanism.

Ключові слова: фінансовий механізм, Збройні Сили, цифровізація, ERP; програмне забезпечення.
Key words: financial mechanism, Armed Forces, digitalization, ERP; software.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З огляду на складну воєнну та економічну ситуацію в державі, на передній план виходить питання оптимального використання та застосування наявних, але дуже обмежених ресурсів. Багато науковців останнім часом сходяться у поглядах стосовно того, що одним із варіантів розв'язання даної проблеми є глобальна цифровізація усіх процесів. Звичайно, що зростання складності інформаційно-технологічних систем призводить до зростання витрат на їх утримання та обслуговування. Проте слід зауважити, що у даному випадку мова йде, що шлях до оптимального та ефективного використання ресурсів пролягає через аналіз даних, а отже і розбудови відповідних інформаційно-аналітичних систем.

У випадку ведення війни виникає потреба у прийнятті швидких управлінських рішень, які будуть ґрунтуватися на актуальній та оперативній інформації, зібраній із мінімальною затримкою, з підпорядкованих підрозділів. На даний момент цей процес доволі ускладнений за рахунок відсутності єдиною інформаційної системи, яка б об'єднувала всі підрозділи Збройних Сил, а також повільними темпами впровадження програмних продуктів, які б допомогли автоматизувати процеси управління фінансами.

Стрімкий розвиток сучасних технологій зумовлює необхідність використання нових методів у роботі

фінансових органів. Оптимізація організаційної структури Збройних Сил зумовлена швидким збільшенням кількості особового складу, обмеженістю кадрових ресурсів і бажанням усіх учасників зовнішньоекономічної діяльності звести до мінімуму втрати часу і ресурсів під час здійснення заходів фінансового забезпечення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми розвитку фінансового забезпечення Збройних Сил України досліджувала велика кількість вітчизняних науковців серед яких І. Семеніхін [1], Ю. Медведєв [1], І. Ващенко [1], В. Федосов [2], Ю. Андресюк [3], З. Варналій та О. Чеберяко [4], І. Марко [5], І. Чернишова [5], С. Винник [5].

Проте, враховуючи сучасний стан військово — політичної ситуації, вони, у своїх дослідженнях, не приділяли достатню увагу саме питання цифровізації фінансового механізму, особливо в умовах збройних конфліктів та військових дій оскільки не прогнозувалися загрози з боку сусідів та використання військових формувань за їх прямим призначенням найближчим часом.

Тема роботи залишається актуальною у зв'язку з веденням війни, нарощуванням свого оборонного потенціалу та зростанням оборонних видатків, що в умовах ринкової економіки та обмеженості фінансових ре-

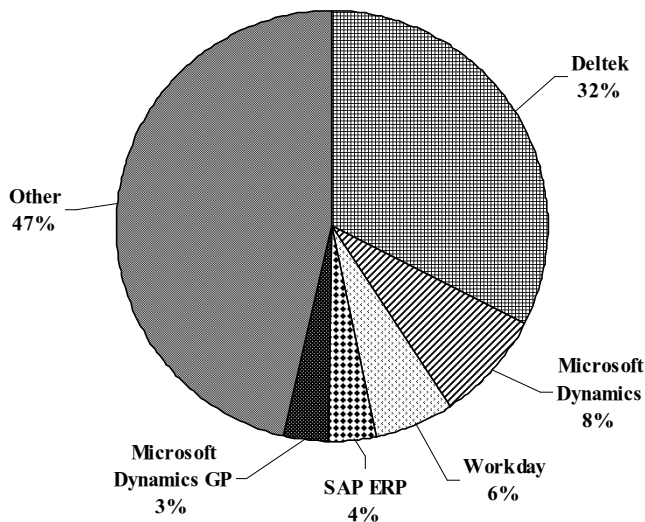

Рис. 1. Частка світового ринку серед провідних виробників ERP систем станом на 2021

Джерело: розроблено авторами на основі [11].

курсів, зумовлює необхідність обґрунтованості оборонних витрат та оцінки ефективності використання фінансових ресурсів.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Вітчизняними науковцями вже піднімалися питання ефективності функціонування механізму фінансування Збройних Сил та неодноразово надавалася оцінка його елементів, як з точки зору елементів системи, так і з точки зору організаційної структури. У науковій літературі часто надавалася оцінка витрат державного бюджету на оборону, в тому числі і з урахуванням ретроспективи витрат і оцінки прогнозів. В той же час, враховуючи стрімке навантаження та значну мілітаризацію економіки України, варто звернути увагу саме на перспективи цифровізації фінансового механізму Збройних Сил. Доцільно надати детальну оцінку можливим варіантам організації системи цифровізації фінансового механізму та надати рекомендації стосовно його структурних елементів.

МЕТА ДАНОЇ РОБОТИ

Попри значну актуальність даного питання, існує необхідність проаналізувати ключові елементи, які впливають на процеси цифровізації фінансового механізму Збройних Сил, особливо під час ведення воєнних дій. На підставі проведеного дослідження сформулювати ряд висновків та рекомендацій, які могли б бути використані Збройними Силами та іншими силовими структурами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В системі організації функціонування Збройних Сил фінансова діяльність відіграє надзвичайно важливу роль. Саме від її якості залежить підтримка постійної бойової готовності, розвиток та забезпечення Збройних Сил. Ефективність функціонування фінансового механізму багато в чому залежить від повноти наявної інформації про стан забезпечення підпорядкованих підрозділів, а отже він стану цифровізації системи фінансового забезпечення. Саме це дозволить своєчасно здійснювати перепризначення фінансових ресурсів за необхідними напрямками відповідно до потреб, особливо, враховуючи ведення бойових дій. Особливо це важливо в умовах ведення воєнних дій. У зв'язку з цим особливо важливою стає ефективна організація фінансової діяльності, яка може бути досягнута за допомо-

гою цифровізації фінансово-економічних процесів, що є одним із першочергових пріоритетів.

Процеси цифровізації багатьох сфер фінансового механізму вже давно набирають обороти у світі, але на сьогодні акцент зміщується в сторону застосування вже інтелектуального аналізу даних, шляхом використання штучного інтелекту. І хоча досягнення у цій сфері є вражаючими, ми розуміємо, що власне всі аналітичні надбудови можуть бути реалізовані виключно на базі вже існуючих ERP систем. І це досі виступає одним із нереалізованих проблемних питань із напрямку вирішення якого працюють Збройні Сили.

Відповідно до указу Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021 було затверджено "Стратегічний оборонний бюлетень України", яким визначено стратегічні цілі, завдання та заходи Збройних Сил. Україна змінила пріоритети в реалізації воєнної політики держави з метою відсічі збройної агресії, а також одночасним проведенням оборонної реформи, спрямованої на посилення спроможностей сил оборони, підвищення їх готовності до виконання завдань за призначенням, а також перспективного входження до НАТО. Одним із таких пріоритетних напрямків є побудова об'єднаної інформаційної системи Міністерства оборони та Збройних Сил України. В той же час пріоритет буде надаватися саме запровадженню хмарних технологій для єдиного інформаційного середовища [7].

За даними компанії SAP AG, за умов впровадження ERP-систем відбувається зниження витрат на 61 % при виборі продукту, каналу або постачальника. У процесі прогнозування також відбувається скорочення часу циклу на 37 % для прогнозів зі стандартизованими моделями планування для забезпечення узгодженості та порівняння даних [8].

Науковцями Національного університету оборони України було проведено порівняльний аналіз інформаційних систем автоматизації процесів управління фінансово-економічною діяльністю у Збройних Сил. Для цього вони здійснили порівняння програмних продуктів SAP, "Парус", "Русло-1С", "Клеопатра", "SunSystems" та "Scala" за результатами якого вони сформулювали ряд рекомендацій, що стосуються як впровадження програмних продуктів у вигляді повноцінних ERP систем, так і надати економічну оцінку від їх застосування [9].

В той же час потрібно зауважити, що на даний момент цей аналіз вже є застарілим, оскільки вступ у дію указ Президента України від 28 квітня 2017 року № 133/2017 "Щодо Рішення Ради національної безпеки і оборони України Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)". Ним було накладено ряд обмежень на використання програмних продуктів виробництва держав-агресора. До нього також потрапили і найбільш популярні та розповсюджені на території України "Парус" та "1С". Що свого часу сильно вплинуло на стан інформаційно-аналітичного забезпечення Збройних Сил [10].

І це доволі дивно, адже вищезазначені програмні продукти є доволі популярними на внутрішньому ринку України, але не є світовими лідерами. На Рис. 1 для прикладу зображено частки світового ринку ERP систем серед провідних виробників. Зокрема, слід зауважити, що Збройні Сили НАТО працюють саме із використанням SAP ERP. Даний виробник має тривалий досвід співпраці із бюджетними установами та силовими структурами, а тому міг би потенційно стати одним із пріоритетних напрямків для співпраці.

Проте з огляду на високу вартість іноземних продуктів та штучні обмеження, це мало позитивним чином вплинути на внутрішній ринок та стимулювати вітчизняних розробників, адже для них з'явилися нові можливості розширення сфери співпраці, особливо із бюджетними установами. До таких ми можемо віднести також і Міністерство оборони та Збройні Сили.

У 2018, 2019 та 2021 роках Міністерство оборони вже намагалося декілька разів провести тендерні закупівлі. Навіть враховуючи задовільні цінові пропозиції від учасників, які не перевищували очікувану вартість предмета закупівлі, результат був невдалим. Головна причина провалу проведених тендерів — це невідповідність організаційним та технічним вимогам. Тобто фактично учасники погоджувалися виконати зазначене технічне завдання, але після проведення процедури детальної перевірки з'ясовувалися обставини, які виключали його із учасників. Ми ж хотіли б додатково акцентувати увагу саме на вартісних показниках, які особливо актуальні, з огляду на обмеженість фінансових ресурсів та їх обсяг, виділений для реалізації даної програми. Виходячи з даних, які наведено у Табл. 1 очевидно, що на ринку програмного забезпечення існують учасники, які готові взятися за реалізацію проекту цифровізації за ціною дещо нижчою за очікувану вартість предмета закупівлі. Таким чином той самий учасник готовий взятися за проект при ціні і 3, і 1, і 6.5 млн грн.

На Рис. 2 наведено відсоток респондентів, які зазнали перевищення планових бюджетів при імplementації ERP систем. Нам здається, що більшість розробників програмного забезпечення, приймаючи участь у подібних тендерах, як наведено у Табл. 1, впевнені, що фінальний кошторис витрат установи значно перевищить очікувану вартість предмету закупівлі на першочергових торгах. Це пов'язано головним чином із значною монополізацією даного у процесу після перемоги одного учасника. Оскільки установа, яка вже інвестувала у впровадження програмного забезпечення значний обсяг фінансових ресурсів і не у змозі змінити постачальника. Як результат, для замовника послуг стає важливим використання універсальних архітектурних компонентів та бібліотек, єдиних уніфікованих процедур розгортання програмних комплексів та структур баз даних.

На ціноутворення також впливає ціла низка інших моментів, серед яких зокрема:

1. Експертиза. Реальний досвід співпраці та розробки державних продуктів є лише у деяких маловідомих компаній, ми бачимо із Табл.1, які працюють виключно на державний сектор (ми не бачимо тут лідерів індустрії). З цього випливає дилема стосовно того чи брати досвідчених спеціалістів із низьким фаховим рівнем, або ж навпаки. Мабуть компромісним варіантом є нові організаційні структури у складі державних органів, які включають представників обох світів.

2. Якість технічного завдання. Працювати над складанням технічної документації мають спеціалісти з обох сторін: як замовника, так і розробника. У більшості випадків цим займаються люди, які не мають відповідної технічної підготовки, а отже процес постановки завдання впливає на кінцеву якість програмного продукту. Формулювання кінцевих результатів має досить абстрактний характер, що зумовлено уникненням відповідальності за кінцевий результат, а багато проектів під які виділяють кошти зазвичай не включаються даний пункт.

3. Професійна підготовка персоналу. Програмісти відносяться до одних із найдорожчих спеціалістів у світі. Але у випадку розробки критично важливої інфраструктури, що

Таблиця 1. Розрахункова потреба Міністерства оборони України на 2021–2024 роки у розрізі бюджетних програм

Дата проведення процедури	2018	2019	2021
Очікувана вартість закупівлі	2,878,155.00	1,000,000.00	6,500,000.00
Цінові пропозиції			
ТОВ "A5 СИСТЕМС"	2838338.00		
ТОВ НВП "ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ"	499,000.00		
ТОВ "ПРОТОКА ЦЕНТР"	2878155.00		
ТОВ "АЛАДІН СИСТЕМС"	500,000.00		
ТОВ "АЙКЮЖН ІТ"	700,000.00		
ТОВ "ІНТЕЛЕКТ-СЕРВІС"	2,878,155.00	949,836.00	невідомо
ТОВ "УКРАЇНСЬКІ ОБЛІКОВІ СИСТЕМИ"			невідомо

Джерело: систематизовано та складено авторами.

пов'язана із функціонуванням державних сервісів, вони мають бути одними із найкращих. У тому числі і фахівці по роботі з великими даними, DevOps інженери.

4. Система захисту персональних даних. Стандарти розробки програмних продуктів, які працюють із "особливими даними" мають зовсім інші вимоги.

5. Сертифікація. Бюджетні установи мають право використовувати програмні продукти, які пройшли відповідну сертифікацію, зокрема і на рівень захисту інформації.

6. Підтримка та складання документації. У випадку розробки складних програмних продуктів зростає і складність розробки необхідної документації, складання якої ускладнюється також і бюрократичними процедурами.

7. Забезпечення навчання персоналу. Персонал, який має використовувати програмний продукт має пройти специфічне навчання шляхом участі у тренінгах, вивченні документації.

8. Супровід програмного забезпечення. Враховуючи кількість відокремлених підрозділів та їх віддаленість від центрів, потрібно організовувати окремі call-центри для виконання таких функцій.

9. Ліцензування. Технології, які будуть застосовуватися мають бути ліцензовані. До них відносять бази даних, операційні системи, а також усі додаткові компоненти.

10. Забезпечення взаємосумісності. Програмне забезпечення має бути повністю сумісним із іншими, вже існуючими продуктами або системами, що не має ускладнювати операційну діяльність. Конектори для взаємодії мають бути передбаченими шляхом затвердження стандартів обміну даними між різними програмними продуктами з урахуванням використання сучасних форматів даних, та технологій.

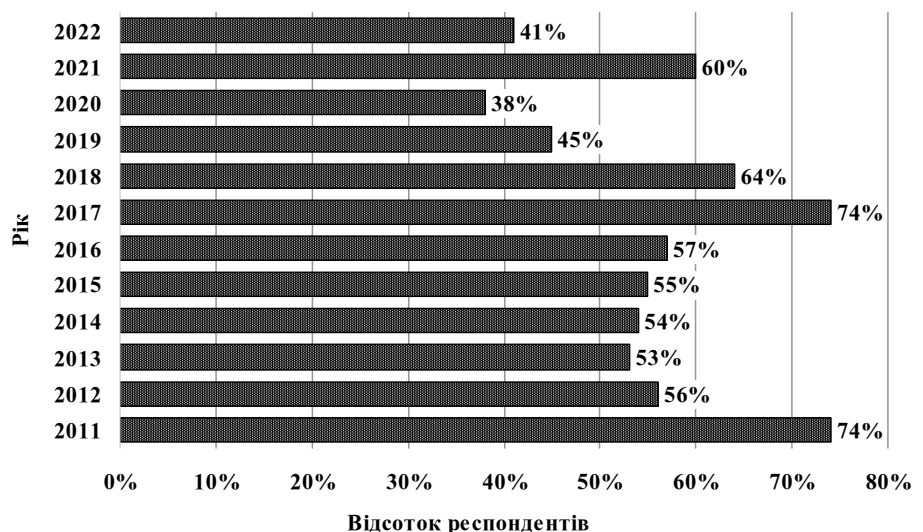

Рис. 2. Стан перевищення бюджетів при впровадженні ERP систем

Джерело: розроблено авторами на основі [12].

ВИСНОВКИ

Ми дійшли висновку, що необхідність цифровізації процесів управління фінансово-економічною діяльністю у Збройних Силах обумовлена зростанням обсягів інформації, яку необхідно зберігати, опрацьовувати та аналізувати, а також приймати управлінські. Сьогодні значно зростають вимоги до швидкості роботи фінансової системи, а також до оперативності і актуальності інформації, яку вони можуть надати. Фактичне навантаження на персонал фінансових органів у зв'язку із воєнним станом зросло у декілька разів, в той же час, штатна чисельність фінансових органів не зросла, а отже реальна трудомісткість збільшилася до критичних показників. Єдиним виходом у даній ситуації є впровадження інформаційних систем.

Таким чином, нами було обгрунтовано передумови цифровізації механізму фінансування Збройних Сил, але з огляду на проведені дослідження міжнародного досвіду впровадження подібних систем, стану проведення тендерних процедур, обсягу виділених бюджетних асигнувань на реалізацію цього напрямку та військово-політичної ситуації, ми розуміємо, що дана ціль не є пріоритетною на даному етапі розвитку Збройних Сил. Тому перспективи глобальної цифровізації усіх процесів управління фінансовими ресурсами у короткостроковій перспективі можуть стосуватися виключно критично важливих напрямків. На нашу думку під час впровадження програмного забезпечення обов'язково потрібно враховувати сформульовані нами складові, які впливають на часові та фінансові витрати, а також оцінки виходу за планові показники.

Література:

1. Семеніхін І. М., Медведєв Ю. Б., Ващенко І. В. Фінансове забезпечення Збройних сил в умовах ринкової економіки України: монографія. Київ: Вид. Дім Д. Бурого, 2006. 232 с.
2. Государственные финансы: навч. посіб. / В. Федосов та ін. Київ: Либидь, 1991. 276 с.
3. Андресюк Б. Реформування збройних сил України на сучасному етапі: Виступи, інтерв'ю, ст. Київ: Пульсари, 2002. 192 с.
4. Cheberyako O. V., Varnalii Z. S. Financial prerequisites and assessment of defense under the conditions of russian-ukrainian hybrid war. Scientific bulletin of polissia. 2017. Vol. 1, no. 4 (12). P. 143—149. URL: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2017-1-4\(12\)-143-149](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2017-1-4(12)-143-149) (date of access: 20.07.2022).
5. Марко І., Чернишова І., Винник С. Аналіз іноземного досвіду фінансування оборонних досліджень та можливість його застосування в Україні. Збірник наукових праць ЦНДІ ЗС України. 2013. Т. 2, № 64. С. 105—119.
6. Ткач І., Мірненко В., Новиков М. Фінанси Збройних сил України: навч. посіб. Київ: Нац. ун-т оборони України, 2011. 252 с.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року "Про Стратегічний оборонний бюлетень України": Указ Президента України від 17.09.2021 р. № 473/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#Text> (дата звернення: 24.07.2022).
8. Тенденції у сфері фінансового планування та аналізу 2021 року. SAP AG, 2022. URL: <https://www.sap.com/cis/products/financial-management/financial-planning-analysis-fpa.html> (дата звернення: 13.07.2022).
9. Порівняльний аналіз інформаційних систем автоматизації процесів управління фінансово-економічною діяльністю / Ф. П. Педан та ін. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняхівського. 2016. Т. 2, № 57. С. 95—100.
10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року "Про застосуван-

ня персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)": Указ Президента України від 15.05.2017 р. № 133/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2017#Text> (дата звернення: 24.07.2022).

11. ERP software market share by company 2021 | Statista. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/249637/erp-software-market-share-by-company/> (date of access: 11.07.2022).

12. Budget overruns in ERP implementation projects worldwide 2022 | Statista. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/526423/worldwide-erp-implementation-projects-cost-overrun/> (date of access: 11.07.2022).

References:

1. Semenikhin, I.M. Medvedjev, Ju.B. and Vashhenko, I.V. (2006), *Finansove zabezpechennja zbrojnykh syl v umovakh rynkovoї ekonomiky Ukraїny* [Financial support of the armed forces in the market economy of Ukraine], Vydavnychyj Dim Dmytra Buraho, Kyiv, Ukraine.
2. Fedosov, V.M. Buryak, L. Butakov, D. and Gall, I. (1991), *Ghosudarstvennye fynansy* [Public finances], Lybid, Kyiv, Ukraine.
3. Andresjuk, B.P. (2002), *Reformuvannja Zbrojnykh Syl na suchasnomu etapi* [Reforming the armed forces of Ukraine at the current stage], Universytetske vydavnytvo "Puljsar", Kyiv, Ukraine.
4. Varnalii, Z.S. and Cheberyako, O.V. (2017), "Financial Prerequisites And Assessment Of Defense Under The Conditions Of Russian-Ukrainian Hybrid War", *Scientific Bulletin Of Polissia*, vol. 1, no. 4 (12), pp. 143—149. doi:10.25140/2410-9576-2017-1-4(12)-143-149.
5. Marko I., Chernyshova I. and Vynnyk S. (2013), "Analysis of foreign experience in financing defense research and the possibility of its application in Ukraine". *Zbirnyk naukovykh prats' TsNDI ZS Ukrainy*, vol. 2, no. 64, pp. 105—119.
6. Tkach I., Mirnenko V. and Novykov, M. (2011), *Finansy Zbrojnykh syl Ukrainy* [Finances of the Armed Forces of Ukraine], The National Defense university of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
7. Decree of the President of Ukraine (2021), "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated August 20, 2021 "On the Strategic Defense Bulletin of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#Text> (Accessed 20 July 2022).
8. SAP AG (2022), "Trends in financial planning and analysis in 2021", [Online], available at: <https://www.sap.com/cis/products/financial-management/financial-planning-analysis-fpa.html> (Accessed 11 July 2022).
9. Pedan, F. Rudenska, G. Tkachenko, M. and Fedorenko, R. (2011), "Comparative analysis of information systems for automation of financial and economic management processes", *Zbirnyk naukovykh prats' Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen' NUOU imeni Ivana Cherniakhov's'koho*, vol. 2, no. 57, pp. 95—100.
10. President of Ukraine (2017), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated April 28, 2017 "On the Strategic Defense Bulletin of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2017#Text> (Accessed 20 July 2022).
11. Statista (2021), "ERP software market share by company", [Online], available at: <https://www.statista.com/statistics/249637/erp-software-market-share-by-company/> (Accessed 11 July 2022).
12. Statista (2022), "Budget overruns in ERP implementation projects worldwide", [Online], available at: <https://www.statista.com/statistics/526423/worldwide-erp-implementation-projects-cost-overrun/> (Accessed 11 July 2022).

Стаття надійшла до редакції 25.07.2022 р.

А. О. Князевич,
д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту,
Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука
ORCID ID: 0000-0002-5394-5599

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.9

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ РЕЛОКАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВІЙНИ

А. Kniazevych,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management, Private Higher Education
Establishment, Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities

ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASIS OF REGULATION OF UKRAINIAN ENTERPRISES RELOCATION IN WAR CONDITIONS

У статті розглядаються процеси релокації як комплексне явище переміщення активів, обладнання, працівників підприємства з одного місця на інше в межах країни або з однієї країни до іншої, що зумовлене об'єктивними причинами збереження та/або масштабування діяльності. Релокація українських підприємств викликана необхідністю адаптації бізнесу до економіки воєнного часу та виступає оперативним інструментом реалізації антикризових стратегій за форс-мажорних обставин. Визначено основних учасників, особливості та механізм здійснення релокації підприємств. Проведений комплексний аналіз організаційно-правових основ регулювання процесів релокації підприємств, цілісності їх регламентації та відповідності до вимог воєнного часу. Переїзд суб'єктів малого підприємництва, що не мають виробництва та потреби у перевезенні певних матеріальних активів, здійснюється самостійно, за власний кошт та без відшкодування витрат на релокацію державою. Релокація бізнесу, що має значні виробничі потужності, кваліфікований персонал, може відбуватися за державної підтримки згідно з урядовою програмою релокації підприємств. Учасником програми релокації може стати будь-яке підприємство, здійснивши повну або часткову релокацію, тобто фізичне перенесення своїх потужностей та персоналу. Державна програма релокації покликана забезпечити потреби підприємств, установ і організацій, що територіально розміщуються в регіонах, які постраждали від бойових дій. Для переміщення основних засобів, виробничих потужностей та переведення переселення працівників підприємств передбачається компенсація понесених втрат у зв'язку з переїздом. Розроблені пропозиції підвищення ефективності процесів релокації воєнного та післявоєнного періодів.

The article examines relocation processes as a complex phenomenon of moving assets, equipment, and employees of an enterprise from one place to another within the country or from one country to another. Such processes are caused by objective reasons of preservation and/or scaling of activities. The relocation of Ukrainian enterprises is caused by the need to adapt businesses to the wartime economy and serves as an operational tool for the implementation of anti-crisis strategies under force majeure circumstances.

The purpose of the article is to carry out a comprehensive analysis of the organizational and legal foundations of the regulation of enterprise relocation processes, to determine the integrity of the regulation and compliance with the wartime requirements.

The relocation of businesses through various procedures is supported at the legislative level. Organizational and legal regulation of relocation processes is carried out by the Ministry of Economy of Ukraine. The government has developed a program for the relocation of enterprises, which is designed to promote the recovery of the state's economy by moving enterprises from territories close to or located in the war zone to the safe regions in the west of Ukraine.

The relocation of small business entities that do not have production facilities and do not need to transport certain material assets is carried out independently, at their own expense and without reimbursement of the relocation costs by the state. The relocation of businesses with significant production capacity and qualified personnel can be carried out with state support in accordance with the government program of the relocation of enterprises. The state relocation program is designed to meet the needs of enterprises, institutions and organizations territorially located in the regions affected by war hostilities. The compensation for losses incurred in connection with the relocation is provided for the relocation of fixed assets, production facilities and relocation of employees of enterprises.

The relocation of Ukrainian enterprises during the war takes place under the influence of a significant number of factors, indicating the need for quick adaptation of businesses to new critical conditions. It is necessary to prepare the domestic business environment and the country's economy as a whole for the further challenges of the war in advance, using the already gained experience. These steps should be aimed at concentrating on internal production processes, their optimization and standardization, the development of tactical actions and medium-term strategies, taking into account the impact on the enterprise of the negative factors of the war hostilities and a post-war period in the country, and negative world trends in general. Enterprises need to monitor grant and loan offers of financial support to Ukrainian businesses affected by the war. When developing further strategies, it is worth paying considerable attention to rapid inflation, taking into account the impact of the war on the transformation of the market, including the European market.

Ключові слова: релокація підприємств, економіка воєнного часу, масштабування бізнесу, організаційно-правове забезпечення релокації підприємств, механізм релокації.

Key words: enterprise relocation, wartime economy, business scaling, organizational and legal support for enterprise relocation, relocation mechanism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перезапуск економіки у воєнний час є одним з основних завдань держави. На період проведення активних бойових дій на території України значної актуальності і нового науково-практичного значення набули процеси релокації підприємств. Особливостями сучасних процесів релокації є їх перебіг у середовищі, що має високий ступінь ризикованості, критичні та невизначені умови реалізації запланованого.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Явище релокації українських підприємств викликає необхідність адаптації бізнесу до економіки воєнного часу та виступає оперативним інструментом реалізації антикризових стратегій за форс-мажорних обставин.

Питання релокації підприємств знайшли висвітлення у публікаціях багатьох зарубіжних дослідників, зокрема таких як Ю. Ан, Ю. Кан, С. Лі [1], К. Балбонтін, Д. Хеншер [2], Д. Бусвейлер, Д. Берген [3], П. Грінхол [5], Т. Лааманен, Т. Сімула, С. Торстіла [7], А. Мартінс [8], Х. Орной, С. Тарба [11]. Вагомий внесок у розуміння управління бізнес-процесами в Україні зробили такі вітчизняні вчені-економісти як Ю. Бочарова [14], А. Головокова, В. Кириленко [6], А. Дергач, О. Дюгованець, Г. Гончар [15], М. Міщенко, С. Дзюба [9], О. Новікова, О. Хандій, А. Шамілева [16], Н. Солопун [25], А. Федулова [26], Ю. Юхновська [27] та багато ін.

Проблеми економіки воєнного часу залишаються недостатньо дослідженими та ще не знайшли загального висвітлення у наукових публікаціях. Також потребують детального вивчення питання організаційно-правового регулювання процесів релокації українських підприємств, розуміння сутності їх реалізації у критичних умовах, визначення особливостей реалізації релокації підприємств різного спрямування та на різні відстані від попереднього місця діяльності (релокація всередині та за межами країни) тощо.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є здійснення комплексного аналізу організаційно-правових основ регулювання процесів релокації підприємств, визначення цілісності їх регламентації та відповідності вимогам воєнного часу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Релокація — це комплексний процес часткового або повного фізичного переміщення активів, обладнання, працівників підприємства з одного місця на інше в межах країни або з однієї країни до іншої, що зумовлений об'єктивними причинами збереження та/або масштабування діяльності.

Учасниками процесів релокації можуть бути:

— організації, установи, суб'єкти підприємницької діяльності, що потребують релокації;

- державні органи влади на різних рівнях управління;
- суб'єкти інфраструктури місць передислокації;
- інші учасники, що врегульовують питання логістики, постачання, збуту в процесі релокації.

Переміщення бізнесу шляхом різних процедур релокації підтримується на законодавчому рівні. Завданнями державної підтримки процесів релокації підприємств є:

- 1) збереження економічного потенціалу країни в умовах військового стану;
- 2) забезпечення зайнятості населення;
- 3) збереження робочих місць.

Організаційно-правове регулювання процесів релокації здійснюється Міністерством економіки України на основі значної кількості правових актів. Розроблена урядова програма релокації підприємств [22], яка покликана сприяти відновленню економіки держави за рахунок переміщення підприємств з територій, що наближені або знаходяться у зоні бойових дій, у безпечні регіони Західної України. Державою визначено 9 регіонів, що можуть прийняти релоковані підприємства — це Вінницька, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька та Чернівецька області.

Організаційно-правове забезпечення процесів релокації в умовах воєнного стану відображено у нових законодавчих та підзаконних регулятивних актах. До них належать:

I. Закон України "Про правовий режим воєнного стану" [18] № 389-VIII від 12 травня 2015 року, визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

II. Закон України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" [17] № 2136-IX від 15 березня 2022 року, який визначає особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України "Про правовий режим воєнного стану".

III. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію" [23] № 245-р від 25 березня 2022 року, що передбачає план невідкладних заходів щодо переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та де є загроза бойових дій, на безпечну територію.

VI. Постанова Кабінету Міністрів України "Про особливості роботи акціонерного товариства "Укрпошта" в умовах воєнного стану" [21] № 305 від 17 березня 2022 року, що регламентує безоплатне перевезення майна вітчизняних підприємств, установ, організацій, згідно з переліком, який формується Міністерством економіки України і передається до Міністерства інфраструктури України.

Переїзд суб'єктів підприємницької діяльності, незначних за масштабом, фізичних осіб-підприємців, що, наприклад, надають послуги, мають декілька найманих працівників, не мають виробництва та потреби у перевезенні певних матеріальних активів, здійснюється самостійно, за власний кошт та без відшкодування витрат на релокацію державою. Приватний підприємець при переїзді змінює адресу своєї реєстрації, за потреби оформлює статус внутрішньо переміщеної особи і може

продовжувати здійснювати свою діяльність вже у обраному місці релокації.

У свою чергу, переїзд бізнесу, що має значні виробничі потужності (заводи, цехи, фабрики тощо), кваліфікований персонал, може відбуватися за державної підтримки згідно з урядовою програмою релокації підприємств. Ця програма покликана сформувати систему, що дозволяє подати заявки на релокацію, обробити їх, визначитися із заходами підтримки логістичного характеру, фізичного перевезення обладнання, матеріально-технічних цінностей, здійснити пошук нових виробничих приміщень, перевезення працівників та їх сімей. До системи забезпечення релокаційних процесів залучені:

- підприємства, установи, організації, що подали заявки на релокацію;

- представники державних органів влади та органів місцевого самоврядування (Міністерство економіки України, обласні військові адміністрації та ін.)

- компанії та кластери на місцях, що мають бажання допомогти з релокацією.

Учасником програми релокації може стати будь-яке підприємство, здійснивши повну або часткову релокацію, тобто фізичне перенесення своїх потужностей та персоналу. Державна програма релокації покликана забезпечити потреби підприємств, установ і організацій, що територіально розміщуються в регіонах, які постраждали від бойових дій.

Механізм здійснення релокації підприємств (переміщення в межах країни) здійснюється у такій послідовності:

- подача заявки;
- визначення пріоритетності;
- допомога щодо логістичних питань.

На ефективність реалізації заходів щодо релокації підприємств впливає значний ряд факторів. Критеріями, за якими може бути оцінена складність процесу релокації є:

- обсяги використання електроенергії, газу води;
- кількість працівників;
- кількість обладнання;
- спосіб транспортування (залізничний та поштовий зв'язок, автотранспорт);
- попереднє місце розташування підприємства, в тому числі на предмет можливості та безпеки вивезення обладнання;
- наявність місць розміщення виробничих потужностей на новій локації;
- орієнтований термін монтажу обладнання на місці релокації;
- вирішення питань оренди;
- підключення мереж;
- розселення персоналу та членів їх родин.

Також, логістичні заявки Міністерством економіки України мають формуватися з врахуванням наступних можливостей:

- підвезення обладнання до залізниці;
- оперативного проходження блокпостів;
- оформлення транспортних накладних;
- інших документи щодо компенсації підприємству витрат на транспортування.

Транспортна інфраструктура та інфраструктура місць релокації виступають як система підтримки прийняття рішень при перенесенні виробничих потужностей підприємств.

Заявка на отримання державної підтримки щодо релокації підприємства заповнюється в електронному вигляді на унікальній платформі для переміщення українських підприємств постраждалих від російської агресії E-Tender через торговельний майданчик для державних закупівель Prozorro, комерційних тендерів та аукціонів з продажу та оренди майна [4]. В заявці вказується його спеціалізація, кількість працівників, виробничі потужності, потреба у виробничих приміщеннях,

сировині, розміщенні співробітників, способи транспортування виробничих потужностей тощо.

Як і для переміщення основних засобів та виробничих потужностей, так і для переведення переселення працівників підприємств передбачається компенсація понесених втрат у зв'язку з переїздом.

Спеціально призначена робоча група при Міністерстві економіки України розглядає всі подані заявки. Пріоритетом для розгляду є заявки від стратегічних підприємств, підприємств оборонного комплексу, а також тих, що забезпечують життєздатність населення та підтримки економіки у воєнний час. Також перевага щодо черговості переміщення надається тим підприємствам, які можуть самостійно забезпечити демонтаж та перевезення своїх потужностей до залізниці. Передбачена тривалість розгляду заявок від 1 до 5 днів. При розгляді, окрім пріоритетності, враховуються можливості демонтажу виробничих потужностей, наявність локації з необхідними умовами для налагодження роботи, логістичні труднощі, що можуть виникнути у процесі перевезення виробничого обладнання та персоналу.

Досить часто певна кількість персоналу, необхідно для роботи підприємства, з тих чи інших причин, не може бути задіяна у процедурах релокації, тобто частина працівників не переїжджає до нового місця розташування виробничих потужностей. Тоді, відповідно до потреб релокованого підприємства, державою та органами місцевого самоврядування надається підтримка у здійсненні пошуку нових співробітників підприємства.

Після проведення фізичного переміщення людських, фінансових, матеріальних та інформаційних ресурсів підприємства першочерговим завданням є відновлення поточного функціонування діяльності. Для цього державою пропонується супровід у відновленні логістичних процесів, закупівлі сировини та пошуку ринків збуту у безпосередній взаємодії з місцевими органами влади.

Фахівці обласних військових адміністрацій приймаючої сторони сприяють і допомагають у процесі релокації підприємств. Також, окрім Міністерства економіки України та обласних військових адміністрацій до підтримки діяльності релокованих підприємств залучені Фонд державного майна України, Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України, Міністерство розвитку громад та територій України, Міністерство інфраструктури України, Державна служба зайнятості, Державна служба з питань праці та інші установи і організації, що можуть слугувати інфраструктурними об'єктами підтримки при переїзді.

Процес остаточного вибору місця релокації та укладання відповідних угод відбувається за сприяння влади регіонального рівня. При кожній обласній військовій адміністрації створені робочі групи, що відповідають за підбір місць релокації з описом запропонованих варіантів, де вказуються потужності, площі, логістичні маршрути для вибору. Використання запропонованих площ для виробничих майданчиків є платним, тобто підприємство зобов'язане укласти договори оренди. Якщо виробничі площі або приміщення знаходяться у державній власності, а релоковане підприємство належить до стратегічно важливих, можливим є укладання договору оренди на безоплатній основі або за мінімальною орендною платою.

Вирішення питань логістичного забезпечення релокованих підприємств з відповідним виробничим циклом передбачає, що при їх переміщенні необхідним є врахування можливостей та економічної доцільності забезпечення транспортування сировини до підприємств та реалізації готової продукції.

Згідно з результатами опитування українського бізнесу, що проведене Gradus research company [20], лише 22% підприємств працюють після 24 лютого 2022 року так, як і працювали до повномасштабного вторгнення. Лише частково працює 51% українського бізнесу, а 19%

зовсім припинили роботу. Повністю або частково переміщені з небезпечних регіонів були 12% підприємств, 20% бізнесу нині знаходиться у процесі релокації. З тих підприємств, які вже перемістилися з небезпечних регіонів, 72% залишилися у межах України. 11% бізнесу релокували закордон (Польща, Німеччина, Бельгія, Болгарія, Естонія), а ще 17% підприємств частково залишилися у країні.

Станом на липень 2022 року, за даними Асоціації міст України [13], 617 підприємств скористалися допомогою урядової програми релокації Міністерства економіки України. Звичайно, що кількість суб'єктів господарської діяльності, що здійснили процедуру релокації самостійно, у десятки разів більша.

Організація процесу релокації підприємства має ґрунтуватися на наступних позиціях:

- чітке розуміння керівництвом підприємства реальної ситуації в різних регіонах України і, відповідно, встановлення необхідності релокації, що дозволяє не тільки врятувати бізнес, а в першу чергу працівників підприємства та їх сім'ї;

- необхідність завчасної систематизації, оптимізації та стандартизації виробничих процесів, адміністративної ланки;

- розробка декількох варіантів стратегій дії у кризових ситуаціях;

- реальний аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, швидка реакція на їх зміни шляхом прийняття відповідних рішень.

Процеси релокації для багатьох вітчизняних підприємств стали поштовхом для виходу на зовнішні ринки. Особливу увагу бізнес став приділяти налагодженню системи електронної комерції. Ще більш актуальними стали питання кластеризації виробництва у місцях релокації, більший спектр можливостей виходу українських підприємств на зовнішні ринки збуту. Характерними є зміна стейкхолдерів підприємств, що відбувається, в тому числі, внаслідок територіального переміщення, а також фізичної відсутності можливостей демонтувати, перевезти та встановити на новому місці все необхідне обладнання для здійснення повного виробничого циклу. Поширеним є залучення до виконання робіт спеціалістів на умовах аутсорсингу.

Релоковані підприємства застосовують стратегії диверсифікації (часткове перенесення виробництва, налагодження закордонних каналів постачання та збуту тощо), розробка лінійок більш доступних продуктів соціального спрямування тощо.

У процесі релокації відбувається зміна стратегії діяльності підприємства та бачення його розвитку, подекуди кардинально, можливі певні регулятивні заходи в асортиментному ряді, зміни ринків збуту, споживчої аудиторії, систем комунікації, складу персоналу, постачальників та партнерів. Особливо відчутним для української економіки стали валютні коливання, дефіцит палива та значні ціни на нього, значна зміна структури ринку праці (10 млн внутрішньо переміщених осіб всередині країни та 5 млн осіб, що виїхали закордон). Такі негативні тенденції формують дефіцит кваліфікованої робочої сили, відображаються на ціні логістичних послуг, а відповідно впливають на собівартість продукції.

ВИСНОВКИ

Таким чином, значна кількість прикладів релокації українських підприємств дозволяє зробити висновки про можливість швидкої адаптації бізнесу до нових критичних умов. Ефективність цього процесу залежить від значної кількості факторів, у тому числі й суб'єктивного характеру. Очевидним є необхідність підготовки вітчизняного бізнес-середовища та економіки країни в цілому до наступних викликів війни, до яких необхідно готуватися заздалегідь, використовуючи вже здобутий досвід. Це заходи, що мають бути направлені на концен-

трацію на внутрішньовиробничих процесах, їх оптимізацію та стандартизацію, розробку тактичних дій та середньострокових стратегій з врахуванням впливу на діяльність підприємств негативних факторів воєнного та післявоєнного періодів у країні та негативних світових трендів в цілому. Підприємствам необхідно проводити моніторинг пропозицій фінансової підтримки українського бізнесу, що постраждав від війни, за рахунок грантів та кредитів. При розробці стратегій варто звертати значну увагу на стрімку інфляцію, також не треба недооцінювати вплив війни на переформатування, в тому числі, і європейського ринку.

Релокація підприємств є тимчасовим явищем, що діє в період воєнного стану та активних бойових дій на території України і релоковані підприємства по їх закінченню мають можливість як повернутися на попереднє місце дислокації (із задекларованою гарантією допомоги держави та компенсації витрат у зв'язку з поверненням), так і залишитися на новій локації.

Література:

1. An Y., Kang Y. and Lee S. (2014), A study on the impact of soft location factors in the relocation of service and manufacturing firms. *International Journal of Urban Sciences*, 18 (3), 327—339. <https://doi.org/10.1080/12265934.2014.893834>
2. Balbontin C. and Hensher D. A. (2019), Firm-specific and location-specific drivers of business location and relocation decisions. *Transport Reviews*, 39(5), 569–588. <https://doi.org/10.1080/01441647.2018.1559254>
3. Busweiler G.G.M. and van Bergen D.J. (2020), Municipality influence on the business relocation process of SMEs. *Jonkoping University*. 98 p.
4. E-Tender (2022), Prozorro, available at: <https://auction.e-tender.ua/#/register> (дата звернення 30.06.2022).
5. Greenhalgh, P. (2008), An Examination of Business Occupier Relocation Decision Making: Distinguishing Small and Large Firm Behaviour. *Journal of Property Research*. Volume 25, Issue 2, 107—126. <https://doi.org/10.1080/09599910802605368>
6. Kniazevych, A., Kyrylenko, V. and Golovkova, L. (2018), Innovation infrastructure of Ukraine: assessment of the effectiveness of the action and ways of improvement. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4. No. 1 January. 208—218. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-208-218>
7. Laamanen, T., Simula, T. and Torstila, S. (2012), Cross-border relocations of headquarters in Europe. *Journal of International Business Studies*, 43 (2), 187—210. <https://doi.org/10.1057/jibs.2011.52>
8. Martins, A. (2022), The Costs of Employee Relocation. *Business News Daily*. Vol. 29, available at: <https://www.businessnewsdaily.com/15842-costs-of-employee-relocation.html>
9. Mishchenko, M. and Dzuba, S. (2017), Modelling of logistics system management processes based on neuro-fuzzy technologies. *Transport problems: VI International symposium and international conference*. Silesian University of Technology Faculty of Transport, Katowice, Poland, 706—720.
10. Olechnicka, A., Ploszaj, A., & Celinska-Janowicz, D. (2019), The Geography of Scientific Collaboration: theory, evidence and policy. *Routledge*. 236 p.
11. Ornoy, H. and Tarba, S. (2013), The relocation processes and international business travellers in the era of globalisation and their impact on employee experiences. *World Review of Entrepreneurship, Management and Sust. Development*, Vol. 9, No. 2, 179—194. <https://doi.org/10.1504/WREMSD.2013.052358>
12. Spoleczenstwo a wojna. *Paradoks wojny we wspolczesnym ladzie miedzynarodowym*. M. Bodziany (edit.), Wyzsza Szkola Oficerska Wojsk Ladowych imienia generala Tadeusza Kosciuszki. Wroclaw 2013. 356 s.

13. Асоціації міст України, available at: <https://auc.org.ua/> (дата звернення 01.07.2022).

14. Бочарова Ю.Г. Роль та значення бізнес-інкубаторів у розвитку конкуренції. *Молодий вчений*. Економічні науки. № 10 (25), Ч. 1. 2015. С. 95—98.

15. Дергач А.В., Дюгованець О.М., Гончар Г.П. Механізм управління діяльністю стартапів. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 79—84.

16. Новікова О.Ф., Хандій О.О., Шамілева Л.Л. Втрасти трудового та освітнього потенціалу України за період воєнного стану. *Бізнес Інформ*. 2022. № 5. С. 62—69. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-5-62-69>

17. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX (із зм.), Відомості Верховної Ради України. 2022, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

18. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII (із зм. та доп.), Відомості Верховної Ради України. 2022. № 28, ст. 250, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

19. Князевич А.О. Управління інфраструктурним забезпеченням інноваційного розвитку економіки: моногр. Рівне: Волинські обереги, 2018. 362 с.

20. Опитування українського бізнесу. *Gradus research company*. 2022. https://gradus.app/documents/262/Gradus_Forbes_Ukrainian_Business_Survey.pdf (дата звернення 24.06.2022).

21. Про особливості роботи акціонерного товариства "Укрпошта" в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 р. № 305, available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-osoblivosti-roboti-akcionernogo-tovaristva-ukrposhta-v-umovah-voyennogo-stanu-305> (дата звернення 20.05.2022).

22. Програма релокації підприємств. Міністерство економіки України, available at: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>

23. Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.03.2022 р. № 245-р, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 10.04.2022).

24. Релокація підприємств та підтримка бізнесу громадами в умовах воєнного стану. Методичні рекомендації у сфері місцевого економічного розвитку. Асоціації міст України. 51 с, available at: <https://auc.org.ua/vydannya/relokaciya-pidpriyemstv-ta-pidtrymka-biznesu-gromadamu-v-u-movah-voyennogo-s-tanu> (дата звернення 01.07.2022).

25. Солопун Н.М. Маркетингові складові підприємницького потенціалу як підґрунтя до масштабування бізнесу. *Modern Economics*. 2019. № 14. С. 258—263.

26. Фецулова Л.І. Економіка знань: підруч. НАН України. Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. Київ, 2009. 600 с.

27. Юхновська Ю.О. Формування та розвиток потенціалу туристичної галузі: регіональний аспект: монографія. Запоріжжя. Просвіта, 2020. 312 с.

References:

1. An, Y., Kang, Y. and Lee, S. (2014), "A study on the impact of soft location factors in the relocation of service and manufacturing firms", *International Journal of Urban Sciences*, vol. 18 (3), pp. 327—339. <https://doi.org/10.1080/12265934.2014.893834>
2. Balbontin, C. and Hensher, D. A. (2019), "Firm-specific and location-specific drivers of business location and relocation decisions", *Transport Reviews*, vol. 39 (5), pp. 569—588. <https://doi.org/10.1080/01441647.2018.1559254>

3. Busweiler, G.G.M. and van Bergen, D.J. (2020), Municipality influence on the business relocation process of SMEs, Jonkoping University, Jonkoping, Sweden.
4. E-Tender (2022), "Prozorro", available at: <https://auction.e-tender.ua/#/register> (Accessed 30.06.2022).
5. Greenhalgh, P. (2008), "An Examination of Business Occupier Relocation Decision Making: Distinguishing Small and Large Firm Behaviour", Journal of Property Research, Vol. 25, Issue 2, pp. 107—126. <https://doi.org/10.1080/09599910802605368>
6. Kniazevych, A., Kyrylenko, V. and Golovkova, L. (2018), "Innovation infrastructure of Ukraine: assessment of the effectiveness of the action and ways of improvement", Baltic Journal of Economic Studies, Vol. 4, No. 1 January, pp. 208—218. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-208-218>
7. Laamanen, T., Simula, T. and Torstila, S. (2012), "Cross-border relocations of headquarters in Europe", Journal of International Business Studies, vol. 43 (2), pp. 187—210. <https://doi.org/10.1057/jibs.2011.52>
8. Martins, A. (2022), "The Costs of Employee Relocation", Business News Daily, Vol. 29, available at: <https://www.businessnewsdaily.com/15842-costs-of-employee-relocation.html> (Accessed 30.06.2022).
9. Mishchenko, M. and Dzuba, S. (2017), "Modelling of logistics system management processes based on neuro-fuzzy technologies", Transport problems: VI International symposium and international conference, Silesian University of Technology Faculty of Transport, Katowice, Poland, 706—720.
10. Olechnicka, A., Ploszaj, A. and Celinska-Janowicz, D. (2019), The Geography of Scientific Collaboration: theory, evidence and policy, Routledge, London, UK.
11. Ornoy, H. and Tarba, S. (2013), "The relocation processes and international business travellers in the era of globalisation and their impact on employee experiences", World Review of Entrepreneurship, Management and Sust. Development, Vol. 9, No. 2, pp. 179—194. <https://doi.org/10.1504/WREMSD.2013.052358>
12. Bodziany, M. (2013), Society and war. The war paradox in the contemporary international order, Military Academy of Land Forces named after General Tadeusz Kosciuszko, Wroclaw, Poland
13. Associations of cities of Ukraine (2022), available at: <https://auc.org.ua/> (Accessed 01.07.2022).
14. Bocharova, Ju.G. (2015), "The role and importance of business incubators in the development of competition", Young scientist. Economic sciences, vol. 10 (25), no. 1, pp. 95—98.
15. Dergach, A., Diugowanets, O. and Honchar, H. (2021), "Mechanism of startup activity management", Ekonomika ta derzhava, vol. 8, pp. 79—84.
16. Novikova O.F., Khandii O.O. and Shmileva L.L. (2022), "Losses of the Labor and Educational Potential of Ukraine During Martial Law", Business Inform, Vol. 5, pp. 62—69. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-5-62-69>
17. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine "On the organization of labor relations under martial law", <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (Accessed 30.06.2022).
18. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), Law of Ukraine "On the legal regime of the martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (Accessed 30.06.2022).
19. Kniazevych, A.O. (2018), Upravlinnia infrastrukturym zabezpechenniam innovatsijnoho rozvytku ekonomiky [Management of infrastructure support of innovative development of economy], Volyns'ki oberehy, Rivne, Ukraine.
20. Gradus research company (2022), "Ukrainian business survey", available at: https://gradus.app/documents/262/Gradus_Forbes_Ukrainian_Business_Survey.pdf (Accessed 24.06.2022).
21. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), The Resolution "On peculiarities of the work of the joint-stock company "Ukrposhta" in the conditions of martial law",

available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-osobli-vosti-roboti-akcionernogo-tovaristva-ukrposhta-v-umovah-voyennogo-stanu-305> (Accessed 20.05.2022).

22. Ministry of Economy of Ukraine (2022), "The program of relocation of enterprises", available at: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv> (Accessed 30.06.2022).

23. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), The Disposition "On the approval of the plan of emergency measures to relocate, in case of need, the production capacities of business entities from the territories where hostilities are taking place and/or there is a threat of hostilities to a safe territory", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D1%80#Text> (Accessed 10.04.2022).

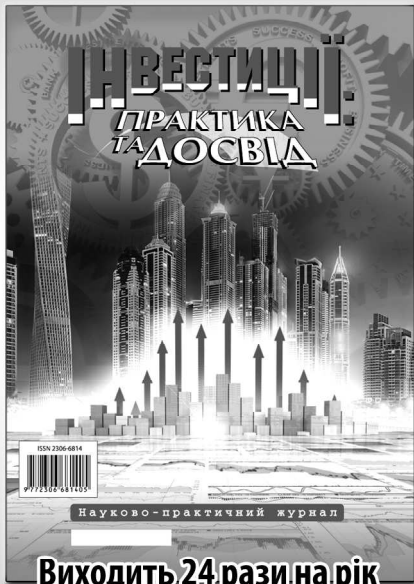
24. Solopun, N. (2019), "Marketing Components of Enterprise Potential as a Subsidiary to Business Expansion", Modern Economics, vol. 14, pp. 258—263.

25. Fedulova, L.I. (2009), Ekonomika znan' [Knowledge economy], Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine.

26. Yukhnovs'ka, Yu.O. (2020), Formuvannia ta rozvytok potentsialu turystychnoi haluzi: rehional'nyj aspekt [Formation and development of the potential of the tourism industry: regional aspect], Prosvita, Zaporizhzhia, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 03.08.2022 р.*

ІНВЕСТИЦІЇ. ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

А. А. Олешко,
 д. е. н., професор, завідувач кафедри смарт-економіки,
 Київський національний університет технологій та дизайну
 ORCID ID: 0000-0001-9328-7730

О. Ю. Будякова,
 к. е. н., доцент кафедри смарт-економіки,
 Київський національний університет технологій та дизайну
 ORCID ID: 0000-0001-6028-2650

В. О. Квас,
 заступник Голови правління, Приватне акціонерне товариство
 "Науково-виробниче об'єднання "Київський завод автоматки"
 ORCID ID: 0000-0002-3689-1605

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.15

РЕГУЛЮЮЧА РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ВІДНОВЛЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

A. Oleshko,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Smart Economics,
 Kyiv National University of Technologies and Design

O. Budiakova,
 PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Smart Economics,
 Kyiv National University of Technologies and Design

V. Kvas,
 Deputy Chairman of the Board, Private Joint Stock Company
 "Research-and-production association "Kyiv automatic plant"

REGULATORY ROLE OF THE STATE IN THE RECOVERY OF THE NATIONAL ECONOMY

У статті розглянуто концептуальні положення державного регулювання процесів відновленні економіки та мінімізації негативних впливів на національне господарство.

Проаналізовано позитивні та негативні сторони практичної реалізації ліберальної та кейнсіанської доктрини державного регулювання економіки в історичній ретроспективі. В сучасних умовах запропоновано впровадження моделі державного регулювання, що ґрунтується на імперативах активної регулюючої ролі держави в економічних процесах. Це передбачає "розумне" поєднання ринкового механізму та механізму державного регулювання із застосуванням широкого спектру протекціоністських методів й інструментів.

Зроблено висновок, що державна політика України має бути спрямована на розробку і впровадження механізмів відновлення виробництва, збереження та створення нових робочих місць, пов'язаних з відбудовою народного господарства, в інфраструктурних галузях, будівництві, промисловості та надання економічних стимулів до повернення економічно активного населення до України.

The article examines the conceptual provisions of state regulation of economic recovery processes and minimization of negative impacts on the national economy. The purpose of the article is to define the conceptual provisions regarding the regulation of the role of the state in the restoration of the national economy.

The positive and negative aspects of the practical implementation of the liberal and Keynesian doctrine of state regulation of the economy in historical retrospect are analyzed.

It was established that because of the war in Ukraine, a catastrophic drop in GDP by 45.1 percent is expected in 2022. Therefore, the state policy should quickly eliminate negative factors and threats. In modern conditions, the introduction of a model of state regulation based on the imperatives of an active regulatory role of the state in economic processes is proposed. This involves a smart combination of the market mechanism and the mechanism of state regulation with the use of a wide range of protectionist methods and tools.

The regulatory influence of the state should be aimed at restoring the real sector of the economy, regulating inflation, optimizing budget expenditures, regulating the debt burden on the economy and the budget deficit, stimulating innovation, intensifying investment activities, stimulating employment, and fighting poverty. In critical conditions, it is important to ensure a safe and stable banking system, the effective redistribution of capital in the national economy. It is necessary to use the tools of active social, industry, monetary, budgetary, tax, investment, innovation, employment policy comprehensively, taking into account the possibility of their multidirectional influence and achieving a synergistic effect.

We concluded that that the state policy of Ukraine should be aimed at the development and implementation of mechanisms for restoring production, preserving, and creating new jobs related to the reconstruction of the national economy, in infrastructure sectors, construction, industry and providing economic incentives for the labor force reimmigration.

Ключові слова: державна економічна політика, відновлення економіки, національна економіка, протекціонізм, державне регулювання.

Key words: state economic policy, economic recovery, national economy, protectionism, state regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Роль держави в процесах забезпечення стійкого функціонування національної економіки закономірно зростає в умовах політичної нестабільності, криз, глобальних потрясінь, військових конфліктів тощо.

Внаслідок війни в Україні очікується катастрофічне падіння ВВП. За оцінками, Світового банку економіка України у 2022 році скоротиться на 45,1 відсотків, при цьому масштаби падіння ВВП залежатимуть від тривалості та інтенсивності війни [1]. Також прогнозується, що темпи світового ВВП знизяться з 6,1 % у 2021 р. до 3,6 % — у 2022 році, країн Європейського Союзу з 5,4 до 2,9 % відповідно. Розвинені країни втратять 1,9 % ВВП та матимуть приріст лише в 3,3 %. Найбільше внаслідок воєнних дій в Україні постраждають країни, що розвиваються, темпи зростання яких уповільняться з 6,8 % до 3,8 % у 2022 році.

За таких прогнозів, мінімізація негативних наслідків руйнації країни можлива шляхом задіяння проактивних механізмів регулюючого впливу держави на економічні процеси.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові розробки у сфері пошуку оптимальної моделі державного регулювання, у тому числі в умовах політичної та макроекономічної нестабільності знайшли відображення у роботах таких учених як О. Амоша [2], А. Гальчинський [3], В. Геєць [4], Б. Кваснюк [5], А. Чухно [6], Дж. М. Кейнс [7], П. Самуельсон [8], Дж. Стігліц [9] та інші. Цими вченими обгрунтовано різні теоретико-методологічні і практичні підходи (залежно від конкретного історичного періоду та економічної ситуації) щодо державного регулювання та ролі держави в економічній сфері. Натомість реалії сьогодення потребують доповнення теоретичних напрацювань та внесення суттєвих корективів в державне регулювання соціально-економічних процесів. Відкритим залишається питання вибору концепції, стратегії і тактики, імперативів, масштабів, інструментарію державного регулювання економіки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення концептуальних положень щодо регулюючої ролі держави у відновленні національної економіки та мінімізації негативних впливів на її функціонування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економічна функція держави полягає у цілеспрямованому впливі на процеси соціально-економічного розвитку і передбачає стимулювання прогресивних (еволюційних та революційних) змін у соціальному устрої, техніці і технологіях, способі виробництва, людському капіталі.

Першочергово в теорії та практиці економічної політики сформувались дві антагоністичні ідеологічні доктрини — ліберальна та кейнсіанська.

В основу суспільних відносин неоліберальна доктрина ставить вільний ринковий обмін, лібералізує економічне життя, зводить нанівець можливості регулюючої ролі держави у фінансовій сфері та сфері перетоку капіталів.

Наприкінці ХХ — початку ХХІ століття у вирі матеріалізації життя та формування споживацької економіки було втрачено цінність індивідуума як "міри речей", роль держави в економічних процесах зведена до регулювання грошової маси (монетаристський підхід). Саме на засадах неоліберальної економічної доктрини здійснювались ринкові реформи в пострадянських країнах, які, як відомо, призвели до часткової руйнації їх національних господарських систем.

Негативні наслідки неолібералізації кінця ХХ — початку ХХІ століття торкнулись не тільки економічного, а й соціального, технологічного, інноваційного розвитку. Результати неолібералізації щодо розвитку економіки наступні:

— витіснення інноваційного фактора зі сфери матеріального виробництва та його заміна фінансовим капіталом, трансформація формули "товар — гроші — товар" у формулу "гроші — товар — гроші";

— заміна матеріальної експансії фінансовою, переміщення конкуренції зі сфери матеріального виробництва у фінансову, що призвело до трансформації соціально-економічного призначення інновацій: інновації, що по своїй природі призначені для економії та підвищення віддачі ресурсів, почали використовуватись для максимізації прибутку на капітал, тобто посилювалась їх капіталізація;

— зростання привабливості праці у фінансовій сфері порівняно з науковою і виробничою сферами внаслідок значно вищої (в декілька разів) оплати праці персоналу фінансового сектору.

Наслідком впровадження неоліберальної економічної доктрини стало послаблення регулюючої ролі дер-

жави, так звана дерегуляція економіки і фінансів. Крім того, економічні наслідки неоліберальної революції наступні:

1) уповільнення темпів зростання ВВП на душу населення (починаючи з кінця 1970-х років);

2) збільшення технологічного розриву між високорозвиненими країнами та рештою світу;

3) зростання економічної нерівності населення, збільшення розриву в доходах найбагатшого та найбіднішого населення;

4) перетік фінансових ресурсів з реального сектору економіки у сферу розваг, у тому числі в гральний бізнес;

5) формування спотвореного фінансового сектору, який характеризується:

а) зростанням масштабів спекулятивних операцій, що призвело до "соросоїзації економіки", за якої все більша частка прибутку створюється у фінансовій сфері;

б) завищенням реальної вартості активів, поширенням похідних фінансових інструментів (зокрема, деривативів, величина яких становить понад 964 % світового ВВП);

в) паразитуванням на виробничій сфері, внаслідок чого просування товару від виробника до споживача проходить у середньому 5—6 фінансово-посередницьких структур, а кінцева ціна товару для споживача зростає в 4—5 разів — зазначене призводить до перерозподілу отримання прибутку на користь посередницьких структур, які не створюють реальних матеріальних цінностей і, з одного боку — до зниження прибутків виробників, послаблення їх мотивації до виробничої діяльності, з іншого — до зростання роздрібних цін;

6) послаблення взаємозв'язку фінансового і реального секторів економіки, відносно автономне функціонування фінансової сфери;

7) неможливість уникнути та/або мінімізувати наслідки кризових ситуацій, скорочення періодичності настання фінансових криз та посилення їх руйнівних наслідків [10].

Протилежною ідеологічною доктриною є кейнсіанська в її новій якості. Ця доктрина ґрунтується на імперативах активної регулюючої ролі держави в економічних процесах та передбачає "розумне" поєднання ринкового механізму та механізму державного регулювання. Кейнсіанська модель (посткейнсіанська) парадигмально передбачає активне державне регулювання із застосуванням широкого спектру методів і інструментів і передбачає, насамперед, регулювання заощаджень та інвестицій, зайнятості, інноваційного розвитку, податкового стимулювання підприємницької діяльності.

Принагідно, що в умовах необхідності швидкого відновлення економіки висувається ідея розбудови "швидкої держави", яка поєднує кіберкратичний підхід із лідерством, побудована навколо ефективного використання людського капіталу країни та оптимального залучення ресурсів. Розбудова швидкої держави ґрунтується на таких принципах: швидкість — прискорення організаційних процесів через уникнення вакууму у держструктурах; ефективність — переоцінка використання ресурсів, економіка стимулює приватний сектор через конкуренцію поліпшувати всі можливі процеси; визначеність — чіткі правила і процедури, які дозволяють формувати стратегії, прогнозувати власну діяльність та бачити очікуваний результат; залучення — постійна оцінка людського потенціалу, виробництва, фінансів стосовно їхнього використання в економіці; автоматизація — спрощення рутинних процедур зменшить навантаження на людей і бізнес та звільнить найцінніший ресурс — людський час для стратегічних задач розвитку [11].

Вважається, що в періоди глобальних потрясінь, макроекономічної нестабільності, криз та війн саме активна роль держави в економічних та інших процесах дозволяє запобігти руйнації економічної системи.

За цим підходом в основу державного впливу на розвиток економіки покладено один з найважливіших принципів — забезпечення сприятливих умов для розвитку національної економіки на основі застосування не фіскальної, а стимулюючої ролі держави шляхом зваженого використання економічних, правових і адміністративних важелів. При цьому адміністративні методи впливу є дієвими до застосування в короткостроковому періоді.

Ефективність регулюючого впливу держави на відновлення національної економіки залежить від таких чинників:

— відповідність антикризової стратегії (стратегії відновлення) сучасним тенденціям глобальної трансформації;

— своєчасність прийняття управлінських рішень;

— узгодженість з пріоритетними напрямками цифровізації, науково-технічної та інноваційної діяльності;

— взаємоузгодженість з політикою країн — зовнішньоекономічних партнерів та міжнародних і регіональних угруповувань;

— досяжність та реалістичність поставлених цілей.

Регулюючий вплив має бути спрямований на відновлення реального сектору економіки, регулювання інфляції, оптимізацію бюджетних видатків, регулювання боргового навантаження на економіку та бюджетного дефіциту, збалансування доходної та видаткової частин державного бюджету, стимулювання інновацій, активізацію інвестиційної діяльності, стимулювання зайнятості, боротьба з бідністю та забезпечення принаймні нескорочення рівня реальних доходів населення. Загалом головним орієнтиром державної антикризової політики має стати розбудова фінансово безпечної, стійкої та рентабельної банківської системи, що забезпечуватиме ефективний перерозподіл капіталу в національній економіці на користь фінансування сталого економічного розвитку та зростання добробуту населення.

В критичних умовах важливою є підтримка банківської системи, що забезпечуватиме ефективний перерозподіл капіталу в національній економіці, буде безпечною та стійкою [12].

На особливу увагу заслуговує проблема зростання виробничої собівартості продукції та цін виробників промислової продукції внаслідок: зростання світових цін на сировину, природний газ; підвищення цін і тарифів на транспортні перевезення; для підприємств харчової промисловості — зростання цін на пшеницю тощо. Цей чинник суттєво впливає на розкручування інфляційної спіралі й потребує активного застосування інструментів державної антиінфляційної політики.

Зважаючи на викладене, важливою складовою посилення ролі держави в економічних процесах є активізація використання протекціоністських методів державного регулювання, які застосовуються з метою захисту внутрішнього ринку від зовнішніх загроз і викликів глобальних кризових явищ.

ВИСНОВКИ

Звичайно, що найбільшою загрозою соціально-економічному становищу України є ризики неприпинення військових дій. Однак, негативний вплив чинить також зміщення акцентів у прийнятті управлінських рішень із системного на ситуативний підхід та слабка роль держави у відновленні національної економіки або протидії її руйнації. Тому при оперативному вирішенні короткострокових проблем відновлення економіки мають пророчуватись екстерналії, що впливатимуть на середньостроковий стан національної економіки.

Державна політика України має бути спрямована на розробку і впровадження механізмів відновлення виробництва, збереження та створення нових робочих місць, пов'язаних з відбудовою народного господарства, в інфраструктурних галузях, будівництві, промисловості,

науці та надання економічних стимулів до повернення економічно активного населення до України. Необхідним є використання інструментів різних видів державної політики (грошово-кредитної, бюджетно-податкової, інвестиційної, інноваційної тощо) комплексно з урахуванням можливості їх різнонаправленого впливу та досягнення синергетичного ефекту.

Література:

1. Protecting the most vulnerable must be foremost in addressing economic fallout of war in Ukraine. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/conflict/brief/the-world-bank-group-and-ukraine>

2. Амоша О. І. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України: монографія // О. І. Амоша, С. С. Аптекар, М. Г. Білопольський, С. І. Юрій та ін. / ІЕП НАН України, ТНЕУ МНОМС України. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. 848 с.

3. Гальчинський А. С. Трансринкові трансформації. Економічна теорія. 2007. № 1. С. 3—11.

4. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. К., 2009. 864 с.

5. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / За ред. д-ра екон. наук Б.Є. Кваснюка. К.: Ін-т екон. Прогнозування Харків: Форт, 2003. 320 с.

6. Чухно А. А. Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика. [Твори]: у 3 т. — К.: Науково-дослідний фінансовий ін-т при Міністерстві фінансів України, 2006. Т. 1. 512 с.

7. Keynes J. M. General Theory of Employment, Interest and Money. — London: Macmillan, 1936.

8. Samuelson P. A. Economics. New York: McGraw-Hill, 1980.

9. Stiglitz J. Capital, Wages and Structural Unemployment. 1969.

10. Олешко А. А. Антикризове регулювання національної економіки: теорія і практика: [монографія]. Національний університет ДПС України. Ірпін: Ви-во НУДПСУ, 2012. 350 с.

11. Буряк Г. Бігти вдвічі швидше, щоб не відстати. Навіщо Україні бути швидкою державою. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/yak-ukrajini-vistoyati-ekonomichno-shcho-take-shvidka-derzhava-i-yak-vona-pracyuye-ostanni-novini-50260970.html>

12. Олешко А. А., Побоча К. П. Актуальні напрями подолання банківської кризи в Україні. Моделювання та інформатизація соціально-економічного розвитку України. 2017. Вип. 1. С. 70—78. URL: http://dndiime.org/wp-content/uploads/2016/12/MODELING_AND_INFORMATIZATION_3.pdf

References:

1. The World Bank Group (2022), "Protecting the most vulnerable must be foremost in addressing economic fallout of war in Ukraine", available at: <https://www.worldbank.org/en/topic/conflict/brief/the-world-bank-group-and-ukraine> (Accessed 25 July 2022).

2. Amosha, O.I. Aptekar, S.S. Bilopol's'kyj, M.H. and Yuriy, S.I. (2011), Strukturalni reformy ekonomiky: svitovij dosvid, instytuty, stratehii dlia Ukrainy [Structural reforms of the economy: world experience, institutions, strategies for Ukraine], Ekonomichna dumka TNEU, Ternopil', Ukraine.

3. Hal'chyns'kyj, A.S. (2007), "Transmarket transformations", Ekonomichna teoriia, vol. 1, pp. 3—11.

4. Heiets', V.M. (2009), Suspil'stvo, derzhava, ekonomika: fenomenologhiia vzaiemodii ta rozvytku [Society, state, economy: phenomenology of interaction and development], NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prohnouzuv. NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

5. Kvasniuk, B.Ye. (2003), Rol' derzhavy u dovhos-trokovomu ekonomichnomu zrostanni [The role of the state in long-term economic growth], Fort, Kharkiv, Ukraine.

6. Chukhno, A.A. (2006), Informatsijna postindustrial'na ekonomika: teoriia i praktyka [Informational post-industrial economy: theory and practice], vol. 1, Naukovo-doslidnyj finansovyj in-t pry Ministerstvi finansiv Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

7. Keynes, J.M. (1936), General Theory of Employment, Interest and Money, Macmillan, London, UK.

8. Samuelson, P.A. (1980), Economics, McGraw-Hill, New York, USA.

9. Stiglitz, J. (1969), "Capital, Wages and Structural Unemployment", Economic Journal, vol. 79, issue 314.

10. Oleshko, A.A. (2012), Antykryzove rehuliuвання natsional'noi ekonomiky: teoriia i praktyka [Anti-crisis regulation of the national economy: theory and practice], NUDPSU, Irpin', Ukraine.

11. Buriak, H. (2021), "Run twice as fast to keep up. Why should Ukraine be a fast state", available at: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/yak-ukrajini-vistoyati-ekonomichno-shcho-take-shvidka-derzhava-i-yak-vona-pracyuye-ostanni-novini-50260970.html> (Accessed 25 July 2022).

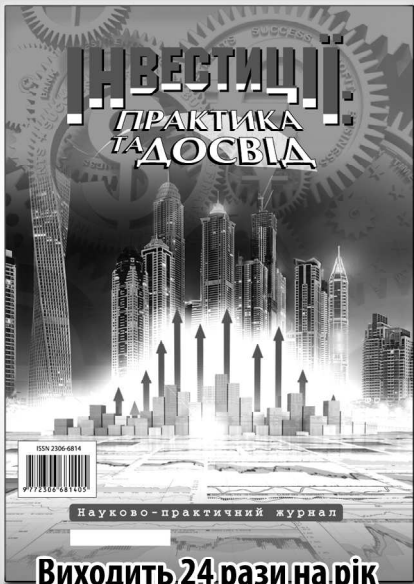
12. Oleshko, A.A. and Pobocha, K.P. (2017), "Actual ways of overcoming the banking crisis in Ukraine", Modeliuвання ta informatyzatsiia sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy, vol. 1, pp. 70-78, available at: http://dndiime.org/wp-content/uploads/2016/12/MODELING_AND_INFORMATIZATION_3.pdf (Accessed 25 July 2022).

Стаття надійшла до редакції 08.08.2022 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

А. М. Третяк,
д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-1154-4797

В. М. Третяк,
д. е. н., професор, Сумський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-6779-1941

Т. М. Прядка,
к. е. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-6179-0128

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.19

СТРУКТУРА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО УСТРОЮ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЯК СИСТЕМИ

A. Tretiak,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University
V. Tretiak,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Sumy National Agrarian University
T. Priadka,
PhD in Economics, Head of the Department of Land Resources Management and Cadastre,
Bila Tserkva National Agrarian University

STRUCTURE OF THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF THE FUNCTIONING OF THE LAND SYSTEM OF RURAL TERRITORIES AS A SYSTEM

Обґрунтовано, що в рамках інституціонально-поведінкового підходу земельний устрій сільських територій слід розглядати як певну структуру, що акумулює соціально-економічний досвід суспільства і держави, систему сформованих законів, взаємовідносин і традицій, зв'язків та способу мислення. Розроблено логічно-змістовну модель структури інституціонального середовища земельного устрою сільських територій як соціо-економіко-екологічної системи, яку формують різні інституції та інститути. Зокрема, це інституції зовнішнього середовища (або системи вищого порядку), які задають "правила гри" для суб'єктів кожної із підсистем земельного устрою сільської території. Елементами її служать інституції права, інституція власності, інституція ринку, інститути як органи, що забезпечують дотримання формальних правил. Визначено, що система управління комплексним розвитком земельного устрою сільських територій на основі інституційного підходу повинна базуватися на дотриманні наступних принципів: дотримання балансу інтересів індивідуальних та групових акторів; формування сприятливої інституційної інфраструктури земельного ринку; історизму; стабільної довіри в питаннях економічної взаємодії; пріоритету прав власності на землю учасників процесу земельного ринку; доступної інформаційної складової взаємодії; спрямованості управлінського впливу на розвиток сталого землекористування та згуртованість інституційних відносин методами "м'якого", несвідомого управління не тільки на індивіда, а й на соціальні групи, суспільство, державу; партнерства (колективна робота всіх учасників процесу розвитку, у тому числі представників державних і місцевих органів влади, бізнесу, громадських організацій, наукової спільноти); стійкої ефективної системи зворотного зв'язку.

It is substantiated that within the framework of the institutional-behavioral approach, the land system of rural areas should be considered as a certain structure that accumulates the socio-economic experience of society and the state, a system of formed laws, relationships and traditions, connections and a way of thinking. A logical and meaningful model of the structure of the institutional environment of the land system of rural areas has been developed as a socio-economic-ecological system, which is formed by various institutions and institutes. In

particular, these are the institutions of the external environment (or higher-order systems), which set the "rules of the game" for the subjects of each of the subsystems of the rural land system. Its elements are the institutions of law, the institution of property, the institution of the market, institutions as parts that ensure compliance with formal rules. The institution of law provides regulatory and legal support for life activities: constitutional law; land and civil law; administrative law; laws; government regulations; presidential decrees; programs etc. The institution of property as a system of relations determines a concrete historical way of distribution and reproduction of limited land resources by means of regulation of access to material land goods and opportunities for influence. Forms of ownership — private, state, communal. The institution of the land market, under which are understood the norms and principles of behavior, agricultural traditions and customs. The elements determining its essence are: private ownership of land; freedom of entrepreneurship and choice of form of land management; personal interest as the main motive of behavior; competition; pricing based on the interaction of supply and demand; limited regulatory role of the state. Institutes of management as management structures for coordination, systematization and focusing of attention of a social object (subject) on the solution of one or another problem situation. Institutions of management as management norms and principles of behavior of subjects of land management and structures for coordination, systematization and focus of attention of a social object (subject) on solving one or another problem situation. The internal institutional environment of the rural land system consists of: traditions, customs; institutions and institutions that ensure the development of the economic basis of life and land use; institutions and land development institutes; institutions and institutes of the social sphere of life and land use; institutions and institutions of civil society.

It is substantiated that land use is a specific institution of socio-economic development of society and, accordingly, the land system, which serves to achieve certain goals of those groups, which, however, are interconnected with it. The development of this institution in Ukraine, first of all, contributes to the formation of a socialized business environment, the affirmation of new social values of land relations in society. Institutions and institutes for the development of land relations are considered by us, on the one hand, as a state tool that stimulates socio-economic development and the processes of modernization of the land use economy, which rather refers to the external institutional environment, and on the other hand, as an institutional ("rules of the game") component and organizational structures that carry out the redistribution of land and other natural resources for the implementation of projects of socio-economic development of territories and the formation of a land use. Institutions and institutions of civil society in the most general form are considered by us as the structure of civil society, which includes: individual citizens and their unofficial groups; local governments; various types of non-profit organizations. It is also determined that the system of managing the complex development of the land system of rural areas based on an institutional approach should be based on the following principles: maintaining a balance of interests of individual and group actors; formation of a favorable institutional infrastructure of the land market; historicism; stable trust in matters of economic cooperation; the priority of land ownership rights of participants in the land market process; accessible information component of interaction; direction of managerial influence on the development of sustainable land use and the cohesion of institutional relations by methods of "soft", unconscious management not only on the individual, but also on social groups, society, and the state; partnerships (collective work of all participants in the development process, including representatives of state and local authorities, business, public organizations, scientific community); stable effective feedback system. It was determined that the improvement of models of land system of rural territories at different hierarchical levels based on an institutional approach requires the use of a set of the following tools: the formation of an ecological network at different hierarchical levels (especially at the level of territorial communities) as an ecological framework for the sustainable development of sustainable land use of territories; territorial and spatial forecasting at the level of regions and land use development planning at the level of territorial communities; land organization in the context of improving the formation of territories of territorial communities and land ownership, the system of market-oriented sustainable land use; land planning at the level of territorial communities in the context of greening, capitalization and socialization of land use; economic stimulation of innovative land use development; tax regulation, formation and maintenance of feedback with subjects of civil society.

Ключові слова: інституції та інститути, земельний устрій, сільські території, структура інституційно-опального середовища.

Key words: institutions and institutes, land system, rural areas, the structure of the institutional environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Як відзначається в статті Третяка А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М. "Земельний устрій України: понятійні і інституційні аспекти розвитку" [1] термін "земельний устрій" має широке соціально-економічне значення. На

розвиток земельного устрою сільських територій впливає низка негативних факторів та наявні соціально-економічні проблеми: макроекономічні, зумовлені станом внутрішньої та зовнішньої кон'юнктури, темпи зростання економіки, рівня інвестиційної активності, які не доз-

Рис. 1. Логічно-змістовна модель структури інституціонального середовища, яка забезпечує розвиток земельного устрою сільських територій

Джерело: авторська розробка.

воляють інтенсифікувати модернізацію сільської соціальної інфраструктури і економіки та посилюють залежність розвитку сільських територій від інвестицій, низька капіталізація землекористування. Земля, будучи одним із найважливіших джерел та інструментів розвитку, досі залишається ресурсом, який використовується з недостатньою віддачею, більш того — часто перетворюється на бар'єр на шляху сталого зростання та підвищення добробуту сільського населення регіонів та їх громадян. У сфері земельних відносин не забезпечено гарантій прав сумнішних власників та користувачів. При багатих земельних ресурсах, що не завжди ефективно використовуються, зберігаються невинуваті бар'єри доступу до землі (дефіцит ділянок при достатку землі).

У зв'язку з цим розробка інституційної моделі земельного устрою сільських територій та управління комплексним розвитком їх землекористування на основі обґрунтування його концептуального базису, є актуальною науковою проблемою, вирішення якої може забезпечити реалізацію стратегічно важливого соціально-економічного завдання розвитку сільських територій. Наукова новизна даного дослідження полягає у встановленні інституціональних передумов, що впливають на сучасний склад та структуру інституцій, які забезпечують розвиток земельного устрою сільських територій та ефективне використання земельних ресурсів.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження структури інституціонального середовища функціонування земельного устрою сільських територій як системи для його моделювання на різних ієрархічних рівнях.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В рамках інституціонально-поведінкового підходу земельний устрій сільських територій слід розглядати як певну структуру, що акумулює соціально-економічний досвід суспільства і держави, систему сформованих законів, взаємовідносин і традицій, зв'язків та способу мислення. На рис. 1 приведено логічно-змістовну модель структури інституціонального середовища земельного

устрою сільських територій як соціо-економіко-екологічної системи, яку формують різні інституції та інститути.

Насамперед, це інституції зовнішнього середовища (або системи вищого порядку). Саме вони задають "правила гри" для суб'єктів кожної із підсистем земельного устрою сільської території. Елементами її служать інституції права, інституція власності, інституція ринку, інститути як органи, що забезпечують дотримання формальних правил.

Інституція права здійснює нормативно-правове забезпечення життєдіяльності: конституційне право; земельне та цивільне право; адміністративне право; закони; постанови уряду; укази президента; програми тощо. В останні роки розвитку різних сторін життєдіяльності населення сільських територіях приділяється велика увага відносинам власності на землю, земельним відносинам, формуванню ринково-орієнтованої системи землеко-

ристування, сталому розвитку. На національному рівні приймалися спеціальні нормативно-правові документи: закони "Про екологічну мережу України", "Про особисте селянське господарство", "Про фермерське господарство", "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000—2015 роки", "Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року", "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві", "Про сільськогосподарську кооперацію", "Про добровільне об'єднання територіальних громад", "Концепція Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року", "Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель", програми розвитку сільських територій та земельних відносин в конкретних регіонах. Певний внесок у створення програм розвитку земельного устрою сільських територій та земельних відносин внесено А.М. Третяком, який протягом багатьох років займається питаннями створення сприятливого середовища розвитку земельних відносин та системи землекористування [2—5], а також виявлення кризових явищ у сфері землеустрою [6].

Інституція власності — система відносин, яка визначає конкретно історичний спосіб розподілу та відтворення обмежених земельних ресурсів за допомогою регулювання доступу до матеріальних земельних благ та можливостей впливу. Форми власності — приватна, державна, комунальна.

Інституція земельного ринку. Під інституцією ринку розуміються норми і принципи поведінки, землекористуванські традиції та звичаї. Елементами, що визначають її сутність, є:

- приватна власність на землю;
- свобода підприємництва та вибору форми землекористування;
- особистий інтерес як головний мотив поведінки;
- конкуренція;
- ціноутворення на основі взаємодії попиту та пропозиції;
- обмежена регулююча роль держави.

Його структуру складають приватні, держані та комунальні землевласники та землекористувачі, а також організації, що спеціалізуються на землепорядній та земле оціночній діяльності тощо. У межах інституції формується його складова частина — нове ставлення суспільства до приватної власності на землю. Ще однією складовою даного ринку слід назвати виховання податкової культури.

Інституції та інститути управління — це управлінські норми і принципи поведінки суб'єктів землегосподарювання та структури з координації, систематизації та центрування уваги соціального об'єкта (суб'єкта) на вирішення тієї чи іншої проблемної ситуації.

Внутрішнє інституційне середовище земельного устрою сільської території становлять:

- традиції, звичаї;
- інституції та інститути, що забезпечують розвиток економічної основи життя та землегосподарювання;
- інституції та інститути розвитку земельних відносин;
- інституції та інститути соціальної сфери життєдіяльності та землегосподарювання;
- інституції та інститути громадянського суспільства.

Традиції, звичаї, звички найбільш стійка інституція в часі. Вона визначає взаємовідносини між людьми, які не закріплені законодавчо, але обов'язкові та зрозумілі всім членам цієї спільноти. Ця інституція зумовлена природно-кліматичними умовами, культурою, релігією. Прикладом цієї інституції в Україні може бути Закарпатська область.

Інституції та інститути функціонують, щоб забезпечити розвиток економічної основи життя населення і землегосподарювання. Економічну основу розвитку земельного устрою сільської території становить землегосподарювання, одним з основних завдань якого є забезпечення продовольчої безпеки та сталого розвитку землекористування. Крім того, залежно від наявних земельних і інших природних ресурсів здійснюються такі види діяльності як лісорозведення, рибальство, аквакультура, будівництво, переробна промисловість тощо.

Землегосподарювання забезпечується інституціями права, власності на землю, земельного ринку та управління, а також інститутами суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм землекористування. Взаємини між учасниками землегосподарювання оформлюються у межах інституції угод, договорів, контрактів, і навіть можливі усні домовленості, побудовані на довірі суб'єктів.

Інституція та інститути землегосподарювання. Землегосподарювання є специфічна інституція соціально-економічного розвитку суспільства, що служить досягненню певних цілей тих груп, які, однак, з ним взаємопов'язані. Розвиток цієї інституції в Україні, передусім, сприяє формуванню соціалізованого підприємницького середовища, ствердження у суспільстві нових соціальних цінностей земельних відносин. На сучасному етапі розвитку підприємницькі інституції та інститути землегосподарювання досить глибоко увійшли в життя суспільства і вже не можуть собі дозволити досягнення лише основної своєї мети — отримання прибутку. Для того, щоб обезпечити свої капітали від соціальних потрясінь, сучасні підприємці-землевласники змушені будуть звертати увагу на соціальну та екологічну сфери, доповнюючи в цій частині функції держави. Таким чином, землегосподарювання як підприємництво стає не тільки економічною, а й соціальною інституцією. Нині соціалізація українського землегосподарювання йде за двома паралельними напрямками. По-перше, землегосподарювання стає дедалі більш відповідальним, що передбачає мінімізацію негативних впливів функціонування бізнесу на сферу економіки, суспільство, і навіть на

довкілля. Більш того, здійснюючи практику соціальної відповідальності, підприємці-землевласники отримують можливість мінімізувати потенційні бізнес-ризики шляхом ідентифікації та врахування "вузьких місць", які, такі чи інакше, виникають у їх взаємовідносинах із суспільством. Виявлення таких прогалин є першим кроком на шляху до соціалізації землегосподарювання. Можна порівняти його зі своєрідною страховкою, що захищає компанію від несподіваних труднощів і проблем у подальшій її діяльності. По-друге, розширюється сфера соціального землегосподарювання, наприклад ведення нетрадиційного землекористування, як одного із сучасних способів соціально-економічної діяльності, який поєднує соціальну функцію підприємництва з новаторською. Велика роль даної інституції у забезпеченні зайнятості сільського населення, яка протягом усього часу земельної та аграрної реформ залишається однією з основних проблем. Крім того, розвиток інституції землегосподарювання у контексті сталого землекористування має допомогти подолати знелюднення території, сприяти збереженню земельних та інших природних ресурсів зі збереженням місцевих традицій, культурних особливостей.

Інституції та інститути розвитку земельних відносин розглядаються нами, з одного боку як інструмент держави, що стимулює соціально-економічний розвиток та процеси модернізації економіки землекористування, що скоріше відноситься до зовнішнього інституційного середовища, а з іншого — як інституційна ("правила гри") складова та організаційні структури, які здійснюють перерозподіл земельних і інших природних ресурсів для реалізації проектів соціально-економічного розвитку територій та формування системи землегосподарювання. У межах внутрішнього інституційного середовища земельного устрою сільської території такими організаційними структурами є територіальні громади; землепорядні органи та підприємства; землеоціночні підприємства, інформаційно-консультаційні служби, що працюють у режимі сервісу — широкомасштабного просування інновацій шляхом адаптації їх під конкретні умови землегосподарювання, забезпечення постійної оперативної взаємодії зі споживачами цих послуг; навчальні центри, створені з урахуванням навчальних закладів.

Інститути та інституції громадянського суспільства. У внутрішній інституціональній структурі земельного устрою сільської території важливе місце належить розвитку інституцій та інститутів громадянського суспільства. У широкому розумінні громадянське суспільство — це сукупність індивідумів та їх взаємовідносин, а також їх діяльність з реалізації повсякденних потреб, та організації, в рамках яких ця діяльність здійснюється. У найзагальнішому вигляді структура громадянського суспільства виглядає таким чином: окремі громадяни та їх неофіційні групи; органи місцевого самоврядування; різні види некомерційних організацій. У рамках цього дослідження під інститутами громадянського суспільства ми розуміємо організаційні форми об'єднання громадян для задоволення своїх економічних, соціальних, духовних, політичних інтересів. До них відносимо місцеве самоврядування, добровільні об'єднання громадян у вигляді спілок, асоціацій для вирішення проблем, що виникають у галузі земельних відносин та системи землегосподарювання. Особливе місце має відводитися організаційним формам, які сприяють збереженню національно-культурної спадщини землегосподарювання, що притаманне відповідній території. Разом з тим, земля також повсюдно цінується за її невід'ємне і неможливе значення з точки зору інновацій, духовності, естетики і можливостей для життєдіяльності та відпочинку (рис. 2).

Відповідно, в системі земельного устрою, це перш за все моделі (варіанти прийняття) землепорядних

Рис. 2. Характеристика цінностей землі в процесі землекористування за Маслоу

Джерело: [7].

соціально-економічних та екологічних заходів і дій щодо формування збалансованого землекористування. Накладання обмежень з використанням інституційної структури дозволяє упорядковувати вибір варіантів та визначати правила гри. Інституційний підхід в удосконаленні управління комплексним розвитком земельного устрою сільських територій має на увазі, перш за все, врахування історично властивої даному співтовариству матриці поведінки у галузі земельних відносин. Новації привнесені довіллям, повинні вбудовуватися в існуючу матрицю по мірі, що вимагає великої роз'яснювальної роботи. Система управління комплексним розвитком земельного устрою сільських територій на основі інституційного підходу базується на дотриманні наступних принципів:

- дотримання балансу інтересів індивідуальних та групових акторів;
- формування сприятливої інституційної інфраструктури земельного ринку;
- принцип історизму. Він виявляється у тому, що необхідно враховувати образ і стиль мислення, традиції та звички, стереотип суджень про те, що "справедливо" та "несправедливо";
- принцип стабільної довіри в питаннях економічної взаємодії;
- принцип пріоритету прав власності на землю учасників процесу земельного ринку;
- принцип доступної інформаційної складової взаємодії;
- принцип спрямованості управлінського впливу на розвиток сталого землекористування та згуртованість інституційних відносин методами "м'якого", не-свідомого управління не тільки на індивіда, а й на соціальні групи, суспільство, державу;
- принцип партнерства (колективна робота всіх учасників процесу розвитку, у тому числі представників державних і місцевих органів влади, бізнесу, громадських організацій, наукової спільноти);
- принцип стійкої ефективної системи зворотного зв'язку, що дозволяє оперативно коригувати управлінський вплив, його структуру і спрямованість, а також виробляти механізми контролю.

Інституційний підхід удосконалення управління не виключає також дотримання наступних принципів:

- принцип системності, тобто, врахування внутрішніх взаємозалежностей та зовнішніх факторів з позицій розгляду об'єкта управління як елемента системи вищого рівня;
- принцип науковості полягає в тому, що територіальне управління земельними ресурсами та землекористуванням має спиратися на використання різних наукових методів. Науковість територіального управління земельними ресурсами та землекористуванням передбачає також широке застосування методів землевпорядкування, і конкретно при вирішенні економічних завдань, критичну оцінку ефективності прийнятих управлінських рішень, застосування сучасних засобів територіально-просторового планування розвитку землекористування;
- принцип ієрархічності (супідпорядкування) пов'язаний із відносинами між національними, регіональними і органами влади територіальних громад;
- принцип комплексності, тобто. необхідності аналізу всіх сторін об'єкта управління (територіальної, соціальної, екологічної та інших складових);
- принцип пріоритетності являє собою вирішення завдань та здійснення заходів, які спрямовані на збереження земельних та інших природних ресурсів і поліпшення умов якості життя населення, підтримання відповідних умов його існування;
- принцип прийнятного ризику, тобто. виявлення та реалізація доступних заходів, спрямованих на захист земельних та інших природних ресурсів і населення в ринковому середовищі та недопущення подолання порогових ситуацій;
- принцип відкритості та прозорості планів і дій всередині інституційних відносин.

Удосконалення формування земельного устрою сільських територій на основі інституційного підходу оперує такими інструментами:

- а) формування екологічної мережі на різних ієрархічних рівнях (особливо на рівні територіальних громад) як екологічного каркасу сталого розвитку території;

б) територіально-просторове прогнозування на рівні регіонів та планування розвитку землекористування на рівні територіальних громад;

с) землеустрій у контексті удосконалення формування територій територіальних громад та власності на землю, системи ринково-орієнтованого сталого землекористування;

д) землевпорядкування на рівні територіальних громад у контексті екологізації, капіталізації та соціалізації землекористування;

е) економічне стимулювання інноваційного розвитку землекористування;

ф) податкове регулювання, формування та підтримання зворотного зв'язку з суб'єктами громадянського суспільства.

У рамках інституційного підходу суспільство розглядається як певна інституційна структура, що акумулює соціальний досвід суспільства і держави, систему сформованих законів, взаємин і традицій, зв'язків та способу мислення. Також характерною рисою інституційного підходу є те, що економічні земельні відносини розглядаються і сприймаються в термінах права або юридичних норм, тобто в тій оболонці, в яку вони одягнені в реальній дійсності. Звідси удосконалення управління комплексним розвитком земельного устрою сільських територій на основі інституційного підходу — це врахування історично сформованих земельних відносин, традицій, сучасних правових положень відносин власності на землю, цілеспрямоване поступове вбудовування новацій у існуючу систему землекористування, ефективний зворотний зв'язок з об'єктом земельного устрою у всіх сферах діяльності сільського співтовариства.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В рамках інституційно-поведінкового підходу земельний устрій сільських територій слід розглядати як певну структуру, що акумулює соціально-економічний досвід суспільства і держави, систему сформованих законів, взаємовідносин і традицій, зв'язків та способу мислення. Розроблено логічно-змістовну модель структури інституційного середовища середовища земельного устрою сільських територій як соціо-економіко-екологічної системи, яку формують різні інституції та інститути. Зокрема, це інституції зовнішнього середовища (або системи вищого порядку), які задають "правила гри" для суб'єктів кожної із підсистем земельного устрою сільської території. Елементами її служать інституції права, інституція власності, інституція ринку, інститути як органи, що забезпечують дотримання формальних правил. Удосконалення моделей земельного устрою сільських територій на різних ієрархічних рівнях на основі інституційного підходу обумовлює використання комплексу таких інструментів: формування екологічної мережі на різних ієрархічних рівнях (особливо на рівні територіальних громад) як екологічного каркасу сталого розвитку сталого землекористування територій; територіально-просторове прогнозування на рівні регіонів та планування розвитку землекористування на рівні територіальних громад; землеустрій у контексті удосконалення формування територій територіальних громад та власності на землю, системи ринково-орієнтованого сталого землекористування; землевпорядкування на рівні територіальних громад у контексті екологізації, капіталізації та соціалізації землекористування; економічне стимулювання інноваційного розвитку землекористування; податкове регулювання, формування та підтримання зворотного зв'язку з суб'єктами громадянського суспільства.

Перспективами подальших досліджень є обґрунтування основних напрямів інституційного регулювання удосконалення моделей земельного устрою на різних ієрархічних рівнях.

Література:

1. Третяк А. М., Третяк В. М., Прыдка Т. М. Земельний устрій України: понятійні і інституційні аспекти розвитку. *Агросвіт* № 24, 2020. С. 3—11.

2. Третяк А. М. Земельний капітал: теоретико-методологічні основи формування та функціонування: Монографія / Третяк А. М. Львів: Сполом, 2011. — 520 с.

3. Антологія земельних відносин, землеустрою, земельного кадастру, охорони земель та економіки землекористування в Україні. Вибрані твори в 5 томах / Антон Миколайович Третяк. Т. 1: Земельні відносини: розвиток та регулювання земельних відносин, управління земельними ресурсами, відносини власності на землю. — К.: ТОВ "ЦЗРУ", 2009. — 552 с.

4. Антологія земельних відносин, землеустрою, земельного кадастру, охорони земель та економіки землекористування в Україні. Вибрані твори в 5 томах / Антон Миколайович Третяк. Т. 2: Землеустрій. Розвиток системи землеустрою. Планування використання земель. Землевпорядне проектування. — К.: ТОВ "ЦЗРУ", 2009. — 476 с.

5. Третяк А. М., Третяк В. М., Третяк Н. А. Земельна реформа в Україні: тенденції та наслідки у контексті якості життя і безпеки населення: монографія за заг. ред. А. М. Третяка. Херсон: Грін, 2017. 522 с.

6. Третяк А. М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2013. 650 с.

7. Управління земельними ресурсами та землекористуванням: базові засади теорії, інституціалізації, практики: монографія / А. М. Третяк та ін.; за заг. ред. А. М. Третяка. Біла Церква: ТОВ "Білоцерківдрук", 2021. 227 с.

References:

1. Tretiak, A. Tretiak, V. and Pryadka T. (2020), "Land system of Ukraine: conceptual and institutional aspects of the development", *Agrosvit*, vol. 24, pp. 3—11.

2. Tretiak, A. (2011), *Zemel'nyj kapital: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia ta funktsionuvannia* [Land capital: theoretical and methodological foundations of formation and operation], Spolom, Lviv, Ukraine.

3. Tretiak, A. (2009) *Antolohiia zemelnykh vidnosyn, zemleustroiu, zemelnoho kadastru, okhorony zemel ta ekonomiky zemlekorystuvannia v Ukraini*. In *piat vol. Vol. 1. Zemelni vidnosyny: rozvytok ta rehuliuвання zemelnykh vidnosyn, upravlinnia zemelnymy resursamy, vidnosyny vlasnosti na zemliu*, Tsentrl Zemelnoi Reformy Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

4. Tretiak, A. (2009), *Antolohiia zemelnykh vidnosyn, zemleustroiu, zemelnoho kadastru, okhorony zemel ta ekonomiky zemlekorystuvannia v Ukraini*. In *piat vol. [Anthology of land relations, land management, land cadastre, land protection and land use economics in Ukraine. Selected works in 5 volumes]*, Vol. 2, *Zemleustrij. Rozvytok systemy zemleustroiu. Planuvannia vykorystannia zemel. Zemlevporiadne proektuvannia* [Development of the land management system. Land use planning], Tsentrl Zemelnoi Reformy Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

5. Tretiak, A. Tretiak V. and Tretiak N. (2017), *Zemelna reforma v Ukrayini: tendenciya ta naslidky u konteksti yakosti zhyttya i bezpeky naseleennya* [Land reform in Ukraine: trends and consequences in the context of quality of life and security of the population], Grin, Kherson, Ukraine.

6. Tretiak, A. M. (2013), *Zemleustrij v Ukraini: teoriia, metodolohiia* [Land organization in Ukraine: theory, methodology], OLDI-PLUS, Kherson, Ukraine.

7. Tretiak, A. Tretiak, V. Pryadka, T. and Tretiak, N. (2021), *Terytorial'no-prostorove planuvannia: bazovi zasady teorii, metodolohii, praktyky* [Territorial-spatial planning: basic principles of theory, methodology, practice], Belotserkivdruk LLC, Bila Tserkva, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 05.08.2022 р.

О. І. Дребот,
д. е. н., професор, академік НААН, директор,
Інститут агроекології і природокористування НААН
ORCID ID: 0000-0003-2681-1074

В. А. Тарнавський,
аспірант, Інститут агроекології і природокористування НААН;
асистент, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-2321-6352

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.25

ВПЛИВ ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ НА РОЗВИТОК РИНКУ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

O. Drebot,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of NAAS, Director, Institute of Agroecology
and Nature Management of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine
V. Tarnavskiy,
Postgraduate student, Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS;
Assistant, Bila Tserkva National Agrarian University

THE EFFECT FISCAL REGULATION OF AGRICULTURAL LAND USE TO THE DEVELOPMENT OF THE LAND MARKET IN UKRAINE

Сільськогосподарська галузь є однією з найбільших та традиційно розвинутих гілок економіки України, яка користується земельними ресурсами, як засобами виробництва, для отримання економічного результату. Сільськогосподарський сектор забезпечує не тільки внутрішні потреби якісною доступною продукцією, а й має вирішальну вагу у розв'язанні світової продовольчої кризи, експортуючи сільськогосподарську сировину до багатьох країн світу. Забезпечує не тільки дохідність галузі, а й виконує гуманітарну функцію у світовій економіці, протидіючи тенденціям дефіциту продовольства та загрозі голоду.

У статті досліджено сучасний стан ринку сільськогосподарських земель в Україні, проаналізовано тенденції розвитку обігу земель. Розвиток ринку землі в Україні має бути направленим на ефективне сільськогосподарське землекористування за допомогою перерозподілу земель, та забезпечення сталого розвитку. Водночас ринок сільськогосподарських земель дозволяє поєднати товаровиробника із засобом виробництва, на правах власності, що розширює їх можливості, в порівнянні з орендними відносинами, та спонукає дбайливіше ставитись до своєї власності. Представлено основні аспекти дослідження проблеми в контексті значення і можливих наслідків впровадження ринку землі в практику господарювання нашої країни та особливо в галузі сільського господарства.

У статті висвітлено процеси формування ринкової вартості земельних ділянок та взаємозв'язки з показниками нормативної грошової оцінки сільськогосподарських земель. Окреслено підходи різних науковців до тлумачення термінів "ринок землі" та "обіг земель". Досліджено статистичні результати функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення протягом року. Проаналізовано кореляційні показники суб'єктів ринку землі та визначено залежність вартісних показників земельних ділянок від територіального розміщення.

The agricultural sector is one of the largest and traditionally developed branches of the economy of Ukraine, which uses land resources as means of production to obtain an economic result. The agricultural sector provides not only domestic needs with high-quality, affordable products, but also plays a decisive role in solving the global food crisis by exporting agricultural raw materials to many countries around the world. It ensures not only the profitability of the industry, but also fulfills a humanitarian function in the world economy, counteracting the trends of food shortages and the threat of famine.

The article examines the current state of the agricultural land market in Ukraine, analyzes the trends in the development of land circulation. The development of the land market in Ukraine should be aimed at effective agricultural land use with the help of land redistribution, and ensuring sustainable development. At the same time, the market of agricultural land allows to connect the commodity producer with the means of production, on property rights, which expands their opportunities, compared to lease relationships, and encourages them to be more careful with their property. The main aspects of the study of the problem are presented in the context of the meaning and possible consequences of the introduction of the land market in the economic practice of our country, and especially in the field of agriculture.

The article highlights the processes of forming the market value of land plots and the relationship with indicators of the normative monetary valuation of agricultural lands. The approaches of various scientists to the interpretation of the terms "land market" and "land circulation" are outlined. The statistical results of the functioning of the agricultural land market during the year were studied. The correlation indicators of land market subjects were analyzed and the dependence of the value indicators of land plots on territorial location was determined.

Ключові слова: сільськогосподарське землекористування, фінансове регулювання, земельні ресурси, ринок земель, вартість землі.

Key words: fiscal regulation, agricultural land use, land resources, land market, land value.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні земельна галузь перебуває в наступному етапі земельної реформи — запуск ринку купівлі-продажу земель товарного сільськогосподарського призначення (земельних часток-паїв). Сільськогосподарське землекористування потребує обґрунтованих нових підходів до використання, організації та зміни сільськогосподарських земельних угідь, правового та інструментального забезпечення консолідації земель, їх раціонального та ефективного використання. Забезпечення функціонування та становлення розвинутого ринку земель сільськогосподарського призначення є дуже важливим для забезпечення сталого розвитку економіки, забезпечення продовольчої безпеки країни та світу, раціонального та екологічно безпечного використання земель, охорона та збереження довкілля. За допомогою політики діджиталізації економіки в Україні, з'явився новітній інструментарій для забезпечення максимальної прозорості ринкових процесів. Питання щодо земельного ринку досягнуло найбільшої актуальності у зв'язку з тим, що вже є перші результати функціонування ринку та обігу сільськогосподарських земель, при цьому залишається багато практичних та теоретичних питань не вирішеними та з'являється нова статистична інформація, що потребує дослідження та аналітики.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню ринкових відносин у сфері сільськогосподарського землекористування, питанню ринку сільськогосподарських земель в Україні в умовах реформування галузі земельних відносин та проблематиці забезпечення сталого розвитку присвячені праці таких науковців: А. Даниленко, Д. Добряк, З. Живко, А. Коробська, А. Мартин, О. Руда, П. Саблук, М. Ступень, А. Третяк, О. Шуст, О. Фурдичко та інших. Незважаючи на це, багато теоретичних, методологічних та практичних питань є не вирішеними. Вони трансформуються та потребують подальшого вивчення впровадження ринку сільськогосподарських земель: як логічного наступного етапу вдосконалення і розвитку сільськогосподарського землекористування та його можливих наслідків.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є проведення аналізу функціонування ринку земель сільськогосподарського на сучасному етапі та його вплив на сільськогосподарське землекористування.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

При проведенні досліджень використовувались наступні методи: методи емпіричного рівня (опис, порівняння), теоретичного рівня (загально логічні: аналіз, синтез), математичного рівня (статистичний). При написанні статті використовувались матеріали Державної статистичної служби, Державної служби геодезії, картографії та землеустрою, Фонду державного майна України, нормативні та законодавчі акти.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сільське господарство є однією з найбільших та традиційно розвинутих сфер економіки України, що забезпечує внутрішні потреби населення у якісному доступному продовольстві, а також має вагомий частку у вирішенні світової продовольчої кризи, експортуючи сільськогосподарську продукцію країнам Європи та Близького Сходу. Це забезпечує не тільки дохідність галузі, а й виконує гуманітарну функцію у світовій економіці, протидіючи тенденціям нестачі продовольства та загрози голоду. Саме земельні ресурси високої якості є традиційною опорою для сталого розвитку економіки країни, тому вони мають використовуватися з максимальною ефективністю, створюючи стабільний рівень виробництва сільськогосподарської продукції. Територія України має третину чорноземів світу, та характеризується найвищим рівнем забезпеченості землею з розрахунку на одну особу з-поміж країн Європи.

Функціонуючий та регульований державними органами ринок земель сільськогосподарського призначення є ефективним інститутом системи ринкових відносин. Розвиток ринку землі в Україні має бути направленим на ефективне сільськогосподарське землекористування за допомогою перерозподілу земель, та забезпечення сталого розвитку. Водночас ринок сільськогос-

Рис. 1. Картограма значень нормативної грошової вартості земельних ділянок сільськогосподарського призначення (ріплі) у розрізі областей

Джерело: сформоване автором на основі картографічних та текстових матеріалів у програмному середовищі Delta/Digitals XE [6].

подарських земель дозволяє поєднати товаровиробника із засобом виробництва, на правах власності, що розширює їх можливості, в порівнянні з орендними відносинами, та спонукає дбайливіше ставитись до своєї власності.

Земля — це унікальний природний ресурс, використання якого суттєво впливає на економічний розвиток суспільства, стан довкілля, добробут та здоров'я населення.

Сьогодні аграрна сфера переходить в наступний важливий етап земельної реформи — запуск ринку купівлі-продажу земель товарного сільськогосподарського призначення (земельних часток-паїв). З 1 липня 2021 року набрав чинності закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення", який скасовує мораторій на продаж земель для ведення товарного сільськогосподарського виробництва [11].

Це було зроблено з певними обмеженнями, щоб мінімізувати тіньові схеми по скуповуванню основного національного багатства — земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, земельних ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Переважне право набуття належить громадянам, що орендують земельну ділянку з 2010 року. При цьому ціна земельної ділянки до 2030 року має бути не нижчою вартості, що визначена за допомогою нормативної грошової оцінки.

Першочергове формування ціни на землі сільськогосподарського призначення відбувалось під дією нормативної грошової оцінки земель. Подальше функціонування ринку буде формувати так звану, "ринкову вартість", справедливую ціну на ресурси, що скоректована попитом та пропозицією ресурсів.

Для того щоб розуміти основні теоретичні аспекти, передумови формування та функціонування ринку зе-

мель України, необхідним постає тлумачення таких дефініцій, як "ринок земель" та "обіг земель". Вітчизняні науковці мають різні думки щодо визначення даних понять. Зокрема П.Т. Саблук визначає ринок землі, як сферу дій економічних відносин, що виникають у процесі її обігу. Він вважає, що "ринок землі" більш ширше за змістом поняття ніж "обіг земель" і включає систему угод із землею, механізми та інфраструктуру, що їх забезпечують. Обіг землі, за П.Т. Саблуком, це сукупність угод із землею [12, с. 261].

Тлумачення земельного обігу як "сукупність врегульованих правових суспільних відносин, у процесі яких відбувається на законодавчому рівні перехід права власності на землю від однієї особи до іншої", пропонує А.О. Коробська Земельний обіг вважається основою ринку, проте реалізація угод із землею не доводить наявності повноцінного ринку [8, с. 109].

Визначення ринку землі З. Б. Живко, О. І. Руда, О. М. Мартин пропонують як "особливу товарну сферу економіки, де реалізуються економічні відносини щодо купівлі-продажу, оренди і застави, обміну землі, здійснення ефективної господарської діяльності і використання цього економічного ресурсу в контексті екологічної безпеки" [3].

Під ринком земель сільськогосподарського призначення Р.М. Ступень розуміє систему взаємовідносин і механізмів, що передбачають реалізацію землевласниками й землекористувачами економічних інтересів шляхом перерозподілу земель сільськогосподарського призначення через купівлю-продаж, а також передачу прав на їхнє використання за умови сприяння відповідної інфраструктури [13].

Загалом поняття ринок землі визначають, як сукупність юридичних, правових і економічних відносин між суб'єктами такого ринку під час ринкового обігу

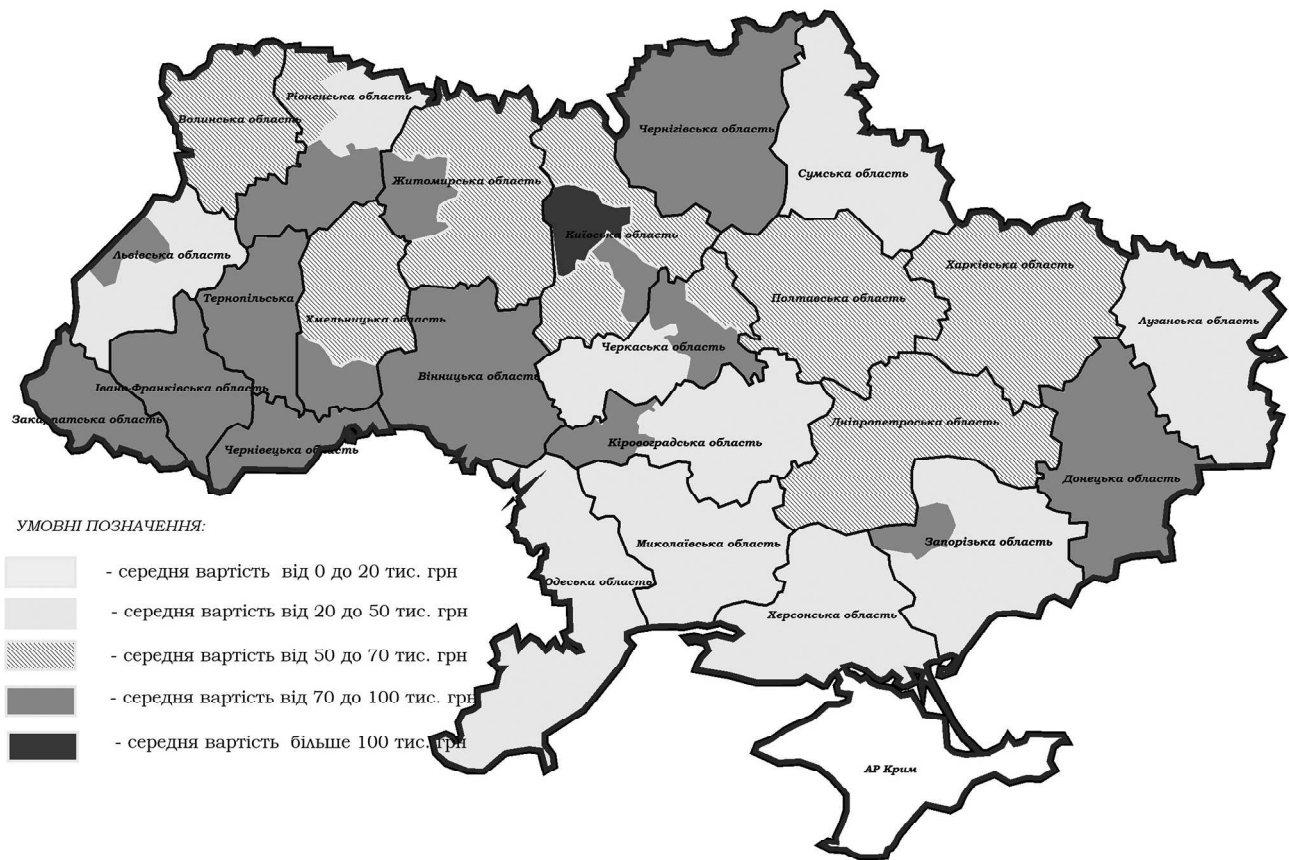

Рис. 2. Схема ринкової вартості земельних ділянок сільськогосподарського призначення у розрізі областей

Джерело: сформоване автором на основі картографічних та текстових матеріалів програмному середовищі Delta/Digitals XE [5].

прав власності на земельні ділянки, у результаті якого відбувається в умовах конкуренції зміна їх власника або землекористувача [7, с. 109].

Отже, ринок земель сільськогосподарського призначення можна визначити, як систему економічних і правових відносин, в якій на правовому рівні, беручи до уваги попит і пропозицію, та з обов'язковим врахуванням вартості землі як капіталу відбувається перехід права власності або користування між землевласниками та землекористувачами.

Становлення ринку землі — досить складний і тривалий процес, що проходить ряд етапів. Одним із таких важливих етапів можна вважати земельну реформу 1992 р. Також достатньо впливовим на розвиток ринку видається процес формування приватної власності на землю та паювання роздержавлених земель сільськогосподарських підприємств, який відбувався у 1997 р. Ще одним етапом, який має вплив на становлення ринку є розвиток орендних відносин, формування правового поля та посилення ролі держави стосовно ринку землі, що бере свій початок від 2000 р. [3; 8].

Грошове оцінювання земель є основним економічним механізмом плати за землекористування та основою регулювання земельних відносин при оподаткуванні та укладанні цивільно-правових угод і включається до єдиної системи Земельного кадастру України. Це складний і багатогранний процес, що перебуває в стадії розвитку. І чим швидше на державному рівні будуть урегульовані питання щодо законодавчого становлення земельних відносин, тим швидше врегулюються процеси проведення і застосування різних видів оцінювання землі [1, с. 5].

У розрізі регіонів України найбільше нормативне значення вартості ріллі зафіксоване в Черкаській області, на рівні 33 646,00 грн/га, а найменше — Житомирській області — 21 411,00 грн/га.

На початковому етапі функціонування ринку земельних ділянок сільськогосподарського призначення та обігу сільськогосподарських земель, цінова політика формується з урахуванням фіскального регулювання держави, зокрема існують обмеження прописані в нормативно-правових актах, щоб запобігти спекулятивним махінаціям та схемам при проведенні цивільно-правових угод. Порівнявши нормативні значення ріллі в регіонах (див. рис. 1) та цін на земельні ділянки сільськогосподарського призначення (див. рис. 2), ми можемо помітити тенденційні схожості по територіальній приналежності. Але чим активніше працює ринок земель, тобто чим більше проводиться договорів купівлі-продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення, тим більше ми можемо помітити територіальну диференціацію по ринковій вартості земельних ресурсів. А також можемо константувати зростання вартості земельних ділянок відносно нормативних значень, що були визначенні за допомогою проведення нормативного грошового оцінювання.

Для подальшого аналізу впливу обігу сільськогосподарських земель на функціонування ринку земель в Україні, на формування ринкової вартості земельних ділянок сільськогосподарського призначення, ми випадковим способом визначили добірку 10-ти земельних ділянок, які були куплені фізичними особами та 10-ти земельних ділянок, які купили юридичні особи, тобто сільськогосподарські підприємства у громадян, з цільовим призначенням 01.01. — для ведення товарного сільськогосподарського виробництва та 01.03. — для ведення особистого селянського господарства [16].

Земельні ділянки репрезентують вартість земельних ресурсів у Козятинського району Вінницької області, Васильківського району Київської області, Ізяславського та Старосинявського районів Хмельницької області.

Таблиця 1. Порівняння вартості земельних ділянок сільськогосподарського призначення

№	Покупець: юридична особа				Покупець: фізична особа				Порівняння ціни для юр. осіб та фіз. осіб
	Вартість НГО, грн	Вартість ОНМ, грн	площа, га	вартість ОНМ, за 1 га	Вартість НГО, грн	Вартість ОНМ, грн	площа, га	вартість ОНМ, за 1 га	
1.	24851,7	42633,1	1,8583	22941,98	28438,90	60000	2,0000	30000,00	76,47%
2.	23588,7	38409,5	1,6742	22941,98	28438,90	60000	2,0000	30000,00	76,47%
3.	28438,9	45884	2,0000	22941,98	64238,40	60000	2,0000	30000,00	76,47%
4.	73830,3	89208,8	2,3476	38000,00	54511,17	108000	1,934	55842,81	68,05%
5.	53766,8	123400	2,0000	61700,00	53766,81	112000	2,0000	56000,00	110,18%
6.	53766,8	123400	2,0000	61700,00	92756,71	93000	2,4466	38011,93	162,32%
7.	42274,8	152000	4,0000	38000,00	32589,80	120000	2,8544	42040,36	90,39%
8.	22782,6	74560	1,9370	38492,51	34037,84	99999	2,1862	45741,01	84,15%
9.	60817,9	138000	2,0000	69000,00	56551,19	123320	1,8047	68332,69	100,98%
10.	80195,1	130450	1,8900	69021,16	36159,40	139178	1,9858	70086,61	98,48%
11.	Середнє значення, %								94,40%

Джерело: сформоване автором на основі статистичних та текстових матеріалів [2; 6; 7; 9].

Порівнюючи ціну купівлі-продажу, де однією зі сторін виступає підприємство та цивільно-правові угоди, де суб'єктами виступають громадяни, ми можемо дійти висновку, що даний фактор не є визначальним, та все ж вибірка демонструє тенденцію, згідно якої ринкова вартість земельної ділянки для юридичних осіб в середньому нижче на 6%, хоча похибка може бути значною, враховуючи невелику вибірку.

Аналізуючи показники нормативної грошової вартості земельної ділянки, в порівнянні з вартістю, яку диктує ринок землі, ми можемо помітити, що ринкова ціна земельної ділянки є значно вищою за нормативну, при цьому різниця більша у економічно активніших і потенційно привабливіших регіонах, зокрема в першу чергу в Київській області, що підтверджує як вибірка, так і аналітична інформація Держгеокадастру та Міністерства аграрної політики та продовольства України [5; 9].

Ринкові механізми не тільки не зменшують нормативну вартість 1 га земельних сільськогосподарських угідь, а й підвищують кількісні показники для юридичних осіб-покупців мінімум на 20,83%, а максимум на 259,55%, для громадян цей показник складає 284,9%; в середньому, збільшуючи вартість 2,15 та 2,29 рази відповідно. При цьому ми зауважимо, що юридично ринок земель сільськогосподарського призначення функціонує трішки більше року, при цьому політична ситуація в країні є екстремальною, що несприятливо впливає на вартість нерухомості, зокрема на земельні ділянки. Ми констатуємо, що на даний час значний вплив на ринок сільськогосподарських земельних ресурсів має держа-

ва, обмежуючи кількість об'єктів (земельних ділянок) та суб'єктів (покупців-продавців) ринку, зокрема існує законодавчі обмеження, щодо купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення мають право тільки фізичні особи-громадяни України. У перші два роки одна фізична особа зможе придбати тільки 100 га землі. Тобто на початковому етапі становлення ринку земель є механізми, що стримують ринкові механізми попиту-пропозиції, що в свою чергу при зменшенні державного регулювання має в подальшому підвищувати ціну на земельні ділянки сільськогосподарського призначення.

За період з липня 2021 по серпень 2022 було складено 111 307 цивільно-правових угод щодо купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення, загальна площа відчужених земельних ділянок сягає 262 679 га, з середньою вартістю 37826 грн/га. Якщо брати середні показники, то загальна усереднена сума угод складає 9 936 млн грн, враховуючи, що при оформленні цивільно-правової угоди сторони сплачують 6,5% ринкової вартості земельної ділянки, то фінкальні відрахування складають 645,8 млн грн [9; 10].

У свою чергу ринкове середовище має вирішувати наступні завдання:

- максимально ефективного землекористування для забезпечення сталого розвитку;
- формування сприятливих умов, для ставлення до землі як основного природного багатства країни, їх збереженню та підвищенню родючості;
- збільшення добробуту сільського населення, особливо того, що досить успішно веде свою госпо-

Таблиця 2. Порівняння ринкової вартості та показників нормативної грошової оцінки земельних ділянок сільськогосподарського призначення

№	Покупець: юридична особа			Покупець: фізична особа		
	Вартість НГО, за 1 га	Вартість ОНМ, за 1 га	Ринкова вартість/ Нормативна вартість	Вартість НГО, за 1 га	Вартість ОНМ, за 1 га	Ринкова вартість/ Нормативна вартість
1.	13373,35	22941,98	1,72	14219,45	30000,00	2,11
2.	14089,54	22941,98	1,63	14219,45	30000,00	2,11
3.	14219,45	22941,98	1,61	32119,20	30000,00	0,93
4.	31449,26	38000,00	1,21	28185,71	55842,81	1,98
5.	26883,41	61700,00	2,30	26883,41	56000,00	2,08
6.	26883,41	61700,00	2,30	37912,49	38011,93	1,00
7.	10568,71	38000,00	3,60	11417,39	42040,36	3,68
8.	11761,81	38492,51	3,27	15569,41	45741,01	2,94
9.	30408,97	69000,00	2,27	31335,51	68332,69	2,18
10.	42431,28	69021,16	1,63	18208,98	70086,61	3,85
11.	Середнє значення, %		215,20%	Середнє значення, %		228,70%
12.	Мінімальне значення, %		120,83%	Мінімальне значення, %		93,40%
13.	Максимальне значення, %		359,55%	Максимальне значення, %		384,90%

Джерело: сформоване автором на основі статистичних та текстових матеріалів [2; 6; 7; 9].

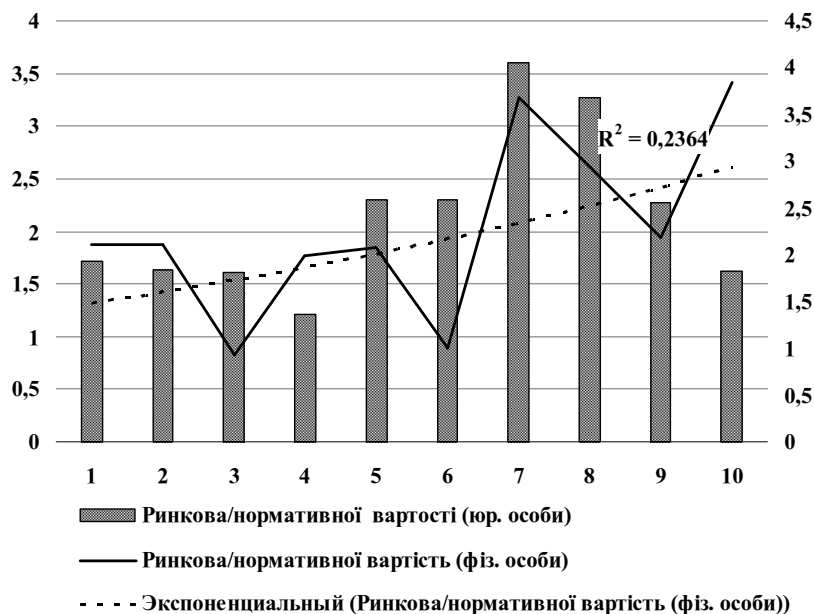

Рис. 3. Формування ринкової вартості земельних ділянок сільськогосподарського призначення залежно від суб'єкту землекористування

Джерело: сформоване автором на основі статистичних та текстових матеріалів [2; 6; 7; 9].

дарську діяльність та здатне забезпечити ринок органічною аграрною продукцією;

- юридичне оформлення правоустановчих документів на земельні ділянки;

- подальша диджиталізація управління земельними ресурсами, регулювання сільськогосподарського землекористування;

- правове оформлення та поєднання землекористувача та землевласника, що має позитивно вплинути на охорону земельних ресурсів та ефективність використання;

- стимулювання до економічного росту суміжні галузі економіки, зокрема, страхування, кредитування, розвиток лізингу, додаткові фіскальні надходження.

Фіскальне регулювання сільськогосподарського землекористування має бути направлене на забезпечення сталого розвитку галузі, ефективне використання земель сільськогосподарського призначення, збільшення економічного ефекту, тобто дохідності аграрної сфери, для того, щоб мати змогу забезпечити населення України продовольством, а також запровадження заходів, які стосуються охорони земель, і особливо тих, що направлені на збереження та відтворення родючості ґрунтів. Максимально протидіяти монополізації аграрного сектору, створюючи умови розвитку для малого фермерства, сімейним господарствам та зменшуючи пільгові умови для агрохолдингів.

ВИСНОВКИ

Відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні відбулось у складних економічних та геополітичних умовах: внутрішня політика децентралізації регіонів та зовнішня воєнна агресія, фактори які негативно впливають на розвиток будь-яких економічних інститутів. Та все ж, повноцінний обіг сільськогосподарських земель — це ринковий механізм, який показав свою життєздатність та ефективність, як один із інструментів фіскального регулювання сільськогосподарського землекористування, для забезпечення сталого розвитку. Функціонування ринку земель дозволяє поєднати товаровиробника із засобом виробництва, на правах власності, що має позитивний вплив на землекористування в цілому, на вартість земельних ресурсів та наповнення бюджетних фондів.

Ринок сільськогосподарських земель України перебуває на етапі становлення, тому потребує подальших досліджень, що мають концентруватись на питаннях контролю та функціонування ринкових механізмів, а також за збереженням родючості земель та раціонального їх використання.

Література:

1. Дребот О.І., Тарнавський В.А. Нормативна грошова оцінка земель як базова складова фіскального регулювання сільськогосподарського землекористування. Збалансоване природокористування. Науково-практичний журнал. 2020. № 1. С. 5—10. doi.org/10.33730/2310-4678.1.2020.203912.
2. Електронні сервіси земельного кадастру. Державна служба з питань геодезії картографії та кадастру. Офіційний сайт. URL: <https://e.land.gov.ua> (дата звернення 05.08.2022).
3. Живко З. Б., Руда О. І., Мартин О. М. Еколого-безпечне функціонування ринку сільськогосподарських земель в Україні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. 2016. Вип. 2. С. 36-45. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/123456789/1238>.
4. Земельний кодекс України. Сайт "Законодавство України". Документ 2768-ІІІ — Редакція від 10.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення 02.08.2022).
5. Інтерактивний звіт по ринку купівлі продажу землі сільськогосподарського призначення. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Офіційний сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/zemelna-reforma/interaktivnij-zvit-po-rinku-zemli> (дата звернення 05.08.2022).
6. Інформація щодо нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі в розрізі областей. Державна служба з питань геодезії картографії та кадастру. Офіційний сайт. URL: <https://land.gov.ua/informatsiia-shchodo-normativnoi-hroshovoi-otsinky-odynytsi-ploshchi-rilli-v-rozrizi-oblastei> (дата звернення 02.08.2022).
7. Кабінет користувача єдиної бази даних звітів про оцінку. Фонд державного майна України. Офіційний сайт. URL: <https://evaluation.spfu.gov.ua> (дата звернення 08.08.2022).

8. Коробська А. О. Проблеми становлення ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні. Економіка АПК. 2019. № 4. С. 106—115.

9. Моніторинг земельних відносин. Державна служба з питань геодезії картографії та кадастру. Офіційний сайт. URL: <https://land.gov.ua/monitorynh-zemelnykh-vidnosyn> (дата звернення 08.08.2022)

10. Податковий кодекс України. Сайт "Законодавство України". Документ № 2755-VI — Редакція від 19.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 02.08.2022).

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення. Закон України № 552-IX від 31.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20> (дата звернення 05.08.2022).

12. Саблук П. Т. Розвиток земельних відносин в Україні. Монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2006. 396 с.

13. Ступень Р. М. Сутність ринку земель сільськогосподарського призначення. Економіка АПК. 2015. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2015_9_16

14. Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок. Постанова кабінету міністрів України від 03.11.2021 р. № 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 02.08.2022).

15. Про оцінку земель. Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1378-15> (дата звернення 02.08.2022).

16. Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру (додатки 2-61 до Порядку). Постанова кабінету міністрів України № 10516-2012-п — Редакція від 14.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1051%D0%B1-2012-%D0%BF> (дата звернення 05.08.2022).

References:

1. Drebot, O. and Tarnavskiy, V. (2020), "Normative Monetary Valuation of Land as a Basic Component of Fiscal Regulation Of Agricultural Land Operation", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia Naukovo-praktychnyi zhurnal*, vol. 1, pp. 5—10. doi.org/10.33730/2310-4678.1.2020.203912.

2. State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography & Cadastre (2022), available at: <https://land.gov.ua> (Accessed 05 Aug 2022).

3. Zhivko, Z.B., Ruda, O.I. and Martin, O.M. (2016), "Ecologically safe operation of the agricultural land market in Ukraine", *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, vol. 2, pp. 36—45, available at: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/123456789/1238> (Accessed 05 Aug 2022).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "The Land Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (Accessed 02 Aug 2022).

5. The Ministry of Agrarian policy and Food of Ukraine (2022), "Interactive report on the market for buying and selling agricultural land", available at: <https://min-agro.gov.ua/zemelna-reforma/interaktivnij-zvit-po-rinku-zemli> (Accessed 05 Aug 2022).

6. State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography & Cadastre (2022), "Information on the normative monetary assessment of a unit of arable land by region", available at: <https://land.gov.ua/informatsiia-shchodo-normatyvnoi-hroshovoi-otsinky-odynytsi-ploshchi-rilli-v-rozrizi-oblastei> (Accessed 02 Aug 2022).

7. State Property Fund of Ukraine (2022), "User's office a single database of evaluation reports", available at: <https://evaluation.spu.gov.ua> (Accessed 08 Aug 2022).

8. Korobskaya, A.O. (2019), "Challenges of agricultural land use considering a factor of the land market formation", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 106—115.

9. State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography & Cadastre (2022), "Monitoring of land relations", available at: <https://land.gov.ua/monitorynh-zemelnykh-vidnosyn> (Accessed 02 Aug 2022).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 02 Aug 2022).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the terms of circulation of agricultural land", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20> (Accessed 05 Aug 2022).

12. Sabluk, P.T. (2006), *Rozvytok zemelnykh vidnosyn v Ukraini: monohrafiia* [Development of land relations in Ukraine: a monograph], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

13. Stupen, R. M. (2015), "The essence of the market for agricultural land", *Ekonomika APK*, vol. 9, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2015_9_16 (Accessed 05 Aug 2022).

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), "On the approval of the Methodology of normative monetary valuation of land plots", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-2021-%D0%BF#Text> (Accessed 02 Aug 2022).

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "About land valuation", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1378-15> (Accessed 02 Aug 2022).

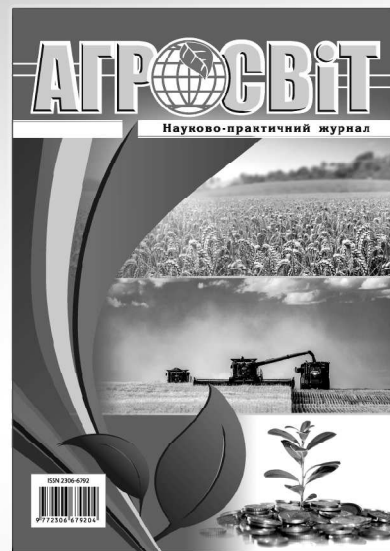
16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), "On the approval of the Procedure for maintaining the State Land Cadastre (2-61)", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1051%D0%B1-2012-%D0%BF> (Accessed 05 Aug 2022).

Стаття надійшла до редакції 09.08.2022 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

В. А. Голян,

д. е. н., професор, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Боярська лісова дослідна станція", м. Боярка

ORCID ID: 0000-0002-2502-4573

Ю. М. Лучечко,

доктор філософії в галузі економіки, м. Львів

ORCID ID: 0000-0001-9006-5374

Ю. Б. Заставний,

доктор філософії в галузі економіки, м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-9033-8018

Н. В. Мединська,

к. е. н., доцент, в. о. завідувача кафедри земельного кадастру,

Національний університет біоресурсів та природокористування України, м. Київ

ORCID ID: 0000-0003-2573-0205

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.32

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ: ПРІОРИТЕТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

V. Golyan,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Separate division of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Boyarka

Y. Luchechko,

PhD in Economics, Lviv

Y. Zastavnyy,

PhD in Economics, Kyiv

N. Medynska,

PhD in Economics, Associate Professor, Acting manager of the Department of Land Cadastre, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

FINANCIAL SUPPORT OF ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES: PRIORITIES AND FEATURES

Обґрунтовано, що існуюча система фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища не забезпечує достатніх обсягів інвестиційних вливань та фінансування поточних природоохоронних витрат, тому екологічні проблеми загальнонаціонального та місцевого рівнів не отримують вирішення. Встановлено, що дефіцит коштів для фінансового забезпечення проєктів оздоровлення довкілля зумовлений значною мірою надмірною звуженістю джерел фінансування капітальних інвестицій та поточних природоохоронних витрат. Дослідження показали, що в динаміці сукупних номінальних витрат на охорону навколишнього природного середовища за 2002—2020 роки спостерігається висхідна тенденція, а в динаміці природоохоронних витрат у порівнянних цінах має місце в цілому низхідний тренд, що свідчить про відсутність реального збільшення обсягів фінансового забезпечення природоохоронної діяльності. Встановлено, що в структурі сукупних витрат на охорону навколишнього природного середовища значну питому вагу займають видатки зі Зведеного бюджету України, тому публічні фінанси за таких умов виступають одним з основних факторів забезпечення критично необхідного обсягу фінансування охорони навколишнього природного середовища. Виявлено, що в структурі видатків Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища у 2011—2020 роках більшу частку займають поточні, а не капітальні видатки, що не забезпечує прискорених темпів модернізації, реконструкції та технічного переоснащення об'єктів природно-господарської та природоохоронної інфраструк-

тури. Обґрунтовано, що для забезпечення якісних зрушень в системі фінансування охорони навколишнього природного середовища необхідним є формування інструментарію імплементації базових положень Нової кліматичної угоди, Глобальних цілей сталого розвитку, Спільної сільськогосподарської політики Європейського Союзу та інших міжнародних природоохоронних конвенцій у вітчизняну систему фінансування капітальних інвестицій та поточних природоохоронних витрат. Встановлено, що ефективним каналом залучення приватних інвестицій у сферу охорони навколишнього природного середовища виступають угоди публічно-приватного партнерства, які забезпечать поєднання потенціалу місцевого самоврядування та коштів суб'єктів бізнесу.

It is proved that the existing system of financial support for environmental protection does not provide sufficient investment injections and financing of current environmental costs, so environmental problems at the national and local levels are not solved. It is established that the shortage of funds for financial support of environmental improvement projects is largely due to excessive narrowing of sources of financing for capital investments and current environmental expenditures. Studies have shown that in the dynamics of total nominal expenditures on environmental protection for 2002—2020, there is an upward trend, and in the dynamics of environmental expenditures in comparable prices, there is a general downward trend, which indicates that there is no real increase in the volume of financial support for environmental activities. It is established that in the structure of total expenditures on environmental protection, a significant share is occupied by expenditures from the consolidated budget of Ukraine, so public finances under such conditions are one of the main factors for ensuring the critically necessary amount of financing for environmental protection. It is established that in the structure of total expenditures on environmental protection, a significant share is occupied by expenditures from the consolidated budget of Ukraine, so public finances under such conditions are one of the main factors for ensuring the critically necessary amount of financing for Environmental Protection. It is revealed that in the structure of expenditures of the consolidated budget of Ukraine for Environmental Protection in 2011—2020, a large share is occupied by current, rather than capital expenditures, which do not provide an accelerated pace of modernization, reconstruction and technical re-equipment of natural economic and environmental infrastructure facilities. It is proved that in order to ensure qualitative changes in the system of financing environmental protection, it is necessary to form tools for implementing the basic provisions of the new climate agreement, Global Sustainable Development Goals, Common Agricultural Policy of the European Union and other international environmental conventions in the domestic system of financing capital investments and current environmental expenditures. It is established that an effective channel for attracting private investment in the field of Environmental Protection is public-private partnership agreements, which will ensure a combination of the potential of local self-government and the funds of business entities.

Ключові слова: капітальні інвестиції, поточні видатки, публічні фінанси, природоохоронна діяльність, відходи, публічно-приватне партнерство.

Key words: capital investment, current expenses, public finance, environmental protection, waste, public-private partnership.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Нові глобальні виклики, які пов'язані з модернізацією світової природоохоронної архітектури і передбачають інституціоналізацію та імплементацію сучасних форм фінансування природоохоронної діяльності, значною мірою детермінують формування національних систем фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища. Наявна система фінансування охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів не забезпечує достатніх обсягів інвестиційних вливань та фінансового забезпечення поточних природоохоронних витрат, тому накопичені десятиліттями екологічні проблеми не отримують належного вирішення. Невирішеність екологічних проблем водночас також пов'язана з повільним нарощенням виробництва різноманітних видів біологічного палива, що дало б можливість поступово знижувати залежність економіки від викопних вуглеводнів. Внаслідок відсутності дієвого інструментарію імплементації базових положень Нової кліматичної угоди, Глобальних цілей сталого розвитку, Спільної сільськогосподарської політики Європейського Союзу та інших міжнародних природоохоронних конвенцій у

вітчизняну систему фінансування охорони навколишнього природного середовища спостерігається перманентний дефіцит "зелених" коштів, освоєння котрих дало б можливість запустити в середині країни, зокрема на рівні об'єднаних територіальних громад (ОТГ), маховик впровадження методів боротьби з кліматичними змінами, застосування передових технологій очищення зворотних вод, модернізації індустрії поводження з відходами, зокрема утилізації побутового сміття з метою виробництва різноманітних видів біологічного палива, відтворення та примноження біорізноманіття, оновлення інфраструктурного облаштування природно-заповідних територій. При цьому необхідно максимальною мірою враховувати особливості фінансування окремих природоохоронних заходів, що дасть можливість обґрунтовано підійти до вибору пріоритетів інвестиційного забезпечення модернізації природоохоронної та природно-господарської інфраструктури та фінансування поточних природоохоронних витрат.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У працях вітчизняних вчених, починаючи з початку 90-х років минулого століття, розкривається зміст

фінансів природокористування, обґрунтовується доцільність поглиблення ринкових перетворень в екологічній сфері як базової передумови диверсифікації джерел фінансування екологічних проєктів, аналізуються механізми імплементації кращих практик природоохоронної діяльності, а також систематизуються глобальні тренди фінансування охорони навколишнього природного середовища та встановлюється вплив глобальної природоохоронної архітектури на національну систему фінансово-економічного регулювання національного використання природних ресурсів та охорони довкілля.

Прикметною рисою наукових підходів щодо трансформації фінансування охорони навколишнього природного середовища є обґрунтування перегляду пріоритетів використання публічних коштів на потреби екології, а також підвищення рівня мотивації підприємств відносно фінансування природоохоронної діяльності. Н. Ковшун та Н. П'ятка переконані, що в Україні орієнтування у фінансовому забезпеченні природоохоронних заходів на бюджетні ресурси є неперспективним. Поряд з цим підприємства реалізують природоохоронні заходи лише за умови, що це економічно вигідно для них. Водночас для реалізації міжнародних зобов'язань України у сфері охорони навколишнього природного середовища підприємства, яким необхідно привести свою діяльність до високих європейських стандартів, що потребує значних витрат, очікують від держави на допомогу. Саме тому, доцільною є розробка відповідних засобів економічного стимулювання і їх законодавче закріплення, які дали б можливість вирішувати проблему фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища шляхом диверсифікації джерел фінансування [3, с. 248]. При цьому дуже важливо забезпечити конвергенцію вітчизняних та європейських екологічних регламентів та стандартів, щоб отримати можливість нарощувати присутність на ринках Європи та мати змогу співпрацювати з європейськими екологічними фондами. З цією метою необхідною є інституціоналізація комплексу стимулів для того, щоб підприємства були зацікавлені максимальною мірою здійснювати екологізацію виробничого процесу.

Заслужують на увагу підходи, які стосуються перегляду інституціональних засад участі іноземного капіталу в інвестиційному забезпеченні відновлення природоохоронної інфраструктури, відтворення запасів природної сировини та охорони навколишнього природного середовища. За версією А. Кумачової, не дивлячись на існуючий потенціал, рівень залученості приватного капіталу та місцевих бюджетів до сфер, які мають відношення до "озеленення" економіки України є низьким, при цьому з боку державної влади не створено умов для запровадження дієвих механізмів з метою виправлення такої ситуації. У підсумку, існуючий розподіл фінансування між основними маркерами "зеленої" економіки створює ряд загроз, серед яких основними є: загроза національній безпеці через домінування іноземного капіталу у стратегічних сферах економіки; високий рівень ризику через низький ступінь диверсифікації вітчизняного фінансування; загострення наслідків ігнорування ряду заходів щодо екологізації економіки; відтік приватного капіталу до менш пріоритетних сфер [5, с. 78].

В останні роки надзвичайно актуалізувалася проблема розроблення інструментарію фінансування охорони навколишнього природного середовища на рівні ОТГ у зв'язку з поглибленням децентралізації. На думку Л. Довгої, діючі механізми фінансування захисту навколишнього середовища не є достатньо ефективними. У 2015 році прийнято закон про бюджетну децентралізацію. Це вплинуло на перерозподіл бюджетних коштів, а отже, і на способи фінансування заходів екологічної безпеки в регіонах [2, с. 130]. Однак запуск формальної бюджетної децентралізації не дав можливості забезпечити суттєве зростання обсягів фінансування природо-

охоронних заходів на рівні ОТГ. Так і не було здійснено якісних проривних змін в частині фінансування процесів раціоналізації використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища як за рахунок коштів бюджетів місцевого самоврядування, так і за рахунок коштів корпоративного сектора. Значною мірою це зумовлено тим, що децентралізація управління природними ресурсами та охороною довкілля не корелює зі стратегією публічного фінансування природоохоронної та природно-експлуатаційної діяльності.

Також існують авторські підходи, які передбачають нові методи територіальної співпраці в частині фінансування проєктів природоохоронного спрямування. Більш ефективним, на думку Н. Котенко та Т. Ілляшенко, порівняно з фінансуванням масштабних проєктів коштами обласних бюджетів, способом забезпечення публічних екологічних послуг на засадах компліментарності є співробітництво територіальних громад. Серед переваг такого співробітництва запропоновано розглядати можливість самооподаткування, що як добровільний фіскальний інструмент може стати у європейському майбутньому України стійким джерелом фінансування публічних екологічних послуг [4, с. 274]. Необхідно формувати інституціональні підвалини для співпраці ОТГ в частині розбудови об'єктів природоохоронної та природно-господарської інфраструктури. Саме така співпраця призведе до підвищення концентрації коштів, що дасть змогу реалізувати надмірно капіталомісткі проєкти, на кшталт проєктів по створенню сміттєпереробних заводів та інших біоенергетичних виробництв.

Дуже важливим моментом системи фінансування охорони навколишнього природного середовища має стати врахування основних тенденцій в глобальному природоохоронному середовищі, щоб зрушити з місця процеси диверсифікації джерел фінансування природоохоронної та природно-експлуатаційної діяльності і власні кошти суб'єктів господарювання та кошти державного і місцевих бюджетів були доповнені фінансовими ресурсами урядів інших країн, міжнародних природоохоронних фондів та суб'єктів приватного бізнесу-нерезидентів.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є аналіз основних тенденцій фінансування поточних та капітальних видатків на природоохоронну сферу, обґрунтування пріоритетів впровадження нових форм та методів фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища та виділення особливостей фінансування окремих видів природоохоронної діяльності з врахуванням глобальних викликів, пов'язаних з інвестуванням проєктів упередження негативних кліматичних змін та збільшення обсягів виробництва різноманітних видів біологічного палива.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливою передумовою ефективного здійснення природоохоронної діяльності виступає величина витрат на охорону навколишнього природного середовища. Основними джерелами фінансування охорони навколишнього природного середовища виступають власні кошти підприємств, установ та організацій, а також кошти державного та місцевих бюджетів. Інші джерела фінансування займають незначну частку в структурі сукупних витрат на охорону навколишнього природного середовища. Це пов'язано з низьким рівнем привабливості природоохоронних заходів для потенційних інвесторів, незважаючи на те, що кращі практики високорозвинених країн свідчать про високу ефективність реалізації проєктів екологічного спрямування.

У 2002—2020 роках в динаміці витрат на охорону навколишнього природного середовища в цілому спосте-

рігається висхідна тенденція (рис. 1). В основному це пов'язано з тим, що традиційно високий рівень інфляції вимагав індексації величини витрат на конкретні види природоохоронних заходів. Тому у підсумку з року в рік й забезпечувалося номінальне зростання витрат на охорону навколишнього природного середовища. Якщо у 2002 році величина витрат на фінансування природоохоронних заходів за всіма джерелами становила 3827,3 млн грн, у 2004 році — 5987,7 млн грн, у 2008 році — 12176 млн грн, у 2013 році — 20377,8 млн грн, у 2016 році — 32488,7 млн грн, то у 2020 році — 41332,2 млн грн. В цілому у 2020 році порівняно з 2002 роком сукупні витрати на охорону навколишнього природного середовища збільшилися у 10,7 разу, порівняно з 2008 роком — у 3,4 разу. Водночас у динаміці витрат на охорону навколишнього природного середовища за всіма джерелами фінансування у порівнянних цінах 2001 року не спостерігається висхідного тренду.

Сума витрат на охорону навколишнього природного середовища за всіма джерелами фінансування у порівнянних цінах 2001 року визначалася шляхом ділення відповідної номінальної суми цих витрат на кумулятивний індекс цін виробників промислової продукції. Незважаючи на кількарізове збільшення номінальної величини витрат на охорону навколишнього природного середовища за період 2002–2020 в динаміці природоохоронних витрат у порівнянних цінах 2001 року не спостерігається в цілому висхідної тенденції, а починаючи з 2014 року і завершуючи 2020 роком за винятком 2019 року має місце спадна тенденція. Виходячи з динаміки сукупних витрат на охорону навколишнього природного середовища у порівнянних цінах 2001 року можна зробити висновок про те, що реального збільшення обсягів фінансування реалізації природоохоронних проєктів не відбувається.

Причинами такої ситуації виступають: надмірно звужена специфікація джерел фінансового забезпечення природоохоронної діяльності; низький рівень привабливості природно-ресурсної та екологічної сфери для суб'єктів приватного бізнесу; низька мотивація співробітників центральних та регіональних підрозділів Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України щодо залучення приватного капіталу у публічний природоохоронний сектор; нерозвиненість інституту публічно-приватного партнерства; латентний характер системи стимулювання залучення приватних інвестицій у природоохоронну сферу; домінування поточної, а не інвестиційної спрямованості публічних природоохоронних витрат; низький рівень результативності регуляторного впливу держави на рівень соціально-екологічної відповідності суб'єктів підприємницької діяльності.

У 2002—2020 роках у системі фінансування охорони навколишнього природного середовища за рахунок коштів публічних бюджетів спостерігалась наступна закономірність: незважаючи на в цілому перманентне зростання з року в рік фактичної величини витратків Зведеного бюджету України на охорону довкілля, в динаміці цих витратків у порівнянних цінах не спостерігається висхідного тренду. Більше того, відсутність позитивної тенденції в динаміці реальної величини витратків Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища відбувалася на фоні поглиблення інституціональних трансформацій, зокрема фіскально-бюджетної децентралізації, які створювали можливості для нарощення обсягів публічного фінансування заходів щодо відтворення природно-ресурсного потенціалу та захисту довкілля.

Це свідчить про те, що органи центральної та регіональної державної влади, а також органи місцевого самоврядування мляво використовували наявні інституціональні та адміністративні можливості для покращення ситуації, пов'язаної з використанням резервів нарощення обсягів фінансового забезпечення природоохоронної

діяльності. Крім того, поступове входження України у планетарну природоохоронну архітектуру створювало люфти для залучення поряд з бюджетними коштами фінансових ресурсів міжнародних фінансово-кредитних організацій, зокрема міжнародних природоохоронних інституцій, а також коштів урядів іноземних держав.

У 2002 році сума витратків Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища становила 661,6 млн грн, у 2004 році — 1183,3 млн грн, у 2008 році — 2764,7 млн грн (рис. 2). У 2009 році сума витратків публічних бюджетів на фінансування природоохоронної діяльності склала 2538,8, що на 225,9 млн грн менше відповідного показника 2008 року. Низхідна динаміка у 2009 році порівняно з 2008 роком зумовлено впливом на національну економіку глобальної фінансової кризи, що негативним чином відобразилася на величині бюджетного фінансування природоохоронної діяльності. У 2010—2013 роках відновилася висхідна тенденція у фінансуванні природоохоронних заходів за рахунок державного та місцевих бюджетів. Зокрема, у 2013 році порівняно з 2010 роком збільшення величини бюджетного фінансування охорони навколишнього природного середовища склало 2721,8 млн грн.

У 2014 році відбулося зменшення витратків Зведеного бюджету України порівняно з 2013 роком, що було зумовлено політичною нестабільністю та початком військового протистояння на сході країни. За період 2014—2019 років мало місце ритмічне зростання витратків публічних бюджетів на охорону навколишнього природного середовища, що відбулося під впливом девальваційно-інфляційних процесів, а також внаслідок фінансування проявів техногенно-екологічних катастроф, зокрема тих, які пов'язані з трагічними наслідками смітєвої кризи на Західній Україні. У 2020 році порівняно з 2019 роком спостерігалось зменшення величини витратків Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища (зменшення склало 674,5 млн грн), що зумовлено переглядом пріоритетів використання коштів публічних бюджетів у зв'язку з необхідністю фінансового забезпечення подолання пандемії коронавірусу.

Водночас за період 2002—2020 років, як правило, не спостерігалось кореляції між трендами фактичного бюджетного фінансування охорони навколишнього природного середовища та трендами витратків Зведеного бюджету України у порівнянних цінах. Сума витратків Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища у порівнянних цінах 2001 року розраховувалася шляхом ділення показника витратків за відповідний рік на кумулятивний індекс цін виробників промислової продукції. Високі темпи зростання фактичної величини публічних витратків на збереження та примноження довкілля не забезпечили стабільного збільшення реальної величини такого роду витратків (витратків у порівнянних цінах). Це є наслідком того, що темп розкручування інфляційно-девальваційної спіралі випереджав темп зростання номінальної величини витратків Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища.

Зокрема, у 2019 році порівняно з 2013 роком номінальна величина публічних бюджетних витратків на природоохоронну діяльність збільшилася на 4136,9 млн грн, водночас сума витратків Зведеного бюджету України у порівнянних цінах 2002 року у 2019 році порівняно з 2013 роком зменшилася на 570,5 млн грн. За період 2002—2020 років найвище значення реальної величини витратків Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища спостерігалось у 2007—2008 та 2012—2013 роках, тобто у період зміцнення проявів макроекономічної стабілізації. З огляду на це, можна стверджувати, що основною детермінантою нарощення публічних витратків у природоохоронну діяльність є покращення ситуації в національній економіці в цілому.

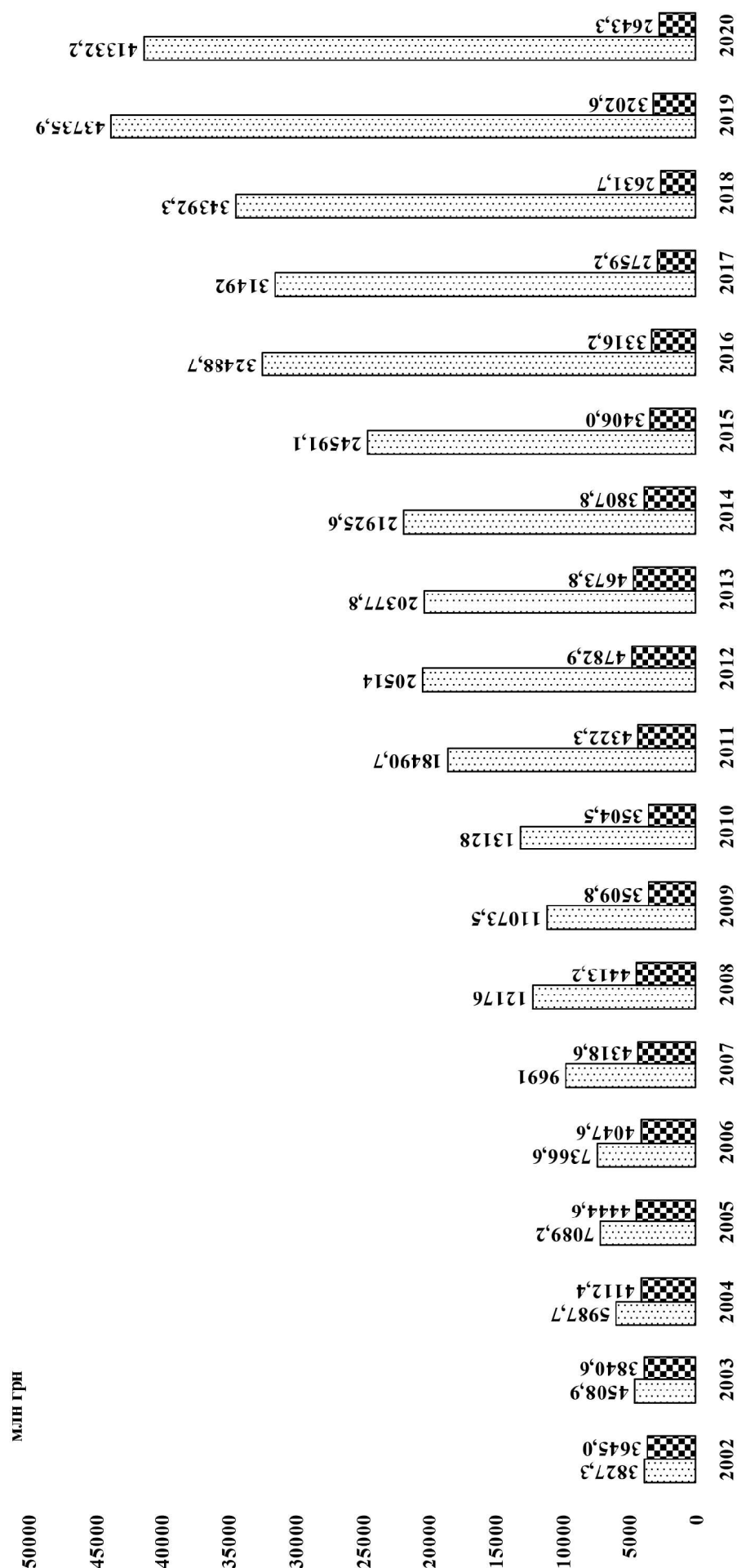

Рис. 1. Динаміка витрат на охорону навколишнього природного середовища в Україні за всіма джерелами фінансування у 2002–2020 роках

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України та Державної служби статистики України.

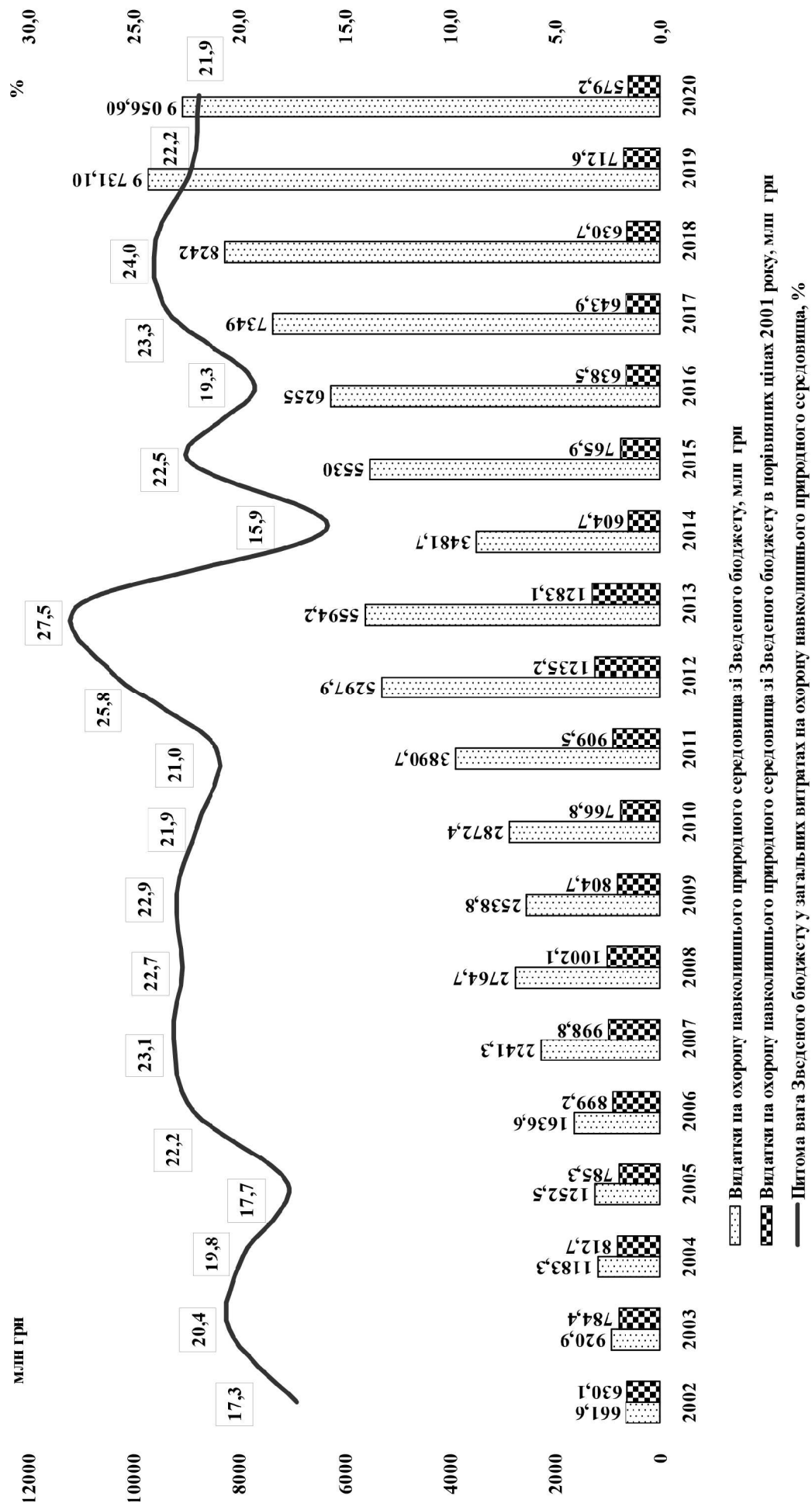

Рис. 2. Фінансування охорони навколишнього природного середовища зі Зведеного бюджету України у 2002–2020 роках

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України та Державної служби статистики України.

Резервом нарощення даного виду публічних витрат є також укладання угод публічно-приватного партнерства у галузі господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та охорони довкілля, що дасть можливість збільшити надходження до бюджетів різного таксономічного рівня фіскальних платежів за користування публічними природно-ресурсними та природно-господарськими активами, які повинні концентруватися у спеціальних фондах, призначенням котрих виступає фінансування природоохоронної діяльності, зокрема охорона атмосферного повітря та боротьба зі змінами клімату, очищення зворотних вод, поводження з відходами, збереження і примноження біорізноманіття, захист і охорона ґрунтів.

За період 2002—2020 років відбувалися значні коливання питомої ваги витрат Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища в сукупних витратах на охорону довкілля. Зокрема, у 2002 році питома вага витрат Зведеного бюджету України в сукупних витратах на охорону навколишнього природного середовища становила 17,3%, у 2004 році — 19,8%, у 2008 році — 22,7%, у 2013 році — 27,5%, у 2018 році — 24,0%, у 2020 році — 21,9%. Найнижчий рівень даного показника за аналізований період спостерігався у 2014 році і становив 15,9%. Тобто у 2014 році питома вага публічних коштів у сукупних витратах на охорону навколишнього природного середовища була найнижчою, що пов'язано з обмеженими можливостями держави у зв'язку із загостренням політичної ситуації в країні. Найвищий показник питомої ваги публічних коштів в сукупних витратах на охорону довкілля спостерігався у 2013 році, коли економіка демонструвала стабільні темпи розвитку. В цілому в останні роки порівняно з початком часового горизонту, що аналізується, відсоток публічних коштів в сукупних витратах на охорону навколишнього природного середовища дещо підвищився, що свідчить про уповільнення темпів приватного інвестування проєктів модернізації, реконструкції та технічного переоснащення об'єктів природоохоронної та природно-господарської інфраструктури, а також раціоналізації використання природної сировини та асиміляційного потенціалу екосистем.

В царині вирішення актуальних проблем фінансового забезпечення природоохоронної діяльності надзвичайно актуальним завданням економіки природокористування виступає підвищення рівня інвестиційної, а не поточної спрямованості фінансування проєктів екологічного спрямування. В цілому в останні роки спостерігається вищий рівень поточної спрямованості витрат на охорону навколишнього природного середовища, що не сприяє прискореному оновленню основних природоохоронних засобів, а навпаки консервує високий рівень спрацювання об'єктів природоохоронного спрямування.

В контексті публічного фінансування природоохоронної діяльності надзвичайно актуальним питанням є оптимізація співвідношення поточних та капітальних витрат на охорону навколишнього природного середовища. За період 2011—2020 років в динаміці поточних витрат на охорону довкілля в цілому спостерігається висхідний тренд. Зокрема, у 2011 році сума поточних витрат на охорону довкілля становила 2712,2 млн грн, у 2015 році — 3163,80 млн грн, у 2018 році — 4293,50 млн грн, у 2020 році — 6917,0 (рис. 3).

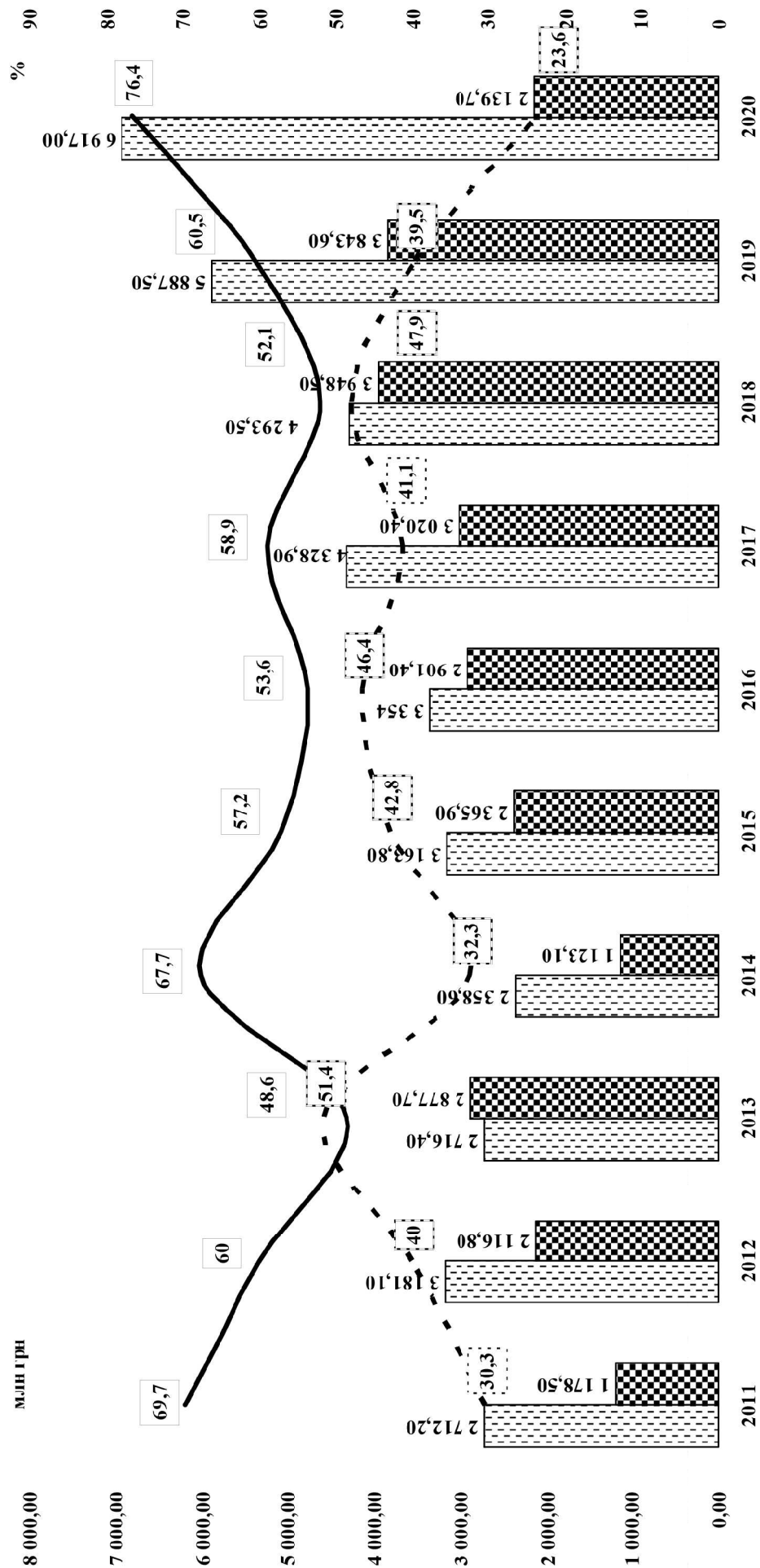
Водночас за 2011—2020 роки питома вага поточних витрат в структурі сукупних витрат Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища коливалася в інтервалі 52,1—76,4%. Тобто за аналізований період більшу половину публічних витрат на охорону довкілля становили поточні витрати, що свідчить про домінування тенденцій фактичного "проїдання" бюджетних коштів, які спрямовувалися на потреби природоохоронної діяльності. Найвища част-

ка поточних витрат в структурі сукупних бюджетних витрат на охорону довкілля спостерігалася у 2020 році, що зумовлено тим, що в умовах боротьби з пандемією коронавірусу, що призвело до згорання окремих бюджетних статей витрат, акцент робився на утриманні та обслуговуванні функціонуючих об'єктів природоохоронної та природно-господарської інфраструктури, а не на їх модернізації, реконструкції та технічному переоснащенні. Тобто більша половина публічних природоохоронних витрат спрямовувалася на оплату праці працівників природно-ресурсного сектора, придбання матеріалів, інструменту, а також на оплату комунальних послуг та енергоносіїв.

У той же час в динаміці капітальних витрат, профінансованих за рахунок Зведеного бюджету України, за період 2011—2020 років усталеного висхідного тренду не спостерігалось. У 2011 році сума публічних капітальних витрат на охорону навколишнього природного середовища становила 1178,5 млн грн, у 2014 році — 1123,10 млн грн, у 2017 році — 3020,40 млн грн, у 2020 році — 2139,70 млн грн. Показник питомої ваги капітальних витрат у сукупних публічних витратах на охорону навколишнього природного середовища у 2011—2020 роках коливався в інтервалі 23,6—51,4%. Найвище значення даного показника (51,4%) мало місце у 2013 році, коли економіка поступово відновилася після глобальної фінансової кризи 2008 року. Стабілізація макроекономічної ситуації дала можливість наростити публічні природоохоронні витрати, що стало важливим моментом, оскільки рівень спрацювання основних природоохоронних засобів є надзвичайно високим. Домінування поточної спрямованості публічних природоохоронних витрат свідчить про те, що сьогодні бюджетних коштів вистачає, в першу чергу, на забезпечення простого утримання та обслуговування природоохоронного обладнання та території природно-заповідного фонду, а модернізація, реконструкція, будова, оновлення та технічне переоснащення відбуваються повільними темпами.

Головною складовою капітальних витрат Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища виступає придбання основного капіталу природоохоронного спрямування. У 2011—2020 роках в цілому спостерігалось зростання витрат по окремих складових основного капіталу природоохоронного спрямування. Так, у 2020 році порівняно з 2011 роком витрати на придбання обладнання і предметів довгострокового користування виросли на 237,2 млн грн або в 3,5 рази; витрати на капітальне будівництво (придбання) виросли на 65,2 млн грн або в 1,2 рази; витрати на капітальний ремонт збільшилися на 62,0 млн грн або в 1,5 рази; витрати на реконструкцію та реставрацію на 418,4 млн грн або в 3,2 рази; витрати на придбання землі та нематеріальних активів зменшилися на 13,4 млн грн або в 12,2 рази. В цілому у 2020 році порівняно з 2011 роком витрати Зведеного бюджету України на придбання основного капіталу природоохоронного спрямування виросли на 769,3 млн грн або в 2,1 рази (табл. 1). У той же час щорічні високі темпи інфляційно-девальвацийних коливань не дали реального зростання даної складової публічних природоохоронних капітальних витрат, що не забезпечило належних темпів оновлення основних фондів природоохоронного спрямування.

Виходячи з приведеного вище, основними пріоритетами фінансування охорони навколишнього природного середовища з врахуванням комплексу інституціональних перетворень у природно-ресурсному секторі та глобальних природоохоронних викликів у найближчі роки мають стати: подальша інституціоналізація угод публічно-приватного партнерства у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, ресурсозбереження, енергоефективності, зокрема при виробництві різноманітних видів біологічного палива;

Поточні видатки Зведеного бюджету на охорону навколишнього природного середовища, млн грн
 Капітальні видатки Зведеного бюджету на охорону навколишнього природного середовища, млн грн

Питома вага поточних видатків в структурі видатків Зведеного бюджету на охорону навколишнього природного середовища, %
 Питома вага капітальних видатків в структурі видатків Зведеного бюджету на охорону навколишнього природного середовища, %

Рис. 3. Фінансування капітальних та поточних видатків на охорону навколишнього природного середовища за рахунок коштів Зведеного бюджету України*

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України та Державної служби статистики України.

Таблиця 1. Фінансування складових основного капіталу природоохоронного спрямування за рахунок видатків Зведеного бюджету України у 2011–2020 рр.

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Абсолютне відхилення 2020-2011, млн грн	Відносне відхилення 2020/2011
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування, млн грн	95,3	151,4	171,3	85,3	239,7	1 222,2	521,1	555,0	503,5	332,5	237,2	3,5
Капітальне будівництво (придбання), млн грн	291,9	322,3	293,1	213,1	421,4	349,9	474,4	638,1	556,2	357,1	65,2	1,2
Капітальний ремонт, млн грн	128,2	80,9	72,8	38,4	53,9	64,5	88,7	249,4	280,2	190,2	62,0	1,5
Реконструкція та реставрація, млн грн	194,1	479,3	580,9	465,7	948,9	674,9	684,5	959,7	994,6	612,5	418,4	3,2
Придбання землі та нематеріальних активів, млн грн	14,6	34,9	0,1	0,8	26,5	0,8	1,9	10,4	0,6	1,2	-13,4	12,2
Всього, млн грн	724,1	1 068,7	1 118,2	803,3	1 690,5	2 312,4	1 770,6	2 412,7	2 335,1	1 493,4	769,3	2,1

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.

імплементация природно-ресурсних та природоохоронних директив Європейського Союзу з метою формування інституціональної бази для залучення екологічних інвестицій країн Старого світу; створення спеціалізованих комунальних підприємств природоохоронного спрямування; емісія "зелених" облігацій та запровадження інших форм портфельного інвестування задля акумуляції коштів для фінансування природоохоронних проблем відповідної ОТГ [8]; розроблення комплексу національних, регіональних та місцевих програм запровадження в економічний механізм природокористування базових положень Нової кліматичної угоди, Глобальних цілей сталого розвитку, Спільної сільськогосподарської політики ЄС та інших міжнародних природоохоронних конвенцій.

Для реалізації більшості запропонованих пріоритетів необхідним є формування сучасного інституціонального забезпечення (корпоративно-кластерні утворення, іпотечно-заставні операції, сек'юритизація природно-господарських та природно-ресурсних активів, урізноманітнення форм публічно-приватного партнерства у природоохоронній сфері) фінансування природоохоронної та природо-експлуатаційної діяльності на муніципальному рівні, яке дасть можливість диверсифікувати методи, інструменти та важелі економічного механізму природокористування, що прийтиме залученню у сферу модернізації та реконструкції об'єктів природоохоронної та природно-господарської інфраструктури інвестицій вітчизняних приватних підприємницьких структур, інвестицій іноземних суб'єктів бізнесу, коштів урядів інших країн, міжнародних фінансово-кредитних організацій та недержавних пенсійних фондів. Також інституціональне забезпечення фінансування природоохоронної та природо-експлуатаційної діяльності на муніципальному рівні повинне забезпечити нарощення публічних видатків у розбудову об'єктів природно-господарської та природоохоронної інфраструктури. Тобто модернізація системи фінансування раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища має передбачати поряд з диверсифікацією джерел приватного інвестування проєктів природоохоронного та природооблаштувального спрямування нарощення обсягів публічного фінансування, в першу чергу за рахунок бюджетів місцевого самоврядування.

Важливою є прискорена імплементация природоохоронних директив ЄС, які стосуються охорони ґрунтів, поверхневих та підземних вод, охорони морського середовища, збереження та примноження біорізноманіття, розбудови індустрії поводження з відходами. Також доцільно максимальною мірою прискорити впровадження в Україні пріоритетів Єдиної сільськогосподарської політики Європейського Союзу, зокрема в частині інтеграції лісового та сільськогосподарства [9]. Саме інтеграція сільського та лісового господарства дасть змогу зміцнити агро— та лісоландшафти і тим самим створити умови для комплексного природокористування і підвищити їх привабливість для іноземного капіталу.

Виходячи з наявної потреби в екологічних інвестиціях та існуючих глобальних природоохоронних викликів інституціоналізації іноземної участі у фінансуванні господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та охорони довкілля, в умовах інституціоналізації ринку земель сільськогосподарського призначення та дерегуляції земельних відносин прикметною рисою діяльності нинішньої влади має стати надання можливості іноземним підприємницьким структурам, які мають колосальний досвід роботи у сфері господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу, зайти у сферу вітчизняного природокористування зі своїм капіталом, зі своїм організаційним та виробничо-технічним потенціалом, а також з високим реноме попередньої роботи на ринку природних ресурсів. Мова не йде про надання їм можливості отримати право володіння природним багатством українського народу, а про можливість отримати права тимчасового користування природними та природно-господарськими активами.

Отримавши права тимчасового користування (при цьому держава та територіальні громади залишаються власниками природних ресурсів та об'єктів природно-господарської і природоохоронної інфраструктури), іноземні підприємницькі структури матимуть в розпорядженні предмет праці для розширеного відтворення власного потенціалу та активізації ділової активності на території концентрації природних ресурсів та природно-господарських об'єктів. Більше того, задекларовані Президентом та Урядом України децентралізація влади та реформа місцевого самоврядування завтра чи післязавтра поставлять питання про участь територіальних громад у перерозподілі природного багатства та їх

безпосередньої участі у здійсненні природоексплуатаційної та природоохоронної діяльності [1].

В умовах перенесення центру тяжіння у поведженні з відходами на муніципальний рівень необхідним є створення комунальних підприємств природоохоронного спрямування [6], котрі спеціалізуються на утилізації відходів, зокрема вторинної природної сировини, задля виробництва різноманітних видів біологічного палива. Це дасть змогу зменшити масштаби та обсяги складування як побутових, так і промислових відходів і збільшити потенціал виробництва твердого та газоподібного палива [7], а це зменшення витрат муніципальних органів влади на опалення місцевої комунальної та соціальної інфраструктури.

Тобто, розширення територіального базису розвитку ОТГ, що зумовлено отриманням місцевим самоврядуванням сільськогосподарських земель державної власності поза межами населених пунктів у комунальну власність, створює умови для формування комунальних підприємств, які спеціалізуються на реалізації природоохоронних та природоохоронних проєктів, а також проєктів виробництва біологічного палива.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДК

Дослідження показали, що існуюча в Україні система фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища потребує масштабної модернізації в сторону диверсифікації джерел фінансування екологічних інвестицій та поточних природоохоронних витрат. Незважаючи на висхідний тренд в динаміці номінальної величини витрат на охорону навколишнього природного середовища, реального збільшення величини коштів на природоохоронну діяльність не спостерігається. Має місце домінування поточних природоохоронних видатків над капітальними, що не дає змоги прискорити процеси модернізації та реконструкції об'єктів природоохоронної та природно-експлуатаційної інфраструктури і використовувати сучасні технології збереження та примноження потенціалу довкілля. Як показує досвід останніх десятиліть при збереженні нинішньої структури фінансування охорони довкілля (власні кошти підприємств, установ, організацій, кошти державного та місцевих бюджетів) досягти суттєвого покращення інвестування природоохоронних проєктів не вдасться. Вирішення проблеми нарощення обсягів фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища залежить від створення інституціональних умов для залучення у сферу природоохоронної діяльності коштів міжнародних екологічних фондів, урядів інших держав та суб'єктів приватного бізнесу-нерезидентів. Також необхідно максимальною мірою враховувати магістральні складові глобальної природоохоронної архітектури, які стосуються боротьби з кліматичними змінами, інтеграції сільського та лісового господарства, виробництва енергії з відновних джерел, запобігання опустелюванню. Значний потенціал в частині залучення додаткових фінансових ресурсів у природоохоронну діяльність міститься в царині подальшої інституціоналізації угод публічно-приватного партнерства, що дасть змогу поєднати потенціал місцевого самоврядування з фінансовими ресурсами суб'єктів приватного бізнесу.

Література:

1. Голян В. Державно-приватне партнерство як базова інституціональна передумова капіталізації природних ресурсів в умовах децентралізації. Економіст. 2015. № 9. С. 4—7.
2. Довга Л.В. Вплив бюджетної децентралізації на регіональне природокористування та екологічну безпеку в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2016. Вип. 20 (1). С. 130—133.

3. Ковшун Н.Е., П'ятка Н.С. Сучасний стан фінансування природоохоронних заходів в Україні. Український журнал прикладної економіки. 2019. Том 4. № 4. С. 241—249.

4. Котенко Н.В., Ілляшенко Т.О. Фіскальна децентралізація та проблема забезпечення публічних екологічних послуг. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2015. № 2. С. 267—278.

5. Кумачова А.С. Проблеми диверсифікації фінансування процесу формування та реалізації державної політики розвитку "зеленої" економіки в контексті територіального розвитку. Менеджер. 2018. №1. С. 71—80.

6. Кушнір С. Трансформація природно-ресурсної сфери: передумови, проблеми та пріоритети. Економіст. 2012. № 7. С. 55—57.

7. Мединська Н.В. Інвестиційне забезпечення сфери поводження з відходами як складник економічного механізму природокористування. Причорноморські економічні студії. 2021. Вип. 72. Частина 2. С. 63—69.

8. Мединська Н.В. Трансформація екологічного оподаткування в контексті інвестиційного забезпечення модернізації природоохоронної інфраструктури. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 4. С. 48—53.

9. Хвесик М., Голян В., Князев С. Раціоналізація природокористування як вагомий чинник соціально-економічного піднесення та зміцнення енергетичної самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації. Економіка природокористування і охорони довкілля. 2015. С. 8—21.

References:

1. Holian, V. (2015), "Public-private partnership as a basic institutional prerequisite for the capitalization of natural resources in conditions of decentralization", *Economist*, vol. 9, pp. 4—7.
2. Dovha, L.V. (2016), "The impact of budget decentralization on regional nature management and environmental safety in Ukraine", *Naukovy visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky*, vol. 20 (1), pp. 130—133.
3. Kovshun, N.E. and P'iatka N.S. (2019), "The current state of financing environmental protection measures in Ukraine", *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 4, no. 4, pp. 241—249.
4. Kotenko, N.V. and Illiashenko T.O. (2015), "Fiscal decentralization and the problem of providing public environmental services", *Marketing i menedzhment innovatsij*, vol. 2, pp. 267—278.
5. Kumachova, A.S. (2018), "Problems of diversification of funding of the process of formation and implementation of the state policy for the development of the "green" economy in the context of territorial development", *Menedzher*, vol. 1, pp. 71—80.
6. Kushnir, S. (2012), "Transformation of the natural resource sphere: prerequisites, problems and priorities", *Economist*, vol. 7, pp. 55—57.
7. Medyn's'ka, N.V. (2021), "Investment support in the field of waste management as a component of the economic mechanism of nature management", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 72, no. 2, pp. 63—69.
8. Medyn's'ka, N.V. (2022), "Transformation of environmental taxation in the context of investment support for the modernization of environmental infrastructure", *Investytii: praktyka ta dosvid*, vol. 4, pp. 48—53.
9. Khvesyk, M., Holian, V. and Kniaziev, S. (2015), "Rationalization of nature use as a significant factor in socio-economic development and strengthening of energy self-sufficiency of territorial communities in conditions of decentralization", *Ekononika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia*, pp. 8—21.

Стаття надійшла до редакції 09.08.2022 р.

О. М. Котлубай,
д. е. н., професор, професор кафедри підприємництва і туризму,
Одеський національний морський університет
ORCID ID: 0000-0002-7120-4399

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.42

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНО ДОЦІЛЬНИХ УМОВ ФІНАНСУВАННЯ БУДІВНИЦТВА СУДЕН В УКРАЇНІ

О. Kotlubai,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Entrepreneurship and Tourism,
Odessa National Marine University

FORMATION OF ECONOMICALLY FEASIBLE CONDITIONS FOR FINANCING
THE CONSTRUCTION OF VESSELS IN UKRAINE

Стаття розглядає проблемні питання пошуку економічно привабливих умов інвестиційного забезпечення розвитку будівництва морських суден в Україні після перемоги у війні шляхом створення відповідних фінансових інституцій. Висвітлюються найважливіші аспекти, які на підставі прийняття економічно спроможних умов реєстрації флоту в Україні і застосування німецького досвіду інвестування у флот формують інвестиційно привабливі підходи до фінансування будівництва суден в Україні та розв'язують проблемні питання щодо реєстрації суден які будуватимуться в нашій країні. В статті розроблено основні інструменти стосовно вибору економічно доцільних світових реєстрів щодо майбутньої реєстрації українського флоту при яких буде можливим використання українських суден на каботажних перевезеннях у ЄС та обґрунтовуються вимоги щодо формування Міжнародного реєстру суден України в якому слід передбачити дієві механізми захисту інвесторів і утримувачів морських застав та іпотек, заохочення інвесторів, у тому числі іноземних. Висвітлюється застосування блокчейн технологій для захисту діяльності інвесторів і утримувачів морських застав та іпотек у флот судноплавних компаній.

The article examines the problematic issues of finding economically attractive investment conditions for the development of naval shipbuilding in Ukraine after the victory in the war through the creation of appropriate financial institutions. The most important aspects are highlighted, which, based on the adoption of economically viable conditions for the registration of the fleet in Ukraine and the application of the German experience of investing in the fleet, will form investment-attractive approaches to financing the construction of ships in Ukraine and will solve problematic issues regarding the registration of ships that will be built in our country. The article develops the main tools for the selection of economically feasible world registries for the future registration of the Ukrainian fleet, which will allow the use of Ukrainian vessels for cabotage transportation in the EU, and substantiates the requirements for the formation of the International Register of Ukrainian Vessels, which will should provide for effective mechanisms for the protection of investors and holders of maritime liens and mortgages, encouraging investors, including foreign ones. In this regard, all registers of sea vessels are conditionally divided into 3 groups: Main registers of traditional maritime states; Second registries of traditional maritime states, which include dependent (offshore) and international (alternative); Registries of countries of open registration (so-called "convenience flag"), which can also be differentiated from relatively "clean" (Panama, Liberia, etc.) to relatively "dirty" (Mongolia, Moldova, etc.). As for the second task that is highlighted for the application of blockchain technologies, it is the determination of the number of owners that can be included in the registration documents for the ship, their number varies depending on the country of registration.

It is noted the need to take into account property interests, or absolute rights, which can be entered into the record, the nature of which also differs depending on the country of registration. In the United Kingdom, only title deeds and mortgages could be entered in the register. In other countries, for example in Greece, arrests (precautionary claims of creditors) may also be registered. In addition, national legislation usually establishes the rules of priority of liens, as is done, for example, in the British Merchant Shipping Act of 1995, in the order of provision.

The purely technological aspects of the application of blockchain technologies to protect the activities of investors and holders of maritime liens and mortgages in the fleet of shipping companies are also highlighted.

Ключові слова: KG-фонди; судноплавні компанії; власність на судна; реєстрація флоту; блокчейн технології.

Key words: KG-funds; shipping companies; ownership of ships; registration of vessels; blockchain technology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Рішенням РНБО від 16 травня 2008 року [4] було затверджено найважливіші заходи з подолання негативного стану у морській галузі України і як би ці заходи були своєчасно реалізовані то на сьогоднішній день більшість проблемних питань було б знято з порядку денного. Але нажалює зміна української влади у 2010 році поставила крапку навіть на реалізації тих заходів яку були вже розпочато. Так, одними з перших Постанов Кабміна Азарова було скасування прийнятих у 2009 році Морської доктрини України та Концепції Закону України про Морську політику України. Було фактично загальмовано прийняття Закону України "Про Міжнародний реєстр суден України", розробка якого також була передбачена рішенням РНБО. Фактично зупинилося фінансування програми будівництва військових кораблів (Програма "Корвет"). Було зруйновано Державний департамент морського та річкового транспорту України, а державні морські порти приготували до приватизації олігархічним структурам України. Прийнятий Закон України про Господарський експеримент у суднобудуванні, яким передбачалося встановлення економічних і податкових умов для більш-менш конкурентоздатного функціонування цієї галузі на світовому ринку не виконувався [1]. Доречі, й само це рішення РНБО було у подальшому теж скасовано [5].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Захват росією Криму і розпочаті військові дії на сході України ще більше погіршили становище. Фактично українське судноплавство у 2010—2015 роках не тільки не отримало будь-якого розвитку, а навпаки опинився ще у більшому занепаді. Економічні питання розвитку національного судноплавства України розглядалися і розглядаються безпосередньо автором, яким опубліковано близько 200 наукових публікацій з цього приводу, іншими вченими професорами: М.Т. Примачовим, Є.М. Воєвудським, Г.С. Махуренко, А.А. Новіковою, В.В. Жихаревою, М. Я. Постанов, І.В. Савельєвою та багатьма іншими. В їх працях розглядалися питання притаманні звичайним, суто ринковим умовам, які не враховують сьогоднішній військовий стан і особливі вимоги захищеності які будуть вимагати інвестори навіть після перемоги України у цій війні. На сьогодні розвиток морського судноплавства України неможливий у зв'язку з війною, та відсутністю дієвих механізмів залучення інвестицій не кажучи вже про економічно привабливі умови експлуатації суден, висвітлення можливих підходів до формування таких умов після перемоги і є сьогодні головним завданням економічної науки морської галузі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Відповідно до реалізації цього необхідно вирішити такі основні завдання:

— Встановлення економічно доцільних форм інвестиційної діяльності у суднобудуванні у перші післявоєнні роки.

— Узагальнення підходів до вибору умов реєстрації суден для можливості їх використання за умовами Угоди "Про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС".

— Застосування блокчейн технологій при інвестуванні та захисті майнових прав інвесторів і утримувачів морських застав та іпотек, як це робиться сьогодні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Зважаючи на німецький досвід, найбільш цікавим слід вважати створення та поширення KG-фондів у суднобудуванні України як механізму організації підприємницьких капіталовкладень, що належить до категорії непрямих (власних капіталовкладень) інвестицій у судноплавну галузь.

Фонд формується з сукупного капіталу окремих його учасників, зацікавлених у отриманні високих прибутків від експлуатації побудованих в Україні суден при низьких ризиках та, можливо (що було б додатковим стимулом) з додатковими гарантіями державної підтримки при побудові конкретних суден чи суднобудування в Україні взагалі.

Консолідовані ресурси фонду пропонуються потенційним інвесторам за допомогою фінансових консультантів (інвестиційних брокерів або банків). Ресурси конкретного KG-фонду для реалізації конкретного проекту будівництва судна (суден) в Україні організовуються в юридичній формі Командитного Товариства (для чого можливе створення додаткової нормативної бази) під певною юридичною назвою. Для цього має бути залучено мінімум два партнери, принаймні один партнер у формі обмеженої участі, і принаймні один — необмеженої.

Інвестори, як вітчизняні, так і іноземні, приєднуються до KG-фонду прямо як обмежений партнер на основі договору про акціонерів або опосередковано через трастову компанію, засновану на довірчому акті, що може бути зручним для іноземних інвесторів, які часто використовують подібні трастові фонди, в тому числі, застосовуючи офшорні схеми мінімізації податкового навантаження.

Фонд утворює компанію судовласника та служить інструментом фінансування її функціонування та забезпечення відповідальності за використання судна перед

іншими контрагентами. Ресурси КГ-фонду створюються з сукупності капіталу учасників фонду (з повною та обмеженою відповідальністю) та боргового капіталу. Необхідний борговий капітал забезпечується банком, що фінансує судно. Так, на одну судноплавну компанію у формі іпотечного кредиту у Німеччині зазвичай кредитні ресурси складають від 60 до 70 відсотків вартості судна.

В цьому сенсі доцільно звернутись до перспектив розвитку суднобудівної галузі в Україні [2], де, закладено можливості часткової компенсації з коштів державного бюджету України відсоткової ставки за виданими на будівництво суден в Україні кредитами. Важко передбачити реальну можливість застосування такого підходу у перші післявоєнні роки, однак слід мати на увазі, що даний механізм здатен суттєво підвищити привабливість та ефективність впровадження КГ-фондів з метою відродження та забезпечення сталого розвитку вітчизняного суднобудування. Тому слід орієнтуватися на нього, принаймні через якомога швидші терміни.

У певних межах інвестори КГ-фонду можуть делегувати права контролю та прийняття рішень наглядачеві (або консультативній раді).

Отже, на стадії заснування фонд має складатися з генерального партнера та одного або декількох партнерів-засновників, які в більшості випадків є саме емітентами цінних паперів фонду. За звичаєм, фонд закривається щойно акціонерний капітал буде повністю залучений. Генеральний партнер залишається особисто відповідальним партнером та отримує плату за відповідальність. Проте особливою рисою командитного товариства є те, що генеральний партнер сам по собі є товариством з обмеженою відповідальністю.

Якщо об'єктом фінансування є нове судно, суднобудівник відає його в управління єдиної компанії, за принципом: одне судно — одна компанія, яка, як правило, забезпечує довгострокове страхування ризиків. Враховуючи, що в перші післявоєнні роки можуть бути складності з економічно прийнятними умовами страхування суден під українським прапором у P&I клубах взаємного страхування, доцільно застосовувати механізми бербоут-чартеру та тайм-чартеру з суто обмеженими цією необхідністю в умовах оренди. Крім того, ця єдина компанія — КГ-фонд підписує управлінський договір з компанією повного судового менеджменту для виконання всіх технічних та комерційних управлінських обов'язків, що вимагаються фрахтувальником. В якості зовнішніх консультантів у процесі створення та функціонування КГ-фондів регулярно залучаються юристи, бухгалтери та інші експерти.

Використання блокчейн технологій залучення інвестицій у судноплавство потребує вирішення певних питань, пов'язаних з процедурою реєстрації та експлуатації збудованого судна. Ключовою проблемою є саме національні умови реєстрації суден, які саме і забезпечують фінансово-майнову захищеність інвесторів і економічну привабливість експлуатації під відповідним прапором.

Судно, яке не має національності — "судно без громадянства" — не підпадає під дію міжнародного морського права і не буде отримувати ніякого захисту. Таке судно не в змозі брати участь в законній торгівлі, оскільки порти будуть відхиляти можливість заходу судна до них. Зокрема, Акт про Торгове Судноплавство Сполученого Королівства 1995 року, встановлює, що митне очищення не повинно надаватися будь-якому судну до тих пір, поки його капітан не оголосить офіцерові митниці, ім'я нації, до якої належить його судно. Якщо судно намагається вийти у відкрите море або навпаки зайти в порт УК без такого очищення, воно може бути затримано до тих пір поки не буде зроблена належна митна декларація. До того ж, судна без громадянства можуть бути захоплені. У 1948 році судна з Азії, які не несли прапорів країн, до яких вони відповідно до доку-

ментів, повинні були мати відносини, (хоча в принципі мали право і на реєстрацію в Туреччині, коли вони приховували причетність до сіоністського прапору) і плавали без документів, арештовувалися Британськими есмінцями в 100 милях від Палестинської узбережжя.

Судна, які намагалися висадити єврейських поселенців всупереч діючого в Палестині Імміграційного Декрету оголошувалися урядом Палестини як втрачені, навіть якщо вони були захоплені у відкритому морі. Всі спроби апеляції щодо цього, якими намагалися довести, що принцип свободи відкритих морів, поширюється на судна без громадянства були відхилені і було прийнято тлумачення закону, яке впливало з Міжнародного Права.

В інтересах підтримки порядку у відкритому морі, судно, що не йде під прапором однієї з країн, не може користуватися будь-якої підтримкою, свобода навігації у відкритому морі — це свобода для таких суден плавати тільки під прапором відповідної країни.

По-перше, це визначення саме місця реєстрації, відповідно до її умов, її проведення та економічних умов подальшої експлуатації судна. В принципі судно може бути зареєстроване під прапором будь-якої країни, яка надає суднам право плавання під її прапором. Однак "громадянство" судна буде визнаватися за місцем знаходження (постійного перебування) його власника, або його громадянства (країни реєстрації компанії в разі корпоративного володіння), або країни реєстрації (розташування) компанії яка здійснює ефективне управління судном. Саме такий принцип реалізований у праві надання права участі у каботажних перевезеннях ЄС Угоди "Про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС" [3] суднам, якими володіють громадяни країн ЄС та (або) України, або місцем ефективного управління якими є чи Україна, чи одна з країн ЄС. Враховуючи емність внутрішнього ринку морської торгівлі країн ЄС, таке право є само по собі певною гарантією завантаження судна у процесі експлуатації, тобто є певним активом, який забезпечуватиме конкурентні переваги. При цьому прапор під яким плаватиме таке судно (український, чи однієї з країн ЄС) не має такого великого значення. Між тим, прапор судна має фінансовий, військовий, національний та міжнародний юридичні аспекти. Закони країни прапору судна визначають та регулюють відносини між судном, його власником і застапоутримувачем, екіпажем, іншими державами, третіми сторонами, тощо.

Не вдаючись у детальний опис цих відносин, який можна знайти, наприклад, у [7; 9—11], відмітимо тільки, що однією з найбільш повних і відповідальних процедур є надання судну громадянства. Судно може розглядатися як, таке, що володіє громадянством країни, навіть якщо воно не зареєстровано, не володіє ніякими документами, які служать доказом такого громадянства, навіть не плаває під прапором цієї країни. Тому, Акт про торговельне судноплавство Сполученого Королівства 1894, з внесеними до нього поправками у відповідному Акті 1988, визначав Англійський корабель виключно в термінах національної власності, дивлячись на те поставлено, або не поставлено цю власність на відповідний облік, як це передбачалося актом:

1. A ship shall not be deemed to be a British ship unless owned wholly per—sons following description...; namely British subjects;

Bodies corporate established under and subject to laws some part Her Majesty's dominions, and having their principal place business in those dominions.

Section 2.-(1).Every British ship shall... be registered under this Act.

Результат реалізації цих положень робить обов'язковою реєстрацію суден, які повністю знаходяться в Англійській власності в Реєстрі Британських суден, за умови, що в разі, корпоративного бізнесу, вони не мають місцезнаходження головного підприємства за ме-

жами території Її Величності і домініонів; приховування Англійського походження судна, як наприклад, за допомогою плавання його під іноземній записом і прапором, може привести до конфіскації такого судна. Таким чином, згідно з Актами про Торгове Судноплавство Сполученого Королівства 1894 — 1988 рр, Британське походження судна могло бути встановлено тільки реєстрацією.

У 1883 році при розгляді колізії, щодо судна, яке було зареєстровано в Голландії і яким володіла і управляла Англійська компанія через голландське дочірнє підприємство цієї ж англійської компанії, був встановлений прецедент, який вважав абсурдним, припущення, що факт несення голландського прапора робить, судно голландською власністю. Пірати могли нести прапор будь-якої нації, але вони і знешкоджувались також кожною нацією незважаючи на це. Україні необхідно розробити та ввести у національне законодавство аналоги таких положень для забезпечення як захисту національного майна так і для набуття економічної привабливості та захищеності експлуатації власного флоту.

В ході історії, цілий ряд так званих "сполучних факторів" сприяв для встановлення громадянства судна. В результаті, наприклад, статут Георгія III вимагав, щоб кожен Англійський корабель був побудований в Британії. У свою чергу французький *Acte de Navigation*, 1793 році містив подібне тлумачення яке стосувалося французьких суден. Англійські судна аж до середини 19-го століття плавали з екіпажами укомплектованими британцями. У 1982 році звіт Секретаріату Конференції Об'єднаних Націй з торгівлі та Розвитку висвітлює, що в Умовах для Реєстрації суден 28 країн вимагають, щоб їх судна були укомплектовані особовим складом, який складався б повністю з співвітчизників і ще 24 країнами обумовлено, що ключовий персонал та / чи відповідний відсоток команди повинні мати національність країни реєстрації.

Таким чином, національна власність часто висувається як критерій для визначення громадянства судна. У разі власності індивідуумами, вимоги багатьох країн зводяться до того, щоб ці індивідууми були співвітчизниками, і в багатьох випадках співвітчизниками постійного місця проживання, або співвітчизники, які оселилися на постійне проживання в країні. Наприклад, Бразильський закон вимагає, щоб індивідуальний власник судна був і народженим і за національністю Бразильцем. У разі власності на основі корпоративних паперів, національне законодавство може просто вимагати щоб судном володіла юридична особа, зареєстрована за національною юрисдикцією, незважаючи на громадянство персон, причетних до володіння нею, або ефективним місцем управління була територія даної країни. Як приклад, можна навести вимоги Ліберійського Морського Закону, який кваліфікує придатні для реєстрації судна, як такі, якими володіє корпорація, сформована і зареєстрована в Ліберії. Інші країни встановили, що акції компаній, яким належать судна повинні повністю або в заявленому відсотку належати національним громадянам. У зазначеному звіті UNCTAD про умови реєстрації суден згадується 46 країн, які встановлюють деякі вимоги для пайової участі в компаніях які володіють національними судами, з них 40 країн наполягало щоб участь у власності на судно в більшості належала співвітчизникам. Звіт склав також список дев'яти країн (Народна Республіка Китай, Ефіопія, колишня Німечка Демократична Республіка, Гана, Гаїті, Ірак, Мексика, колишній СРСР і Народно-демократична Республіка Ємен), які вимагали пайової 100 відсоткової участі співвітчизників у власності на судно. Вимога 100 відсоткової національної власності на судно, автоматично перейшло і до законодавства України. Додатково, той же звіт сповіщав, що вимоги щодо управління судном (або щодо громадянства персоналу управління або до

розташування місця знаходження керівного органу в країні прапора судна) були застосовані як мінімум 52 країнами.

Незважаючи на складність встановлення факторів які формують поняття громадянства судна, все більше осіб схильється до того, що тільки всебічно випробуваний засіб, такий як реєстрація, має бути застосовано для встановлення громадянства судна, або у виняткових випадках наявність документації, що не супроводжується включенням до реєстру в окремих країнах.

Всі реєстри морських суден можна умовно розподілити на 3 групи:

- Основні реєстри традиційних морських держав;
- Другі реєстри традиційних морських держав, які включають залежні (офшорні) та міжнародні (альтернативні);
- Реєстри країн відкритої реєстрації (так званого "зручного прапора"), які також можна диференціювати від відносно "чистих" (Панама, Ліберія та ін.) до відносно "брудних" (Монголія, Молдова...).

Відносна "чистота" відкритого реєстру обумовлюється вимогами країни прапора до технічного стану судна, екіпажу, умовам експлуатації, захисту власників та утримувачів морських застав та іпотек, тощо. Зрозуміло, що наявність суворого контролю відповідно до умов Паризького чи Токійського меморандумів робить так звані "брудні прапори" найменш привабливими для вибору країни реєстрації судна. Одночасно основні реєстри традиційних морських держав, у зв'язку з великими податками та вимогами до працевлаштування екіпажу, теж не являють собою оптимального місця реєстрації судна. Взагалі, на наш погляд найкращим варіантом було б створення саме в Україні другого — Міжнародного реєстру суден. На сьогодні існують принаймні 2 проекти такого закону, один з них наведено у [10, додаток 1].

Друге з головних питань, яке необхідно визначити для застосування блокчейн технологій — це визначити кількість власників, які можуть бути включені у реєстраційні документи на судно, яка змінюється в залежності від країни реєстрації. Так в Англійському реєстрі власність судна ділиться не більше ніж на 64 акції [17] і відповідно, не більше як 64 персони можуть одночасно бути внесеними до реєстру при реєстрації будь-якого судна.

Власність на італійські судна, згідно з національними правилами ділиться на 24 акції, або караті (caratì). Власність на судна Кіпру і Багамських островів ділиться на 100 і 64 акції відповідно. Ліберійські закони також ділять власність кожного судна не більше ніж на 100 акцій, проте ці акції можуть потім поділитися на менші частини [18].

Природа майнових інтересів, або абсолютних прав, які можуть вводитися в запису також відрізняється в залежності від країни реєстрації. В Об'єднаному Королівстві, в реєстр могли бути внесені тільки титульна власність і заставні. В інших країнах, наприклад, в Греції, арешти (попереджувальні заставні вимоги кредиторів) можуть бути також внесеними до реєстру. Крім того, національне законодавство як правило встановлює правила пріоритетності заставоутримувачів, як це робиться наприклад, в Акті про морське торговельне судноплавство 1995 року, — в порядку надання.

У деяких юрисдикціях, реєстрація заставної може бути фактом забезпечення безпеки отримання відповідного інтересу. Наприклад, Стаття 197 грецького Кодексу Приватного морського права [16] встановлює, що заставне право вступає в силу після належної реєстрації заставної у відповідних заставних записках того округу, в якому судно знаходиться на обліку.

Наступне, третє з головних питань які потрібно вирішити на початковому етапі — це які вигоди від експлуатації судна мусять бути включеними у токен, скільки токенів і за якими категоріями має бути емітовано і яким

чином буде здійснюватися процес емісії і розповсюдження.

Відомо, що Ethereum пропонує стандартизований спосіб створення нових токенів на власному блокчейні, під назвою ERC20, Архітектура стандарту ERC20 дозволяє розробникам не тільки самостійно вибирати дизайн, а й інтегрувати необхідні для користувача функції. Токени ERC20 на блокчейні Ethereum являють собою активи або ж права власності, а також обмеження цих прав, що виникають при певних обставинах. Вони можуть передаватися подібно до більшості криптовалют, але різниця між ними, полягає в тому, що всі токени ERC20, на відміну від криптовалют, підтримуються блокчейном Ethereum і використовують адреси даної мережі. При цьому слід мати на увазі, що токени ERC20 не застраховані від втрати коштів, оскільки їх переклад здійснюється згідно смарт-контрактами, а не безпосередньо на іншу адресу.

В даний час смарт-контракти найбільш ефективно реалізовані на ринку нової форми інвестування — ICO, в рамках якої компанії пропонують інвесторам купити свої цифрові активи. Інтерес інвесторів при цьому полягає в отриманні прибутку чи від зростання вартості токенів, якщо проект виявиться успішним, то чи від експлуатації цих активів якщо маржа за вартістю виявляється менш вигідною. Найчастіше ICO проходять в мережі Ethereum і використовують смарт-контракти. Для участі в первинному пропозиції монет інвестору необхідно перевести певну суму в смарт-контракт ICO, який в свою чергу запрограмований на те, щоб відправити регламентовану кількість токенів інвесторам після завершення операції.

Існує Міжнародна конвенція щодо реєстрації прав на судна, що будуються 1967 року [19 (в силу не вступила)]. Відповідно до Конвенції право власності, іпотеки та застави на судно, прийняте до здачі замовнику, або таке, що ще будується при наявності прохання (заяви) вноситься в офіційний публічний реєстр, що ведеться або контролюється державою. Кожна держава — учасниця Конвенції зобов'язується на своїй території не дозволяти реєстрацію прав на судно, прийняте до будівництва або таке, що будується на території іншої держави. Судно, побудоване або таке, що будується в одній державі-члену не може бути внесене до реєстру іншої держави-учасниці, якщо тільки перша держава не видало свідоцтва, яке засвідчує, що запис про реєстрації прав виключена або що вона буде виключена з реєстру до дня нової реєстрації.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПЯМІ

Інноваційна стратегія в сфері суднобудування стимулюватиме інтереси державної безпеки України, яку з повними наслідками у всьому світі будуть розцінювати, як морську країну. З іншого боку, ситуація окупації території України не веде до розвитку інвестиційної привабливості нашої держави, проте це не має перешкодити країні стати ефективною. Наприклад, Ізраїль знаходиться у стані перманентної війни вже близько 30 років. Найбільш подібні до нас Грузія та Молдова, попри на існування ворожих мікродержавних "республік" на своїх територіях, ефективно продовжують рух у напрямку західної цивілізації. І саме застосування блокчейну, як ніщо інше у найбільшій мірі сприятиме цьому процесу. Ми живемо у часи глобальних катаклізмів, які породжують незворотність реформ в Україні, під час яких глобальні речі можна реалізувати легше та динамічніше, ніж в сталому соціумі. Реалізація такого інноваційного бізнес-процесу сприяла б вагомому стимулюванню розвитку вітчизняного суднобудування, судноплавства і як наслідок — економіки країни в цілому.

Створюючи умови для розвитку національного судноплавства слід також пам'ятати, що в основі успіхів традиційних морських країн лежить, перед усім, наявність у їхньому суспільстві розвинених морських традицій, завдяки яким кожен урядовець, кожен банківський службовець, кожен профспілковий функціонер та й взагалі кожен член суспільства розуміє, що вкладання у судноплавство та інші сфери морської діяльності дає трикратну віддачу в цілому по всіх галузях національної економіки, і розглядає розвиток, перш за все, торговельного судноплавства як пріоритетний напрям розвитку національної економіки. Саме цього нам необхідно домогтися і в Україні.

Література:

1. Про проведення економічного експерименту щодо державної підтримки суднобудівної промисловості. Закон України від 6.09.12 № 5209-VI Відомості Верховної Ради України, 2013, № 36, ст. 469. Дата оновлення: 05.10.2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5209-17#Text> (дата звернення: 1.08.2022).
2. Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020". Указ Президента України Стратегія від 12.01.2015 р. № 5 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 1.08.2022).
3. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII Відомості Верховної Ради України, 2014, № 40, ст. 2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 1.08.2022).
4. Про заходи щодо забезпечення розвитку України як морської держави. Рішенні РНБО України від 16.05.2008 № 463/208 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0015525-08> (дата звернення: 1.08.2022).
5. Про скасування деяких рішень Ради національної безпеки і оборони України. Рішенні РНБО України від 28.04.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0008525-14> (дата звернення: 1.08.2022).
6. Котлубай О.М. Економічні механізми розвитку торговельного мореплавства в Україні: монографія. Одеса: ІПРЕД НАН України, 2004. 453 с.
7. Котлубай А.М. Торговое судоходство Украины: проблемы и перспективы развития: монография. — Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2008. 384 с.
8. Букринський Б.В., Степанов В.М., Котлубай О.М. О формуванні морської доктрини України. Вісник національної академії наук України. 2008. № 9. С. 6—11.
9. Котлубай О.М. Міжнародний реєстр суден ЄС за участі України: поняття, принципи та проект змісту Зона вільної торгівлі України — Європейський союз та Європейська Інтеграція: правові та економічні аспекти. 36 статей міжн. наук. конф. Одеса, 2007. С. 48—61.
10. Конкурентоспроможність та сталий розвиток морегосподарського комплексу України: монографія / Котлубай О.М., Липинська О.А. та ін. за заг. ред. Котлубай О.М. Одеса: ІПРЕД НАН України, 2011. 427 с.
11. Політика розвитку підприємництва на морському транспорті: монографія / Котлубай О.М., Савельєва І.В., Щербіна В.В. та ін. за наук. ред. Котлубай О.М. Одеса: ОНМУ, видавництво ННВК, "АТБ", Львів, 2021. 368 с.
12. Підлісний П.І. Ефективність управлінських рішень подальшого реформування приватизованих підприємств водного транспорту України: монографія — Київ: Наукова думка, 2003. 343 с.
13. Примачев Н.Т. Проблемы и инструментарий формирования стратегии развития торгового флота: монография. Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2003. 280 с.
14. Николаева Л. А. Принципы устойчивого развития судоходных компаний в глобальном рынке морской торговли: монография. Одесса: ИПРЭП НАН Украины, 2008. 353 с.

15. Жихарева В. В Теория и практика инвестиционной деятельности судоходных компаний: монография. Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2010. 475 с.

16. Karatzas and Ready. The Greek Code. Private Maritime Law. The Hague 1982, 110 p.

17. A history of English law Holdsworth, William Searle, Sir, -1966, 836 p.

18. Liberian Code of Laws. / Benjamin B. Johnson URL: http://www.vertic.org/media/National%20Legislation/Liberia/LR_Revenue%20Code%20-%20Title%2036%20-%20Liberian%20Code%20of%20Laws%20Revised.pdf (дата звернення: 1.08.2022).

19. Міжнародна конвенція щодо реєстрації прав на судна, що будуються. Міжнародна конвенція від 27 травня 1967 року. Брюссель, 1967. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_474 (дата звернення: 1.08.2022).

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), Law of Ukraine "On Conducting an Economic Experiment Regarding State Support of the Shipbuilding Industry", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5209-17#Text> (Accessed 1 August 2022).

2. President of Ukraine (2015), Decree "On the Sustainable Development Strategy "Ukraine — 2020", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (Accessed 1 August 2022).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), Law of Ukraine "On the Ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (Accessed 1 August 2022).

4. RNBO of Ukraine (2008), "About measures to ensure the development of Ukraine as a maritime state", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0015525-08> (Accessed 1 August 2022).

5. RNBO of Ukraine (2014), "About the cancellation of some decisions of the National Security and Defense Council of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0008525-14> (Accessed 1 August 2022).

6. Kotlubai, O.M. (2004), Ekonomichni mexanizmy rozvytku torgovelnogo moreplavannya v Ukrayini: monografiya [Economic mechanisms of merchant shipping development in Ukraine: monograph], IPREED of the National Academy of Sciences of Ukraine, Odessa, Ukraine.

7. Kotlubai, A.M. (2008), Torgovoe sudohodstvo Ukrainyi: problemy i perspektivy razvitiya: monografiya [Merchant shipping in Ukraine: problems and development prospects: monograph], IPREI NAS of Ukraine, Odessa, Ukraine.

8. Bukrinskiy, B.V. Stepanov, V.M. and Kotlubai O.M. (2008), "On the molding of the naval doctrine of Ukraine", Visnyk nacional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny, vol. 9, pp. 6—9.

9. Kotlubai, O.M. (2007), "International Registry of EU Ships for the Participation of Ukraine", Zbirka statej mizhnarodnoyi naukovoï konferenciyi Zona vilnoyi torgivli Ukrayiny — Yevropejskyj soyuz ta Yevropejska Integraciya: pravovi ta ekonomichni aspekty [International scientific conference Free Trade Zone of Ukraine — European Union and European Integration: legal and economic aspects], Odessa, Ukraine, pp. 46—48.

10. Kotlubai, O.M. and Lypynska, O. A. (2011), Konkurentospromozhnist' ta stalij rozvytok moregospodarskogo kompleksu Ukrayiny: monografiya [Competitiveness and sustainable development of the maritime complex of Ukraine: monograph], IPREED of the National Academy of Sciences of Ukraine, Odessa, Ukraine.

11. Kotlubai, O.M. Savelieva, I.V. Shcherbina, V.V. and etc. (2021), Polityka rozvytku pidpryemnytstva na morskomy transporti: monografiya [The policy of development

of entrepreneurship in maritime transport: a monograph], ONMU, NNVK, "ATB":Lviv, Odessa, Ukraine.

12. Podlesny, P.I. (2003), Efektyvnist upravlinskykh rishen podalshogo reformuvannya pryvatyzovanykh pidpryemstv vodnogo transportu Ukrayiny: monografiya [Effectiveness of management decisions of further reform of privatized water transport enterprises of Ukraine: monograph], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

13. Primachev, N.T. and Pecherskaya, N.V. (2003), Problemy i instrumentariy formirovaniya strategii razvitiya torgovogo flota: monografiya [Problems and tools for the formation of a strategy for the development of the merchant fleet: monograph], IPREI of the National Academy of Sciences of Ukraine, Odessa, Ukraine.

14. Nikolaeva, L.L. (2008), Printsipy ustoychivogo razvitiya sudohodnykh kompaniy v globalnom rynke morskoy torgovli: monografiya [Principles of sustainable development of shipping companies in the global maritime trade market: monograph], IPREI of the National Academy of Sciences of Ukraine, Odessa, Ukraine.

15. Zhikhareva, V. V. (2010), Teoriya i praktika investitsionnoy deyatel'nosti sudohodnykh kompaniy: monografiya [Theory and practice of investment activity of shipping companies: monograph], IPREI of the National Academy of Sciences of Ukraine, Odessa, Ukraine.

16. Karatzas and Ready (1982) The Greek Code, Private Maritime Law, Hague, Netherlands.

17. Searle, W. (1966), A history of English law, Methuen, London, UK.

18. Johnson, B. B. (2022), "Liberian Code of Laws", available at: http://www.vertic.org/media/National%20Legislation/Liberia/LR_Revenue%20Code%20-%20Title%2036%20-%20Liberian%20Code%20of%20Laws%20Revised.pdf (Accessed 1 August 2022).

19. UN (1967), "International convention on registration of rights to ships under construction", May 27, Brussels, Belgium, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_474 (Accessed 1 August 2022).

Стаття надійшла до редакції 15.08.2022 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

С. В. Козловський,

д. е. н., професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки,
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

ORCID ID: 0000-0003-0707-4996

П. С. Синегуб,

аспірант, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

ORCID ID: 0000-0003-2034-2852

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.48

КОГНЕТИВНА ОЦІНКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В ЕКОНОМІЦІ ЗНАНЬ

S. Kozlovskyi,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Entrepreneurship,
Corporate and Spatial Economics, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

P. Syniehub,

Postgraduate student, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

COGNITIVE ASSESSMENT OF INTELLECTUAL CAPITAL OF ECONOMIC SYSTEMS IN THE KNOWLEDGE ECONOMY

Можна спостерігати, що економіки, засновані на інноваціях, забезпечують досить високий рівень життя своїм громадянам. Зрозуміло, що цей висновок є результатом діяльності інноваційних компаній, де формується і розширено відтворюється інноваційний людський (інтелектуальний) капітал. Створення такого капіталу вимагає розробки та реалізації спеціальних когнітивних планів і програм, покликаних забезпечити безперервність створення нових знань не тільки про те, як створювати нові продукти, але і знання про те, як у принципі створювати нові знання. Підкреслимо, що когнітивний підхід розуміє під інформацією не будь-які дані або відомості, але тільки ті, які можуть бути інтерпретовані людиною. Процес когнітивної обробки інформації можна представити у вигляді поетапної моделі, що представляє смисловий зміст етапів активізації когнітивних процесів при вилученні сенсу з сигналів які сприймаються або проявів довкілля. Пізнання в когнітивному підході розуміється як здатність сприймати та освоювати інформацію з навколишнього та внутрішнього середовища з метою адаптації до реальності, тобто когнітивний підхід розглядає людину, перш за все, як істоту яка пізнає. Знання — результат процесу пізнання. Когнітивний підхід визначає під знанням будь-яку освоєну людиною інформацію лише на рівні можливості її використання внаслідок розуміння. Метою дослідження є обґрунтування когнетивної парадигми оцінки інтелектуального капіталу економічних систем в економіці знань за умов посилення процесів інтеграції та глобалізації. У результаті дослідження сформовано концептуальні підходи до розвитку механізмів оцінки інтелектуального капіталу в економіці знань, в рамках яких здійснюється комплексний аналіз як внутрішніх так і зовнішніх показників оцінки інтелектуального капіталу. Обґрунтовано, що в економіці знань ключовим і інтегруючим фактором виробництва, стосовно підприємства, є корпоративний людський капітал, що є системою затребуваних, цінних корпоративних знань, цілеспрямовано використовуваних даною організацією для відтворення економічних благ. Це означає, що дослідження сучасної організації в економіці знань є, по суті, дослідження специфіки та якості її людського капіталу як системної цілісності. Доведено можливість застосування штучного інтелекту як специфічної складової інтелектуального капіталу в системі взаємодії категорій інноваційного та інтелектуального потенціалу, що дасть змогу значно розширити уявлення про фактори виробництва та інформаційні послуги в економіці знань, що узгоджується з про-аналізованими аналітичними показниками оцінки інтелектуального капіталу України за внутрішніми та міжнародними критеріями і індексами.

It can be observed that economies based on innovation provide a fairly high standard of living for their citizens. It is clear that this conclusion is the result of the activities of innovative companies, where innovative human (intellectual) capital is formed and expanded. The creation of such capital requires the development and implementation of special cognitive plans and programs designed to ensure the continuity of the creation of new knowledge not only about how to create new products, but also knowledge about how to create new knowledge in principle. Let us emphasize that the cognitive approach does not mean any data or information by information, but only those that can be interpreted by a person. The process of cognitive processing of information can be presented in the form of a step-by-step model, which represents the semantic content of the stages of activation of cognitive processes when extracting meaning from perceived signals or environmental manifestations. Cognition in the cognitive approach is understood as the ability to perceive and master information from the surrounding and internal environment in order to adapt to reality, that is, the cognitive approach considers a person, first of all, as a being who knows. Knowledge is the result of the process of cognition. The cognitive approach defines knowledge as any information mastered by a person only at the level of the possibility of using it as a result of understanding. The purpose of the study is to substantiate the cognitive paradigm of assessing the intellectual capital of economic systems in the knowledge economy under the conditions of strengthening the processes of integration and globalization. As a result of the study, conceptual approaches to the development of intellectual capital assessment mechanisms in the knowledge economy were formed, within the framework of which a comprehensive analysis of both internal and external indicators of intellectual capital assessment is carried out. It is substantiated that in the knowledge economy, the key and integrating factor of production, in relation to the enterprise, is corporate human capital, which is a system of sought-after, valuable corporate knowledge, purposefully used by this organization to reproduce economic benefits. This means that the study of a modern organization in the knowledge economy is, in fact, a study of the specificity and quality of its human capital as a system integrity. The possibility of using artificial intelligence as a specific component of intellectual capital in the system of interaction between the categories of innovation and intellectual potential has been proven, which will make it possible to significantly expand the understanding of production factors and information services in the knowledge economy, which is consistent with the analyzed analytical indicators of the assessment of the intellectual capital of Ukraine according to internal and international criteria and indices.

Ключові слова: економіка, інтелектуальний капітал, менеджмент, когнитивна оцінка, інноваційний потенціал, інтелектуальний потенціал, технології, міжнародні індекси.

Key words: economy, intellectual capital, management, cognitive assessment, innovation potential, intellectual potential, technologies, international indices.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зазначимо, будь-яке підприємство (корпорація, фірма) є, передусім, економічна організація, під якою розуміється об'єднання людей, діяльність яких спрямовано на досягнення певної економічної мети в рамках відповідних інститутів і правил. Якщо дати когнітивну "розгортку" даному трактуванню організації, то варто зазначити, що суб'єкт, який створює організацію, повинен знати чимало актуальних речей: а) у сфері економічної діяльності і з якою метою створюється організація; б) кого і на яких умовах передбачається залучити в цю організацію; в) у якому напрямі та яким чином формувати корпоративну культуру фірми; г) якими каналами надходитиме контекстна інформація і як здійснювати її селективний відбір; д) як забезпечити процес безперервного відтворення нових знань у рамках створюваної організації та багато іншого.

Вочевидь, організація — це, передусім, люди (менеджери і персонал), які є носіями і творцями знання. А це означає, що саме якість "людського матеріалу" визначає "економічну долю" та життєздатність підприємства. Створення будь-якої організації завжди є процес об'єктивації певного сенсу, тобто конкретного призначення цієї організації у просторі соціально-економічних явищ та взаємодій. Нагадаємо, що такий смисловий конструкт, включає: цінності, потреби, мотиви, установки та цілі людської діяльності. Виявлення чи пошук сенсу таким чином, завжди пов'язані з вирішенням системного завдання пошуку ціннісного змісту, мотивації і цілей відповідної діяльності (у разі — це створення й забезпечення

функціонування економічної організації чи економічної системи).

В економіці знань ключовим і інтегруючим фактором виробництва, стосовно підприємства, є корпоративний людський капітал, що є системою затребуваних, цінних корпоративних знань, цілеспрямовано використовуваних даною організацією для відтворення економічних благ. Очевидно, що корпоративний людський капітал — це явище синергетичне, а не механічна сума індивідуальних людських капіталів, що входять до його складу. Основний продукт економіки знань — це нові знання, генеровані і відтворювані власниками людського капіталу, чи членами даного корпоративного співтовариства. Виробниками нового (масового та безперервного) знання тут є представники корпоративної креативної еліти, а також всі здатні до творчості члени персоналу фірми. Отже, підхід до дослідження сучасної організації не може бути "фрагментарно-продуктовим", а має стати "системно-когнітивним", що відображає складність, глибину та суперечливість корпоративних соціально-економічних взаємодій. Сенс діяльності організації в економіці знань полягає у забезпеченні безперервного потоку нових економічних знань на основі найбільш повного задоволення творчо-трудових потреб менеджерів і персоналу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам розвитку інтелектуального і людського капіталу присвячені наукові праці таких світових вче-

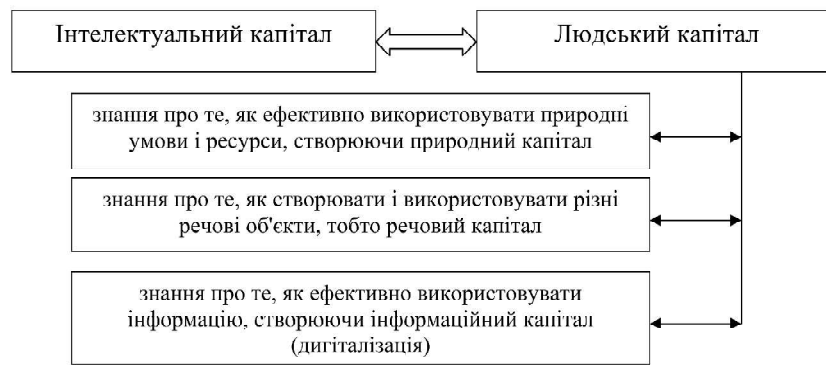

Рис. 1. Інтелектуальний та людський капітал як інтегральний фактор виробництва в економіці знань

Джерело: розроблено авторами.

них, як: Т. Шульц, Г. Беккер, Дж. Мінцер, А. Туроу, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, які аналізували економічне значення робочої сили, розглядали творчі здібності людей і їх розвиток як основне джерело багатства країни. До послідовників розробки теорії людського капіталу також можна віднести таких вчених, як Дж. Кендрик, М. Блауг, А. Едмонсон, К. Ерроу, Й.А. Шумпетер та інші. Поряд з цими вченими проблемами вивчення і вимірювання інтелектуального капіталу займалися Ф. Кене, М. Полані, П. Ромер, К. Шеннон, Р.М. Солоу, М. Калецькі, П. Саліван, Сен-Онж Хубер, Т. Стюарт, Карл-Ерік Свейбі, Девід Дж. Тіс, Х. Ітамі та інші.

МЕТА СТАТТІ

Мета наукової статті полягає у обґрунтуванні когнитивної парадигми оцінки інтелектуального капіталу економічних систем в економіці знань за умов посилення процесів інтеграції та глобалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Системно-когнітивна характеристика корпоративного людського капіталу дозволяє виявити та конкретизувати структуру капіталу підприємства в економіці знань. У зв'язку з цим спочатку слід дещо уточнити існуючі "індустріальні" уявлення та трактування "капіталу" як такого. Не вдаючись у відомі подробиці класичних, марксистських та неокласичних трактувань сутності капіталу, відзначимо їх загальні аспекти. Будь-який капітал є якимсь цінне, рідкісне благо, безпосередньо використовуване суб'єктом (особистістю, домогосподарством, корпорацією, нацією загалом) до створення інших (нових чи раніше відомих) економічних, тобто цінних благ (особистих, приватних, громадських). Якщо це цінне природне благо (родюча ділянка землі), воно стає природним капіталом у разі, якщо безпосередньо використовується суб'єктом виробництва зерна чи інших сільськогосподарських культур. Якщо це заводський верстат з числовим програмним управлінням чи комп'ютер, то суб'єкт їх перетворить на об'єкти матеріального капіталу, якщо почне їх використовувати з метою створення відповідних матеріальних та інших затребуваних цінностей. Сам суб'єкт у разі є користувачем свого людського капіталу, оскільки "включає" цілком певні, затребувані у цьому контексті свої неявні і явні знання. Якщо програміст створить програму яка створить нові інформаційні продукти та послуги, то такий процес необхідно розглядати як інформаційний капітал.

Тим часом розподіл продуктивного капіталу на природний, речовий та людський (аналог землі, капіталу та праці в класичній теорії) є неприйнятним для економіки знань. У економіці знань існує єдиний інтегральний чинник виробництва та вид капіталу — це капітал людського затребуваного і продуктивно використовуваного знання, чи людський (інтелектуальний капітал). Усі інші, раніше відомі види капіталу є вторинними, похідними від

людського капіталу, бо вони функціональні лише остільки, оскільки опиняються у полі уваги (у сфері економічних інтересів) певного суб'єкта. Схематично характеристику інтелектуального (людського) капіталу як інтегрального фактора виробництва в економіці знань можна показати наступним чином (рис. 1).

Слід зазначити, що в даному випадку інтелектуальний капітал розглядається як людський, що виключає в даному контексті розглядати можливість застосування штучного інтелекту. Використання штучного інтелекту значно розширює уявлення про фактори виробництва та інформаційні послуги в економіці знань.

Розглядаючи питання оцінки інтелектуального капіталу доцільно визначити поняття — економічної системи як середовища взаємодії інтелектуальних процесів.

У наш час питання сутності, еволюції, функціонування економічних систем у сучасній ринковій економіці можна певною мірою віднести до світоглядного рівня пізнання. Основу категорії "економічна система" становить фундаментальне поняття "система". Поняття системи є визначальним для всіх наук, що займаються вивчення процесів організації та регулювання. Термін "система" досить широко використовується різними науками, незважаючи на його неоднозначне тлумачення і на спроби, що спостерігаються останнім часом, якщо не відмовитися від нього, то, принаймні, замінити іншим поняттям (наприклад, "організм", "утворення") [1].

Відповідно до теорії систем всі процеси, явища, відносини можуть розглядатися такими, що мають ту або іншу структуру. У цьому значенні можна говорити про загальний характер системності й організованості, порядку у природі і суспільстві.

Засновник загальної теорії систем Людвіг фон Берталанфі відзначав, що "об'єкт, зокрема система, може бути охарактеризований тільки через свої зв'язки у широкому значенні цього слова, тобто через взаємодії складових елементів. У цьому сенсі екосистема й соціальна система тією самою мірою реальні, як і окрема рослина, тварина й людина" [2].

Сьогодні загальновизнано, що будь-яка економічна система являє собою складне утворення, кожний елемент якого є частиною цілісної єдності, який здатний існувати тільки у сукупності з іншими елементами, що входять до складу цієї єдності. "Система означає впорядкований об'єкт, якому запропоноване певне правило (порядок) організації, виокремлені відповідно до цього правила складові елементи, визначені зв'язки між ними... Система — це сукупність елементів, яка функціонує як єдине ціле, або точніше: сукупність елементів, що перебувають у певних відносинах і зв'язках між собою, утворюючи певну цілісність" [3].

Таким чином, обґрунтованим виглядає підхід, що трактує економічну систему як єдине ціле, оскільки [4]: а) в цьому трактуванні відбитий загальний взаємозв'язок всіх елементів економічної системи; б) ціле не розпадається на кілька сутностей. Це положення розкри-

Рис. 2. Місце інтелектуального капіталу у системі економічного та управлінського потенціалу

Джерело: розроблено авторами на основі [4; 8].

ває суть діалектичного принципу "єдності в різноманітті", тобто розкриває субстанціональну основу взаємозв'язку всіх елементів економічної системи; в) всі частини економічної системи і явища знаходяться у взаємній залежності. У системі немає нічого незмінного, немає нічого, що існує уособлено; д) ціле представлене гармонічною, органічною єдністю. При цьому частини й елементи економічної системи не просто з'єднані, а супідрядні, представляють ієрархію речей і явищ.

Враховуючи вищесказане, доцільно розглянути макроекономічний стан інтелектуального потенціалу України, саме з позиції системності та економіки знань. Одним з головних показників, який характеризує загальний рівень макроекономічного стану інтелектуального капіталу в Україні є показник розвитку інноваційних процесів, та інновацій.

Як зазначила у своїй монографії Н. Тарнавська: "Наростання швидкості інноваційних процесів, скорочення життєвого циклу продукції, індивідуалізація виробництва загострюють конкуренцію, така ситуація обумовлює необхідність активізації наукових досліджень у сфері обґрунтування можливостей інноваційного розвитку підприємств" [5].

Також, варто відмітити, що відповідно до міжнародних стандартів, інновація — це кінцевий результат інноваційної діяльності, яка знайшла своє втілення у вигляді нового або значно удосконаленого продукту, впровадженого на зовнішньому та внутрішньому ринках, нового або значно удосконаленого технологічного процесу, які використовуються в діяльності суб'єктів господарювання [6]. Інновація є результат використання інте-

лектуального капіталу підприємства або організації.

При створенні та впровадженні у виробництво інновацій не менш важливого значення набуває інноваційний потенціал суб'єктів господарювання. Поняття "потенціал" ("potentia") означає силу, здатність, спроможність, яка існує в прихованому вигляді і може виявлятися за певних умов [7].

Трактування економічного потенціалу через категорію економічних ресурсів можна вважати доцільним, оскільки економічний потенціал будь-якої системи включає також невикористані, приховані економічні ресурси, які можуть бути задіяні (за певних умов) для досягнення мети даної системи.

Для управління інтелектуальним капіталом підприємства чи організації через складові економічного потенціалу доцільно використати модель [4; 8], яка наведена на рис. 2. та доповнена елементами інтелектуального капіталу у цій системі.

До важливого індикатору когнитивної оцінки рівня інтелектуального капіталу населення держави можна віднести міжнародний показник — "індекс людського розвитку" (Human development index).

Індекс людського розвитку (індекс розвитку людського потенціалу) — індекс порівняльної оцінки бідності, грамотності, освіти, середньої тривалості життя та інших показників країни. Методика розрахунку індексу людського розвитку (Human development index, скорочено HDI) базується на використанні показників соціальної політики держави, а саме: очікуваної тривалості життя при народженні, рівня письменності дорослого населення та охоплення його всіма видами навчан-

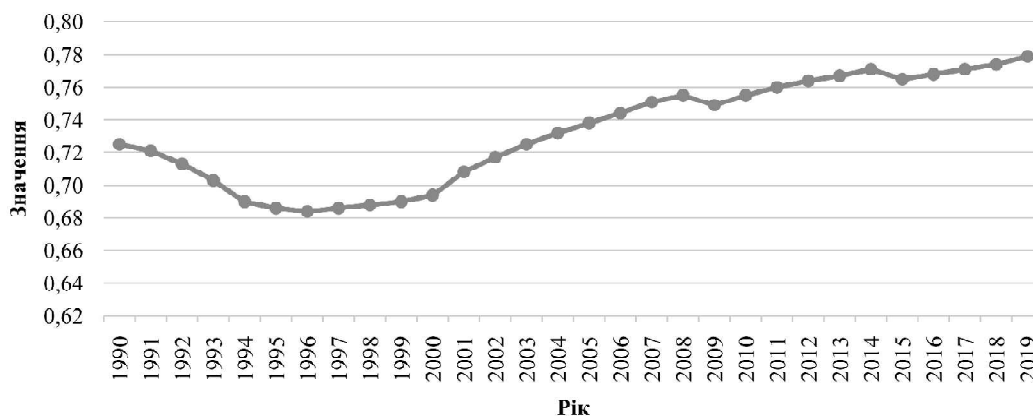

Рис. 3. Динаміка зміни індексу людського розвитку в Україні (HDI)

Джерело побудовано авторами на основі даних [9].

ня, величини національного доходу (ВНД) в розрахунку на одну особу за паритетом купівельної спроможності. Ці складові за спеціальною формулою формуються в один загальний індекс HDI, максимальне значення якого дорівнює одиниці.

У 2019 році Україна посідає 74 місце у світі за індексом людського розвитку (HDI=0,779) [9]. HDI в Україні складається з таких показників у 2019 році: очікувана тривалість життя при народженні 72,1 років; очікуваний термін навчання 15,1 років; середня тривалість навчання в школі 11,4 років; валовий національний дохід (ВНД) на душу населення 13,216 дол. США та ін. Графік зміни HDI в Україні наведено на рис. 3.

З початком військової агресії Російської федерації в Україні з 24.02.2022 року очікується значне погіршення індексу HDI в Україні. Очікуване падіння індексу HDI обумовлено тим, що за умов війни соціальні та економічні показники розвитку України суттєво зменшаться. Так, станом на 28.03.2022 року (після місяцю військових дій в Україні), за даними Міністерства економіки України втрати України від військової агресії Росії складають 564,9 млрд. дол. США — рис. 4 [10].

Тобто втрати економічного, соціального, виробничого, інфраструктурного та демографічного сектору за місяць війни (лютий-березень 2022 року) дорівнюють більше трьом річним ВВП України (якщо за базу взяти 2020 рік). А ці втрати прямим чином впливають на процес розрахунку рівня інтелектуального капіталу держави, підприємств та бізнес-спільнот.

Збитки від війни в Україні будуть впливати і на формування і інших міжнародних та внутрішніх показників, які оцінюють рівень інтелектуального капіталу держави або підприємства напряму або опосередковано.

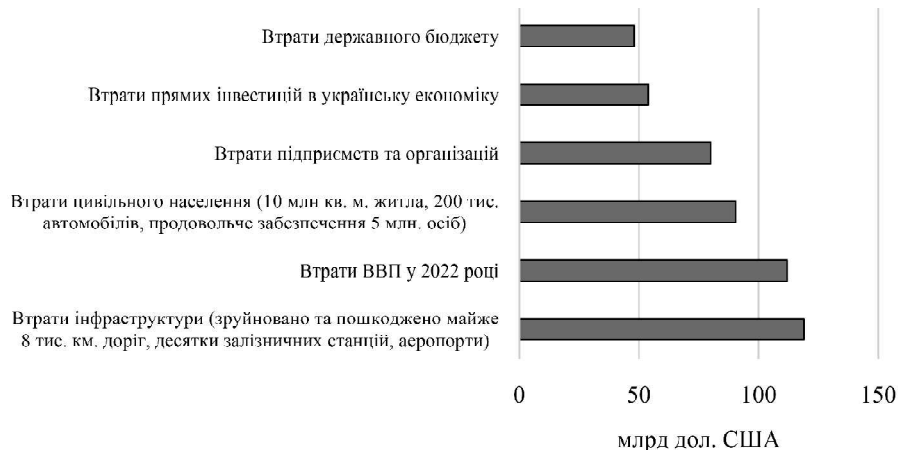

Рис. 4. Економіко-соціальні втрати від військової агресії Росії в Україні які впливають на формування показника HDI з 2022 року (лютий-березень 2022 року)

Джерело: побудовано авторами на основі даних [11].

До таких показників можна віднести і показник бідності який пов'язаний з показником інтелектуального капіталу (чим бідніша страна — тим нижчий рівень інтелектуального капіталу). За даними Human Development Report рівень бідності (Poverty Index) в Україні у 2020 році складає 0,001 і цей показник теж погіршився за останні роки [12]. В Україні за методикою The United Nations бідними є більше 60% населення [13], а за звітом The International Monetary Fund Україна вважається найбіднішою країною Європи як по валовому продукту на душу населення так і у рейтингу з найменшою зарплатою, серед працюючих — кожен 5-й є бідним [14].

За даними Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України за підсумками 2020 року до категорії бідних потрапить 45% населення України — рис. 5 [15].

Рівень бідності за критерієм "витрати нижче фактичного прожиткового мінімуму", здійснене на даних об-

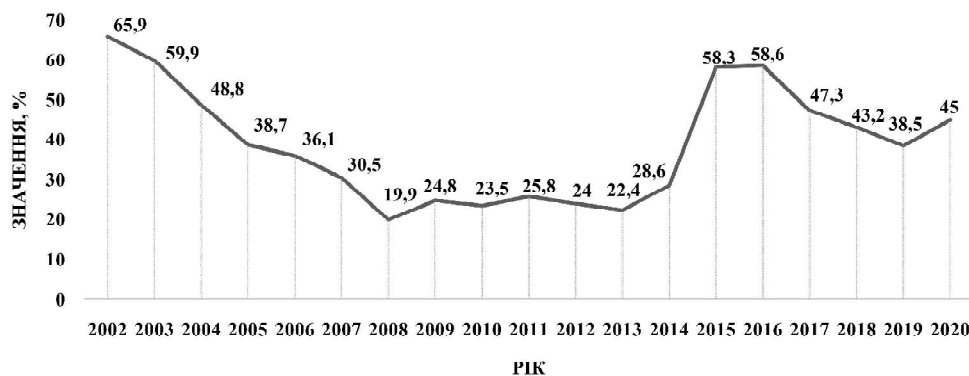

Рис. 5. Індекс бідності України

Джерело: побудовано авторами на основі даних [15].

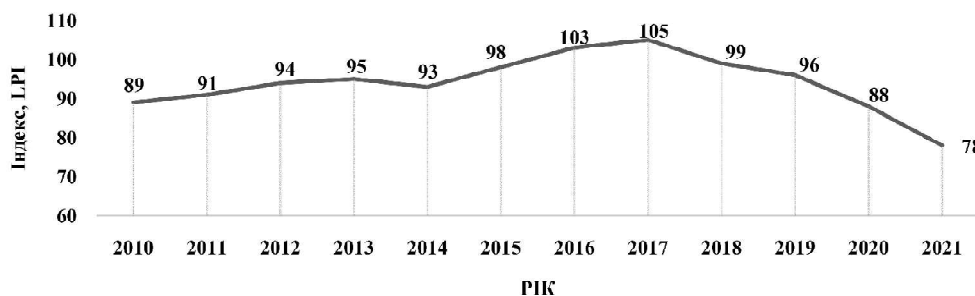

Рис. 6. Динаміка індексу добробуту (LPI) України

Джерело: побудовано авторами на основі даних [16].

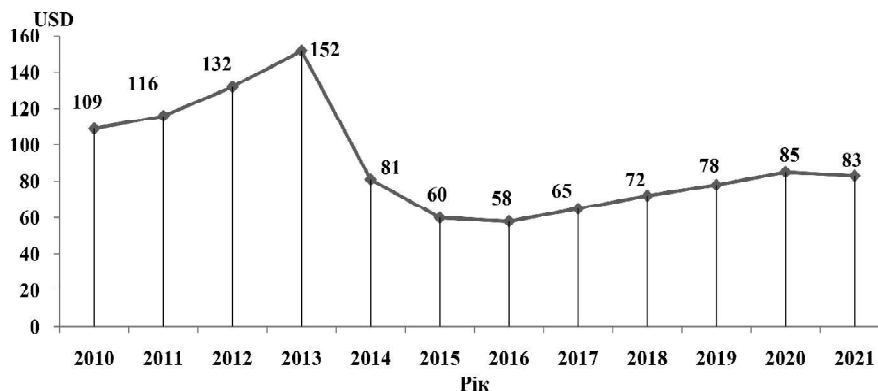

Рис. 7. Рівень прожиткового мінімуму в Україні

Джерело: побудовано авторами на основі даних [17].

стеження умов життя домогосподарств з використанням макроекономічних прогнозів, даних поточної статистики, соціологічних опитувань, оцінок експертів, свідчить, що можна очікувати у 2021 роках повернення до значення 2017 року. У 2019 році рівень бідності (за критерієм витрати нижче фактичного прожиткового мінімуму) становив 38,5%, що на 4,7 в. п. або на 11 % нижче значення попереднього року.

Також до показника який відіграє когнитивну оцінку стану інтелектуального капіталу країни можна віднести показник глобального добробуту. Даний показник найбільш якісно розраховує Legatum Institute і називається він The Legatum prosperity index (індекс добробуту Legatum) [16]. У 2021 році Україна посіла 78 місце з 167 країн світу. Із європейських країн Україна зайняла останнє місце у даному списку. Динаміка зміни Legatum Prosperity Index (LPI) в Україні протягом останніх років наведено на рис. 6.

Якщо розглядати індекс добробуту України і його похідну рівень прожиткового мінімуму (див. рис. 7) то виникає певне протиріччя у розумінні процесів розвитку інтелектуальних систем. Так, при найнижчому рівні прожиткового мінімуму у світі — Україна має більш-менш позитивний рівень розвитку освіти, яка в свою чергу формує загальний рівень інтелектуального капіталу. Тобто можна зазначити що в економічній системі України недооцінений освітній та науковий потенціал, який у разі його не підтримки державою може призвести до руйнації базису розвитку інтелектуальних процесів тобто призвести до катастрофічного зниження загального рівня інтелектуального капіталу країни. З рис. 7 можна зробити наступні висновки, що станом на 2021 рік, рівень прожиткового мінімуму в Україні складає 2,7 доларів США у день на людину. Це мінімальне значення, яке відносить Україну до найбідніших країн світу (бідними вважаються країни з показником менше 5\$ на день).

При когнитивній оцінці інтелектуального капіталу економічних систем в економіці знань варто визначити

і роль інтелектуальних інвестицій як засобу його зростання.

Інтелектуальні інвестиції — це інвестиції за допомогою, яких підприємство (економічна система) може отримати прибуток та зайняти лідируюче місце на світовому ринку, вкладання ресурсів, як трудових так і матеріальних в інтелектуальну власність, тобто інноваційний продукт. Інтелектуальні інвестиції тісно пов'язані з інтелектуальною власністю, яка може бути трьох видів: винаяткова, інформаційна, ліцензійна [18].

Інтелектуальні інвестиції здійснюються у вигляді [19]: придбання інформаційних послуг через спеціалістів, які можуть провести консультацію, експертизу, дати подальшу рекомендацію; придбання виключних прав на інтелектуальні інвестиції — купівля ліцензії на інтелектуальну власність: винахід, корисну модель, промисловий зразок; придбання науково-технічної продукції — тобто конструкторської документації на виріб; вкладання коштів у розвиток людського капіталу — витрати на освіту.

Фінансування інтелектуальних інвестицій може здійснюватися: за рахунок власних джерел; за рахунок державних коштів; за рахунок коштів підприємства та за допомогою спонсорської або міжнародної допомоги.

Глобальну оцінку інтелектуальних інвестицій в Україні можна зробити за допомогою міжнародних індексів. Так, станом на січень 2022 року, до початку війни з Росією, Україна за глобальним інноваційним індексом (Global Innovation Index) посіла 49 місце серед 132 економік світу [20]. Якщо порівнювати значення цього індексу з 2020 роком, то у 2020 році Україна посідала 45 місце у світі [21], тобто у 2021 році відбулося погіршення даного індексу GII. Основою української інноваційної спроможності у 2021 році є людський капітал і наукові дослідження, а також знання та технологічні результати — див. рис. 8.

Важливим фактором оцінки інтелектуального капіталу економічних систем є показник кількості переда-

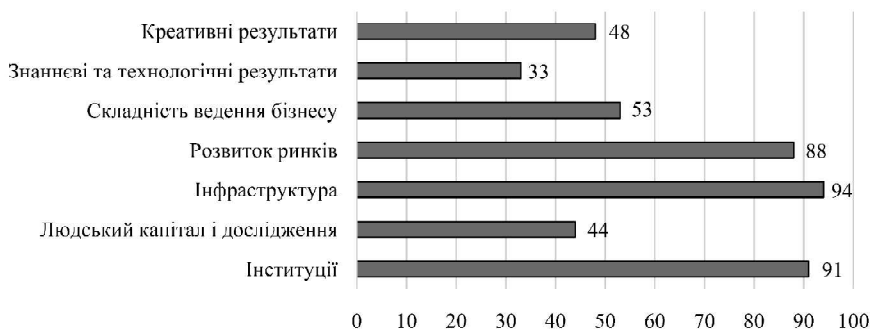

Рис. 8. Складові глобального інноваційного індексу України у 2021 році

Джерело: побудовано авторами на основі даних [21].

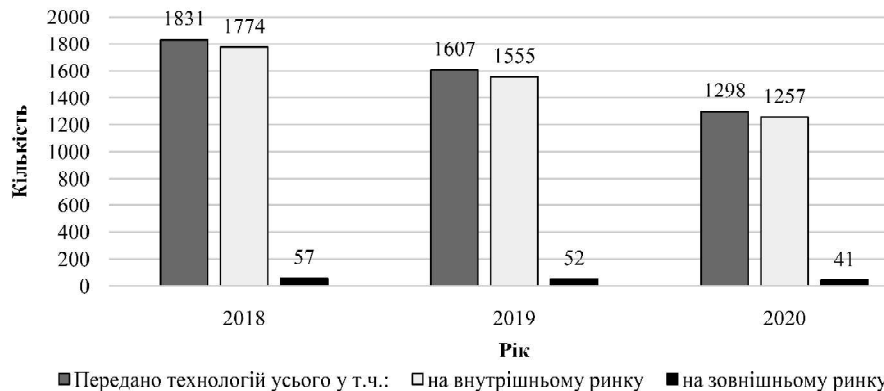

Рис. 9. Динаміка кількості переданих технологій в Україні

Джерело: побудовано авторами на основі даних [10].

них технологій в економіку України. У 2020 році в Україні передано 1298 створених за бюджетні кошти технологій, які відповідають стратегічним пріоритетним напрямкам інноваційної діяльності, що становить 96,3 % від загального обсягу переданих технологій, створених за кошти державного бюджету. Трансфер цих технологій здійснено переважно на внутрішньому ринку. На зовнішньому ринку відбулося зменшення трансферу технологій (див. рис. 9).

Для загального підняття рівня інтелектуального капіталу необхідно [22]:

- збільшити обсяг інвестицій у наукову та інноваційну діяльність, насамперед, з боку держави;
- сприяти перетворенню державних закупівель у механізм підтримки інновацій та створення попиту на інновації;
- забезпечити розвиток високотехнологічних конкурентоспроможних виробництв з урахуванням особливостей створення доданої вартості по всьому інноваційному ланцюгу (від фундаментальної науки до комерціалізації, впровадження на виробництві та виходу на ринки);
- запровадити розширені стимули для комерціалізації результатів науково-технічної діяльності, що фінансується за рахунок державного бюджету, та налагодження більш тісних зв'язків між наукою та промисловістю;
- сприяти виходу на зовнішні ринки товарів та послуг з високою часткою валової доданої вартості тощо;
- забезпечити інституційну та фінансову підтримку розвитку інноваційних процесів та продуктів, інноваційної інфраструктури, сприяння оформленню прав і захист інтелектуальної власності;
- проводити ретельний моніторинг впливу нових механізмів на інноваційну діяльність.

Існують і ще багато інших міжнародних індексів за допомогою яких можливо опосередковано оцінювати рівень інтелектуального капіталу економічних систем. Це глобальний індекс конкурентоспроможності, індекс Європейського інноваційного табло, індексом готовності до передових технологій та інші розгляд яких виходить за рамки даного дослідження.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

В економіці знань ключовим і інтегруючим фактором виробництва, стосовно підприємства, є корпоративний людський капітал, що є системою затребуваних, цінних корпоративних знань, цілеспрямовано використовуваних даною організацією для відтворення економічних благ. Корпоративний людський капітал — це явище синергетичне, а не механічна сума індивідуальних людських капіталів, що входять до його складу. Основний продукт в економіці знань — це самі нові знання, що генеруються і відтворюються власниками людсько-

го капіталу, або членами даного корпоративного співтовариства. Це означає, що дослідження сучасної організації в економіці знань є, по суті, дослідження специфіки та якості її людського капіталу як системної цілісності.

В економіці знань існує єдиний інтегральний фактор виробництва та вид капіталу — це капітал людського затребуваного і продуктивно використовуваного знання. Всі інші, раніше відомі види капіталу є вторинними, похідними від людського капіталу, бо всі вони функціональні лише остільки, оскільки опиняються в полі уваги певного суб'єкта. Використання штучного інтелекту, як вторинного від людського капіталу дасть можливість розширити уявлення про фактори виробництва та інформаційні послуги в економіці знань, а також розширити розуміння категорій інтелектуального капіталу. Встановлено, що когнитивну оцінку інтелектуального капіталу економічних систем в економіці знань можна здійснювати на основі внутрішніх та міжнародних індикаторів і критеріїв.

Література:

1. Кропін Ю. А. Экономическая теория капиталистического организма. Москва: Издательство "Мысль". 2002. 320 с.
2. Берталанфи фон Л. История и статус общей теории систем. Системы и исследования. Ежегодник. Москва: Наука. 1973. С. 22.
3. Любимцева С. В. Трансформация экономических систем. Москва: Экономистъ. 2003. С. 51.
4. Козловський С. В. Забезпечення стійкості та розвитку сучасних економічних систем. Вінниця: ТОВ "Нілан-АТД". 2017. 554 с.
5. Тарнавська Н. П. Побудова концепції управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання на засадах інноваційного розвитку. Економіст. 2010. № 9. С. 30—41.
6. Помірна О. М. Необхідність впровадження інноваційної діяльності як рушійної сили економічного розвитку суб'єктів господарювання. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. № 5. С. 568—572.
7. Стадник В. В., Михальчик Т. В., Йохна В. М. Проблеми управління інвестиційним забезпеченням інноваційного розвитку вітчизняних виробничих підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. Серія "Економічні науки". 2011. Т. 1, № 2. С. 128—132.
8. Козловський С. В. Управління сучасними економічними системами, їх розвитком та стійкістю. Вінниця: Меркьюрі-Поділля. 2010. 432 с.
9. Human Development Index (2020). Human Development Reports of United Nations Development Programme. URL: <http://hdr.undp.org/en/indicators/137506>
10. Офіційний веб-сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua>

11. Інтернет видання "Радіо Свобода" (2022). Одноразові втрати України від війни склали майже 565 мільярдів доларів. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ekonomichni-vtraty-ukrainy-vd-viiny/31774-336.html>

12. Human Development Report (2020). The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene. United Nations Development Programme. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2004>

13. The United Nations (2021). Working arrangements for the 2021 session of the Economic and Social Council. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/RES/2021/1

14. The International Monetary Fund (2021). Policy Support and Vaccines Expected to Lift Activity. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/01/26/2021-world-economic-outlook-update>

15. Вплив коронавірусної кризи на бідність: перші наслідки для України. Черненко Л.М., Полякова С.В., Шишкін В.С., Реут А.Г., Васильєв О.А., Когатко Ю.А., Заяць В.С., Клименко Ю.А., Новосільська Т.В.; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. Електронне видання. Київ. 2020. URL: https://idss.org.ua/arhiv/poverty_forecast.pdf

16. The Legatum Prosperity Index (2021). Official site of Legatum Institute. URL: <https://www.prosperity.com/rankings>

17. Official Site Of "Minfin" (2022). Living wage in Ukraine. URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/wagemin>

18. Марченко Н. В. Теоретические подходы к трансформации интеллектуальных инвестиций в промышленной отрасли. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2015. № 2, Т.3. С. 171—177.

19. Марченко Н. В., Дьякова М. С. Трансформация рационализаторского предложения в инновационный продукт. Вісник Приазовського державного технічного університету. Економічні науки. 2015. Вип. 29. С. 413—420.

20. World Intellectual Property Organization (2022). Global Innovation Index 2021. Tracking Innovation through the COVID-19 Crisis. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/Home>

21. Стан науково-інноваційної діяльності в Україні у 2020 році: науково-аналітична записка. Т.В. Писаренко, Т.К. Куранда, Т.К. Кваша та ін. Київ: УкрІНТЕІ. 2021. 39 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/2021/06/23/AZ.nauka.innovatsiyyi.2020-29.06.2021.pdf>

22. Офіційний веб-сайт Українського інституту науково-технічної експертизи та інформації. URL: <http://www.uitei.kiev.ua/>

References:

1. Kropin, Y. A. (2002), *Ekonomicheskaya teoriya kapitalisticheskogo organizma* [Economic theory of the capitalist organism], Izdatel'stvo "Mysl", Moscow, Russia.

2. Bertalanfi, L. (1973), *Istoriya i status obshchei teorii sistem* [History and status of general systems theory], *Sistemy i issledovaniya*, Moscow, Russia.

3. Lyubimceva, S. V. (2003), *Transformatsiya ekonomicheskikh sistem* [Transformation of economic systems], *Ekonomist*, Moscow, Russia.

4. Kozlovskiy, S. V. (2017), *Zabezpechennia stiiikosti ta rozvytku suchasnykh ekonomichnykh system* [Ensuring stability and development of modern economic systems], TOV "Nilan-LTD, Vinnytsia, Ukraine.

5. Tarnavska, N. P. (2010), "Building the concept of managing the competitiveness of economic entities on the basis of innovative development", *Ekonomist*, vol. 9, pp. 30—41.

6. Pomirna, O. M. (2015), "The need to implement innovative activities as a driving force for the economic development of business entities", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 5, pp. 568—572.

7. Stadnyk, V. V., Mykhalchuk, T. V. and Yokhna, V. M. (2011), "Problems of management of investment provision of innovative development of domestic production enterprises, *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 1, no. 2, pp. 128—132.

8. Kozlovskiy, S. V. (2010), *Upravlinnia suchasnymi ekonomichnymi systemamy, yikh ozvytkom ta stiiikisti* [Management of modern economic systems, their development and sustainability], Merkiuri-Podillia, Vinnytsia, Ukraine.

9. Human Development Index (2020), "Human Development Reports of United Nations Development Programme", available at: <http://hdr.undp.org/en/indicators/137506> (Accessed 10 July 2022).

10. Official website of the Ministry of Economy of Ukraine (2022), available at: <https://www.me.gov.ua> (Accessed 10 July 2022).

11. Internet publication "Radio Liberty" (2022), "One-time losses of Ukraine from the war amounted to almost 565 billion dollars", available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ekonomichni-vtraty-ukrainy-vd-viiny/31774336.html> (Accessed 10 July 2022).

12. Human Development Report (2020), "The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene", United Nations Development Programme, available at: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2004> (Accessed 10 July 2022).

13. The United Nations (2021), "Working arrangements for the 2021 session of the Economic and Social Council", available at: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/RES/2021/1 (Accessed 10 July 2022).

14. The International Monetary Fund (2021), "Policy Support and Vaccines Expected to Lift Activity", available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/01/26/2021-world-economic-outlook-update> (Accessed 10 July 2022).

15. Cherenko, L. M., Poliakova, S. V., Shyshkin, V. S., Reut, A. H., Vasyliiev, O. A., Kohatko, Yu. L., Zaiats, V. S., Klymenko, Yu. A. and Novosilska, T. V. (2020), *Vplyv koronavirusnoi kryzy na bidnist: pershi naslidky dlia Ukrainy* [The impact of the coronavirus crisis on poverty: the first consequences for Ukraine], *Nats. akad. nauk. Ukr., In-t demohr. ta sots. doslidzh. im. M. V. Ptukhy*, Kyiv, Ukraine, available at: https://idss.org.ua/arhiv/poverty_forecast.pdf (Accessed 10 July 2022).

16. Official site of Legatum Institute (2021), "The Legatum Prosperity Index", available at: <https://www.prosperity.com/rankings> (Accessed 10 July 2022).

17. Official Site Of "Minfin" (2022), "Living wage in Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/labour/wagemin> (Accessed 10 July 2022).

18. Marchenko, N. V. (2015), "Theoretical approaches to the transformation of intellectual investments in the industrial sector", *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*, vol. 2, no. 3, pp. 171—177.

19. Marchenko, N. V. and Diakova, M. S. (2015), "Transformation of a rationalization proposal into an innovative product", *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 29, pp. 413—420.

20. World Intellectual Property Organization (2022), "Global Innovation Index 2021. Tracking Innovation through the COVID-19 Crisis", available at: <https://www.globalinnovationindex.org/Home> (Accessed 10 July 2022).

21. Pysarenko, T. V., Kuranda, T. K. and Kvascha, T. K. (2021), *Stan nauково-innovatsiynoi diialnosti v Ukraini u 2020 rotsi: nauково-analitychna zapyska* [The camp of science and innovation activities in Ukraine in 2020: scientific and analytical note], *UkrINTEI*, Kyiv, Ukraine, available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/2021/06/23/AZ.nauka.innovatsiyyi.2020-29.06.2021.pdf> (Accessed 10 July 2022).

22. Official website of the Ukrainian Institute of Science and Technology Expertise and Information (2022), available at: <http://www.uitei.kiev.ua/> (Accessed 10 July 2022).

Стаття надійшла до редакції 25.07.2022 р.

З. М. Криховецька,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID: 0000-0002-0028-1960
О. Т. Левандівський,
д. е. н., доцент, завідувач кафедри фінансів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID: 0000-0002-5819-8377

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.56

СУТНІСТЬ І НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКИХ ІННОВАЦІЙ

Z. Krykhoveretska,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
O. Levandivskyi,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department
of Finance, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

THE ESSENCE AND DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT OF BANKING INNOVATIONS

Стаття присвячена актуальним питанням розвитку інновацій у банківській діяльності. Визначено сутність, ознаки та функції банківських інновацій. Проаналізовано підходи науковців до визначення напрямів банківських інновацій. Досліджено світові тенденції розвитку інновацій у банківській практиці. Охарактеризовано найкращі інновації в продуктах та послугах для клієнтів, для малого бізнесу, в цифрові перетворення, в клієнтський досвід та маркетингові інновації. Виявлено, що головними світовими банківськими інноваціями є: відкриття цифрового рахунку; інтерфейси прикладного програмування; відеоспівпраця; платежі p2p, хмарні обчислення, чат-боти, машинне навчання, цифрові системи видачі кредитів. Вони забезпечують близькість зв'язку банку з клієнтом, швидке отримання клієнтами продукції та послуг, захист даних банків, зменшення ризиків.

In order to be able to compete and develop, banks must put innovation as the main priority. The main task of the modern development of banking activity is to increase its quality, which involves expanding the range of banking products and services, improving customer service technologies, which will ultimately serve to form the long-term efficiency of the banking business. Innovative development of the banking system is a priority direction of modernization not only of banks, but also of the economy as a whole.

The article is devoted to topical issues of the development of innovations in banking. The purpose of the study is to substantiate the essence and main directions of the development of banking innovations. In the process of writing the article, general scientific and specific research methods were used, in particular, descriptive, analysis, synthesis, generalization, scientific abstraction, grouping.

The essence, features and functions of banking innovations are determined. The approaches of scientists to determining the directions of banking innovations are analyzed. The global trends in the development of innovations in banking practice are studied. The best innovations in products and services for customers, for small business, in digital transformation, in customer experience and in marketing are characterized. The main global banking innovations are identified and characterized, in particular: opening a digital account; application programming interfaces; video collaboration; p2p payments, cloud computing, chatbots, machine learning, digital loan origination systems. They ensure close communication between the bank and the client, quick receipt of products and services by clients, protection of bank data, and reduction of risks. Innovations in conditions of fierce competition and intensive development of technologies play an extremely important role for banks, as they determine the ways of their further development. It is on innovative technologies and ideas that the development strategy of banking institutions is based, and therefore banking innovations are the goal and a necessary condition for the long-term functioning of banks.

Ключові слова: банківські продукти, банківські інновації, цифровий рахунок, інтерфейси прикладного програмування; відеоспівпраця; платежі p2p, хмарні обчислення, чат-бот, цифрові системи видачі кредитів.

Key words: banking products, banking innovations, digital account, application programming interfaces, video collaboration, p2p payments, cloud computing, chatbot, digital loan origination system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним з основних напрямів розвитку вітчизняної економіки, забезпечення її конкурентоздатності у сучасних умовах глобалізаційних процесів є її інновацій-

ний напрям. У той же час, розвиток інновацій як важеля динамічного розвитку економіки, є засобом забезпечення безпеки та незалежності країни. В умовах динамічного розвитку та посилення конкурентних відно-

син на вітчизняному ринку банківських послуг банківські установи змушені впроваджувати новітні підходи до ведення діяльності, а також шукати нові ефективніші можливості одержання прибутку та конкурентних переваг через впровадження інновацій в процесі обслуговування клієнтів. У зв'язку з цим, постає необхідність постійного інноваційного розвитку банківського сектора. Банки надають своїм клієнтам велику кількість різних продуктів і послуг, які постійно модернізуються, постійно адаптуючись до світових тенденцій, де споживачам потрібно більше якісне та швидке обслуговування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні аспекти становлення та функціонування банківських інновацій досліджуються у роботах С. Єгоричевої [1], А. Примостки [2] та ін. Питанням розробки та впровадження банківських інновацій, обґрунтування їх позитивних моментів та виявлення ризиків присвячено наукові праці таких вітчизняних науковців як Баранова В. Г. [3], Силкіна Ю. О., Мазур І. М. [4], Кривич Я. В., Драніцина А. О. [5], Шарко Є. І. [6], Зайонц А. В. [7], Ключко Л. А. [8] і багатьох інших.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Вітчизняні вчені в останні роки досліджують проблеми і шляхи розвитку банківських інновацій. Однак, на сьогодні спостерігається недостатній рівень реалізації інноваційного потенціалу вітчизняної банківської системи, зумовлений відставанням та нерівномірністю інноваційного розвитку окремих банків, що потребує подальшого вивчення, аналізу та впровадження діяльності вітчизняних банків кращих зразків світової практики.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є обґрунтування сутності та основних напрямів розвитку банківських інновацій. У процесі написання статті використано загальнонаукові та спеціфічні методи дослідження, зокрема, описовий, аналіз, синтез, узагальнення, наукова абстракція, групувань.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У Законі України "Про інноваційну діяльність": інновації це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного чи іншого характеру, які суттєво покращують структуру та якість виробництва чи соціальної сфери" [9].

Стосовно поняття "банківські інновації", науковці пропонують його визначати як кінцевий результат інноваційної діяльності в банківській сфері, що втілюється у вигляді якісного нового або удосконаленого продукту чи послуги, реалізованих на ринку, або нового удосконаленого технологічного процесу, що застосовується в практичній банківській діяльності, завдяки якому підвищується рівень задоволення потреб клієнтів, зростає конкурентоспроможність та ефективність діяльності з позиції "прибуток-ліквідність-ризик" і відбувається інноваційний розвиток банку [2].

Силкіна Ю. О. вважає, що банківські інновації слід розглядати як систему різноаспектних (економічних, організаційно-управлінських, інституційних) нововведень в будь-якій сфері банківської діяльності, яка забезпечує певний позитивний економічний, соціальний і стратегічний ефект, що має прояв у зовнішньому середовищі, тобто у підвищенні конкурентоспроможності, розширенні клієнтської бази банку, його фінансово-

вої мережі, зміцненні позиції на ринку, а у внутрішньому середовищі проявляється через скорочення транзакційних витрат і підвищенні результативності діяльності банку, у забезпеченні його ефективного функціонування та стабільного розвитку [4].

О. Лаврушин дає визначення "банківської інновації", як синтетичного поняття про діяльність банку, яка спрямована на отримання додаткових доходів через створення сприятливих умов формування та розміщення ресурсного потенціалу за допомогою впровадження нововведень, які сприяють клієнтам в отриманні прибутків [10].

Ми погоджуємося з думкою науковців, що банківські інновації — це нововведення у всіх сферах діяльності банку, що забезпечують можливість досягти позитивний економічний або стратегічний ефект у вигляді збільшення клієнтів і ресурсів банку, частки ринку, зниження операційних витрат тощо.

Важливими причинами виникнення банківських інновацій стали потреби клієнтів, безперервний рух підприємницької думки, наміри банків обійти конкурентів, інформація про банківські нововведення, що надходить із зарубіжних країн, періодичні кризи в банківській сфері (загальні чи приватні), що є стимулом реакцією до активізації інновацій з метою підвищення фінансової стійкості банку.

Серед важливих ознак банківських інновацій, що дозволяють їх ідентифікувати, виділяють такі:

- 1) новизна споживчих властивостей та підвищення якості банківських продуктів і послуг, що дає змогу заволодіти більшою часткою ринку;
- 2) підвищення продуктивності праці через їх реалізацію;
- 3) наявність економічних, соціальних і стратегічних ефектів, що виявляються у зниженні витрат банківської діяльності на одиницю активів, підвищення рівня задоволення потреб споживачів, зміцненні ринкової позиції, зростанні рентабельності діяльності, конкурентоспроможності та сприяння виходу на новий рівень розвитку;
- 4) зменшення рівня ризиків і підвищення ліквідності банківських продуктів;
- 5) забезпечення глобалізації діяльності, зростання міжнародного характеру інновацій, зокрема через інновації у сфері дистанційного обслуговування.

На думку Зайонца А.В., інновації не формують сприятливих умов, а використовують лібералізацію та слабкі сторони існуючих умов ринку; дають змогу отримати прибуток не лише кінцевим споживачам — клієнтам, а й банкам, забезпечуючи конкурентний потенціал; результати інновацій оцінюються не тільки в економічному, але й у соціальному вимірі. Автор уточнює суб'єктно-об'єктну сутність інновацій шляхом її розширення, виділення економічного змісту через синергетичний ефект новизни та якості, який отримують суб'єкти від банківських інновацій [7].

Банківські інновації виконують такі основні функції, які розкривають їх сутність:

- 1) відтворювальну, яка полягає в тому, що інновація є важливим джерелом фінансування розширеного виробництва;
- 2) інвестиційну, що полягає у використанні прибутку від інновацій для процесів інвестування;
- 3) стимулююча, яка характеризує, що прибуток, отриманий за рахунок реалізації інновації, служить стимулом для підприємця до нових інновацій. [2, с. 36].

Ряд науковців [2] подають такі напрями банківських інновацій, як:

- 1) інновації продуктів (онлайн-продукти, мобільні, безконтактні розрахунки; дистанційне кредитування, платіжний мінітермінал);
- 2) трансформація каналів продажу (багатоканальне обслуговування, розвиток і розширення дистанційного банкінгу, використання соціальних медіа, автоматизація та самообслуговування);

3) технологічні інновації (хмарні сховища даних, хмарні обчислення Big Data, відкритий банкінг API, інтелектуальний аналіз даних, BaaS-банкінг);

4) інституційні зміни (удосконалення нормативно-правової бази, оптимізація мережі філій, інтернетизація та віртуалізація, оптимізація бізнес-процесів);

5) управління ризиками (скорингові моделі, інтегровані системи управління, прогнозування, моделювання, стрес-тестування, управління системними ризиками);

6) управління (корпоративне та стратегічне управління, системи раннього попередження, зокрема);

7) ринкові інновації (everyday banking, цифрове банківське обслуговування у 24/7, безпека банківської діяльності, маркетингові інновації тощо) [2, с. 40].

Кривич Я. розглядає банківські інновації за напрямками їх запровадження, зокрема:

1) продуктові інновації, що полягають у створенні нових продуктів з привабливішими споживчими властивостями, ніж попередні або модифікації існуючих через удосконалення окремих характеристик з метою задоволення раніше неврахованих клієнтських потреб;

2) процесні інновації, які виявляються в запровадженні нових чи вдосконаленні існуючих бізнес-процесів (технологій, способів діяльності, обладнання та програмного забезпечення) через програми комплексного управління якістю;

3) маркетингові інновації, тобто нововведення у каналах реалізації та маркетингових комунікаціях банку (зокрема, трансформація банківських відділень, використання соціальних мереж як каналу комунікації та віртуального банкінгу);

4) технологічні інновації, що передбачають розвиток технічних можливостей функціонування, зокрема створення нових і вдосконалення діючих технологій надання банками послуг, обробки та захисту інформації, технологічного забезпечення й технічного обладнання; на розвиток цього напрямку впливає динамічний розвиток IT-сфери;

5) управлінські інновації, що полягають у винайденні нових форм організаційної структури банку, механізмів управління тощо [5].

Клюско А. А. пропонує розглядати банківські інновації у тривимірному вимірі: 1) технологічні (створення нових технологій та удосконалення вже існуючих, підвищення ефективності яких можна реалізувати через вдосконалення та розширення мережі; зменшення тривалості обробки документів; дистанційне банківське обслуговування клієнтів, зміну місця їх обслуговування з офісу банку в офіс чи місце проживання клієнта тощо, що дозволить перетворити банки в сучасні автоматизовані підприємства з виробництва банківських продуктів (послуг), що надаються дистанційно, комплексно, за допомогою різних каналів, запропонувати новий асортимент послуг) та бізнес-процесів (можуть проявлятися у формі удосконалення існуючих, розроблення та запровадження нових стратегій управління бізнес-процесами), 2) продуктові (передбачають нові банківські продукти, що вперше з'явилися на вітчизняному фінансовому ринку; нові для України зарубіжні банківські продукти, які вже давно реалізовані на фінансових ринках інших країн відповідно до їх конкретних умов і юридичних норм; нові фінансові операції), 3) комунікаційні (створення потужних телекомунікаційних мереж, які банки можуть використовувати для доступу до великих баз даних з усього світу, зв'язку офісів з клієнтами і координації їх дій на відстані і в будь-який час, що надає можливість для глобальної інтеграції для обміну інформацією, створюючи нові можливості для використання інформаційних систем), в тому числі співпрацю з фінтех-стартапами [8].

Беручи до уваги положення міжнародних стандартів, банківські інновації можна поділити на: продуктові, процесні, маркетингові та організаційні [11, с. 47—57].

Розглянемо основні напрями розвитку банківських інновацій у світі. Вже одинадцять років BAI Global Innovation Awards отримують банки з усього світу, що демонструють успіхи в банківництві через запровадження інновацій у свою діяльність. Переможці BAI Global Innovation Award у 2020—2021 роках представлені в табл. 1.

За дослідженням, проведеним Cornerstone Advisors, п'ятьма найпопулярнішими технологіями у банківській справі за 2020 та 2021 рік стали такі: відкриття цифрового рахунку; інтерфейси прикладного програмування (API); відеоспівпраця; платежі p2p та хмарні обчислення (табл. 2). У першій п'ятірці списку за 2020 та 2021 роки показані незначні зміни пріоритетів у кожному з цих років, оскільки в кожному році до списку були включені ті самі технології, але в дещо іншому порядку.

Відкриття цифрового рахунку передбачає можливість для клієнта дистанційного відкриття банківського рахунку без відвідування банку. Відкриття цифрового рахунку для фізичних осіб є найпопулярнішою технологією, що застосовується банками, протягом 2020—2022 років. Пандемія допомогла позбутися деяких давніх переконань щодо важливості філії, відділення, коли йдеться про відкриття клієнтом нового рахунку. Системи відкриття комерційних цифрових рахунків для корпорацій та малого бізнесу протягом 2020—2022 років також мали активний розвиток [15].

Платежі p2p (person-to-person), тобто від особи до особи без участі третьої сторони — банку. Платежі p2p є основним прикладом використання банками програм швидких платежів. Значним поштовхом у розвитку p2p-платежів банків став запуск відкритої мережі для миттєвих платежів CHUCK™ від консорціуму банків Alloy Labs Alliance. Мережа дозволяє клієнту надсилати гроші зі свого банківського додатка (комп'ютера чи мобільного), а одержувачам вибирати, куди вони хочуть спрямувати платежі. Банки для надання миттєвих платежів тепер мають вибір використовувати замість дорогої, обмеженої та закритої мережі нову, яка інтегрована в об'єднані банківські мобільні додатки, що зменшить потребу споживачів переміщувати кошти між додатками або входити на свій банківський рахунок для перевірки балансу, щоб переказати кошти з іншого додатка [14].

Відеоспівпраця — це система інтерактивного спілкування клієнта з банківським працівником через екран, смарт-банкомат та "відеокіоск", які обладнані моніторами, які продемонструють продукти та надають поради. Пандемія ускладнила взаємодію "віч-на-віч", що пришвидшило запровадження банками інструментів співпраці з клієнтами з використанням відео. Це стало сигналом того, що керівники багатьох банків визнали, що філії, відділення можуть бути не таким важливим каналом спілкування з клієнтами, як вважали донедавна. Це також стало визнанням того, клієнти мають менше бажання фізично відвідувати банк за його місцезнаходженням, а більше бажання взаємодіяти з працівником банку [15].

Хмарні обчислення або просто хмара лежать в основі цифрової трансформації для багатьох галузей, зокрема і банківської. Зважаючи на важливість якомога швидшої обробки все більших обсягів даних та бажання забезпечити більший доступ до статистичних даних між організаціями, посилюється необхідність використання банками хмар. Хмарні обчислення — це потужний інструмент, який дозволяє банкам накопичувати, інтегрувати та аналізувати всі свої дані одночасно, незалежно від їх джерела, типу, розміру чи формату. Хмара дає можливість банку генерувати інформацію, що необхідна для виконання широкого кола бізнес-завдань, для виявлення нових потенційних джерел доходу, дозволяє точніше прогнозувати результати на основі великих обсягів статистичних даних, швидше реагувати на зміни ринку та завжди бути на крок попереду конкурентів, як для виконання розрахунків, так і для підтримки операційних процесів [16].

Таблиця 1. Переможці BAI Global Innovation Awards

2020	2021
Переможець категорії «Інновації в продуктах та послугах для клієнтів»	
First National Bank (Південна Африка) Інноваційна розробка: «Dynamic Life – Home». Цей продукт динамічно відстежує непогашену суму кредитів та автоматично налаштовує їх покриття протягом життя відповідно до цієї суми. Якщо клієнт швидше погашає кредит або зніме кошти зі свого банку, сума відшкодування відповідно зменшиться або збільшиться. Ця інновація автоматично налаштовує страхування життя клієнта відповідно до його унікальних потреб.	Commonwealth Bank of Australia (Австралія) Інноваційна розробка: «CommBank Benefits Finder» Це банківський додаток, у який інтегрований широкомасштабний цифровий досвід. Він спрямований на подолання глобального явища незатребуваних вигод. Застосунок пошуку вигод, який використовує бази ресурсів, штучний інтелект та маркетинговий механізм, організовує, персоналізує та спрощує можливості отримання пільг та знижок для людей, що не мають заощаджень, щоб подолати тимчасову втрату доходу, а також в надзвичайних ситуаціях.
Переможець категорії : «Інновації у внутрішніх процесах»	
CaixaBank S.A. (Іспанія) Інноваційна розробка: «The new Mobility section at Now Spain» Мета нововведення "Мобільність" у "Now" – запропонувати клієнтам гнучку мобільність завдяки різним продуктам, доступним на CaixaBankNow. Проект «Мобільність» в основному впливає на оточення клієнтів та на укладання угод на продукцію через 100% цифрові канали.	PKO Bank Polski (Польща) Інноваційна розробка: «Road to Paperless Banking Empowered by Blockchain Technology» Шлях до безпаперової банківської діяльності на основі технології блокчейн Тривалий носій – це економічно ефективна послуга, яка відповідає жорстким вимогам законодавства і дає можливість банкам ЄС замінити процес надсилання паперових документів клієнтам цифровим каналом. Інноваційне використання технології блокчейн (без використання криптовалют), забезпечило PKO Bank Polski мільйони заощаджень у його операціях. Перше покоління послуги тривалого носія дозволило оцифрувати процес розповсюдження публічних документів – без персональних даних. З недавнім впровадженням Durable Medium 2.0 тепер можна оцифрувати процес доставки документів, що містять персональні дані. Послугою користуються роздрібні клієнти PKO Bank Polski (близько 35% польського ринку), а також клієнти інших банків.
Переможець категорії: «Інновації у продукти чи послуги для малого бізнесу»	
Banco Bradesco (Бразилія) Інноваційна розробка: «Open Banking Initiative: Portal MEI, solutions for the individual micro entrepreneur» Brazil Banco Bradesco - перший банк, який запропонував безкоштовну модель відкритого банкінгу – портал MEI, що включає всі необхідні рішення для індивідуального мікропідприємця, пропонуючи фінансові та нефінансові продукти та послуги відповідно до їх потреб.	Santander Bank, N.A. (США) Інноваційна розробка: «Santander Treasury Fusion for Where You Do Business» Розробка дала можливість клієнтам прямого підключення їх бухгалтерської та ERP-системи до основних платформ банку. А банк розширив свої казначейські послуги, підключившись безпосередньо до ERP та бухгалтерських систем своїх клієнтів. Клієнти використовують це двостороннє з'єднання, щоб упорядкувати свої платежі, записи в журналі та звірку, а також мати актуальний огляд своїх рахунків.
Переможець категорії: «Інновації в цифрові перетворення»	
	Deutsche Bank (Німеччина) Інноваційна розробка: «Deutsche Bank API Program «Embedded Finance Initiative» В основі «Ініціативи вбудованих фінансів» лежить принцип: щоразу, коли розробляється новий цифровий банківський продукт, слід безпосередньо використовувати або розвивати існуючі цифрові інтерфейси (інтерфейси прикладного програмування або API). Програма API Deutsche Bank дозволяє його партнерам використовувати індивідуальні дані клієнтів, щоб пропонувати персоналізовані цифрові програми, інтегрує цілі фінансові продукти та банківські послуги в широкий спектр небанківських продуктів і програм. Корпоративні клієнти банку можуть інтегрувати свій бізнес-банківський рахунок у свій власний IT-ландшафт.
Переможець категорії : Інновації в клієнтський досвід.	
Bank of Montreal (Канада) Інноваційна розробка: «BMO AI Cashflow Prediction» Модель штучного інтелекту для прогнозування грошового потоку надає клієнтам інтелектуальне прогнозування майбутніх дефіцитів готівки та пропонує рішення для повернення на правильний шлях. Клієнтів попереджають про прогнозовану суму та терміни дефіциту в рамках мобільного банкінгу та надають рекомендації щодо управління дефіцитом (тобто переказ коштів, кредитна лінія), фактори прогнозування коштів та витрат на кількох рахунках.	
Переможець категорії : «Маркетингові інновації»	
Emirates NBD Bank (Об'єднані Арабські Емірати). Інноваційна розробка: «Emirates NBD Anti-Phishing “It Wasn’t Me” Campaign» Інновація проти фішингу мала за мету підвищити обізнаність та навчити людей не стати жертвою шахрайства і не втратити гроші.	

Джерело: складено на основі джерел: [12; 13].

Застосовуючи хмарні технології банки можуть отримати вищий рівень захист даних, аварійне відновлення, менші поточні операційні витрати, ос-

кільки немає необхідності в важких інвестиціях в нове обладнання та програмне забезпечення. Хмарні обчислення також дозволяють банкам розвивати нові

продукти без додаткових капітальних інвестицій [17].

Перехід до хмарних обчислень багатьма банками, дозволило їм швидше масштабуватися та досягати рівня гнучкості, що було би неможливо із традиційними локальними IT-інфраструктурами [16].

У 2022 році до списку 5 найкращих банківських інновацій у світі ввійшли три нові технології: чат-боти, машинне навчання та системи видачі цифрових кредитів.

Чат-боти — або, інакше кажучи, розмовний штучний інтелект (ШІ) — стали необхідністю в умовах банківської конкуренції. Зокрема, кожному банку потрібно кілька чат-ботів. Розмовний ШІ — це тип штучного інтелекту, який дозволяє споживачам взаємодіяти з комп'ютерними програмами так само, як і з іншими людьми. Потреба в чат-ботах зумовлена трьома факторами:

1. Якістю процесу. Банки повинні зробити чат-боти складовими нагальних бізнес-процесів (наприклад, відкриття рахунку), а не лише загальними інструментами продажу та обслуговування.

2. Даними. Спроби кодифікувати та зберігати "дані", зібрані в результаті взаємодії людей є неповними, загальною недоступними для інших програм, які можуть використовувати ці дані, і їх важко проаналізувати. Дані, отримані під час взаємодії з чат-ботами, можуть подолати ці недоліки. Банки повинні зробити чат-ботів частиною своїх стратегій управління даними, а не лише стратегії продажів і обслуговування.

3. Персоналізацію. Розумні банки розуміють, що для забезпечення доброї персоналізації потрібні персоналізовані обмін інформацією.

Стосовно машинного навчання, що базується на штучному інтелекті, то воно набирає обертів, що призведе до зміни банківської індустрії. Поки що деякі середні банки запровадили ці технології. Проте в 2022 році кожен четвертий банк планує інвестувати в інструменти та технології машинного навчання. Цьому сприяють два варіанти його використання:

1) кредитне моделювання. Дослідження Cornerstone Advisors 2020 року показало, що 20% фінансових установ, які мають активи понад 1 мільярд доларів США, планують зробити значні інвестиції у нове моделювання кредитів та передові інструменти прийняття рішень;

2) управління шахрайством та ризиками. У дослідженні Cornerstone 2022 року відсоток керівників банків, які стикаються з проблемою шахрайства, ризиків та кібербезпеки, різко зріс порівняно з попереднім роком. Допомогти їм вирішити ці проблеми зможуть інструменти та технології машинного навчання.

Цифрові системи надання кредитів стали однією з найважливіших технологій банків у 2022 році. Вони забезпечують банку здатність ефективно завойовувати та залучати позичальників упродовж усього процесу кредитування [14]. Ці системи автоматизують і керують наскрізними етапами процесу кредитування — від подачі заявки на кредит, підписання, затвердження, документування, ціноутворення, фінансування та управління [18]. На сьогоднішній день серед перевагами цифрової системи надання позик для банків-кредиторів є надання позичальникам простих, оптимізованих і цифрових заявок, надання банкірам інструментів для автоматизованого розподілу та фінансового аналізу, гнучкого підписання та безпроблемного закриття кредитних угод.

Банки, які використовують цифрові системи надання кредитів, відзначають такі їх переваги:

1. Забезпечення відповідності нормативним вимогам: оскільки заявки на кредит для бізнесу є громіздкими, то цифрова система оцифрує заявку та попередньо заповнить її всіма даними про позичальника, які є вже в банку, що спрощує та прискорює заповнення заявки позичальником. Але найважливіше — не дозволить позичальнику подати неповну заявку або фінансовий звіт, що забезпечує банку відповідність з правилами кредитування бізнесу.

Таблиця 2. Топ-5 технологій у банківській справі

2020	2021	2022
Відкриття цифрового рахунку	Відкриття цифрового рахунку	Відкриття цифрового рахунку
p2p платежі	Інтерфейси прикладного програмування (API)	Чат-боти
Відеоспівпраця	Відеоспівпраця	Машинне навчання
Хмарні обчислення	p2p платежі	p2p платежі
Інтерфейси прикладного програмування (API)	Хмарні обчислення	Цифрова система надання кредитів

Джерело: [14].

2. Доступність кредиту: враховуючи напружений графік більшості бізнес-позичальників, для того, щоб подати заявку, їм необхідно докласти значні зусилля щодо заповнення довгих форм, довгих поїздок до відділень і збору значної кількості фінансових документів. Цифровий LOS значно спрощує цей процес, поєднуючи його з найкращим досвідом користувача.

Сучасні провідні цифрові системи надання кредитів надають позичальникам доступ до онлайн-додатків і багатоканальної підтримки, тобто вони можуть запустити заявку через канал самообслуговування та залучати банкіра лише тоді, коли це буде найбільш доцільним для них

3. Покращення роботи: на відміну від старих систем надання кредитів, створених для бек-офісу, сьогоденні цифрові системи надання кредитів покликані оптимізувати весь шлях позичальника. Використання банками найкращих технологій дозволяє їм надавати найкращі послуги, скорочуючи час, який вони витрачають на виснажливі завдання, як-от виправлення форм позичальника та відстеження фінансової звітності, дозволяючи їм більше зосереджуватися на взаємодії з клієнтами [19].

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши найважливіші тренди банківських інновацій у світі виявлено, що головними з них є: відкриття цифрового рахунку; інтерфейси прикладного програмування (API); відеоспівпраця; платежі P2P та хмарні обчислення, чат-боти, машинне навчання та системи видачі цифрових кредитів. Вони забезпечують близькість зв'язку банку з клієнтом, швидке отримання клієнтами продукції та послуг, що сприятиме швидкому росту кількості послуг та клієнтів; захист даних банків, зменшення ризиків.

Інновації в умовах жорсткої конкуренції, інтенсивного розвитку технологій відіграють для банків надзвичайно важливе значення, оскільки визначають шляхи подальшого їх розвитку. Саме на інноваційних технологіях та ідеях базується стратегія розвитку банківських установ, а отже банківські інновації виступають метою та необхідною умовою довгострокового функціонування банків. Впровадження інновацій забезпечує розвиток банківського сектору економіки, конкурентоспроможність банків, їхню стійкість, дає змогу зайняти банкам провідне місце у фінансовій сфері.

При цьому банки повинні передбачити потреби споживачів і вводити нововведення так, щоб забезпечити найбільш ефективне поєднання можливостей, процесів і людей. Менеджмент банку повинен ці питання вирішувати оперативнo, гнучко, слідкувати за новітніми розробками, які швидко змінюються, швидко реагувати на виклики часу. Лише впроваджуючи інноваційні технології можна якісно управляти банком, оскільки за останні роки постійно підвищуються вимоги до швидкості прийняття рішень, збільшуються обсяги операцій та інформації, яка використовується у фінансовій діяльності.

Література:

1. Єгоричева С.Б. Інноваційна діяльність комерційних банків: стратегічні аспекти: монографія. Полтава: ТОВ "АСМІ", 2010. 348 с.
2. Банківський менеджмент: інноваційні концепції та моделі: монографія; за заг. та наук. ред. проф. А. О. Примостки. К.: КНЕУ. 2017. 384 с.

3. Баранова В. Г. Банківські інноваційні технології: проблеми та перспективи впровадження. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 40. С. 177—181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2019_40_34 (дата звернення: 30.05.2022).

4. Силкіна Ю. О., Мазур І. М. Особливості інноваційного розвитку в банківській сфері. Ефективна економіка. 2019. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_11_67 (дата звернення: 30.05.2022).

5. Кривич Я. В., Драніцина А. О. Банківські інновації, як фактор підвищення рівня довіри та лояльності клієнтів. Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка. 2019. № 3. С. 33—39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2019_3_6 (дата звернення: 30.05.2022).

6. Шарко Є. І. Впровадження інновацій банківського обслуговування в Україні. Соціально-гуманітарний вісник. 2020. Вип. 32—33. С. 204—206. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sochumj_2020_32-33_104 (дата звернення: 30.05.2022).

7. Зайонц А. В. Банківські інновації в системі забезпечення конкурентоспроможності банків. Облік і фінанси. 2020. № 1. С. 100—106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2020_1_15 (дата звернення: 30.05.2022).

8. Ключко Л. А. Інновації у сфері банківського бізнесу. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2019. № 2. С. 109—128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2019_2_10 (дата звернення: 30.05.2022).

9. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4.07.2002 р. № 40-IV. Дата оновлення: 16.10.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 17.05.2022).

10. Лаврушин О. И. Банковский менеджмент. М.: КноРус, 2016.

11. The Measurement of Scientific and Technological Activities. Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data. Third edition. Paris: OECD, 2005. 162 p.

12. 2020 BAI Global Innovation Award Winners. URL: <https://www.bai.org/globalinnovations/awards/2020-winners/> (дата звернення: 30.05.2022).

13. 2021 BAI Global Innovation Award Winners. URL: <https://www.bai.org/globalinnovations/awards/2021-winners/> (дата звернення: 30.05.2022).

14. Ron Shevlin The 5 Hottest Technologies In Banking For 2022 URL: <https://www.forbes.com/sites/ronshevlin/2021/12/31/the-5-hottest-technologies-in-banking-for-2022/?sh=142b393d77dc> (дата звернення: 30.05.2022).

15. Ron Shevlin The 5 Hottest Technologies In Banking For 2021 URL: <https://www.forbes.com/sites/ronshevlin/2021/01/18/the-5-hottest-technologies-in-banking-for-2021/?sh=476b954d35c4> (дата звернення: 30.05.2022).

16. Cloud Computing in Banking in 2022: Challenges, Benefits, and Solutions URL: <https://www.compatibl.com/insights/cloud-computing-in-banking-2022/> (дата звернення: 30.05.2022).

17. Cloud Computing in Banking. URL: https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2017/07/Cloud_Computing_in_Banking.pdf (дата звернення: 30.05.2022).

18. What is a Loan Origination System (LOS)? URL: <https://www.abrigo.com/blog/loan-origination-system-los-what-is/> (дата звернення: 30.05.2022).

19. Top 3 Hidden Benefits of a Digital Loan Origination System. URL: <https://www.numerated.com/ngtblog/top-3-hidden-benefits-of-a-digital-loan-origination-system> (дата звернення: 30.05.2022).

References:

1. Yegorycheva, S.B. (2010), Innovatsiina diialnist komertsiiynykh bankiv: stratehichni aspekty [Innovative activity of commercial banks: strategic aspects], ASMI LLC, Poltava, Ukraine.

2. Prymostka, L. O. (ed.). (2017), Bankivskyi menedzhment: innovatsiini kontseptsii ta modeli [Banking management: innovative concepts and models], KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Baranova, V.G. (2019), "Banking innovative technologies: problems and prospects of implementation", Prychornomorski ekonomichni studii, vol. 40, pp. 177—181, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2019_40_34 (Accessed 30 May 2022).

4. Sylkina, Yu.O., and Mazur, I. M. (2019), "Peculiarities of innovative development in the banking sphere", Efektyvna ekonomika, vol. 11, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_11_67 (Accessed 30 May 2022).

5. Kryvyich, Ya.V., and Dranitsyna, A.O. (2019), "Banking innovations as a factor in increasing the level of trust and customer loyalty", Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia: Ekonomika, vol. 3, pp. 33—39, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2019_3_6 (Accessed 30 May 2022).

6. Sharko, Ye.I. (2020), "Implementation of banking service innovations in Ukraine", Sotsialno-humanitarnyi visnyk, vol. 32—33, pp. 204—206, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sochumj_2020_32-33_104 (Accessed 30 May 2022).

7. Zaions, A.V. (2020), "Banking innovations in the system of ensuring the competitiveness of banks", Oblik i finansy, vol. 1, pp. 100—106, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2020_1_15 (Accessed 30 May 2022).

8. Kliusko, L. A. (2019), "Innovations in the sphere of banking business", Zbirnyk naukovykh prats Universytetu derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy, vol. 2, pp. 109—128, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2019_2_10 (Accessed 30 May 2022).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "On innovative activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (Accessed 17 May 2022).

10. Lavrushyn, O. I. (2016), Bankovskiy menedzhment [Bank Management], KnoRus, Moscow, Russia.

11. OECD (2005), The Measurement of Scientific and Technological Activities. Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data, 3rd ed, OECD, Paris, France.

12. BAI (2021), "2020 BAI Global Innovation Award Winners", available at: <https://www.bai.org/globalinnovations/awards/2020-winners/> (Accessed 30 May 2022).

13. BAI (2022), "2021 BAI Global Innovation Award Winners", available at: <https://www.bai.org/globalinnovations/awards/2021-winners/> (Accessed 30 May 2022).

14. Shevlin, Ron. (2021), "The 5 Hottest Technologies In Banking For 2022", available at: <https://www.forbes.com/sites/ronshevlin/2021/12/31/the-5-hottest-technologies-in-banking-for-2022/?sh=142b393d77dc> (Accessed 30 May 2022).

15. Shevlin, Ron. (2021), "The 5 Hottest Technologies In Banking For 2021", available at: <https://www.forbes.com/sites/ronshevlin/2021/01/18/the-5-hottest-technologies-in-banking-for-2021/?sh=476b954d35c4> (Accessed 30 May 2022).

16. Compatibl (2022), "Cloud Computing in Banking in 2022: Challenges, Benefits, and Solutions", available at: <https://www.compatibl.com/insights/cloud-computing-in-banking-2022/> (Accessed 30 May 2022).

17. Capgemini (2011), "Cloud Computing in Banking", available at: https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2017/07/Cloud_Computing_in_Banking.pdf (Accessed 30 May 2022).

18. Biery, M.E. (2021), "What is a Loan Origination System (LOS)?", available at: <https://www.abrigo.com/blog/loan-origination-system-los-what-is/> (Accessed 30 May 2022).

19. Trifilio, S. (2022), "Top 3 Hidden Benefits of a Digital Loan Origination System", available at: <https://www.numerated.com/ngtblog/top-3-hidden-benefits-of-a-digital-loan-origination-system> (Accessed 30 May 2022).

Стаття надійшла до редакції 06.08.2022 р.

О. Ю. Гаврик,
к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-9816-0253

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.62

ВІДОБРАЖЕННЯ ОБЛІКУ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТАХ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

О. Gavryk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Bila Tserkva National Agrarian University

REFLECTION OF ACCOUNTING FOR THE ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS

Становлення аграрного сектору України можливе за умови значних фінансових вкладень у розвиток, оскільки сільськогосподарське виробництво пов'язані з певними ризиками. Приєднання України до СОТ, процес інтеграції вітчизняного аграрного бізнесу у світову економіку вказують на актуальний напрямок розвитку облікової інформації сільськогосподарських підприємств відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). Щоб зміцнити становище господарств корпоративного сектору аграрної економіки України на світовому ринку та вивести їх на новий рівень, необхідні додаткові фінансові ресурси. Залучити вітчизняних та іноземних інвесторів дозволить звітність, складена з урахуванням вимог МСФЗ.

Доведено, що під час підготовки сільськогосподарськими підприємствами фінансової звітності на основі МСФЗ необхідно враховувати специфіку аграрного виробництва та методичні підходи до формування звітності. У сільське господарство потрібні спеціальні правила обчислення собівартості, обліку готової продукції, розподілу витрат, які від інших галузей виробництва. МСФЗ пропонують стандарт з універсальними обліковими правилами (IAS 41) "Сільське господарство", де чітко описано коло питань, які він регулює.

В процесі трансформації вітчизняного обліку до міжнародних стандартів встановлено дві основні проблеми, які недостатньо вивчені: оцінка активів у фінансовій звітності та кадрова проблема, з якою зустрічаються вітчизняні сільськогосподарські підприємства. Для вирішення зазначених проблем було поставлено такі завдання: 1) виявити відмінності вітчизняних нормативних актів та МСФЗ; 2) розглянути методологічні аспекти адаптації до вітчизняних умов міжнародних стандартів фінансової звітності МСФЗ (IAS 41) "Сільське господарство".

Процес впровадження МСФЗ у систему обліку є виключно важливим при прийнятті стратегічного рішення суб'єктів господарювання в сфері агробізнесу про вихід на міжнародні товарні ринки та ринки капіталу, а також залучення іноземних інвесторів. Крім того, це важливо для інформування іноземних власників щодо фінансового стану бізнесу. Більше того, МСФЗ використовуються для консолідації фінансових результатів щодо дочірніх компаній в агропромислових холдингах. Впровадження МСФЗ стає сигналом для зовнішніх користувачів про те, що підприємство готове до інтеграції на міжнародний ринок та має плани розвитку своєї діяльності.

Розглянуті методики з адаптації МСФЗ (IAS 41) "Сільське господарство" до вітчизняних умов вимагають проведення значного обсягу робіт, що тягне у себе додаткові витрати: ведення бухгалтерського обліку; підготовку та навчання персоналу; консультаційні послуги, пов'язані із складанням звітності, автоматизацію обробки інформації. Позитивними аспектами застосування МСФЗ (IAS 41) "Сільське господарство" на підприємстві є: прозорість інформації; підвищення конкурентоспроможності підприємства міжнародному ринку капіталу; застосування отриманої інформації для оптимізації управління.

The formation of the agricultural sector of Ukraine is possible with significant financial investments in development, as agricultural production is associated with certain risks. Ukraine's accession to the WTO, the process of integration of domestic agricultural business into the world economy indicate the current direction of development of accounting information of agricultural enterprises in accordance with International Financial Reporting Standards (IFRS). Additional financial resources are needed to strengthen the position of Ukrainian corporate farms in the world market and bring them to a new level. Attracting domestic and foreign investors will allow reporting prepared in accordance with the requirements of IFRS.

It is proved that during the preparation of financial statements by agricultural enterprises on the basis of IFRS it is necessary to take into account the specifics of agricultural production and methodological approaches to reporting. Agriculture requires special rules for calculating the cost, accounting for finished products, cost allocation, which are from other industries. IFRS offer a standard with universal accounting rules (IAS 41) "Agriculture", which clearly describes the range of issues it regulates.

In the process of transformation of domestic accounting to international standards, two main problems have been identified, which are insufficiently studied: the assessment of assets in financial reporting and the personnel problem faced by domestic agricultural enterprises. To solve these problems, the following tasks were set: 1) to identify differences between domestic regulations and IFRS; 2) consider methodological aspects of adaptation to domestic conditions of international financial reporting standards of IFRS (IAS 41) "Agriculture".

The process of implementing IFRS in the accounting system is extremely important when making a strategic decision of agribusiness entities to enter international commodity markets and capital markets, as well as attract foreign investors. In addition, it is important to inform foreign owners about the financial condition of the business. Moreover, IFRS are used to consolidate the financial results of subsidiaries in agro-industrial holdings. The introduction of IFRS is a signal to external users that the company is ready for integration into the international market and has plans to develop its activities.

The considered methods of adaptation of IFRS (IAS 41) "Agriculture" to domestic conditions require a significant amount of work, which entails additional costs: accounting; staff training and education; consulting services related to reporting, automation of information processing. The positive aspects of the application of IFRS (IAS 41) "Agriculture" in the enterprise are: transparency of information; increasing the competitiveness of the enterprise in the international capital market; application of the received information for management optimization.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, міжнародні стандарти фінансової звітності, інформація, облік, управління.

Key words: agricultural enterprises, international financial reporting standards, information, accounting, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток аграрного сектору України можливий лише за умови значних фінансових вкладень в модернізацію матеріально-технічної бази суб'єктів господарювання в сфері агробізнесу, оскільки сільськогосподарське виробництво пов'язані з певними ризиками. Приєднання України до СОТ, процес інтеграції вітчизняного аграрного бізнесу у світові економічні відносини стимулюють до посилення процесу формування облікової інформації сільськогосподарських підприємств відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). З метою підвищення рівня конкурентоздатності господарств корпоративного сектору аграрної економіки на світовому ринку агропродовольства необхідне залучення фінансові ресурси, в тому числі і іноземних.

Нині незначна кількість сільськогосподарських підприємств відчувають необхідність здійснення бухгалтерського обліку та надання звітних форм, заповнених відповідно до вимог систем обліку не тільки П(С)БО, а й МСФЗ. Вітчизняні господарства корпоративного сек-

тору аграрної економіки, які здійснюють міжнародну діяльність або бажають розширити наявну діяльність у міжнародних масштабах, завдяки залученню фінансових інвестицій з боку зарубіжних країн, доведеться зіткнутися з такою проблемою, як ведення паралельної бухгалтерії з П(С)БО та МСФЗ, що, у свою чергу, досить трудомісткий і витратний процес. Різкі, спонтанні та необдумані спроби реформування вітчизняної системи бухгалтерського обліку відповідно до стандартів міжнародної системи бухгалтерської звітності вимагають високого професіоналізму та правильного підходу працівників бухгалтерії.

Саме дана обставина сприяє процесу трансформації формування фінансової звітності з урахуванням вимог міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми обліку господарств корпоративного сектору аграрної економіки досліджували такі вчені, як: С.Ф. Голов, В.М. Жук, Г.Г. Кірейцев, О.О. Канцуров,

В.Б. Моссаковський, М.Ф. Огійчук, Л.К. Сук та інші. Проте, швидкоплинні процеси в зміні зовнішнього середовища їх функціонування та процеси глобалізації в світовий простір вимагає оцінки процесу адаптації вітчизняного обліку сільськогосподарських підприємств до міжнародних стандартів фінансової звітності.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі узагальнення досліджень науковців запропонувати методику адаптації вітчизняного обліку сільськогосподарських підприємств до міжнародних стандартів фінансової звітності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

При формуванні господарствами корпоративного сектору аграрної економіки фінансової звітності на основі МСФЗ необхідно враховувати специфіку сільськогосподарського виробництва та методичні підходи до формування звітності. У сільському господарстві на відміну від галузей промисловості функціонують специфічні методичні підходи визначення та розрахунку собівартості, обліку готової продукції, розподілу загальногосподарських та загально виробничих витрат. В практиці формування облікової інформації суб'єктів господарювання провідних країн світу використовується міжнародний стандарт фінансової звітності з універсальними обліковими правилами (IAS 41) "Сільське господарство", де чітко окреслено коло питань, які він регулює. Також Стандарт встановлює порядок обліку, подання фінансової звітності та розкриття інформації про сільськогосподарську діяльність у частині, що не розглядається іншими Міжнародними стандартами фінансової звітності. МСФЗ (IAS 41) "Сільське господарство" включає особливості, які не розглядаються в національними стандартами (положеннями) бухгалтерського обліку, стосуються визначення сільськогосподарської діяльності, відображення даних обліку біологічних активів у фінансовій звітності.

Вітчизняним сільськогосподарським підприємствам, які планують складати фінансову звітність, у тому числі відповідно до МСФЗ, слід врахувати специфіку галузі:

- 1) визначальний чинник виробництва — земля, яка на відміну від інших факторів виробництва не створюється людиною, а також не підлягає амортизації, але в більшості випадків є об'єктом оренди;
- 2) складна структура галузі та наявність ринкового взаємозв'язку між її складовими (рослинництво, тваринництво і т.п.);
- 3) значна тривалість виробничого процесу та чіткий, послідовний розподіл його стадій у часі, внаслідок чого виникає нерівномірність у формуванні виручки, що веде в певних випадках до тимчасової неплатоспроможності суб'єктів господарювання та зростання потреби у запозиченнях;
- 4) обмежені можливості сільськогосподарських підприємств швидко реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування та диверсифікувати виробничо-господарську діяльність;
- 5) сезонність виробництва та його залежність від кліматичних чинників, що впливають на собівартість продукції, обсяг обліково-бухгалтерських операцій та фінансові результати підприємства;
- 6) різноманітність організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств, що відрізняються за масштабом своєї діяльності, джерелами та структурою активів і капіталу, кредитними та податковими можливостями, взаємовідносинами з бюджетом, порядку розподілу прибутку, що створює необхідність індивідуального підходу до їх бухгалтерського обліку;
- 7) потреба у використанні спеціальної сільськогосподарської техніки, що вимагає особливої уваги до розрахунку амортизації та залучення запозичених фінансових ресурсів [1].

Визнання вченими та практиками специфіки бухгалтерського обліку у сфері сільського господарства (обліку активів підприємств, обчислення собівартості продукції, розподіл витрат) вимагало створення Міжнародного стандарту фінансової звітності (IAS) 41 "Сільське господарство" на додаток до інших загальних стандартів МСФЗ. Його положення пов'язані зі стандартами МСФЗ IAS 2 "Запаси", IFRS 13 "Оцінка за справедливою вартістю", IFRS 16 "Оренда", IAS 16 "Основні засоби", IAS 20 "Облік державних субсидій та розкриття інформації про державну допомогу", IAS 36 "Знецінення активів", IAS 38 "Нематеріальні активи" [2]. Стандарт IAS 41 служить для обліку біологічних активів (тварин та рослин, за винятком плодоносних рослин, та сільськогосподарської продукції в момент її збору, обліку обсягів державної підтримки, що належать до даних активів, та є обов'язковим до вивчення при впровадженні звітності відповідно до МСФЗ. Одним із першочергових завдань є вирішення питання, яке пов'язане з визначенням сільськогосподарської діяльності, біологічних активів, їх класифікації та розрахунком їхньої справедливої вартості. У МСФЗ рекомендується підприємствам розподіляти біологічні активи на споживані та плодоносні, на зрілі та незрілі — при використанні для оцінки та розподілу майбутніх грошових потоків у часі, при отриманні нових активів чи сільськогосподарської продукції. Необхідно зазначити, що IAS 41 не застосовується по відношенню земель сільськогосподарського призначення (IAS 16 "Основні засоби" або IAS 40 "Інвестиційне майно"), нематеріальних активів (IAS 38 "Нематеріальні активи"), що належать до сільськогосподарської діяльності, плодоносних рослин (IAS 16 "Основні засоби") та пов'язана з ними фінансові ресурси у вигляді державної підтримки (IAS 20 "Облік державних субсидій та розкриття інформації про державну допомогу"), але застосовується до сільськогосподарської продукції, отриманої від плодоносних багаторічних насаджень. Найбільш складні для бухгалтерів є оцінка справедливої вартості біологічного активу за вирахуванням витрат на його продаж та оцінка майбутніх економічних вигод за якісної та кількісної змінами його фізичних властивостей внаслідок зростання, відтворення або збирання. Оцінка справедливої вартості біологічних активів у рамках бухгалтерського обліку має бути переглянута на кожну звітну дату [3]. Можливість надійної оцінки справедливої чи первісної вартості біологічного активу чи сільськогосподарської продукції є обов'язковою умовою для його визнання підприємством. Оцінка справедливої вартості вимагає від фахівців суб'єкта господарювання роботи з визначення основного чи найвигоднішого ринку для біологічних активів та відповідних методів його оцінки. Крім того, в сільськогосподарських підприємствах, які виступають орендарями земельних ділянок (паїв) сільськогосподарського призначення та лізингодержувачами спеціальної техніки, особлива увага при обліку має бути приділена IFRS 16 "Оренда" та нарахуванню відповідно амортизації, адже зміни в обліку оренди можуть призвести до змін у структурі балансу та фінансових результатах фінансового господарської діяльності суб'єкта господарювання. Необхідно зазначити, що формування фінансової звітності буде пов'язане з дисконтуванням та внесенням коригувань при зміні цін на сільськогосподарську продукцію в наслідок сезонного коливання попиту та пропозиції на внутрішньому та зовнішньому ринках агропродовольства. Внаслідок цього виникають складності ведення фінансового обліку по МСФЗ, що вимагає від суб'єктів господарювання залучення висококваліфікованих бухгалтерів, які мають досвід ведення фінансової звітності згідно з МСФЗ, або в підготовка та перепідготовка персоналу, оскільки від професійного судження обліковців залежать об'єктивність оцінки, достовірність і повнота відображення даних. Також сільськогосподарські підприємства [4].

Також суб'єкти господарювання в сфері агро бізнесу можуть отримувати консалтингові послуги з організації обліку та аудиторські послуги щодо формування фінансової звітності за МСФЗ.

Інша проблема, пов'язана з використанням іноземних облікових стандартів, полягає у відсутності уніфікації. З одного боку, гнучкість обліку відповідно до МСФЗ є перевагою проти НС(П)БО. З іншого боку, для сільськогосподарських підприємств, які лише планують запровадити складання фінансову звітність відповідно до МСФЗ, це створить труднощі, що проявляються: у відсутності орієнтирів в оформленні бухгалтерської звітності та необхідності урахування специфіки діяльності сільськогосподарського підприємства. Навіть у галузевому стандарті IAS 41 відсутні окремі пояснення та рекомендації, як реалізувати його принципи стосовно конкретної галузі сільського господарства. У свою чергу, специфічність складання звітності спричиняє для сільськогосподарських підприємств підвищення комерційних та управлінських витрат, особливо у початковий період запровадження системи міжнародного обліку.

Таким чином, наявність у суб'єкта господарювання бухгалтерської звітності відповідно до МСФЗ — це своєрідна ознака прозорості та якості фінансового (бухгалтерського) обліку для зацікавлених суб'єктів. Процес впровадження МСФЗ у систему обліку є виключно важливим при прийнятті стратегічного рішення сільськогосподарським підприємством про вихід на міжнародні товарні ринки та ринки капіталу, а також залучення іноземних інвесторів. Крім того, це важливо для інформування іноземних власників щодо фінансового стану бізнесу. Більше того, МСФЗ використовуються для консолідації фінансових результатів щодо дочірніх господарств корпоративного сектору аграрної економіки у висококонцентровані суб'єкти господарювання. Впровадження МСФЗ стає сигналом для зовнішніх користувачів про те, що підприємство готове до інтеграції на міжнародний ринок та має плани розвитку своєї діяльності. Водночас це процес трудомісткий та високовитратний, що потребує належного планування [6].

Розглянувши складності використання зарубіжної облікової практики в вітчизняному сільському господарстві, можна зробити висновок про те, що впроваджувати МСФЗ слід виключно тим сільськогосподарським підприємствам, які впевнені у своїй можливості дозволити цей високозатратний процес та привабливості для інвесторів, як і готові продемонструвати свої конкурентні переваги для залучення інвестицій.

При складанні звітності у форматі МСФЗ сільськогосподарському підприємству доведеться пройти три основні етапи:

1. Створення інформаційної бази, яка потрібна на підготовку звітності.
2. Підготовка фінансової звітності для трансформації у МСФЗ.
3. Аудит звітності.

На першому етапі вивчають загальні вимоги до фінансової звітності у форматі МСФЗ з урахуванням економічної сутності активів та зобов'язань, доходів та витрат підприємства, виконують порівняльний аналіз МСФЗ та НС(П)БО, складають облікову політику щодо МСФЗ, виявляють розбіжності в оцінках, розглядають вимоги МСФЗ (ІАБ 41) "Сільське господарство". В основу даного стандарту закладені поняття, що раніше не застосовуються в вітчизняному законодавстві для обліку сільськогосподарської діяльності, це: активний ринок, біологічні активи; біологічна трансформація; сільськогосподарська продукція на момент її збирання, справедлива вартість та інші. Деякі поняття, що застосовуються РСБУ та поняття, наведені в МСФЗ (ІАБ 41), класифікуються однаково.

Необхідно зазначити, що у стандарті МСФЗ (ІАБ 41) використовується термін — активний ринок. У вітчиз-

няній практиці нині недостатньо активних ринків сільськогосподарської продукції та біологічних активів. Багато сільськогосподарських підприємств не є учасниками електронних торгів і не мають необхідних даних про ринкові ціни, тому оцінити сільськогосподарську продукцію за справедливою вартістю досить проблематично.

Проведений аналіз спеціалізованих форм звітності у сільському господарстві показав, що інформація, що міститься в них, є докладною і відображає специфіку сільськогосподарського виробництва. Проте первинні документи та форми бухгалтерської звітності не містять інформацію про справедливую вартість біологічних активів та зібраної сільськогосподарської продукції, що ускладнить процес подання підсумкових показників відповідно до вимог МСФЗ (ІАБ 41) "Сільське господарство".

У складі та змісті інших форм звітності можна відзначити ряд недоліків: не відображені дані про кваліфікацію співробітників, не всі можливі форми оплати праці, відсутня інформація про якість виробленої продукції. У зв'язку з цим, пропонується розробити методичні вказівки в системі рахунків бухгалтерського обліку щодо відображення біологічних активів та готової продукції, внести до документів первинного обліку інформацію, яка відображає якісну характеристику продукції, що випускається: "Екологічно чиста продукція", "Генетично модифікована продукція".

Момент збору є основною відмінною ознакою обліку сільськогосподарської продукції. Так, поле, засіяне пшеницею, — це біологічний актив, а врожай зібраного з нього зерна — це сільськогосподарська продукція. Поняття та порядок визнання готової продукції як виробничих запасів на сільськогосподарських підприємствах ведеться відповідно до П(С)БО 9 "Запаси". У МСФЗ (ІАБ 41) процес переробки продукції після її збору (зерно після очищення та сушіння, переробка молока в сир, м'яса у ковбасні вироби, винограду у вино тощо) не розглядається.

Відмінною особливістю сільськогосподарського виробництва є наявність незавершене виробництво. У рослинництві його оцінка з Н(С)БО та МСФЗ має суттєві відмінності. У вітчизняній практиці незавершене виробництво відображається, як витрат звітного періоду, а міжнародними вимогами витрати під урожай наступного року (наприклад посів озимих культур) визначаються як біологічні активи. Щоб адаптувати важливі аспекти МСФЗ (ІАБ 41) щодо обліку біологічних активів до національних особливостей, необхідно удосконалювати існуючу систему регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Виробнича діяльність у сільському господарстві схильна до різних ризиків, пов'язаних із захворюваннями рослин і тварин, несприятливими кліматичними умовами [7]. Якщо відбудеться масштабна подія (спалах небезпечного захворювання, сильна посуха, тощо), яка вплине на результати діяльності підприємства за період, то величина статей доходів і витрат покладеться на опис згідно з МСФЗ (ІАБ 8) "Облікова політика, зміни бухгалтерських оцінок та помилки".

На етапі збору інформації важливо розглянути раціональні підходи до впровадження МСФЗ: перспективний та ретроспективний. Основою перспективного підходу є планування та складання фінансової звітності з МСФЗ у режимі реального часу або за майбутні періоди. Ця звітність повинна містити повну інформацію мінімум за один попередній звітний період. Облікова політика підприємства повинна відповідати МСФЗ, які діятимуть для фінансової звітності в цей період [8]. Ретроспективний підхід ґрунтується на складанні звітності за минулі періоди. Перевагою цього підходу є визначеність і передбачуваність у формуванні облікової політики, зокрема, відображення операції, які вже відбули-

ся в системі реєстрів бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

На наступному етапі необхідно вирішити питання: хто формуватиме звітність з МСФЗ (зовнішній аудитор, консультант або спеціальний відділ з МСФЗ на підприємстві); вибрати формат компонентів звітності; підготувати робочі документи. Трансформація бухгалтерської (фінансової) звітності, підготовленої за правилами вітчизняної системи бухгалтерського обліку, передбачає коригування даних відповідно до МСФЗ. Проведені дослідження показали, що немає єдиного алгоритму трансформації. Фахівець, який формує звітність, має право самостійно визначати методику та етапи трансформації стосовно конкретного підприємства. В обліковій практиці можна розглянути кілька методів отримання фінансової звітності МСФЗ. Науковці пропонують методи: паралельного обліку та трансформації звітності, складеної за національними стандартами обліку, які вважаються класичними методами формування звітності. Метод паралельного обліку є найбільш трудомістким, але підвищує рівень достовірності звітності, що формується, дає можливість досліджувати аналітичний облік будь-якого рівня, що має важливе значення при підготовці звітності. При використанні методу паралельного обліку кожна операція одночасно відображається в облікових регістрах Н(С)БО та МСФЗ. Метод трансформації звітності вважається найменш трудомістким, оскільки легко переводить інформацію, складену по Н(С)БО у формат МСФЗ, шляхом коригування певних рахунків. При цьому процес документообігу залишається практично без змін. Існує модифікований метод, який передбачає періодично транслювати дані, сформовані за вітчизняними обліковими стандартами, вести паралельний облік за найбільш трудомісткими ділянками. Особливість цього методу у тому, що первинним залишається облік по Н(С)БО. Протягом звітних періодів облікові дані відображаються в регістрах обліку по Н(С)БО. Наприкінці звітного періоду проведення з вітчизняних регістрів переводять у проводки відповідно до МСФЗ, і лише потім виконують регламентні операції із закриття рахунків, формування фінансових результатів та підсумкової фінансової звітності. При цьому відображати в обліку необхідно всі операції, що впливають на економічний стан підприємства, незалежно від наявності та оформлення документів, що підтверджують.

ВИСНОВКИ

Отже, застосування МСФЗ (IAS 41) "Сільське господарство" в аграрному секторі економіки України можливе при забезпеченні законодавчої підтримки нової системи на державному рівні, розробці докладних методичних рекомендацій щодо трансформації Н(С)БО у МСФЗ. Вирішення проблеми зближення національних стандартів бухгалтерської звітності та МСФЗ, використання понятійного апарату МСФЗ (IAS 41) "Сільське господарство" у бухгалтерському (фінансового), управлінському обліку, аналізі та аудиті залежить від того, наскільки успішно буде протікати процес подолання термінологічних відмінностей між двома системами облікових стандартів.

Розглянуті методики з адаптації МСФЗ (IAS 41) "Сільське господарство" до вітчизняних умов вимагають проведення значного обсягу робіт, що тягне у себе додаткові витрати: ведення бухгалтерського обліку; підготовку та навчання персоналу; консультаційні послуги, пов'язані із складанням звітності, автоматизацію обробки інформації. Позитивними аспектами застосування розробленого нормативного акта МСФЗ (IAS 41) "Сільське господарство" на підприємстві є: прозорість інформації; підвищення конкурентоспроможності підприємства міжнародному ринку капіталу; застосування отриманої інформації для оптимізації управління.

Література:

1. Василішин С. І. Організаційні засади обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. 55(2). С. 87—92.
2. Людвенко Д. В. Облік галузі тваринництва крізь призму інституціональної теорії бухгалтерського обліку. Підприємництво та інновації. 2020. Вип. 11 (2). С. 118—123.
3. Царук В. Ю. Бухгалтерський облік у системі стратегічного управління аграрним підприємством. Економічний аналіз. 2017. Т. 27, № 1. С. 280—285.
4. Василішин С. І. Специфіка функціонування аграрних підприємств та її вплив на методологію бухгалтерського обліку: безпековий аспект. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 46 (2). С. 101—105.
5. Козаченко А. Ю., Чудак Л. А. Методичні підходи до обліку витрат і калькулювання собівартості продукції аграрних підприємств. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2019. № 7. С. 133—140.
6. Zhuk V., Zamula I., Liudvenko D., Popko Y. Development of non-financial reporting of agricultural enterprises of Ukraine. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. Vol. 6, № 4, 2020. P. 76—89.
7. Гевчук А. В. Облік розрахункових операцій на підприємствах АПК в умовах невизначеності економіки. Монографія. Вінниця: ТОВ "Твори", 2020. 404 с.
8. Панадій О. П. Стандартизація обліку витрат виробництва за вітчизняними і зарубіжними правилами та її вплив на окреслення меж управлінського обліку. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Випуск 9-1. Частина 2. С. 200—203.

References:

1. Vasylishyn, S.I. (2020), "Organizational principles of accounting and analytical provision of economic security of agrarian enterprises", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 55 (2), pp. 87—92.
2. Liudvenko, D.V. (2020), "Accounting for the livestock industry through the prism of institutional accounting theory", *Pidpryemnytstvo ta innovatsii*, vol. 11 (2), pp. 118—123.
3. Tsaruk, V.Yu. (2017), "Accounting in the system of strategic management of an agricultural enterprise", *Ekonomichnyy analiz*, vol. 27, no. 1, pp. 280—285.
4. Vasylishyn, S.I. (2019), "The specificity of the functioning of agricultural enterprises and its influence on the accounting methodology: security aspect", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 46 (2), pp. 101—105.
5. Kozachenko, A.Yu. and Chudak, L.A. (2019), "Methodical approaches to cost accounting and calculating the cost of production of agricultural enterprises", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, vol. 7, pp. 133—140.
6. Zhuk, V. Zamula, I. Liudvenko, D. and Popko, Y. (2020), "Development of non-financial reporting of agricultural enterprises of Ukraine", *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, Vol. 6, no. 4, pp. 76—89.
7. Hevchuk, A.V. (2020), *Oblik rozrakhunkovykh operatsiy na pidpryemstvakh APK v umovakh nevyznachenosti ekonomiky [Accounting of settlement transactions at agro-industrial complex enterprises in conditions of economic uncertainty]*, TOV "Tvory", Vinnytsia, Ukraine.
8. Panadij, O.P. (2014), "Standardization of production cost accounting according to domestic and foreign rules and its influence on the delineation of management accounting boundaries", *Naukovyj visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 9-1, no. 2, pp. 200—203.

Стаття надійшла до редакції 28.07.2022 р.

УДК 334.716:336.012.23(477)

О. М. Білак,
директор, ТОВ "Альтернатива-Закарпаття"
ORCID ID: 0000-0002-0205-4008

Н. М. Дочинець,
к. е. н., доцент кафедри сучасних інформаційних технологій та веб-дизайну,
Закарпатська академія мистецтв
ORCID ID: 0000-0002-7075-8760

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.67

АДМІНІСТРУВАННЯ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ МЕДИЧНИХ ЦЕНТРІВ

O. Bilak,
Director, LLC "Altarnativa-Zakaratta"
N. Dochynets,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department
of Modern Information Technologies and Web Design, Transcarpathian Academy of Art

ADMINISTRATION OF HEALTH CENTRE CASH FLOWS

Специфікою вітчизняних медичних центрів є складна система розподілених у часі надходжень і видатків, що потребують багатоканальної системи контролю. Адміністрація медичних центрів приймає розрахункові документи щодо перерахування коштів від клієнтів, готівку, платіжні картки за місцем реалізації послуг, видає готівкові кошти за надану послугу, оформлює розрахункові документи щодо перерахування коштів у банк клієнта тощо. Крім того, є потреба у специфічній системі планування та організації керування грошовими потоками, що зумовлено унікальністю господарської діяльності з надання медичної допомоги та іншого медичного обслуговування. Відтак дослідження орієнтоване на визначення специфіки адміністрування грошових потоків медичних центрів в Україні. Згідно з результатами дослідження доведено, що система адміністрування грошових потоків медичних центрів має базуватися на алгоритмах прямого та непрямого підрахунку чистого грошового потоку, зачіпаючи процеси їх планування, організації та контролю. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у вдосконаленні систем адміністрування грошових потоків інших закладів приватної медицини — клінік, лабораторій, лікувально-курортних установ.

The specificity of domestic health centers is a complex system of time-distributed revenues and expenditures requiring a multi-channel monitoring system. The administration of medical centers accepts settlement documents on the transfer of funds from clients, cash, and payment cards at the place of realization of services issues cash for unproven services, and makes settlement documents on the transfer of funds to the client's bank, etc. In addition, there is a need for a specific system of planning and management of cash flows due to the uniqueness of economic activities in the provision of health care and medical services. Therefore, the study focused on determining the specifics of the administration cash flows of medical centers in Ukraine. The study proved that the system of administration of cash flows of medical centers should base on the algorithms of direct and indirect accounting of the net cash flow, affecting the processes of their planning, organization, and control. The study proved that the algorithm of indirect calculation of the net cash flow is a priority for the medical center since it gives an estimation of profit in terms of working capital at a given moment. It allows the administration to assess the quality of cash flows in the short term. The authors noted that the algorithm of direct accounting of the net cash flow determines internal factors that influence the components of such a flow in the range of medical centers. The results of the study illustrated that the different factions of the algorithms of direct and indirect accounting of the net cash flow should allocate and, if possible, detail all operations related to the movement of funds. It requires their synthetic combination and the separation of all inflows and outflows of the health center by activity, in particular: inflows and outflows from the main economic activity; inflows and outflows from investment activities; inflows and outflows from monetary activities. The prospects of further developments in this direction are in the improvement of the systems of cash flow administration of other private medical institutions.

Ключові слова: медичний центр, грошовий потік, кошти, реалізація послуг.
Key words: health center, cash flow, funds, services implementation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ринок приватної медицини в Україні почав формування в 90-х р., однак оформився, як окрема ланка закладів (клінік, лабораторій, лікувально-курортних ус-

танов та медичних центрів), у 2000—2010-х рр. [1]. Наразі приблизний обсяг охоплення приватної медицини в Україні становить 10—15% від загальної кількості пацієнтів [1]. При цьому все більшого розповсюдження набувають саме медичні центри, підтвердженням цього є те, що деякі з них (зокрема медичні центри ТОВ "Медікс-

рей Інтернешнл Груп" та ТОВ "Медичний центр "Меді-кап", ТОВ ІСІДА-IVF, ТОВ "Неомед 2007" тощо) стали одними з лідерів ринку медичних послуг в Україні [3]. При цьому специфікою вітчизняних медичних центрів є досить складна система розподілених у часі надходжень і видатків грошових коштів та їх еквівалентів, що формуються в процесі їх господарської діяльності та потребують багатоканальної системи контролю грошових потоків. Зокрема, адміністрація медичних центрів приймає розрахункові документи щодо перерахування коштів від клієнтів, готівку, платіжні картки за місцем реалізації послуг, видає готівкові кошти за надану послугу, оформлює розрахункові документи щодо перерахування коштів у банк клієнта (у тому числі в разі відмови від послуги та на інші цілі) тощо. Крім того, є потреба у специфічній системі планування та організації керування грошовими потоками, що зумовлено унікальністю господарської діяльності з надання медичної допомоги та іншого медичного обслуговування. В медичних центрах номенклатура послуг включає медичні послуги різних фахівців, діагностичні та лабораторні дослідження. Водночас багато медичних центрів мають виключно медичну спрямованість, а їх чистий грошовий потік часто формується згідно з кабінетною специфікою, за якої в одному кабінеті прийом пацієнтів ведуть одразу кілька фахівців по черзі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед публікацій, у яких започатковано часткове розв'язання проблеми адміністрування грошових потоків, нами виділені праці Кошельок Г., Грінченко Р. [2], Надточій С.І. [5], Піскунова Н.О. [6], Спільник І., Загородної О. [7]. Водночас у більшості виділених праць визначено питання адміністрування, орієнтуючись лише на малоінформативний показник чистого грошового потоку, що формується за стандартною методикою узагальненого обрахунку різниць додатних і від'ємних потоків. Враховуючи складність обліку та керування формотворчими додатними (або позитивний) та від'ємними (або негативний) грошовими потоками, такий підхід неможливо застосувати у практиці медичного центру. Це зумовлено не тільки тим, що чистий грошовий потік динамічний, але і тим, що він має формуватися залежно від номенклатури послуг. Відтак, у процесі дослідження автори спиралися на деякі науково-популярні ресурси, присвячені організації медичного обслуговування в медичних центрах [1;3], а також наукові статті загального характеру (що висвітлюють питання планування,

організації та контролю грошових потоків) (серед яких праці Маслиган О.О. [4], Черниченко Т.А. та Витковської А.В. [8]).

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає у визначенні специфіки адміністрування грошових потоків медичних центрів в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Під адмініструванням грошових потоків медичних центрів будемо розуміти керування його додатними та від'ємними значеннями, що спрямовано на максимізацію чистого грошового потоку (або Free cash flow). Відповідно до цього функція максимізації чистого грошового потоку, що реалізується через його планування, організацію та контроль згідно з фрагментом обрахунку різниць за класичним алгоритмом (1) є помилковою. Це зумовлено змістом такого алгоритму, що представлений нижче:

$$\text{Free cash flow} = \text{Приток} - \text{Відтік} \quad (1);$$

де Приток — отримані кошти за певний період, що відповідають грошовим надходженням медичного центру, сформованими за авансами та рахунками, сплаченими клієнтами;

Відтік — витрачені кошти за певний період, що відповідають зобов'язанням медичного центру (які пов'язані з основною діяльністю (або операційні), пов'язані з інвестиційною діяльністю (або з розширенням та оновленням виробництва), та пов'язані з соціальним розвитком).

При застосуванні такого алгоритму процес адміністрування буде недосконалим, оскільки він гарантуватиме лише достатність грошових коштів у короткостроковій перспективі. За логікою застосування алгоритму (1) ідеальним буде будь-який момент при якому сукупні грошові надходження медичного центру перевищують його видатки. При цьому дія алгоритму ігнорує той факт, що позитивний чистий грошовий потік не завжди передбачає ефективність використання коштів медичного центру, також збалансованість та синхронність позитивного і від'ємного грошових потоків. Крім того, за таких умов при адмініструванні ігнорують той факт, що чистий грошовий потік має збільшуватися у довгостроковій перспективі, максимізуючи кошти на рахунок в банку та в касі. Для ефективного розвитку медичного центру вкрай важливим є не одночасне перевищення надходжень над видатками, а поступове доведення до максимуму чистого грошового потоку та підтримка його у відповідному стані. Відтак для якісного адміністрування необхідне досягнення глибшого розуміння складових чистого грошового потоку, що сприятиме не тільки унаочненню основних джерел припливу та відтоку, але й різноспрямованої їх оцінки. Моментні ряди динаміки мають формуватися таким чином, щоб унаочнювати та сприяти такому стану грошових потоків, у якому вони збалансовані, одночасні й характеризуються ефективним використанням. Це може бути забезпечено через алгоритми [2; 5; 6]:

1. Непрямого обрахунку чистого грошового потоку, орієнтовані на ідентифікацію операцій, пов'язаних з рухом коштів, інших статей балансу, що сприяють дослідному коригуванню чистого прибутку. При цьому вихідним елементом є чистий прибуток або збиток.

2. Прямого обрахунку чистого грошового потоку, орієнтовані на ідентифікацію позитивного грошового потоку або припливу (що складається з виторгу від надання послуг та отриманих авансів) та негативного грошового потоку або відтоку (що складається з витрат, пов'язаних із наданням послуг). При цьому вихідним елементом є виторг.

Слід зазначити, що алгоритм непрямого обрахунку чистого грошового потоку є пріоритетним для ме-

Таблиця 1. Характеристика операційних притоків медичних центрів

Приток	Деталізація за напрямками
Детальна медична послуга (ДМП)	за притоком коштів елементарна й неподільна (наприклад, ін'єкція, заклад історії хвороби тощо). В окремих медичних центрах може не розглядатися як окремий об'єкт ціноутворення. Відтак окремо не інтегруватиме притоку коштів.
Проста медична послуга (ПСМ)	за притоком коштів елементарна та неподільна, формується за схемою «Пацієнт» + «Спеціаліст» = «Один елемент профілактики, діагностики чи лікування»
Складна медична послуга (СМП)	утворена притоком коштів від кількох простих послуг (приток є специфічним, оскільки залежить від політики ціноутворення, випадку лікування та технологічного процесу з надання послуги);
Комплексна медична послуга (КМП)	приток коштів від різних видів медичних послуг, націлених на отримання якого-небудь результату, що не може бути отриманий шляхом надання іншої послуги (наприклад, з профогляду).
Інша медична послуга (ІМП)	іноді, як окремі елементи операційних притоків медичних центрів виділяються діагностичні та лабораторні дослідження.

Джерело: сформовано на основі [1; 2].

дичного центру. Він надає оцінку прибутку у розрізі оборотних коштів на конкретний момент, а отже, характеризує якість адміністрування грошових коштів у короткостроковій перспективі. Водночас пропонуємо використовувати саме синтетичне поєднання алгоритмів прямого та непрямого обрахунку чистого грошового потоку. Це зумовлене тим, що відмовитися від застосування алгоритму прямого обрахунку для медичного центру не можна. Для комплексного планування та контролю грошових потоків (що є базовими елементами процесів адміністрування) потрібно враховувати безліч внутрішніх чинників, які впливають на складові такого потоку, за номенклатурою послуг медичних центрів. Це дозволяє сформувати дієві заходи щодо запобігання виникнення проблем із грошовим потоком у наступних звітних періодах (зокрема таких, що стосуються грошових відносин між центром і фізичними особами та суб'єктами господарювання, та грошових відносин всередині господарюючого суб'єкта). Звертаємо увагу на те, що синтетичне поєднання алгоритмів прямого та непрямого обрахунку чистого грошового потоку потребує поділу всіх притоків і відтоків медичного центру за напрямками його діяльності, зокрема у розрізі: притоків і відтоків від основної (операційної) господарської діяльності; притоків і відтоків від інвестиційної діяльності; притоків і відтоків від фінансової діяльності. Розглянемо докладно окреслені складові.

Притоки та відтоки від основної (операційної) господарської діяльності медичного центру інтегруються при основній діяльності, під час якої надається медична допомога та інше медичне обслуговування на підставі ліцензії. При цьому операційні притоки формуються як надходження від оплати клієнтами рахунків за надані детальні, прості, складні або комплексні медичні послуги різних фахівців або інші послуги надані на підставі договору або на інших засадах (табл. 1).

До операційних відтоків слід віднести всі витрати на надання окреслених послуг (наприклад, оплату праці, медикаменти, зношення м'якого інвентарю, оплату транспортних послуг, оплату послуг зв'язку, оплату комунальних послуг, оплату інших послуг та інші поточні витрати, витрати на експлуатацію основних фондів тощо).

Притоки і відтоки від інвестиційної діяльності медичного центру інтегруються при розширенні операційної діяльності, при вкладенні вільних коштів у нові напрямки діяльності, дочірні медичні центри тощо. До інвестиційних видатків слід віднести оплату поставачам медичного та іншого обладнання, яка приймається на баланс як необоротні кошти; оплату за придбані будинки, споруди; оплату з транспортування, встановлення та демонтажу основних засобів; сплату відсотків

Таблиця 2. Прямий обрахунок чистого грошового потоку медичних центрів "Матері та дитини" ТОВ "Неомед 2007", за 2020–2021 рр.

Показники*	тис. грн		Структура, %		Зміни складових потоку		
	2020	2021	2020	2021	Тис. грн	у %	Темп зміни (+;-), %
Залишок коштів на поч. періоду	5423690	572455			-4851235		-89,45
Приплив коштів - разом:	37279320	47192427	100	100	9913107	0	26,59
від операційної діяльності, зокрема послуги з:	34736732	40065592	93,18	84,89	5328860	-8,3	15,34
- лікування безпліддя ^{(1);}	25357814	28847226	68,02	61,13	3489412	-6,9	13,76
- спостереження вагітності ^{(2);}	1042102	1242033	2,80	2,63	199931	-0,2	19,19
- психологічної підтримки ^{(3);}	347367	600984	0,93	1,27	253617	0,3	73,01
- гінекологія та профілактика ^{(1; 2);}	3821041	5208527	10,25	11,04	1387486	0,8	36,31
- консультація уролога ^{(3);}	1945257	1762886	5,22	3,74	-182371	-1,5	-9,38
- консультація андролога ^{(3);}	1389469	1282099	3,73	2,72	-107370	-1,0	-7,73
- лабораторна діагностика ^{(4);}	833682	1121837	2,24	2,38	288155	0,1	34,56
від інвестиційної діяльності	423	0	0,00	0,00	-423	0,0	-100,0
від фінансової діяльності	2542165	7126835	6,82	15,10	4584670	8,3	180,3
Витрачання коштів - разом, зокрема:	42130555	47108758	100	100	4978203	0	11,82
від операційної діяльності	32706487	37437852	77,63	79,47	4731365	1,84	14,47
- лікування безпліддя ^{(1);}	19623892	22088333	46,58	46,89	2464440	0,3	12,56
- спостереження вагітності ^{(2);}	925594	1123136	2,20	2,38	197542	0,2	21,34
- психологічної підтримки ^{(3);}	294358	486692	0,70	1,03	192334	0,3	65,34
- гінекологія та профілактика ^{(1; 2);}	4905973	5990056	11,64	12,72	1084083	1,1	22,10
- консультація уролога ^{(3);}	1864270	1871893	4,42	3,97	7623	-0,5	0,41
- консультація андролога ^{(3);}	1635324	1497514	3,88	3,18	-137810	-0,7	-8,43
- лабораторна діагностика ^{(4);}	3457076	4380229	8,21	9,30	923153	1,1	26,70
від інвестиційної діяльності	9424068	4726906	22,37	10,03	-4697162	-12,3	-49,84
від фінансової діяльності	0	4944000	0,00	10,49	4944000	10,5	-
Залишок коштів на кінець року	572455	656124			83669		14,62
Чистий грошовий потік	-4851235	83669	100	100	4934904	0	-101,7
- від операційної діяльності	2030245	2627740	-41,85	3140,64	597495	3183	29,43
- від інвестиційної діяльності	-9423645	-4726906	194,25	-5649,53	4696739	-5844	-49,84
- від фінансової діяльності	2542165	2182835	-52,4	2608,89	-359330	2661	-14,13

Примітка:

* (1) (КМП); (2) СМП; (3) ПМП; (4) ІМП.

Джерело: фінансова звітність ТОВ "Неомед 2007".

за кредитами. До інвестиційних потоків слід віднести видачу від інвестицій.

Притоки і відтоки від фінансової діяльності медичного центру інтегруються, якщо здійснюються операції з цінними паперами, валютні (пов'язані із забезпеченням операційної діяльності), депозитні тощо. До фінансових відтоків слід віднести повернення кредитів та позик; виплати відсотків за кредитами та позиками; погашення власних облігацій, відсотків і купонів за ними, погашення власних векселів; платежі із розподілу прибутку медичного центру. До фінансових потоків слід віднести надходження відсотків за видані позики; одержані дивіденди від вкладень в

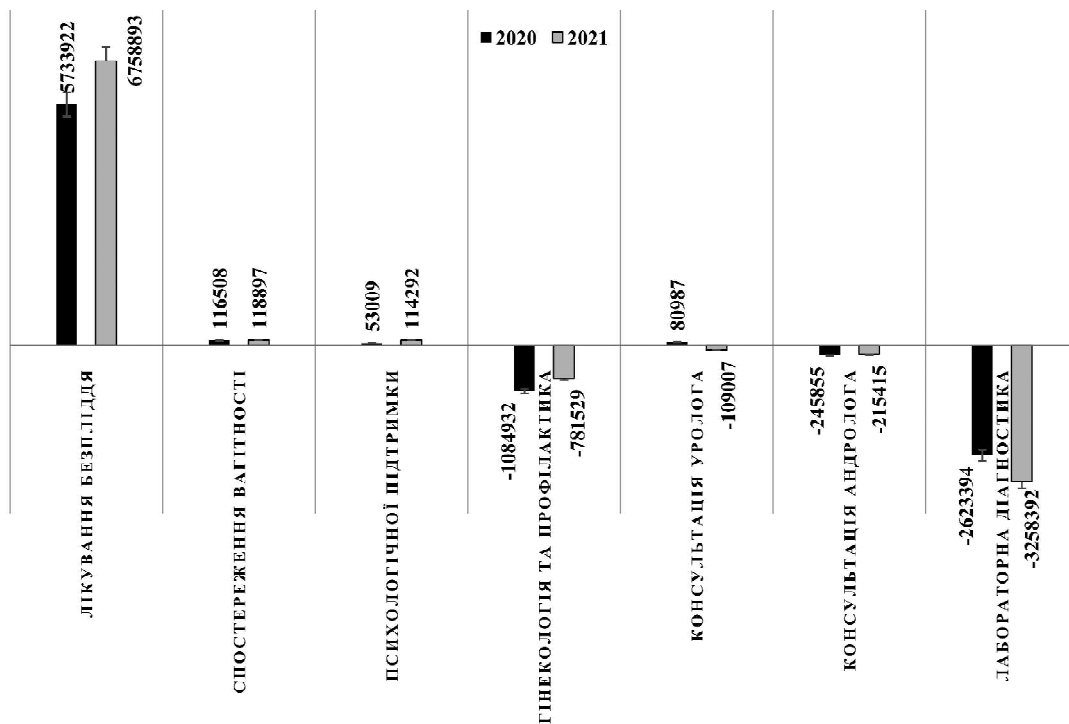

Рис. 1. Різниця між операційним притоком і відтоком медичних центрів "Матері та дитини" ТОВ "Неомед 2007", за 2020–2021 рр.

Джерело: фінансова звітність ТОВ "Неомед 2007" та дані табл. 2.

акції; приплив капіталу від випущених облігацій, векселів тощо.

Отже, розглянемо запропоновану нами систему адміністрування грошових потоків на прикладі зведених даних медичних центрів "Матері та дитини" ТОВ "Неомед 2007" (які пропонують послуги репродуктивного здоров'я). При цьому, як основу для прямого обрахунку чистого грошового потоку найкраще використовувати фінансову звітність ТОВ "Неомед 2007" за 2020–2021 рр. За її показниками очевидним є те, що основними джерелами припливу та відтоку коштів є переважно операційна діяльність (табл. 2).

Отже, у 2020 р. на операційні потоки припадало 93,18% доходу та 77,63% відтоку, а в 2021 р. — 84,89 та 79,47% відповідно. При цьому прямий обрахунок чистого грошового потоку виявляє, що найбільша частка операційного доходу формується за рахунок послуг з лікування безпліддя (в 2021 р. на цю складову припада-

ло 68,02 % операційного доходу, а в 2021 р. — 61,13 %). Аналогічне становище за відтоками (у яких також переважають витрати на надання послуг з лікування безпліддя).

Деталізовані обрахунки різниць за видами операційних доходів і відтоків, виявляють їх неефективне використання за послугами гінекології та профілактики, консультація уролога, консультація уролога, лабораторна діагностика. Про це свідчать від'ємні значення між відтоками та притоками (рис. 1). Зокрема, за послугами:

1) з гінекології та профілактики (у 2021 р. від'ємна різниця складала -781529 тис. грн, у 2020 р. -1084932 тис. грн);

2) консультація уролога (у 2021 р. від'ємна різниця складала -109007);

3) консультація андролога (у 2021 р. від'ємна різниця складала -215415 тис. грн, у 2020 р. -245855 тис. грн);

4) лабораторна діагностика (у 2021 р. від'ємна різниця складала -3258392 тис. грн, у 2020 р. -2623394 тис. грн).

У межах системи адміністрування наочно проілюстровано, що алгоритм прямого обрахунку чистого грошового потоку автоматично модифікується під потоки коштів медичного центру. У підсумку обрахунок чистого грошового потоку чітко визначає зміст заходів із попередження проблем із грошовим потоком на наступні звітні періоди, що є основою якісного адміністрування грошових потоків медичних центрів, хоча при цьому відсутня інформація, щодо заборгованості.

Отже, для медичних центрів "Матері та дитини" ТОВ "Неомед 2007", щоб попередити проблеми з грошовим потоком у 2022 р., необхідне коригування цін за окремими об'єктами ціноутворення, на %, що забезпечить хоча б мінімально необхідне підвищення операційних притоків, зокрема на: +15% для послуг із гінекології та профілактики; на 6,2% для послуг консультації уролога; на 16,8% для послуг консультації андролога; на 190% для послуг лабораторної діагностики.

Задля основи для непрямого обрахунку чистого грошового потоку найкраще використовувати дані бухгалтерського обліку ТОВ "Неомед 2007" та балансовий

Таблиця 3. Непрямий обрахунок чистого грошового потоку медичних центрів "Матері та дитини" ТОВ "Неомед 2007", за 2020–2021 рр.

Джерело припливу / відтоку грошей	Абсолютне значення, тис. грн	
	2020	2021
чистий прибуток (збиток)	2183133	2441392
амортизація	0	0
Притоки та відтоки		
необоротні активи (включаючи вартість програмного забезпечення обчислювальної техніки)	-12424007	-4319404
запаси медикаментів, м'якого інвентарю та ПДВ	-19275	-313039
дебіторська заборгованість, короткострокові фінансові вкладення, інші оборотні активи	1160904	-1427820
у т.ч. прострочена дебіторська заборгованість	-1278	-999474
капітал накопичений (використання прибутку)	-918	-1154
довгострокові пасиви	0	4725000
короткострокові кредити та позики	2542165	-2542165
кредиторська заборгованість та інші	1706763	1520859
грошовий потік за період	-4851235	83669
грошовий потік на кінець періоду	572455	656124

Джерело: дані бухгалтерського обліку ТОВ "Неомед 2007".

метод аналізу, який пов'язує притоки та відтоки коштів. За даними такого обрахунку (табл. 2) є очевидним рух до максимізації прибутку, який на кінець 2021 р. склав 656124 тис. грн (що на 83669 тис. грн вище за значення 2020 р.). Водночас обрахунок прибутку, у розрізі оборотних коштів на 2020—2021 рр., виявляє низку якості адміністрування грошових коштів у короткостроковій перспективі (через їх незбалансованість та не синхронність).

Інтерпретація складових, що зумовили результат, виявляє чітку орієнтацію на удосконалення структури капіталу медичного центру. При цьому, за даними табл. 3, очевидно, що через зміну статей балансу найбільшими є відтоки на необоротні активи (у 2021 р. вони склали -4319404 тис. грн). Однак, саме якість адміністрування грошових потоків знижує неефективний контроль за термінами погашення обов'язків та ймовірна відсутність планування надходження коштів від дебіторів. Це підтверджує наявний відтік за дебіторською заборгованістю, короткостроковими фінансовими вкладеннями та іншими необоротними активами. Хоча поява окреслених відтоків неминуча у господарській діяльності (внаслідок тимчасового розриву між платежами клієнтів і наданням послуги), однак для ТОВ "Неомед 2007" вони сформовані переважно сумнівною дебіторською заборгованістю (яка склала -999474 тис. грн). Щодо інших складових, які також негативно впливають на чистий грошовий потік у розрізі оборотних коштів, виділений значний відтік на короткострокові кредити та позики. Очевидно, що необхідно стежити за співвідношеннями показників дебіторської та кредиторської заборгованості. Безсумнівно, що визначені вище вдосконалення можливі, якщо графічна інтерпретація складових, що зумовили результат (прибутку), складатиметься в режимі реального часу.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ВКАЗАНОМУ НАПРЯМІ

Згідно з результатами дослідження доведено, що система адміністрування грошових потоків медичних центрів має базуватися на алгоритмах прямого та непрямого обрахунку чистого грошового потоку, зачіпаючи процеси їх планування, організації та контролю. При цьому авторами проілюстровано, що:

1. Алгоритм непрямого обрахунку чистого грошового потоку пріоритетний для медичного центру. Він надає оцінку прибутку у розрізі оборотних коштів на конкретний момент. Це дозволяє при адмініструванні грошових потоків оцінити якість грошових коштів у короткостроковій перспективі (їх збалансованість, синхронність). При цьому вихідним елементом алгоритму є чистий прибуток або збиток медичного центру;
2. Алгоритм прямого обрахунку чистого грошового потоку визначає внутрішні чинники, які впливають на складові такого потоку за номенклатурою послуг медичних центрів. Це дозволяє при адмініструванні грошових потоків визначити заходи з попередження проблем із грошовим потоком на наступні звітні періоди та забезпечити його ефективне використання. При цьому вихідним елементом алгоритму є виторг медичного центру.
3. Різностороння дія алгоритмів прямого та непрямого обрахунку чистого грошового потоку має виділити та по можливості деталізувати всі операції, що стосуються руху коштів. Це потребує їх синтетичного поєднання та поділу всіх притоків і відтоків медичного центру за напрямками діяльності, зокрема у розрізі: притоків і відтоків від основної (операційної) господарської діяльності; притоків і відтоків від інвестиційної діяльності; притоків і відтоків від фінансової діяльності.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у вдосконаленні систем адміністрування грошових потоків інших закладів приватної медицини — клінік, лабораторій, лікувально-курортних установ.

Література:

1. Берназ-Лукавецька О. Медичні послуги в Україні. URL: <https://jurist-blog.com.ua/medichni-poslugi.html>
2. Кошельок Г., Грінченко Р. Аналіз грошових потоків у системі управління підприємством. Галицький економічний вісник, 2020. Вип. 2 (63). С. 231—242.
3. Куплю здоров'я: ТОП приватних медичних закладів України, YouControl, URL: <https://youcontrol.com.ua/data-research/kupliu-zdorovia-top-pryvatnykh-medychnykh-zakladiv-ukrayiny/>
4. Маслиган О.О. Роль економіко-математичного моделювання в підвищенні ефективності поточного управління активами: приклад туристичного підприємства, Актуальні проблеми економіки, 2016. Вип. 4. С. 408—415.
5. Надточій С.І. Аналіз грошових потоків підприємства з використанням динамічної мультиплікативної оцінки їх ефективності та дослідження їх рядів динаміки як завершальної складової аналізу грошових потоків підприємства в системі управління ними. Формування ринкових відносин в Україні, 2006. Вип. 8. С. 82—85.
6. Піскунова Н.О. Удосконалення науково-методичного обґрунтування аналізу грошових потоків підприємств. Економічний аналіз, 2016. Вип. 25 (2). С. 122—131.
7. Спільник І., Загородна О. Грошові потоки підприємства: комплексний аналіз за даними фінансової звітності. Міжнародний науковий журнал. 2017. Вип. 1—2. С. 67—85.
8. Черниченко Т. А., Витковская Л. В. Метод оптимізації денежних потоков организации. Экономический журнал. 2012. Вип. 25, С. 97—100.

References:

1. Bernaz-Lukavets'ka, O. (2019), "Medical services in Ukraine", *Ekspertni pravovi pozytsiyyi*, available at: <https://jurist-blog.com.ua/medichni-poslugi.html> (Accessed 02 Jan 2022).
2. Koshel'ok, H. and rinchenko, R. (2020), "Analysis of cash flows in the enterprise management system", *Halyts'ky ekonomichnyy visnyk*, vol. 2 (63), pp. 231—242.
3. YouControl (2018), "Buy health: TOP private medical institutions of Ukraine", available at: <https://youcontrol.com.ua/data-research/kupliu-zdorovia-top-pryvatnykh-medychnykh-zakladiv-ukrayiny/> (Accessed 09 Jan 2022).
4. Maslyhan, O.O. (2016), "The role of economic-mathematical modeling in increasing the effectiveness of current asset management: the example of a tourist enterprise", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 408—415.
5. Nadtochiy, S.I. (2006), "Analysis of the company's cash flows using a dynamic multiplicative assessment of their efficiency and the study of their dynamics series as the final component of the analysis of the company's cash flows in their management system", *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini*, vol. 8, pp. 82—85.
6. Piskunova, N.O. (2016), "Improvement of the scientific and methodological justification of the analysis of cash flows of enterprises", *Ekonomichnyy analiz*, vol. 25 (2), pp. 122—131.
7. Spil'nyk, I. and Zahorodna, O. (2017), "Cash flows of the enterprise: a comprehensive analysis based on financial reporting data", *Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal*, Vol. 1—2, pp. 67—85.
8. Chernichenko, T.A. and Vitkovskaya, L.V. (2012), "Method for optimizing the organization's cash flows", *Ekonomicheskyy zhurnal*, vol. 25, pp. 97—100.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2022 р.

Р. А. Муха,
к. е. н., доцент кафедри готельно-ресторанної справи,
Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола
ORCID ID: 0000-0002-7386-4083

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.72

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЗАКЛАДИ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СФЕРИ ТА ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ

R. Mukha,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Hotel and Restaurant Business,
Haltskyi vocational college named after Vyacheslav Chornovil

IMPACT OF WAR ON HOTEL AND RESTAURANT INDUSTRY AND THEIR COMPETITIVENESS

У статті розглянуто вплив війни як на стан бізнесу України загалом, так і на особливості функціонування закладів готельно-ресторанної сфери, зокрема. Визначено важливість формування конкурентних переваг закладів сфери послуг. Розглянуто критерії формування конкурентоспроможності закладів готельно-ресторанного господарства з погляду споживачів та з погляду самого підприємства. Виявлено критерії оцінки конкурентоспроможності такі як: сучасне обладнання та устаткування; дотримання санітарно-гігієнічних норм; якість продукції та послуг; ціна та собівартість продукції; реклама; якість обслуговування та кваліфікація персоналу; імідж закладу. Запропоновано методiku оцінки конкурентоспроможності закладів готельно-ресторанного господарства застосовуючи експертний метод оцінювання за допомогою засобів як анкетування та опитування. Для узагальнення та наочності отриманих результатів запропоновано будувати "Павутину конкурентоспроможності заклад" у досліджуваних підприємств, що передбачає нанесення на кожну вісь точок, що відповідають значенням відповідних критеріїв конкурентоспроможності підприємств. Побудова павутини дозволить визначити сильні та слабкі сторони об'єктів дослідження, порівняти наявні переваги із конкурентами та сформулювати стратегію підвищення конкурентоспроможності закладу, та визначити конкретні напрямки вдосконалення підприємства. Узагальнено, що сфера готельно-ресторанного бізнесу України має перспективи розвитку у післявоєнний період, оскільки, з досвіду тих країн, що вже пережили війну, загальна частка туристів у країні лише зростатиме через підвищений інтерес до місць післявоєнних локацій, місць військової звитяги. Як результат заклади готельно-ресторанної сфери будуть затребуваними, тож повинні підтримувати та вдосконалювати свою конкурентоспроможність як на рівні України, так і на рівні усього світу.

The article examines the impact of the war both on the state of business in Ukraine in general, and on the peculiarities of the functioning of hotels and restaurants, in particular. The importance of the formation of competitive advantages of institutions in the service sector was determined. The criteria for the formation of competitiveness of hotel and restaurant establishments from the point of view of consumers and from the point of view of the enterprise itself were considered. The criteria for assessing competitiveness have been identified, such as: modern equipment and facilities; compliance with sanitary and hygienic norms; quality of products and services; price and cost of production; advertising; quality of service and qualification of personnel; image of the institution. A methodology for evaluating the competitiveness of hotel and restaurant establishments using an expert evaluation method using means such as questionnaires and surveys were proposed. In order to generalize and visualize the obtained results, it was proposed to build a "Web of Competitiveness of Institutions" in the studied enterprises, which involves drawing points on each axis that correspond to the values of the relevant criteria of the competitiveness of enterprises. The construction of the web will allow to determine the strengths and weaknesses of the research objects, to compare the existing advantages with competitors and to form a strategy for increasing the competitiveness of the institution, and to determine specific areas of improvement of the enterprise. It is summarized that the sphere of the hotel and restaurant business of Ukraine has prospects for

development in the post-war period, since, from the experience of those countries that have already survived the war, the total share of tourists in the country will only grow due to increased interest in post-war locations, places of military victories. As a result, hotel and restaurant establishments will be in demand, so they must maintain and improve their competitiveness both at the level of Ukraine and at the level of the whole world.

Ключові слова: готельно-ресторанний бізнес, сфера послуг, проблеми розвитку підприємств, вплив війни, готелі, ресторани, конкурентоспроможність, конкурентні переваги, оцінка конкурентоспроможності.

Key words: hospitality business, service industries, problems of enterprise development, impact of war, hotels, restaurants, competitiveness, competitive advantages, assessment of competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Готельно-ресторанна сфера є однією із важливих складових економіки країни і є тією сферою економіки, яка постійно розвивається та змінюється, основними рушійними складовими її постійного вдосконалення є зміни у навколишньому бізнес-середовищі, зміни запитів споживачів виникнення нових побажань клієнтів-гостей. Ринок сфери послуг представлений великою кількістю підприємств готельно-ресторанної справи, які зумовлюють велику та жорстку конкуренцію на ринку. Саме тому, підприємствам щоб задовольнити потреби споживачів доцільно здійснювати постійну боротьбу між собою та завоювання нових сегментів ринку, здійснювати пошук нових та утримувати вже наявних споживачів, урізноманітнювати спектр послуг та дбати про високий рівень обслуговування клієнтів, що і обумовлює актуальність теми дослідження. Сучасний конкурентний ринок вимагає виявлення підприємствами основних конкурентних переваг закладів та напрямків їх оцінки, для того щоб ефективно реагувати на зміни навколишнього середовища та адаптуватися до нових умов, які вимагає ринок.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичним та практичним питанням щодо особливостей формування основних чинників конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства досліджували науковці Коваленко А. Г., Нагернюк Д. В., питанням іміджевого фактору конкурентоспроможності підприємств готельно-ресторанної справи присвячені праці таких науковців, як Миронов Ю. Б., Федчишин Д. Р. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств готельної індустрії досліджував науковець Охота В. І. Питанням впливу воєнних дій на стан сфери послуг та бізнесу загалом займалися такі науковці, як Коропецька А., Корчевська А. Однак, сучасне мінливе ринкове середовище, воєнна агресія проти України вимагають дослідження конкурентоспроможності підприємств готельно-ресторанного господарства із врахуванням цих факторів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження впливу воєнної агресії росії проти України на стан функціонування бізнесу, загалом, та підприємств сфери послуг, зокрема, також дослідити особливості формування конкурентоспроможності закладів готельно-ресторанного господарства, виявити основні критерії її оцінки та визначити перспективи розвитку готельно-ресторанного бізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасному ринковому середовищі явище конкуренції є одним із найважливіших факторів, який визначає і окреслює успішний економічний розвиток як окремих суб'єктів господарювання, так і економіки країни загалом.

Як світова економіка, так і економіка України і сфера послуг, зокрема, щойно оговталися та призвичаїлися до нових умов функціонування у період пандемії COVID-19, як знову ж таки воєнна агресія росії та сучасний воєнний стан у країні вклав свої корективи у розвиток суб'єктів економічних відносин.

За результатами соціологічного опитування Gradus Research Company [2] за підтримки Київської Школи Економіки у квітні 2022р. виявлено певні результати впливу війни на сучасне бізнес середовище України. Зокрема можна стверджувати, що 23% опитаних респондентів бізнесу — втратили бізнес, проте планують відновити свою діяльність, однак, більшість з них (близько 62%) планують відновлювати свою роботу лише після закінчення війни.

Виявлено, що найбільш популярними сферами діяльності бізнесу від час війни є роздрібна торгівля нехарчовими продуктами, оптова торгівля та ІТ-діяльність, надання професійних послуг. Якщо говорити про готельно-ресторанну сферу бізнесу, то майбутні підприємці планують старт діяльності у сфері готельно-ресторанного бізнесу на рівні 13% опитаних, а у сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку — 12% [2].

Війна значно вплинула на фінансову складову українського бізнесу, зокрема: 79% підприємців декларують зменшення свого доходу, а 7% повну його втрату. Лише 22% активних суб'єктів господарювання зазначили, що їхній режим роботи залишився без змін, порівняно з довоєнним часом.

Суб'єкти бізнесу, що припинили свою діяльність, були вимушені відправити працівників у безоплатну відпустку (42%) та скоротити штат (18%).

Також, особливістю ведення бізнесу у період війни є виникнення необхідності переміщення об'єктів в межах України у спокійніші регіони або й за межі України з метою його збереження (зазначили 47% опитаних респондентів). Для 31% підприємців актуальним є переміщення свого бізнесу в інші регіони, з них більша частина планує робити це в межах України. Основними регіонами куди планують переміщувати свій бізнес підприємці є Львівська (20% респондентів), Вінницька (12% респондентів) та Івано-Франківська (12% респондентів) області [2].

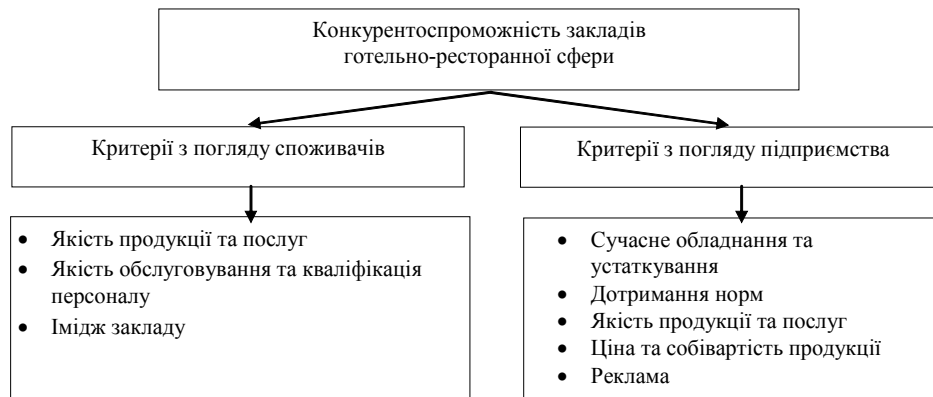

Рис. 1. Критерії конкурентоспроможності закладів готельно-ресторанної сфери

Джерело: розроблено автором на основі [5; 6]

Іншими причинами переміщення бізнесу стали: вирішення логістичних проблем (22% опитаних), збереження робочих місць (15% опитаних), кращі умови ведення бізнесу (15% опитаних), перепрофілізація бізнесу (13% опитаних), нові клієнти (13% опитаних), вигідніша вартість сировини та менші витрати на виконання робіт (10% опитаних) [2].

Також, якщо говорити про ринок праці, то після 24 лютого 2022 р. він знизився на 87%, оскільки роботодавці масово закривали підприємства та скорочували чисельність своїх працівників. Роботу втратили майже п'ять мільйонів українців [3].

За даними опитування Gradus Research Company, на п'ятий місяць війни кожен третій українець — не працевлаштований. А кожен четвертий має роботу, але не працює. Однак, позитивною тенденцією для сфери готельно-ресторанного бізнесу стало зростання попиту на вакансії кухарів у червні, зокрема, кількість вакансій для кухарів збільшилася на 24%. Це свідчить про зростання попиту на спеціалістів, які обслуговують людей у сфері громадського харчування.

Сфера гостинності постраждала від повномасштабного вторгнення сегментовано, відповідно до регіонального аспекту. У перші місяці усі регіони зазнали значного спаду, однак, з часом активність у деяких із них зросла, зокрема, у західних областях — Чернівецькій та Львівській областях [3].

Сучасна жорстка конкурентна боротьба та мінливе зовнішнє середовище змушує керівників підприємств готельно-ресторанної сфери формувати стратегію розвитку закладів, створювати певний стиль діяльності закладу, розробляти продукцію та послуги на засадах унікальності та неповторності. Власне зазначені вище напрямки діяльності закладів готельно-ресторанної сфери формують конкурентні переваги закладів, що вирізняють їх поміж інших конкурентів.

Загалом конкурентоспроможність підприємства можна розглядати як комплексну характеристику, яка включає в себе певні оціночні показники та визначається лише відносно об'єкта порівняння, зазвичай через потенційного конкурента [5].

Методику оцінки конкурентоспроможності закладів готельно-ресторанної справи доцільно розглядати у двох напрямках, з погляду споживачів та з погляду самого підприємства.

Аналізуючи конкурентоспроможність закладів готельно-ресторанної справи з погляду споживачів варто відзначити такі критерії як якість продукції (смакові характеристики страв, меню, подача страв), якість обслуговування (кваліфікація та культура поведінки персоналу, комунікабельність та майстерність обслуговування, асортименту послуг, які надає підприємство, місце розташування закладів та особливостей їх роботи) та імідж закладу (як уявлення про заклад сформо-

ване внаслідок досвіду, реклами та інформації в ЗМІ, фірмовий стиль, зовнішній вигляд).

Узагальнюючи дані досліджень науковців можна сформулювати основні чинники, які впливають на конкурентоспроможність закладів, що представлені на рис. 1.

Конкурентоспроможність закладів готельно-ресторанної справи з погляду самого підприємства включає в себе такі категорії, як наявність сучасного обладнання та устаткування, дотримання санітарно-гігієнічних норм, якість продукції та послуг, ціна та собівартість продукції (середній чек, система знижок, бонусів), реклама [5; 6].

Оцінювати конкурентоспроможність закладів готельно-ресторанного господарства за допомогою певних критеріїв і показників загальноприйнято здійснювати за такою формулою [8]:

$$K = Y + C + O + \dots + N \quad (1),$$

де K — конкурентоспроможність підприємства,

Y — якість продукції та послуг,

C — ціна,

O — обслуговування

N — інші критерії оцінювання, які визначені дослідженням.

Для оцінки конкурентоспроможності закладів готельно-ресторанного господарства доцільно застосовувати експертний метод оцінювання за допомогою таких засобів, як анкетування та опитування.

Сутність експертного методу оцінювання полягає у тому, що експерти проводять інтуїтивно-логічний аналіз основних визначених критеріїв конкурентоспроможності закладів з подальшою кількісною обробкою результатів та їх порівнянням [1].

До складу експертної групи оцінювання конкурентоспроможності закладів сфери послуг зазвичай включають спеціалістів різного віку, представників різних підприємств готельно-ресторанної справи, представників різних підрозділів підприємства, а найголовніше — споживачів продукції та послуг досліджуваних підприємств. Цікавим і дієвим є застосування практики "таємний покупець", що дає змогу об'єктивно та незалежно оцінити якість надання послуг тим, чи іншим підприємством.

Після визначення групи експертів, доцільно встановити критерії, за якими буде здійснюватися оцінювання, визначити шкалу розмірності оцінки (5-бальна, 10-бальна чи 100-бальна шкала). Основні узагальнені критерії, які представлені вище, доцільно деталізувати. Деталізовані критерії оцінки варто розробляти окремо для закладів готельного та ресторанного господарства у зв'язку із специфікою послуг, які надаються. Узагальнені та деталізовані критерії оцінки конкурентоспроможності для підприємств ресторанної сфери та типову методику оцінки запропоновані у табл. 1.

Результатом експертних оцінок є зведена матриця комплексних експертних оцінок показників конкурентоспроможності закладів готельно-ресторанної сфери. Експертні оцінки відображають індивідуальне судження

Таблиця 1. Критерії оцінки конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства

№	Критерій оцінки	Загальна оцінка підприємства А (від 0 до 10 балів)	Загальна оцінка підприємства Б (від 0 до 10 балів)
1	2	3	4
1.	Критерій: Зовнішній вигляд		
1.1	Відповідність закладу типу та класу		
1.2	Наявність гардеробу		
1.3	Наявність хостеса		
1.4	Наявність реклами, вивіски та режиму роботи		
1.5	Стан прилеглої території		
1.6	Чистота залу столів, посуду		
1.7	Наявність банкетних кімнат		
1.8	Співвідношення кількості посадкових місць до площі залу		
1.9	Освітлення		
1.10	Наявність кондиціонера		
1.11	Стильове поєднання інтер'єру		
1.12	Наявність паркування, пандусу		
1.13	Наявність якісного WIFI, відео спостереження		
1.14	Наявність додаткових сервісів		
1.15	Стан туалетних кімнат		
1.16	Музичний супровід		
2.	Критерій: Стандарти обслуговування		
2.1	Наявність у персоналу фірмового одягу, бейджу		
2.2	Акуратність зовнішнього вигляду персоналу		
2.3	Володіння іноземними мовами персоналом закладу		
2.4	Вміння вирішити конфліктну ситуацію		
2.5	Професіоналізм поведінки		
2.6	Швидкість обслуговування		
3.	Критерій: Якість продукції/послуг		
3.1	Зовнішній вигляд меню		
3.2	Наявність в меню фірмових страв		
3.3	Подача та оформлення страв		
3.4	Відповідність температури подачі страв		
3.5	Асортимент страв		
3.6	Наявність банкетного меню		
3.7	Наявність меню на іноземній мові		
3.8	Наявність пісних страв		
3.9	Відповідність ваги страв на вигляд		
3.10	Смакові показники страв		
4.	Критерій: Ціна-Собівартість		
4.1	Середній чек		
4.2	Наявність системи знижок та бонусів		
5.	Критерій: Імідж та реклама		
5.1	Представлення закладів у ЗМІ		
5.2	Проведення акцій та промоцій		
5.3	Участь у місцевих заходах, виставках, ярмарках		
5.4	Наявність бренду		
5.5	Відгуки клієнтів		
	Загальний показник конкурентоспроможності закладу	Сума балів	Сума балів

спеціалістів щодо показників конкурентоспроможності закладів та ґрунтуються на акумулюванні професійного досвіду доповненого знаннями та особистою інтуїцією [1].

Для узагальнення та наочності отриманих результатів доцільно будувати "Павутину конкурентоспроможності закладу" досліджуваних підприємств, яка подана на рис. 2, що передбачає нанесення на кожну вісь точок, що відповідають значенням відповідних критеріїв конкурентоспроможності підприємств.

Побудова павутини дозволить визначити сильні та слабкі сторони об'єктів дослідження, порівняти наявні переваги із конкурентами та еталонним підприємством, яке матиме ідеальні результати дослідження, сформу-

вати стратегію підвищення конкурентоспроможності закладу, та визначити конкретні напрямки вдосконалення підприємства.

ВИСНОВКИ

Загалом, сфера готельно-ресторанного бізнесу України має перспективи розвитку у післявоєнний період, оскільки, з досвіду тих країн, що вже пережили війну, загальна частка туристів у країні лише зростатиме через підвищений інтерес до місць післявоєнних локацій, місць військової зв'язки. Також передбачається активізація міжнародного туризму, зокрема через бажання іноземних туристів познайомитися з країною особисто

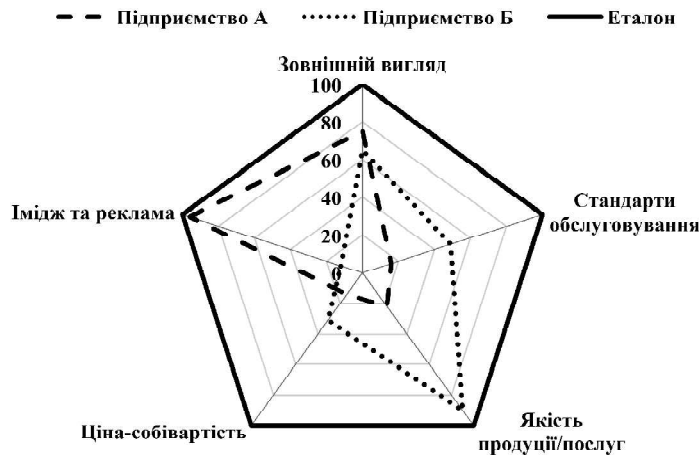

Рис. 2. Приклад побудови "Павутини конкурентоспроможності закладу"

та залучатися до процесу її відбудови і відновлення. Як результат заклади готельно-ресторанної сфери будуть затребуваними, тож вони повинні підтримувати та вдосконалювати свою конкурентоспроможність як на рівні України, так і на рівні усього світу.

На даний час в результаті дослідження виявлено складний стан діяльності закладів готельно-ресторанної справи. Воєнні реалії змушують заклади тимчасово припиняти своє функціонування, переміщуватися у інші регіони та переформатовувати свою діяльність. Однак, сучасний стан розвитку ринкових відносин та світової економіки стимулюють заклади готельно-ресторанної справи до постійного розвитку та підвищення своєї конкурентоспроможності. Розглянута у дослідженні методика оцінки конкурентоспроможності закладів сфери послуг може бути використана підприємствами, однак, вона може і вдосконалюватися новими критеріями, показниками та характеристиками, які можуть бути напрямками подальших досліджень.

Література:

1. Базалійська Н.П. Метод експертних оцінок в дослідженні особистісних, професійних, ділових та результативних показників трудової поведінки. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. С. 81—96. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/23-1-2017/22.pdf>
2. Діагностування стану українського бізнесу під час повномасштабної війни Росії з Україною: Аналітичний звіт. URL: https://gradus.app/documents/188/BusinessInWar_Gradus_KSE_Report_30032022_ua.pdf
3. Коропецька А. Що відбувається з ринком праці під час війни: кого шукають роботодавці та скільки готові платити. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/business/fail/328215-work-during-wartime>
4. Корчевська Л. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Чернівці: Технодрук, 2022. 352 с. С. 337—341. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/korchevska.htm
5. Нагернюк Д.В., Коваленко А. Г. Формування конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства. Економіка та суспільство. 2021. № 31. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/692>
6. Нагернюк Д. В. Основні чинники, що формують конкурентоспроможність підприємств ресторанного господарства. Ефективна економіка. 2016. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5142>
7. Охота В.І. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств готельної індустрії. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 5. С. 46—49. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2017/11.pdf

8. Федчишин Д.Р., Миронов Ю.Б. Іміджевий фактор конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. Львів: Растр-7, 2018. 316 с. С. 263—266. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/fedchyshyn.htm

References:

1. Bazaliiska, N.P. (2017), "The method of expert evaluations in the study of personal, professional, business and performance indicators of labor behavior", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, pp. 81-96, available at: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/23-1-2017/22.pdf>, (Accessed 04 August 2022).
2. Gradus Research Company (2022), "Diagnosing the state of Ukrainian business during Russia's full-scale war with Ukraine", available at: https://gradus.app/documents/188/BusinessInWar_Gradus_KSE_Report_30032022_ua.pdf, (Accessed 04 August 2022).
3. Koropetska, A. (2022), "What happens to the labor market during wartime: who employers are looking for and how much they are willing to pay", available at: <https://www.the-village.com.ua/village/business/fail/328215-work-during-wartime> (Accessed 04 August 2022).
4. Korchevska, L. (2022), "State, peculiarities and prospects of tourism in the war and post-war periods", *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. [Materials of the International Scientific and Practical Conference], Technodruk, Chernivtsi, Ukraine, pp. 337—341, available at: https://tourlib.net/statti_ukr/korchevska.htm, (Accessed 04 August 2022).
5. Naherniuk, D., and Kovalenko, L. (2021), "Competitiveness formation of the enterprises of restaurant business", *Economy and Society*, vol.31, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-24>, (Accessed 04 August 2022).
6. Naherniuk, D.V. (2016), "The main factors shaping the competitiveness of restaurant enterprises", *Efektivna ekonomika*, vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5142>, (Accessed 04 August 2022).
7. Okhota, V.I. (2017), "Ways to increase the competitiveness of hotel industry enterprises", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 46—49, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2017/11.pdf (Accessed 04 August 2022).
8. Fedchyshyn, D.R. and Myronov, Yu.B. (2018), "Image factor of competitiveness of restaurant enterprises", *Materials of the VI International Scientific and Practical Conference* [Materials of the VI International Scientific and Practical Conference], Rastr-7, Lviv, Ukraine, pp. 263—266, available at: https://tourlib.net/statti_ukr/fedchyshyn.htm, (Accessed 04 August 2022).

Стаття надійшла до редакції 04.08.2022 р.

О. Ю. Закревська,

к. е. н., доцент кафедри економіко-математичних дисциплін та інформаційних технологій,
Національна академія статистики обліку і аудиту

ORCID ID: 0000-0002-4118-389X

О. А. Юрченко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування,
Національна академія статистики, обліку та аудиту, м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-8447-6510

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.77

ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ З ПДВ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ПРОГРАМНОГО ПРОДУКТУ M.E.doc

O. Zakrevska,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics and Mathematical disciplines and IT,
National Academy of Statistics, Accounting and Audit, of Kyiv*

O. Yurchenko,

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Auditing and Taxation,
National Academy of Statistics, Accounting and Auditing, of Kyiv*

FORMATION OF A VAT DECLARATION USING THE M.E.DOC SOFTWARE PRODUCT

У статті розкрито порядок формування податкової декларації з податку на додану вартість із використанням програмного продукту M.E.doc. Надано характеристику розділу "Облік ПДВ" програмного продукту M.E.doc. Проаналізовано модуль "Реєстр виданих та отриманих податкових накладних" програмного продукту M.E.doc, де формуються та зберігаються видані та отримані податкові накладні. Розкрито порядок формування пакету звітів на підставі Реєстру виданих та отриманих податкових накладних у програмному продукті M.E.doc. Здійснено аналіз процесу підписання податкової декларації з податку на додану вартість для відправки до контролюючих органів. Охарактеризовано процес подання податкової декларації за допомогою програмного продукту M.E.doc до Державної податкової служби України. Метою статті є надання практичних рекомендацій з формування податкової декларації з податку на додану вартість із використанням програмного продукту M.E.doc. Вищевказаний програмний продукт дає змогу сформувати податкову декларацію з податку на додану вартість, а отже може бути рекомендований до використання всіма платниками податку на додану вартість для цілей складання та подання податкової звітності, як фізичними так і юридичними особами. Надані практичні рекомендації дозволять автоматизувати процес формування податкової декларації з податку на додану вартість, а отже зекономлять

час на подання такої декларації платниками податків. Практичний ефект від результатів дослідження полягає у розкритті методики формування податкової декларації з податку на додану вартість із використанням програмного продукту М.Е.doc для суб'єктів господарювання різних секторів економіки. Соціальний ефект полягає у розкритті можливостей програмного продукту М.Е.doc при формуванні податкових декларацій з податку на додану вартість, а отже може бути використаний в навчальних цілях як для практиків, так і для студентів економічних спеціальностей. Економічний ефект від використання програмного продукту М.Е.doc досягається за рахунок зменшення часу на формування податкових декларацій з податку на додану вартість, а отже зменшенню оплати за відпрацьовані години.

The article describes the procedure for creating a tax return on value added tax using the M.E.doc software product. The description of the "VAT Accounting" section of the M.E.doc software product is given. The "Register of issued and received tax invoices" module of the M.E.doc software product, where issued and received tax invoices are generated and stored, was analyzed. The procedure for creating a package of reports based on the Register of issued and received tax invoices in the M.E.doc software product has been revealed. An analysis of the process of signing the tax return on the value added tax for sending to the control bodies was carried out. The process of submitting a tax declaration using the M.E.doc software product to the State Tax Service of Ukraine is characterized. The purpose of the article is to provide practical recommendations for creating a value-added tax return using the M.E.doc software product. The above-mentioned software product allows you to create a tax return for value added tax, and therefore can be recommended for use by all payers of value added tax for the purposes of compiling and submitting tax returns, both individuals and legal entities. The provided practical recommendations will allow automating the process of forming a tax declaration for value added tax, and therefore will save time for submitting such a declaration by taxpayers. The practical effect of the results of the research consists in revealing the method of forming a tax declaration on value added tax using the M.E.doc software product for economic entities of various sectors of the economy. The social effect consists in revealing the possibilities of the M.E.doc software product when creating tax declarations for value added tax, and therefore can be used for educational purposes both for practitioners and for students of economic specialties. The economic effect of using the M.E.doc software product is achieved by reducing the time required to prepare tax returns for value added tax, and therefore reducing payment for hours worked.

Ключові слова: податок на додану вартість, ПДВ, податкова звітність, податкова декларація, Медок.
Key words: value added tax, VAT, tax reporting, tax declaration, Medok.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Податок на додану вартість (надалі — ПДВ) є загальнодержавним, бюджетоутворюючим, непрямим податком в Україні. Так, за 7 місяців 2022 року Головним управлінням ДПС у Львівській області до загального фонду Державного бюджету України зібрано 12,7 млрд. грн податків, зборів, інших обов'язкових платежів. В порівнянні з аналогічним періодом минулого року зростання склало 39,2% або на 3,6 млрд. грн більше. Збір ПДВ склав 4,3 млрд. грн, це плюс 517 млн грн або 13,6%. [1] Важливою звітною формою з ПДВ є податкова звітність. Податкова звітність є засобом обміну інформацією між нарахованою сумою податків платником податків та державою. Невиключенням з цього є такий вид податкової звітності як податкова декларація з ПДВ. Правильно заповнена, своєчасно подана податкова декларація з ПДВ є виконанням платником податків своїх зобов'язань перед державою.

Великий обсяг даних, що використовується при формуванні такої звітності потребує використання відповідних програмних продуктів, які дозволяють автоматизувати процес її формування. Тому формування податкової декларації з ПДВ із використанням програмного продукту М.Е.doc є актуальним питанням для проведення дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження питання щодо формування податкової декларації з ПДВ із використанням програмного продукту М.Е.doc було зроблено вітчизняними дослідниками. Провідний український автор К.В. Безверхий [2] виокремлює особливості обліку і звітності за податком на додану вартість в контексті законодавчих змін. Група авторів О.А. Зоріна, О.А. Юрченко, О.В. Петраковська [3] досліджують податок на

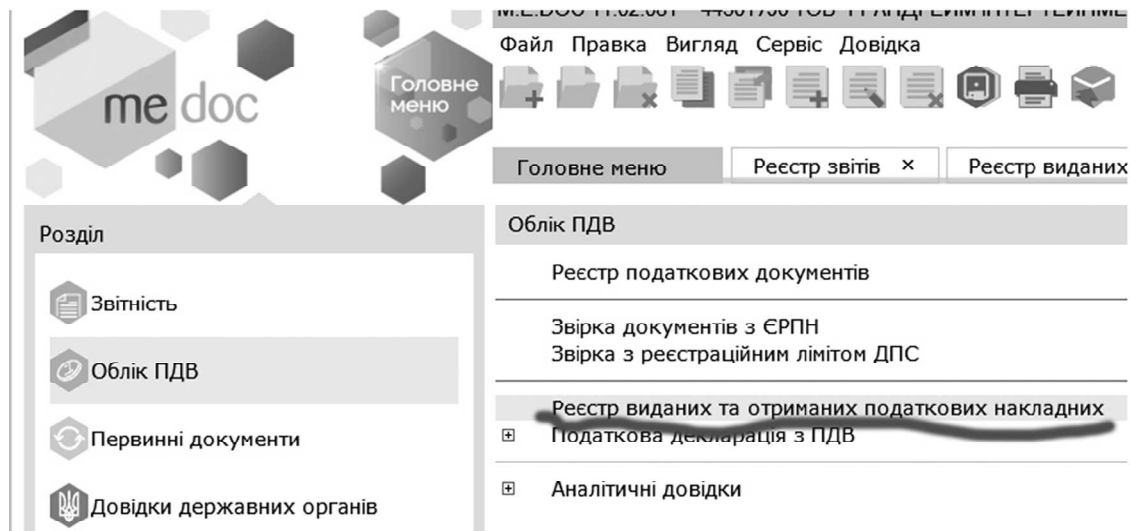

Рис. 1. Розділ "Облік ПДВ" у програмному продукті М.Е.doc

Джерело: сформовано автором.

додану вартість в інтернет-торгівлі, а саме питання: особливостей документування, обліку та звітування. Колектив провідних вчених-економістів М.Т. Теловата, О.О. Григоревська, С.І. Ковач [4] аналізують питання складання податкових декларацій з ПДВ. Озеран А. та Коршикова Р. [5] наводять проблеми відображення розрахунків з ПДВ при формуванні фінансової звітності. Група авторів В.П. Пантелеєв та Г.М. Курило [6] висвітлюють питання складання податкової декларації з ПДВ. Подолянчук О.А. та Домбровська В.В. [7] розглядають облік та звітність за податком на додану вартість. Група вітчизняних авторів О.М. Ромашко та А.П. Шаповалова [8] вивчають податкову звітність в умовах цифровізації. Стадник М.В. [9] наводить вплив зміни форм податкової звітності на адміністрування основних бюджетноутворюючих податків в Україні. Удлубієва К.К. [10] аналізує бухгалтерський облік і контроль розрахунків за податком на додану вартість. Провідний вітчизняний вчений-економіст М.М. Шигун [11] досліджує розвиток формату XBRL, як подальший напрямок цифровізації фінансової звітності. Разом з тим залишаються не вирішеними проблемні питання в частині формування податкової декларації з ПДВ із використанням програмного продукту М.Е.doc.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є надання практичних рекомендацій з формування податкової декларації з ПДВ із використанням програмного продукту М.Е.doc.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Податкову декларацію з ПДВ у програмному продукті Medoc формують спочатку у розділі "Облік ПДВ" в модулі "Реєстр виданих та отриманих податкових накладних" (рис. 1).

У модулі "Реєстр виданих та отриманих податкових накладних" формуються та зберігаються Реєстри виданих та отриманих податкових накладних (надалі — реєстр).

Модуль представлений у вигляді таблиці, окремий рядок якої відображає коротку основну інформацію податкової накладної. Переглянути більш детальніше документ можна у окремому вікні, яке відкривається подвійним кліком по потрібному запису. Заповнена таблиця модуля і є Реєстром податкових накладних — отриманих або виданих.

В електронній таблиці Реєстру податкових накладних в нижньому окремому рядку відображаються розраховані програмою підсумкові суми відповідних колонок реєстру.

Документи в модулі розподілені по закладках: Отримані, Видані та Відсутні у реєстрі.

Сформований реєстр відображається також у модулі Реєстр звітів у відповідному звітному періоді. У цьому модулі Реєстр податкових накладних можна роздрукувати, підписати ЕП та відправити електронною поштою.

Реєстр податкових накладних представляє собою електронну таблицю з даними, але фактично це один документ. Працювати у Реєстрі в будь який час може лише один користувач, одночасна робота декількох користувачів (в мережевій версії програми) неможлива. Реєстр є формою для запису (реєстрації) отриманих та виданих податкових накладних.

У реєстрі можна:

- 1) створювати електронні податкові накладні та друкувати ці накладні.
- 2) імпортувати електронні податкові накладні (з електронних носіїв — флеш-диску, CD-диску та електронною поштою).
- 3) імпортувати Реєстр виданих та отриманих податкових накладних з інших бухгалтерських систем (у форматі xml, zdi, txt, dbf).
- 4) заповнювати вручну із клавіатури, для цього потрібно ввести відповідні реквізити із паперової форми податкової накладної чи додатку 2 у таблицю.

Електронні податкові накладні створюються у закладці Видані накладні модуля (рис. 2). Електронні податкові накладні імпортуються у закладку Отримані накладні (та можуть імпортуватися у Видані накладні). Після імпорту (як з електронного носія, так і прийняті електронною поштою) податкові накладні та додатки одразу не додаються у реєстр, а попередньо поміщаються у програму в архів Відсутні у реєстрі. Із цього архіву існує можливість переглянути такі накладні, а вже потім їх потрібно або ж імпортувати у програму у цей модуль, або ж видалити.

На підставі Реєстру виданих та отриманих податкових накладних (рис. 2) у модулі формуються документи в єдиний пакет (рис. 3).

Для формування пакету документів, на панелі стану документа необхідно обрати закладку "Наступні дії"

Період		Лютий	2022	Тип	Загальний		До Декларації з ПДВ		Звітної	Ознака квартального звітування					
Отримані		Видані		Відсутні у реєстрі											
Сторінка 1															
▶	№ з...	Дата випуски	Ознака здійснення с/г операцій	Номер	Вид докум.			Код пільги	Назва покупця	Уточ.	Індивідуальний податковий номер покупця	Ознака нерез.	Загальна сума, вкл. ПДВ	20%, база оподаткування	20%, сума ПДВ
					3	4	4								
	1	2							5	6	7	8	9		
☒	1	18.02.2022	☐	134	ПНЕ			ТОВАРИСТВО З ОБ	☐	407564026556	2406,00	2005,00	401,00		
☒	2	18.02.2022	☐	133	ПНЕ			ТОВАРИСТВО З ОБ	☐	407564026556	4651,49	3876,24	775,25		
☒	3	18.02.2022	☐	126	ПНЕ			ТОВАРИСТВО З ОБ	☐	407564026556	19270,50	16058,75	3211,75		
☒	4	17.02.2022	☐	124	ПНЕ			ТОВАРИСТВО З ОБ	☐	407564026556	8749,24	7291,03	1458,21		
☒	5	18.02.2022	☐	125	ПНЕ			ТОВАРИСТВО З ОБ	☐	407564026556	6091,24	5076,03	1015,21		
☒	6	18.02.2022	☐	129	ПНЕ			ТОВАРИСТВО З ОБ	☐	407564026556	26978,70	22482,25	4496,45		
☒	7	17.02.2022	☐	132	ПНЕ			ТОВАРИСТВО З ОБ	☐	407564026556	2729,62	2274,68	454,94		
☒	8	17.02.2022	☐	1322	ПНЕ			ТОВАРИСТВО З ОБ	☐	407564026556	0,24	0,20	0,04		
☒	9	21.02.2022	☐	135	ПНЕ			ТОВАРИСТВО З ОБ	☐	407564026556	3211,56	2676,30	535,26		
☒	10	18.02.2022	☐	130	ПНЕ			ТОВАРИСТВО З ОБ	☐	407564026556	11240,87	9367,39	1873,48		
☒	11	18.02.2022	☐	123	ПНЕ			ТОВАРИСТВО З ОБ	☐	407564026556	13874,76	11562,30	2312,46		
☒	12	18.02.2022	☐	127	ПНЕ			ТОВАРИСТВО З ОБ	☐	407564026556	80293,62	66911,35	13382,27		
☒	13	18.02.2022	☐	128	ПНЕ			ТОВАРИСТВО З ОБ	☐	407564026556	16038,48	13382,07	2676,41		
☒	14	17.02.2022	☐	131	ПНЕ			ТОВАРИСТВО З ОБ	☐	407564026556	5781,14	4817,62	963,52		
☒	15	07.02.2022	☐	119	ПНЕ			ТОВАРИСТВО З ОБ	☐	407564026556	21600,00	18000,00	3600,00		
☒	16	23.02.2022	☐	140	ПНЕ			ТОВ "ГЕІМ ПРОЕКТ	☐	435522426544	138720,00	115600,00	23120,00		
☒	17	15.02.2022	☐	122	ПНЕ			ТОВ "ГЕІМ ПРОЕКТ	☐	435522426544	100000,00	83333,33	16666,67		
☒	18	07.02.2022	☐	118	ПНЕ			ТОВАРИСТВО З ОБ	☐	407564026556	20000,00	16666,67	3333,33		
*	☒	☒	☒	☒				☒	☒	☒	481657,46	401381,21	80276,25		
											0,00	0,00	0,00		

Рис. 2. Реєстр виданих та отриманих податкових накладних у програмному продукті М.Е.doc

Джерело: сформовано автором.

Оберіть дію:

Виправити помилки та Перевірити звіт

Створити пакет звітів

Заповнити звіт згідно первинних документів

Стан звіту:

Звіт заповнений та не містить помилок.

Змінено первинні документи, які входять до звіту

Наступні дії

Властивості

Довідка щодо заповнення полів

Протокол перевірки

Рис. 3. Формування пакету звітів на підставі Реєстру виданих та отриманих податкових накладних у програмному продукті М.Е.doc

Джерело: сформовано автором.

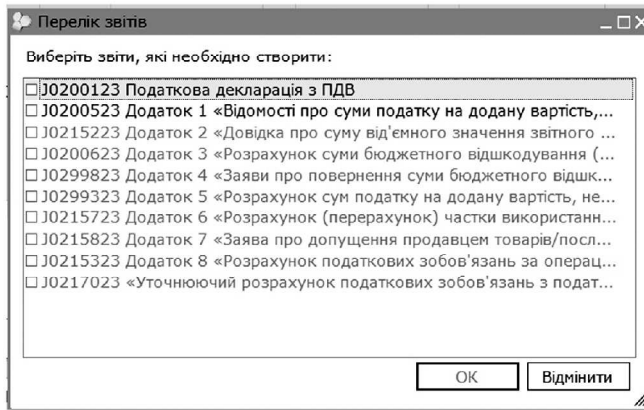

Рис. 4. Модальне вікно "Перелік звітів" у програмному продукті M.E.doc

Джерело: сформовано автором.

і натисніть "Створити пакет звітів". Далі відкриється модальне вікно "Перелік звітів" (рис. 4).

Створені документи (податкову декларацію з ПДВ та додатки до неї) можна переглянути у модулі "Реєстр звітів" (рис. 5).

Склад податкової декларації з ПДВ наведено у розділі "Облік ПДВ" (рис. 6).

Для подання податкової декларації з ПДВ до Державної фіскальної служби України необхідно підписати таку звітність (Рис. 7).

Після підписання податкової декларації з ПДВ (рис. 7) необхідно відправити її до Державної податкової служби України. По завершенні на вкладці "Наступні дії" стає доступною функція "Відправити у контролюючий орган". На виконання команди "Відправити у контролюючий орган" розпочнеться процедура відправлення пакету звітів у контролюючий орган. Прийнятим вважається та податкова декларація з ПДВ, по якій надійшла квитанція № 2 про прийняття такої податкової декларації (рис. 8).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗВІДОК

В результаті проведеного дослідження можна дійти висновку, що нами було розглянуто формування податкової декларації з ПДВ із використанням програмного продукту M.E.doc. Вищевказаний програмний продукт дає змогу сформувати податкову декларацію з ПДВ, а отже може бути рекомендований до використання всіма платниками ПДВ для цілей складання та подання податкової звітності, як фізичними так і юридичними особами. Надані практичні рекомендації дозволять автоматизувати процес формування податкової декларації з ПДВ, а отже зекономлять час на подання такої декларації платниками податків.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на дискусії щодо формування податкової декларації з ПДВ із застосуванням інших програмних продуктів з метою надання їх характеристик, а також виокремлення альтернатив для використання всіма зацікавленими стейкхолдерами.

Література:

1. Про стан надходжень до Державного та місцевого бюджетів області та відшкодування ПДВ за 7 місяців 2022 року URL: <https://lv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/602155.html> (дата звернення: 07.08.2022).

2. Безверхий К.В. Особливості обліку і звітності за податком на додану вартість в контексті законо-

Звіт				Подання		
Код	Найменування	Дата модифікації	Група	Стан	Код інст.	Одержувач
201508	1 Реєстр виданих та отриманих	15.07.2022 10:10	ПДВ - пер Війний		2652	Державна податко
200123	Звітна Податкова декларація з	18.07.2022 13:13	ПДВ	Прийнятий	2652	Державна податко
20200523	Звітний Дод.1 Відомості про суми	18.07.2022 13:13	ПДВ	Прийнятий	2652	Державна податко

Рис. 5. Реєстр звітів за лютий 2022 р. у програмному продукті M.E.doc

Джерело: сформовано автором.

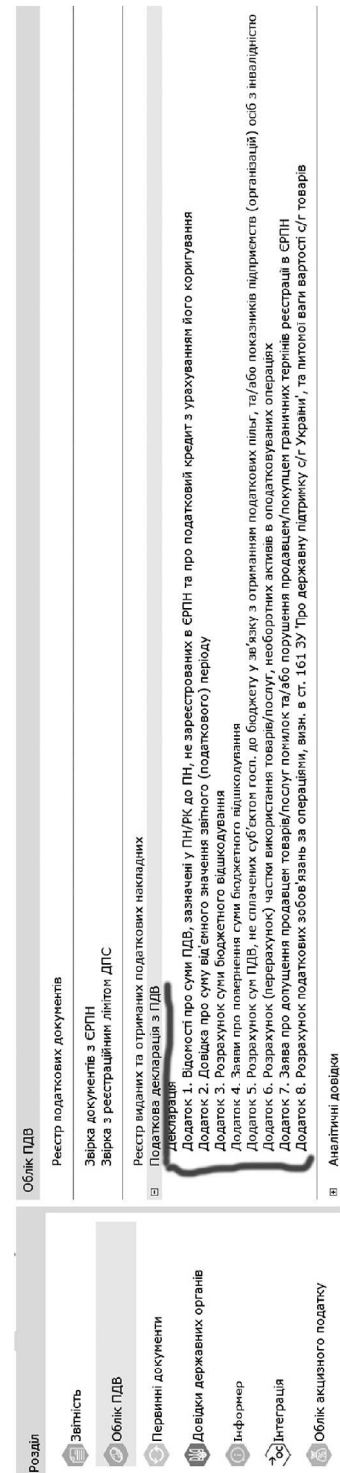

Рис. 6. Склад податкової декларації з ПДВ у програмному продукті M.E.doc

Джерело: сформовано автором.

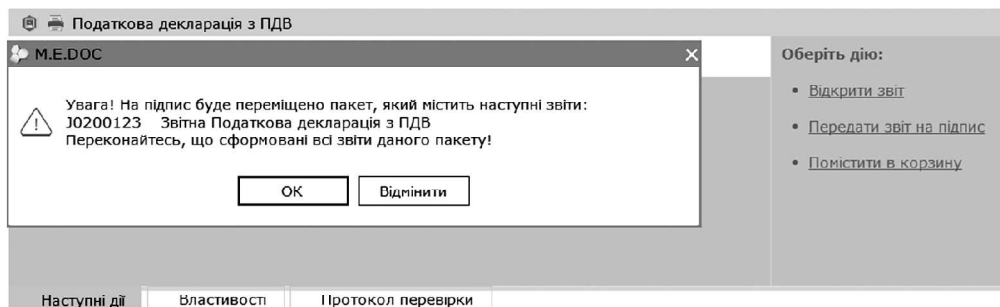

Рис. 7. Відправлення податкової декларації з ПДВ на підпис у програмному продукті М.Е.doc

Джерело: сформовано автором.

давчих змін. Бухгалтерський облік і аудит. 2015. № 1. С. 26—33.

3. Зоріна О.А., Юрченко О.А., Петраковська О.В. Податок на додану вартість в інтернет-торгівлі: особливості документування, обліку та звітування. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. пр. 2022. № 1—2. С. 21—31. DOI: 10.31767/nasoa.1-2-2022.03.

4. Облік і звітність в оподаткуванні: навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти спеціальності 071 "Облік і оподаткування". М.Т. Теловата, В.П. Пантелеєв, К.В. Безверхий, О.О. Григоревська, С.І. Ковач, О.А. Юрченко. К.: НАСОА, 2019. 506 с.

5. Озеран А., Коршикова Р. Проблеми відображення розрахунків з ПДВ при формуванні фінансової звітності. Бухгалтерський облік і аудит. 2012. № 9. С. 32—38.

Квитанція № 2			
Платник податків:	44361796 (код згідно з ЄДРПОУ або РНОКПП або серія та номер паспорта) ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ (найменування або прізвище, ім'я, по батькові) lg@ukr.net#1 (адреса електронної пошти (E-mail))		
Документ:	J0200123 (код форми документу) Податкова декларація з податку на додану вартість (назва документу звітності) 26520044361796J0200123100000000110220222652.XML (ім'я файлу) Звітна (стан документа) Лютий, 2022 р. 2022 (назва звітного періоду) (звітний рік) 21 березня 2022 (граничний термін подання (для уточнюючих не зазначається))		
Підписи документа:	(зазначається лише в залежності від статусу особи платника податків та складу посадових осіб, що мають право підпису):		
печатка:			
	(код згідно з ЄДРПОУ або РНОКПП або серія та номер паспорта)	(найменування або прізвище, ім'я, по батькові)	
Керівник або фізична особа – платник податку, або співробітник з правом підпису ПН	(РНОКПП або серія та номер паспорта)	(прізвище, ім'я, по батькові)	
бухгалтер:	(РНОКПП або серія та номер паспорта)	(прізвище, ім'я, по батькові)	
Результат обробки:	Документ доставлено до 2652 (код контролюючого органу) ГУ ДПС У М.КИЄВІ (ДЕСНЯНСЬКИЙ Р-Н М.КИЄВА) (назва контролюючого органу) Прийнято пакет. На момент прийняття декларації Снакл складає 5438.06 грн. 18 липня 2022 13:30:40 (дата) (час) Реєстраційний № 9131149297		
Виявлені помилки:	-		
Відправник:	Державна податкова служба України (інформація про відправника)		

ДПС повідомляє про функціонування "Електронного кабінету платника", скористатись яким можна за адресою cabinet.tax.gov.ua

Рис. 8. Квитанція № 2 про прийняття податкової декларації з ПДВ у програмному продукті М.Е.doc

Джерело: сформовано автором.

6. Пантелеєв В.П., Юрченко О.А., Курило Г.М., Безверхий К.В. Звітність підприємств: навч. посіб. К.: Держ.-аналіт. агенство, 2017. 431 с.

7. Подолянчук О.А., Домбровська В.В. Облік та звітність за податком на додану вартість. Ефективна економіка. 2018. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6337> (дата звернення: 06.08.2022).

8. Ромашко О.М., Шаповалова А.П. Податкова звітність в умовах цифровізації: новації та проблеми // Державне управління та адміністрування, сфера обслуговування, економіка та міжнародні відносини як рушійні сили економічного зростання держав ХХІ століття: монографія // Європейська наукова платформа. 2022. С. 2—16.

9. Стадник М.В. Вплив зміни форм податкової звітності на адміністрування основних бюджетноутворюючих податків в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. № 3. С. 783—789.

10. Уллубієва К.К. Бухгалтерський облік і контроль розрахунків з податком на додану вартість: організація та методика: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.09. Житомир, 2012. 20 с.

11. Шигун М.М., Безверхий К.В. Розвиток формату XBRL, як подальший напрямок цифровізації фінансової звітності. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". 2021. № 2 (46), Т. 2. С. 83—92 DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6893.

References:

1. Main Department of the State Tax Service in the Lviv region (2022), "About the state of receipts to the state and local budgets of the region and VAT refunds for 7 months of 2022", available at: <https://lv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/602155.html> (Accessed 31 July 2022).

2. Bezverkhyy, K.V. (2015), "Peculiarities of accounting and reporting for value added tax in the context of legislative changes", *Bukhhalterskyi oblik i audit*, vol. 1, pp. 26—33.

3. Zorina, O.A., Yurchenko, O.A. and Petrakovska, O.V. (2022), "Value added tax in Internet trade: features of documentation, accounting and reporting", *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu: zb. nauk. pr.*, vol. 1—2, pp. 21—31.

4. Telovata, M.T., Panteleiev, V.P., Bezverkhyy, K.V., Hryhorevska, O.O., Kovach, S.I. and Yurchenko, O.A. (2019), *Oblik i zvitnist v opodatkovanni: navchalnyi posibnyk dlia studentiv zakladiv vyshchoi osvity spetsialnosti 071 "Oblik i opodatkovannia" [Accounting and reporting in taxation: a study guide for students of higher education institutions, specialty 071 "Accounting and taxation"]*, NASOA, Kyiv, Ukraine.

5. Ozeran, A. and Korshykova, R. (2012), "Problems of displaying VAT calculations when forming financial statements", *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, vol. 9, pp. 32—38.

6. Panteleiev, V.P., Yurchenko, O.A., Kurylo, H.M. and Bezverkhyy, K.V. (2017), *Zvitnist pidpriemstv [Enterprise reporting]*, Derzh.-analit. Ahenstvo, Kyiv, Ukraine.

7. Podolanchuk, O.A. and Dombrovska, V.V. (2018), "Accounting and reporting for value added tax", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, available at: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6337> (Accessed: 06.08.2022).

8. Romashko, O.M. and Shapovalova, A.P. (2022), "Tax reporting in conditions of digitization: innovations and problems", *Derzhavne upravlinnia ta administruvannia, sfera obsluhovuvannia, ekonomika ta mizhnarodni vidnosyny yak rushiini syly ekonomichnoho zrostantia derzhav XXI stolittia [State management and administration, the sphere of service, economy and international relations as the driving forces of the economic growth of the states of the 21st century]*, Yevropeiska naukova platforma, Kyiv, Ukraine.

9. Stadnyk, M.V. (2015), "The impact of changes in tax reporting forms on the administration of the main budget-forming taxes in Ukraine", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 3, pp. 783—789.

10. Ullubiiieva, K.K. (2012), "Accounting for and control over the VAT settlements: organization and methods", Ph.D. Thesis, Accounting, analysis and auditing (by types of economic activity), Zhytomyr State Technological University of Ministry of Education and Science, Zhytomyr, Ukraine.

11. Shyhun, M.M. and Bezverkhyy, K.V. (2021), "Development of XBRL format as a further direction of digitalization of financial statements", *Mizhnarodnyi naukovy zhurnal "Internauka"*. Seriia: "Ekonomichni nauky", vol. 2 (46), no. 2, pp. 83—92.

Стаття надійшла до редакції 08.08.2022 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

Д. С. Маслов,
к. е. н., старший науковий співробітник,
Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України
ORCID ID: 0000-0002-1721-8319

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.84

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН ДЕРЖАВНОГО БОРГУ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

D. Maslov,
PhD in Economics, Senior Researcher, Institute of Market
and Economic & Ecological Researches of the National Academy of Sciences of Ukraine

DEVELOPMENT TRENDS OF PUBLIC DEBT IN THE ECONOMY OF UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню особливостей і тенденцій відносин державного боргу в економіці України. Наголошується, що державний борг є об'єктивно необхідним елементом системи розширеного відтворення суспільного капіталу в умовах технічного прогресу. Державний борг виступає як форма експорту капіталу за межі існуючого обсягу і структури попиту, як створення додаткового попиту та додаткових можливостей для нагромадження капіталу. Показано, що державний борг України зростає швидше під час економічних криз. Крім того, оскільки Україна є одним із чистих імпортерів, зовнішній державний борг України має зростати, щоб забезпечувати покриття чистого імпорту. З іншого боку, країни, що відносяться до чистих експортерів, повинні позичати гроші таким країнам, як Україна, щоб мати можливість продавати їм свої товари. Визначено, що особливістю державного боргу України є високі витрати на обслуговування при відносно низькому показнику відношення державного боргу до ВВП. Наведено емпіричні дані щодо співвідношення державного боргу до ВВП та відношення видатків на обслуговування державного боргу до державних видатків та до ВВП для України та країн з найвищим борговим навантаженням.

The paper is devoted to the study of particular features and tendencies of public debt relations in the Ukrainian economy. It is emphasized that public debt is an objectively necessary element of the system of expanded reproduction of social capital under technological progress. Technological progress, which accompanies the accumulation of social capital, leads to a relative reduction in employment and lower labor costs, which is dictated by the desire to increase productivity, but, at the same time, creates difficulties for the realization of manufactured commodities. Public debt exists objectively and arises from the need to balance the proportions of the reproduction of public capital to ensure the realization of relatively excess mass of commodities. Public debt acts as a form of export of capital beyond the existing volume and structure of demand, as the creation of additional demand and additional opportunities for capital accumulation. The study of the specifics of public debt relations in the Ukrainian economy allowed us to identify both universal and particular features of Ukraine's public debt. It is shown that Ukrainian public debt grows faster during economic crises. Since Ukraine is one of the net importers, Ukraine's external public debt must increase to ensure the coverage of net imports. On the other hand, net exporting countries have to lend money to countries like Ukraine to be able to sell their commodities to them. The growth of the external public debt was in line with the growth of the cumulative trade deficit. It is determined that the particularity of Ukrainian public debt is high service costs with a relatively low public debt to GDP ratio. Empirical data on the ratio of public debt to GDP and the ratio of public debt service expenditures to public expenditures and to GDP for Ukraine and countries with the highest debt burden are provided. It is shown that the extremely high interest rates may be at least partially explained by ineffective public debt management. To avoid any potential conflict of interest in public debt management and to lower the costs of debt servicing, it is

advisable to implement institutional reforms, including the placement of bonds with a longer maturity, for example, 10 years, and prohibit acquiring income from Ukrainian government bonds by any persons authorized to perform state functions that can influence the monetary and fiscal policy, as well as their family members.

Ключові слова: державний борг, відтворення, кредит, пропорції відтворення, суспільний капітал, макроекономічні пропорції, обслуговування боргу, боргове навантаження.

Key words: public debt, reproduction, credit, proportions of reproduction, social capital, macroeconomic proportions, debt service, debt burden.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Високі показники державної заборгованості є характерною рисою сучасної економіки, що викликає необхідність розробки економічної політики щодо ефективного використання запозичених коштів та управління державним боргом. Разом з тим, сучасну економічну теорію цікавлять і більш фундаментальні аспекти проблеми державного боргу, що полягають у визначенні причин тривалого процесу зростання обсягів державних боргів, що характерний для багатьох країн світу: як розвинутих, так і для тих, що розвиваються. Дослідження державного боргу через призму теорії суспільного відтворення зумовлене тим, що державний борг впливає на пропорції суспільного відтворення та деформує їх. Чим більшим є обсяг накопичених державних боргів, тим більшим є такий деформуючий вплив. У період економічних криз державні борги зростають дуже високими темпами, що посилює актуальність теми. Але наявні наукові праці, що зосереджуються на кредитно-фінансовому аспекті вивчення державного боргу, здебільшого ігнорують сторону об'єкта, пов'язану з суперечностями відтворення суспільного капіталу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

У вітчизняній науці з точки зору економічної теорії державний борг досліджувався у працях В. Козюка, Т. Венгера. В той же час, Н. Зражевська, В. Лисовенко, Т. Бондарук, Я. Онишук, Т. Вахненко, О. Рожко, О. Царук, Є. Крайчак, В. Дудченко займалися вивченням державного боргу з точки зору фінансів, статистичного аналізу та проблем управління державним боргом. Багато українських дослідників, що займалися проблемою державного боргу, безумовно, праві в тому, що розглядали державний борг як важливу проблему управління державними фінансами [1–7] та як наслідок функціонування системи державного кредиту, а "потреба в державному кредиті зумовлена тим, що держава у своїй діяльності здебільшого виходить із меж фіскальних можливостей, забезпечуваних податками" [8, с. 9]. Але глибшим питанням є те, чому держава здебільшого виходить із меж фіскальних можливостей, якими є фундаментальні причини виникнення та зростання державного боргу, та у чому полягає специфіка та тенденції розвитку відносин державного боргу в Україні з точки зору фундаментальної економічної науки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає в тому, щоб визначити особливості відносин державного боргу в Україні та сформулювати пропозиції щодо зниження боргового навантаження держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відтворювальний підхід дозволяє більш глибоко аналізувати сутність відносин державного боргу. Державний борг є наслідком та одним із проявів розвитку суперечностей відтворення суспільного капіталу. Технічний прогрес, який супроводжує розширене відтворення суспільного капіталу, призводить до відносного скорочення зайнятості і зниження вартості робочої сили, що диктується прагненням до підвищення ефективності виробництва, але, в той же час, створює ускладнення для реалізації вироблених товарів. У замкнутій системі відтворення борг виникає з необхідності реалізації суспільного продукту. Якщо в системі пропорцій суспільного відтворення немає доходів для реалізації суспільного продукту, їх можна створити лише за допомогою перерозподілу, яким у бездержавній економічній системі може виступати лише борг. Після наділення держави соціально-економічними функціями державний борг став важливим механізмом трансферу капіталу за межі існуючої структури попиту. Державний борг існує об'єктивно і виникає з потреб балансування пропорцій відтворення суспільного капіталу для забезпечення реалізації відносно надлишкової маси товарів [9, с. 49].

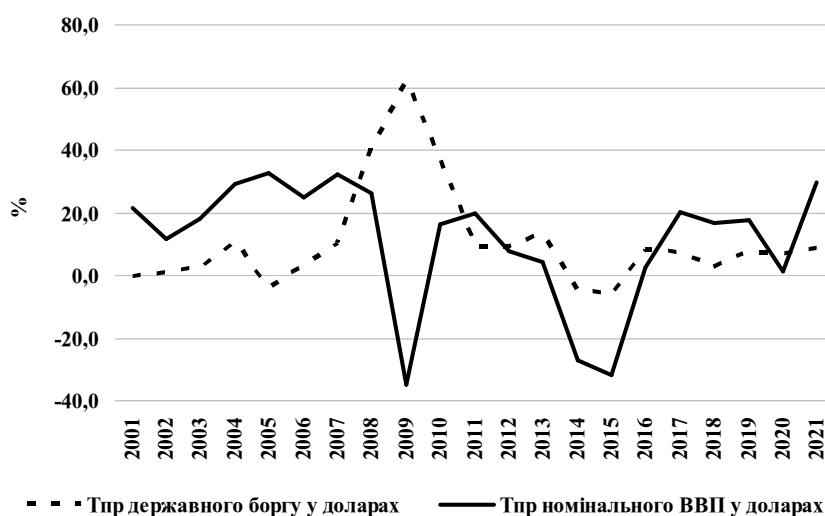

Рис. 1. Динаміка темпів приросту обсягу номінального ВВП та державного боргу України у доларах США

Джерело: складено автором на основі [10–14].

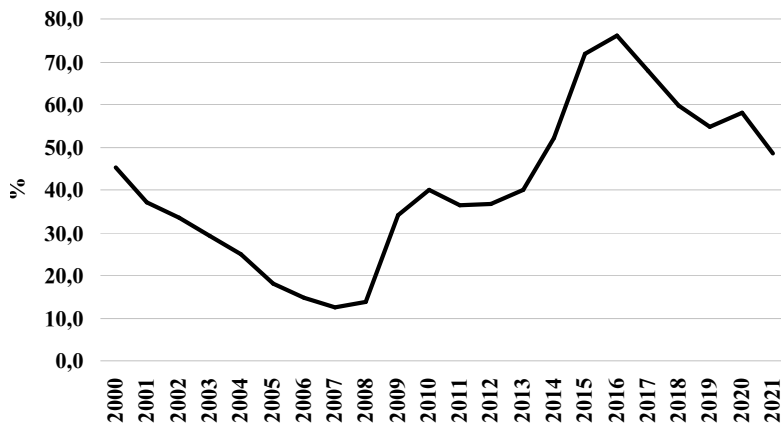

Рис. 2. Динаміка відношення обсягу державного боргу до ВВП в Україні

Джерело: складено автором на основі [10—14].

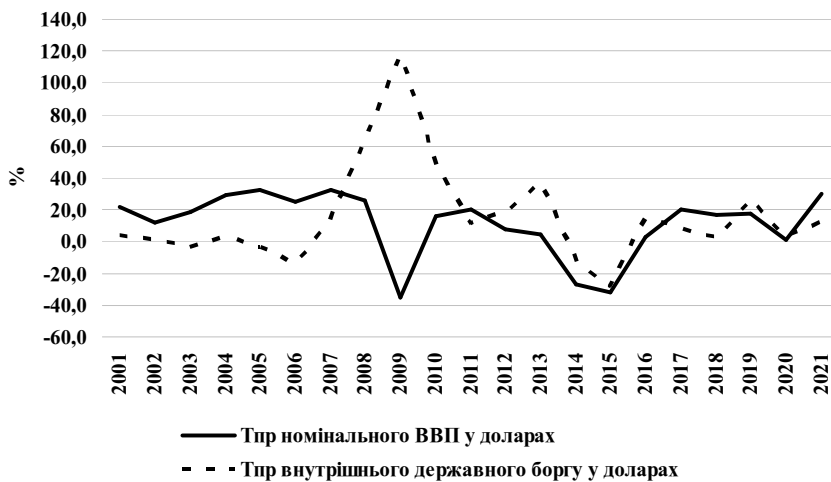

Рис. 3. Динаміка темпів приросту обсягу номінального ВВП та внутрішнього державного боргу України у доларах США

Джерело: складено автором на основі [10—14].

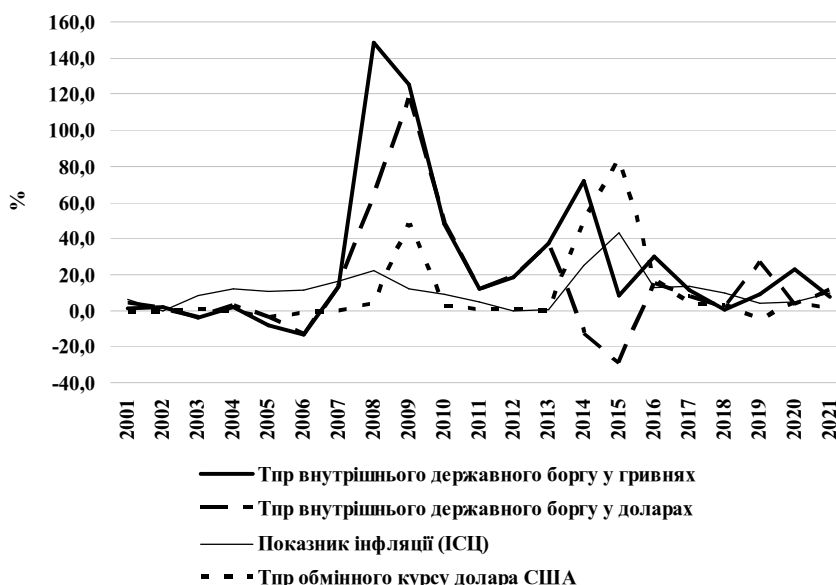

Рис. 4. Динаміка внутрішнього державного боргу, обмінного курсу долара США, та інфляції

Джерело: складено автором на основі [10—16].

Державний борг швидше зростає під час періоду загострення суперечностей відтворення суспільного капіталу, суперечності між обсягом і структурою сукупного попиту та обсягом і структурою сукупної пропо-

зиції, тобто, під час економічних криз. З графіка на рисунку 1 видно, наскільки значним було зростання державного боргу України під час економічної кризи "Великої рецесії" 2007—2009 років.

У той же час криза 2014—2016 років була специфічною для української економіки у сенсі зниження рівня державного боргу. Це пояснюється дуже значною девальвацією національної валюти та інфляцією. Але, якщо дивитись на динаміку показника відношення обсягу державного боргу до ВВП, то можна побачити, що він зростав як під час кризи 2007—2009 так і під час кризи 2014—2016 (рис. 2).

На рисунку 3 видно, що зниження державного боргу у 2014—2016 роках відбулося саме завдяки зниженню внутрішнього державного боргу. Разом з тим, зовнішній державний борг у той же період демонстрував зростання (рис. 5).

Внутрішній державний борг, що номінований у національній валюті, хоча і розміщується з більш високими ставками дохідності, залишає більше простору для економічної політики, а саме зниження боргового навантаження через девальвацію та інфляцію під час значних економічних потрясінь. Саме через інфляцію та девальвацію національної валюти під час кризи 2014—2016 років внутрішній державний борг, номінований у доларах, не зростав, а, навпаки, скорочувався. Це скорочення склало у 2014 році 12,8%, а у 2015 році — 28,8%. На графіку з рисунка 4 можна побачити, що внутрішній державний борг, номінований у гривнях, зростав у 2014—2016 роках. Одночасно той же самий показник, але номінований у доларах США, скорочувався.

Зовнішній державний борг демонстрував прискорене зростання як під час кризи 2007—2009 років, так і під час кризи 2014—2016 років (рис. 5).

Зовнішній державний борг пов'язаний з нерівномірним розвитком промислового капіталу різних країн. Країни з пасивним торговельним балансом (наприклад, Україна), не мають змоги купувати іноземні товари, не збільшуючи свої зовнішні боргові зобов'язання і таким чином отримуючи світові гроші [17, с. 290]. У свою чергу, якщо існують країни — чисті імпортери, то необхідно існують країни — чисті експортери. Які можуть реалізовувати надлишкові для власної економіки товари на зовнішні ринки тільки одночасно з наданням світових грошей у позику країнам, що виступають у якості чистих імпортерів. Гроші можуть надаватися прямо — у вигляді позик чи боргових гарантій, або через посередництво світових фінансових інституцій, таких як МВФ, Світовий банк та ін.

Даний вид боргових відносин має за свою причину нерівномірність розвитку промислового капіталу різних країн. У даних боргових відносинах кредитори та позичальники не можуть помінятися місцями, поки не зміниться співвідношення рівнів розвитку промислового капіталу.

У таблиці 1 представлений показник торговельного балансу України у період з 2000 по 2021 рік.

Із таблиці 1 можна побачити, що в Україні від'ємний торговельний баланс почав спостерігатися з 2006 року і

майже завжди залишався від'ємним, окрім періоду 2014—2016 років та 2020 року. Але позитивне сальдо торговельного балансу у ці роки було пов'язано не зі зростанням експорту, а з тим, що падіння імпорту виявилось більш значним, ніж падіння експорту. З іншого боку, якщо дивитися на кумулятивний показник торговельного балансу, то він залишався від'ємним і у цей період.

Оскільки Україна належить до чистих імпортерів, український зовнішній державний борг повинен зростати для того, щоб існувала можливість для купівлі товарів імпорту, який перевищує експорт. З іншого боку, чисті експортери повинні позичати гроші таким країнам, як Україна, щоб мати можливість продавати їм свої товари.

Зростання державного зовнішнього боргу відбувалося у відповідності до динаміки кумулятивного сальдо торговельного балансу (рис. 6). Показник кореляції за Пірсоном для цих двох рядів даних складає $-0,9$, що свідчить про сильну обернену залежність.

За таких умов, коли країна тривалий часовий період знаходиться у фактичному статусі чистого імпортера, буде зростати її зовнішній борг, що буде приводити і, за інших рівних умов, до зростання вартості його обслуговування.

Особливою рисою українського державного боргу є висока вартість обслуговування при порівняно невисокому показнику відношення обсягу державного боргу до ВВП.

Згідно з Пактом про стабільність та зростання, боргове навантаження держави, що розраховується як відношення державного боргу до ВВП, не повинно перевищувати 60%, або якщо цей показник перевищує межу 60%, то він повинен знижуватися "в достатній мірі і наблизитися до референтного значення із задовільним темпом" [20]. Україна у 2021 році відповідала цьому критерію. На рисунку 7 представлені дані щодо боргового навантаження для деяких країн із значними обсягами державного боргу. Для порівняння обрані країни з високим показником відношення величини державного боргу до ВВП.

Разом з тим, ці дані насправді дуже мало говорять про реальне боргове навантаження країни. На наступних графіках (рис. 8 та рис. 9) наведене порівняння вартості обслуговування державного боргу, що розраховувалося як відношення відсотків, що сплачуються за державним боргом, до витрат державного бюджету та до ВВП.

Хоча у 2020 році через кризу значно зросли державні видатки і борги, все одно спостерігається тенденція до зниження показника процентних виплат за державним боргом як по відношенню до величини державних видатків, так і по відношенню до ВВП. За рахунок дуже швидкого зростання ВВП України у 2021 році видатки на обслуговування боргу також сильно відносно скоротилися.

Як можна побачити з наведених даних, незважаючи на порівняно низький показник відношення величини державного боргу до ВВП в Україні, видатки на утримання державного боргу є високими, на рівні з країнами, що мають найвищі показники відношення державного боргу до ВВП. Це пов'язане з завищеною нормою позичкового відсотка за державним боргом. Поясненням надзвичайно високих

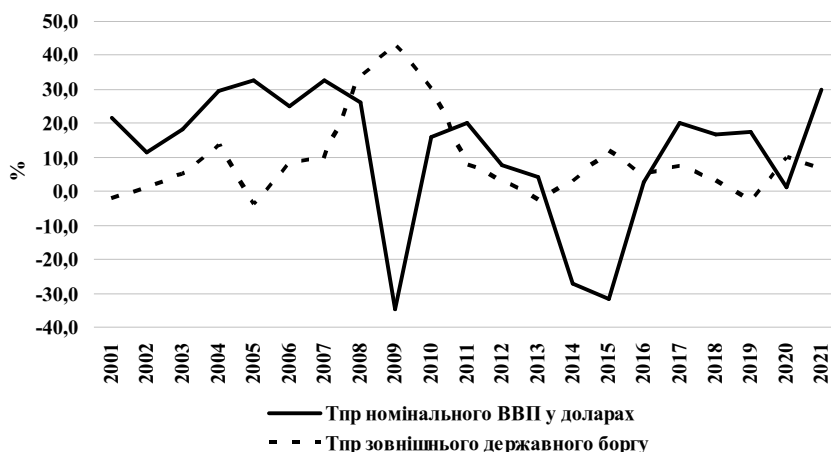

Рис. 5. Динаміка темпів приросту обсягу номінального ВВП та зовнішнього державного боргу України у доларах США

Джерело: складено автором на основі [10-14].

Таблиця 1. Торговельний баланс України у період з 2000 по 2021 рік

Рік	Торговельний баланс (тис дол США)	Кумулятивне значення торговельного балансу (тис дол США)
2000	3 120 600,0	3 120 600,0
2001	3 073 900,0	6 194 500,0
2002	4 089 200,0	10 283 700,0
2003	3 106 300,0	13 390 000,0
2004	7 219 100,0	20 609 100,0
2005	1 593 500,0	22 202 600,0
2006	-2 609 400,0	19 593 200,0
2007	-6 882 300,0	12 710 900,0
2008	-12 789 400,0	-78 500,0
2009	-794 100,0	-872 600,0
2010	-2 480 000,0	-3 352 600,0
2011	-6 247 900,0	-9 600 500,0
2012	-8 441 100,0	-18 041 600,0
2013	-6 955 900,0	-24 997 500,0
2014	4 620 700,0	-20 376 800,0
2015	4 824 300,0	-15 552 500,0
2016	1 653 400,0	-13 899 100,0
2017	-1 104 300,0	-15 003 400,0
2018	-4 523 500,0	-19 526 900,0
2019	-2 058 900,0	-21 585 800,0
2020	664 358,0	-20 921 400,0
2021	-118 700,0	-21 040 100,0

Джерело: складено автором на основі [18—19].

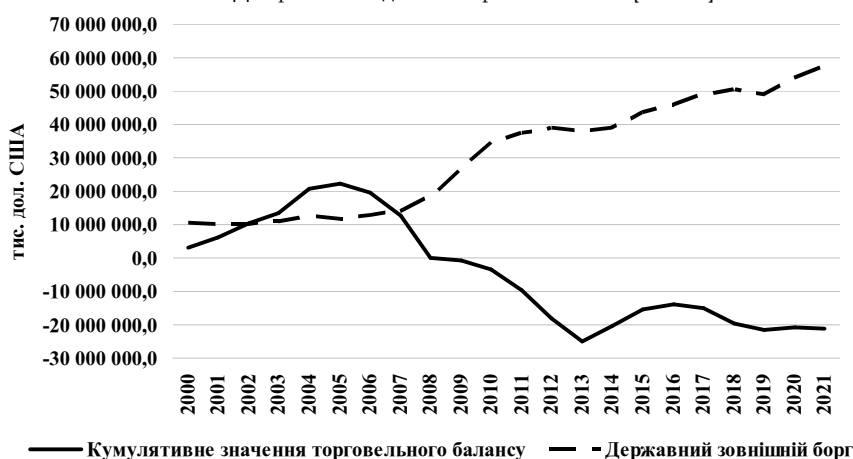

Рис. 6. Динаміка кумулятивного значення торговельного балансу та зовнішнього державного боргу

Джерело: складено автором на основі [10—14; 18; 19].

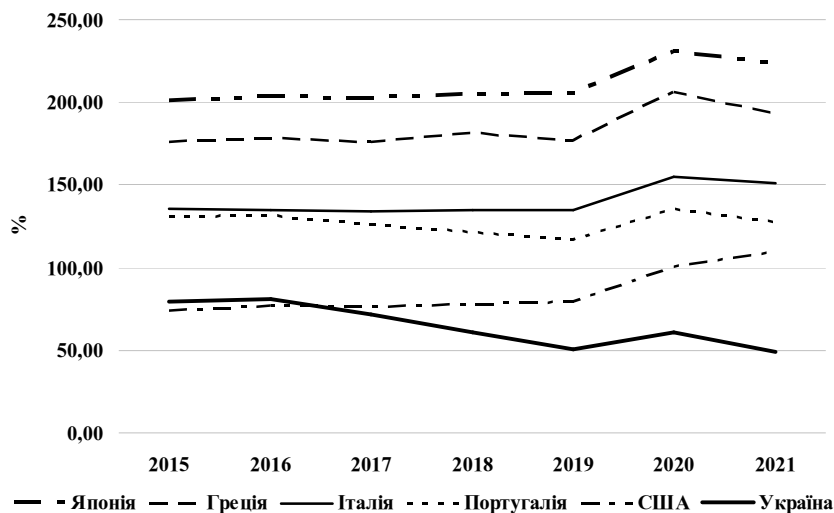

Рис. 7. Відношення державного боргу до ВВП

Джерело: складено автором на основі [11—13; 21—44].

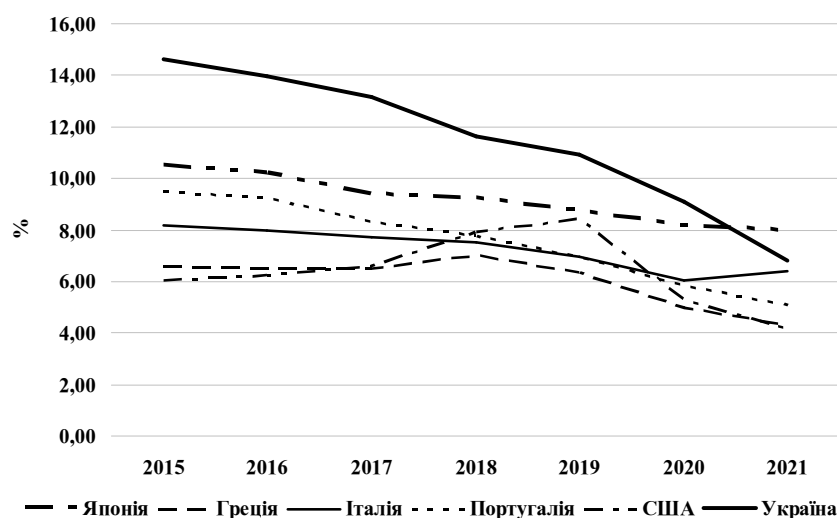

Рис. 8. Відношення обсягу процентних виплат за державним боргом до величини державних видатків

Джерело: складено автором на основі [11—13; 21—44].

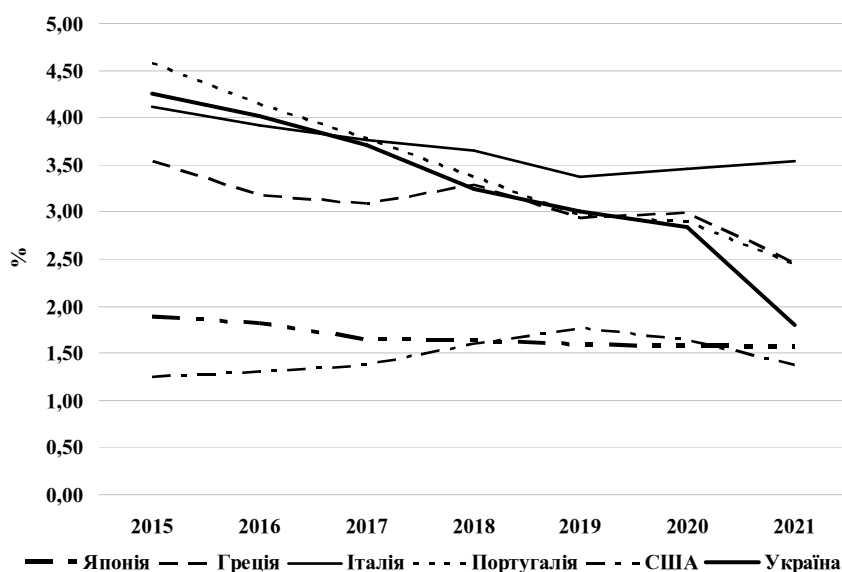

Рис. 9. Відношення обсягу процентних виплат за державним боргом до ВВП

Джерело: складено автором на основі [11—13; 21—44].

ставок хоча б частково може бути не достатньо ефективною політикою з управління державним боргом.

Важливим кроком в управлінні державним боргом є зниження процентних виплат за борговими зобов'язаннями та збільшення частки довгострокових позик. Але, незважаючи на високий попит на середньострокові і довгострокові облігації державної позики у деякі періоди, обсяг продажу цих цінних паперів був набагато нижчим не тільки за обсяг продаж короткострокових облігацій, але і за попит на середньострокові і довгострокові облігації. Разом з тим, при значному перевищенні попиту над обсягом продажу державних облігацій, Міністерство фінансів ставки дохідності облігацій у деякі періоди або не знижувало, або знижувало дуже повільно.

Якщо розглядати розміщення ОВДП з терміном погашення у 3 місяці (див. табл. 2) у березні 2018 року, можна помітити, що три тижні поспіль попит на облігації перевищував обсяг проданих облігацій у 2 рази, при цьому дохідність залишалася майже без змін — на рівні 17,3-17,4%. У вересні 2018 року 3 розміщення поспіль показник bid-to-cover складав близько 15, тобто попит на облігації перевищував обсяги продажу у 15 разів, разом з тим, дохідність залишалася незмінною — 18,5%. У наступному місяці вона навіть зросла — до 19%, при тому, що попит залишався набагато вищим за обсяги продажу облігацій. 31 жовтня 2018 року bid-to-cover ratio досяг навіть 33,1, але дохідність була тією ж — 19%. У грудні 2018 дохідність знову зросла — до 20%, при досить сильному попиті. У 2019 та 2020 році дохідність тримісячних облігацій починає знижуватися одночасно зі зростанням обсягів розміщення облігацій, але bid-to-cover ratio продовжує бути високим, що означає, що дохідність могла знижуватися швидше. Наприклад, 9 червня 2020 року ОВДП були розміщені з середньозваженим рівнем дохідності у 9%, а через тиждень, 16 червня — з дохідністю 7,5%, але попит перевищував обсяг продажу облігацій більш ніж у 3 рази на обидві дати.

Деякі з розміщень шестимісячних облігацій внутрішньої державної позики повторюють динаміку показників розміщення тримісячних облігацій (див. табл. 3). У липні 2019 року кожне розміщення відбувалося з дещо нижчим показником середньозваженого рівня дохідності, але стійке кратне перевищення попиту над обсягами продажу свідчить про те, що дохідність могла знижуватися швидше. Так само у червні 2020 року Міністерство фінансів знижувало дохідність навіть швидше, ніж у липні 2019, але недостатньо швидко, про що свідчить високий показник bid-to-cover.

Для дев'ятимісячних ОВДП (див. табл. 4) справедливо те саме, що і для облігацій з терміном погашення 3 та 6 місяців. Слід зазначити, що у таблицях представлені не усі розміщення облігацій, а лише ті, де є значне перевищення попиту на облігації над обсягом продажу, та де дохідність облігацій не знижувалася у відповідності до цього перевищення.

Дуже високі значення показника bid-to-cover свідчать про неефективну політику розміщення облігацій. Тривалість високих значень даного показника може свідчити про навіть більш неефективну політику управління державним боргом або про участь економічних інтересів, що відрізняються від інтересів платників податків. В інтересах платників податків більш низька дохідність облігацій державної позики, та, відповідно, більш низькі видатки державного бюджету на обслуговування державного боргу. При високому попиті на облігації державної позики під час їх первісного розміщення доцільним є більш швидке зниження їх дохідності.

Досить популярними серед інвесторів є українські облігації внутрішньої державної позики з терміном погашення 4 та 5 років, про що свідчать високі обсяги попиту та показник bid-to-cover (див. табл. 5). Разом з тим, аукціони з розміщення даних середньострокових облігацій проводяться не часто у порівнянні з аукціонами з розміщення короткострокових облігацій. З огляду на популярність даних видів облігацій доцільною є емісія та розміщення ОВДП з довшим терміном погашення — 10 та більше років. Довші терміни погашення облігацій дадуть змогу зменшити тиск на національну валюту під час кризових явищ у економіці та відтоку капіталу. Крім того, подовження терміну погашення облігацій призведе до розподілу боргового навантаження у часі та полегшить управління державним боргом.

Облігації державної позики є джерелом доходів для представників української держави, що мають безпосередній або опосередкований вплив на формування монетарної та фінансової політики, до якої відноситься і управління державним боргом.

Для того, щоб виключити будь-який потенційний конфлікт інтересів у сфері управління державним боргом, необхідно заборонити мати у власності ОВДП та отримувати доходи від інвестицій у ОВДП будь-яким особам, уповноваженим на виконання функцій держави, що мають вплив на формування монетарної та фінансової політики, та членам їх сімей. До таких осіб відносяться члени правління та наглядової ради НБУ, працівники Міністерства фінансів, Прем'єр-Міністр, Президент, депутати Верховної Ради та інші.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Не є випадковим той факт, що державні борги зростають вищими темпами під час економічних криз. Державний борг є наслідком та одним із проявів розвитку суперечностей відтворення суспільного капіталу. Технічний прогрес, який супроводжує нагромадження суспільного капіталу, призводить до відносного скорочення зайнятості і зниження вартості робочої сили, що диктується прагненням до підвищення ефективності виробництва, але, в той же час, створює ускладнення для реалізації вироблених товарів. Державний борг існує об'єктивно і виникає з потреб балансування пропорцій відтворення суспільного капіталу для забезпечення реалізації відносно надлишкової маси товарів. Разом з тим, зовнішній державний борг пов'язаний з нерівномірним розвитком промислового капіталу різних країн. Оскільки Україна належить до чистих імпортерів, український зовнішній державний борг повинен зростати для того, щоб існувала можливість

Таблиця 2. Розміщення облігацій внутрішньої державної позики з терміном погашення 3 місяці

Дата	Обсяг отриманих заявок (млн грн)	Обсяг проданих облігацій (млн грн)	Bid-to-cover ratio	Середньозважений рівень дохідності (%)	Термін погашення
13.03.2018	994,7	500,0	2,0	17,4	3 міс
20.03.2018	1 842,7	1 000,0	1,8	17,4	3 міс
27.03.2018	1 017,4	500,0	2,0	17,3	3 міс
11.09.2018	1 801,9	115,9	15,5	18,5	3 міс
18.09.2018	1 697,8	113,8	14,9	18,5	3 міс
25.09.2018	128,8	8,8	14,6	18,5	3 міс
16.10.2018	107,5	7,5	14,3	19,0	3 міс
31.10.2018	515,6	15,6	33,1	19,0	3 міс
11.12.2018	82,5	7,5	11,0	19,0	3 міс
26.12.2018	1 572,7	708,4	2,2	20,0	3 міс
08.01.2019	491,2	35,9	13,7	19,0	3 міс
23.04.2019	3 549,1	1 500,0	2,4	19,0	3 міс
07.05.2019	4 455,9	1 500,0	3,0	18,3	3 міс
14.01.2020	3 474,9	500,0	6,9	10,7	3 міс
28.01.2020	1 683,9	500,0	3,4	10,2	3 міс
19.05.2020	4 211,1	1 000,0	4,2	10,5	3 міс
26.05.2020	1 336,7	500,0	2,7	10,2	3 міс
09.06.2020	1 666,2	500,0	3,3	9,0	3 міс
16.06.2020	1 595,2	500,0	3,2	7,5	3 міс
23.06.2020	925,9	500,0	1,9	7,2	3 міс

Джерело: складено автором на основі [45].

Таблиця 3. Розміщення облігацій внутрішньої державної позики з терміном погашення 6 місяців

Дата	Обсяг отриманих заявок (млн грн)	Обсяг проданих облігацій (млн грн)	Bid-to-cover ratio	Середньозважений рівень дохідності (%)	Термін погашення
19.12.2017	396,1	126,1	3,1	16,0	6 міс
30.01.2018	2 525,2	985,1	2,6	16,5	6 міс
13.03.2018	292,6	92,6	3,2	17,0	6 міс
20.03.2018	703,4	500,0	1,4	17,0	6 міс
06.11.2018	77,7	7,5	10,4	18,5	6 міс
20.11.2018	25,8	0,8	32,3	18,5	6 міс
02.07.2019	1 948,0	500,0	3,9	17,9	6 міс
09.07.2019	1 530,9	500,0	3,1	17,5	6 міс
16.07.2019	1 023,2	500,0	2,0	17,2	6 міс
23.07.2019	1 676,2	500,0	3,4	16,7	6 міс
21.01.2020	3 200,0	500,0	6,4	10,0	6 міс
19.05.2020	1 985,7	1 000,0	2,0	10,8	6 міс
02.06.2020	1 513,8	500,0	3,0	10,1	6 міс
09.06.2020	1 140,5	500,0	2,3	9,5	6 міс
16.06.2020	1 946,6	500,0	3,9	8,0	6 міс
23.06.2020	1 075,0	500,0	2,2	7,7	6 міс

Джерело: складено автором на основі [45].

для купівлі товарів імпорту, який перевищує експорт. З іншого боку, країни, які є чистими експортерами, повинні позичати гроші таким країнам, як Україна, щоб мати можливість продавати їм свої товари. У даних боргових відносинах кредитори та позичальники не можуть

Таблиця 4. Розміщення облігацій внутрішньої державної позики з терміном погашення 9 місяців

Дата	Обсяг отриманих заявок (млн грн)	Обсяг проданих облігацій (млн грн)	Bid-to-cover ratio	Середньозважений рівень дохідності (%)	Термін погашення
30.01.2018	1 632,1	912,1	1,8	16,5	9 міс
27.02.2018	172,7	27,6	6,3	16,5	9 міс
13.03.2018	367,2	11,0	33,4	17,0	9 міс
20.03.2018	1 992,2	837,9	2,4	17,0	9 міс
12.06.2018	475,9	75,9	6,3	17,3	9 міс
08.01.2019	33,4	8,4	4,0	18,5	9 міс
15.01.2019	3 691,7	31,7	116,5	18,5	9 міс

Джерело: складено автором на основі [45].

помінятися місцями, поки не зміниться співвідношення рівнів розвитку промислового капіталу.

Особливістю відносин державного боргу в Україні також є більш висока вартість обслуговування при відносно невеликих обсягах державного боргу по відношенню до ВВП. Для зниження дохідності українських державних облігацій, доцільним є впровадження інституційних реформ, серед яких розміщення облігацій з довшим терміном погашення, наприклад, 10 років; заборона мати у власності ОВДП та отримувати доходи від інвестицій у ОВДП будь-яким особам, уповноваженим на виконання функцій держави, що мають вплив на формування монетарної та фіскальної політики, та членам їх сімей.

Література:

1. Богдан Т. П. Державний борг України: особливості формування та управління в сучасних умовах. Фінанси України. 2013. № 1. С. 32—46.
2. Вахненко Т. П. Особливості формування державного боргу та управління його складовими в період фінансової кризи. Фінанси України. 2009. № 6. С. 14—28.
3. Висоцький В., Калитчук В., Драчук Ю., Котович Т. Управління ризиками державного боргу: від теоретичних концепцій до практичних кроків в Україні. Світ фінансів. 2008. № 1 (14). С. 41—48.
4. Козюк В. В. Державний борг України у перехідній економіці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. Наук: 08.01.01. "Економічна теорія" Тернопіль, 2000. 15 с.
5. Макар О. П. Світовий досвід управління державним боргом і перспективи його застосування в Україні. Економіка та держава. 2012. № 10. С. 54—57.
6. Руда О. Л. Державний борг України на сучасному етапі розвитку. Економіка та держава. 2015. № 3. С. 64—67.
7. Федосов В. М., Вигівська Ю. П. Вплив державного боргу на фінансову безпеку України. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2012. № 1. С. 408—412.
8. Лісвенко В. В., Бенч Л. Я., Беє О. І. Державний борг: концептуальні засади та макроекономічні аспекти. Фінанси України. 2014. № 12. С. 7—31.
9. Маслов Д. С. Економічна нерівність та державний борг з точки зору відтворювального підходу. European Journal of Economics and Management. 2020. Vol. 6, № 4. Р. 43—50.
10. Довідка про державний прямий і гарантований борг України станом на 31.12.2010. Міністерство фінансів України: веб-сайт. URL: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=283755&cat_id=240945 (Дата звернення: 19.07.2020).
11. Державний та гарантований державою борг України за станом на 31.12.2015 (за ознакою умовності). Міністерство фінансів України: веб-сайт. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/56b0d226d255b.xlsx> (Дата звернення: 19.07.2020).
12. Державний та гарантований державою борг України за станом на 31.12.2019. Міністерство фінансів України: веб-сайт. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/31_12_2019%20%D0%BC%D0%BB%D1%80%D0%B4_%D0%BE%D1%81%D1%82_2.xlsx (Дата звернення: 19.07.2020).
13. Державний та гарантований державою борг України за станом на 31.12.2021. Міністерство фінансів України: веб-сайт. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%B3%2031_12_2021-%D0%D1%83%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%20.xlsx (Дата звернення: 19.05.2022).
14. World Bank (2022), "GDP of Ukraine (current US\$)", available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (Accessed: 20.05.22).

Таблиця 5. Розміщення облігацій внутрішньої державної позики з терміном погашення 4 та 5 років

Дата	Обсяг отриманих заявок (млн грн)	Обсяг проданих облігацій (млн грн)	Bid-to-cover ratio	Середньозважений рівень дохідності (%)	Термін погашення
17.10.2017	1 687,1	387,1	4,4	14,9	5 років
30.01.2018	2 097,4	731,4	2,9	15,8	5 років
05.11.2019	12 471,1	2 500,0	5,0	13,3	4 роки
26.11.2019	7 669,5	2 500,0	3,1	12,4	4 роки
10.12.2019	11 355,4	3 000,0	3,8	11,7	4 роки
14.01.2020	9 690,4	3 000,0	3,2	9,9	4 роки

Джерело: складено автором на основі [45].

15. Індекс інфляції в Україні. МінфінMedia. 2022. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/> (Дата звернення: 20.05.2022).

16. Офіційний курс гривні до іноземних валют (середній за період). Національний банк України: веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls (Last accessed: 20.05.22).

17. Бондарь Д. О. Природа, сущность и функции мировых денег. Формування ринкової економіки. 2014. № 31. С. 284—294.

18. Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами (1996—2021). Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_u/gsp_rik_96-20ue.xls (Дата звернення: 20.05.2022).

19. Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі послугами. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_u/gsp_rik_96-21ue.xls (Дата звернення: 20.05.2022).

20. EUR-Lex (2006), "Introducing the Euro: convergence criteria", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l25014> (Accessed: 20.05.22).

21. Eurostat (2022), "Government deficit/surplus, debt and associated data", available at: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (Accessed: 05.05.2022).

22. Eurostat (2022), "Government revenue, expenditure and main aggregates", available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_10a_main&lang=en (Accessed: 05.05.22).

23. Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах у 2021 році. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/vvp_kv/vvpf_21_ue.xls (Дата звернення: 05.05.2022).

24. U.S. Government Publishing Office (2018), "Budget FY 2018", available at: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BUDGET-2018-BUD/pdf/BUDGET-2018-BUD-4.pdf> (Accessed: 02.06.22).

25. U.S. Government Publishing Office (2019), "Budget FY 2019", available at: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BUDGET-2019-BUD/pdf/BUDGET-2019-BUD-24.pdf> (Accessed: 02.06.22).

26. U.S. Government Publishing Office (2020), "Budget FY 2020", available at: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BUDGET-2020-BUD/pdf/BUDGET-2020-BUD-24.pdf> (Accessed: 02.06.22).

27. U.S. Government Publishing Office (2021), "Budget FY 2021", available at: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BUDGET-2021-BUD/pdf/BUDGET-2021-BUD.pdf> (Accessed: 02.06.22).

28. U.S. Government Publishing Office (2022), "Budget FY 2022", available at: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BUDGET-2022-BUD/pdf/BUDGET-2022-BUD.pdf> (Accessed: 02.06.22).

29. Ministry of Finance Japan (2018), "Central Government Debt (As of December 31, 2017)", available at: <https://www.mof.go.jp/english/jgbs/reference/gbb/e201712.html> (Accessed: 02.08.20).

30. Ministry of Finance Japan (2019), "Central Government Debt (As of December 31, 2018)", available at: <https://www.mof.go.jp/english/jgbs/reference/gbb/e201812.html> (Accessed: 02.08.20).

31. Ministry of Finance Japan (2020), "Central Government Debt (As of December 31, 2019)", available at: <https://www.mof.go.jp/english/jgbs/reference/gbb/e201912.html> (Accessed: 02.08.20).

32. Ministry of Finance Japan (2021), "Central Government Debt (As of December 31, 2020)", available at: <https://www.mof.go.jp/english/policy/jgbs/reference/gbb/e202012.html> (Accessed: 02.06.22).

33. Ministry of Finance Japan (2022), "Central Government Debt (As of December 31, 2021)", available at: <https://www.mof.go.jp/english/policy/jgbs/reference/gbb/e202112.html> (Accessed: 02.06.22).

34. Ministry of Finance Japan (2016), "Highlights of the Draft FY2016 Budget", available at: <https://www.mof.go.jp/english/budget/budget/fy2016/01.pdf> (Accessed: 02.06.22).

35. Ministry of Finance Japan (2016), "Highlights of the Draft FY2017 Budget", available at: <https://www.mof.go.jp/english/budget/budget/fy2017/01.pdf> (Accessed: 02.06.22).

36. Ministry of Finance Japan (2017), "Highlights of the Draft FY2018 Budget", available at: <https://www.mof.go.jp/english/budget/budget/fy2018/01.pdf> (Accessed: 02.06.22).

37. Ministry of Finance Japan (2019), "Highlights of the Draft FY2019 Budget", available at: <https://www.mof.go.jp/english/budget/budget/fy2019/01.pdf> (Accessed: 02.06.22).

38. Ministry of Finance Japan (2019), "Highlights of the Draft FY2020 Budget", available at: <https://www.mof.go.jp/english/budget/budget/fy2020/01.pdf> (Accessed: 02.06.22).

39. Ministry of Finance Japan (2020), "Highlights of the Draft FY2021 Budget", available at: <https://www.mof.go.jp/english/policy/budget/budget/fy2021/01.pdf> (Accessed: 02.06.22).

40. Ministry of Finance Japan (2022), "Highlights of the Draft FY2022 Budget", available at: <https://www.mof.go.jp/english/policy/budget/budget/fy2022/01.pdf> (Accessed: 02.06.22).

41. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2016 рік. Розділ II.2. Видатки за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету. Державна казначейська служба України: веб-сайт. URL: <https://www.treasury.gov.ua/storage/app/uploads/public/5c0/e3d/a03/5c0e3da032632827014733.xls> (Дата звернення: 21.07.2020).

42. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2017 рік. Розділ II.2. Видатки за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету. Державна казначейська служба України: веб-сайт. URL: <https://www.treasury.gov.ua/storage/app/uploads/public/5c0/e3d/81c/5c0e3d81ce36d999208777.xls> (Дата звернення: 21.07.2020).

43. Видатки. Open budget: веб-сайт. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=functional&view=table> (Дата звернення: 02.06.2022).

44. Стан боргу. Open budget: веб-сайт. URL: <https://openbudget.gov.ua/debt/state?class=operations> (Дата звернення: 02.06.2022).

45. Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик. Національний банк України: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/ovdp-table> (Дата звернення: 02.06.2022).

References:

1. Bohdan, T. P. (2013), "Public debt of Ukraine: peculiarities of formation and management in modern conditions", *Finansy Ukrainy*, vol. 1, pp. 32—46.

2. Vakhnenko, T. P. (2009), "Peculiarities of formation of public debt and management of its components during the financial crisis", *Finansy Ukrainy*, vol. 6, pp. 14—28.

3. Vysots'kyj, V., Kalytchuk, V., Drachuk, Y and Kotovych, T. (2008), "Public debt risk management: from

theoretical concepts to practical steps in Ukraine", *Svit finansiv*, vol. 1(14), pp. 41—48.

4. Koziuk, V. V. (2000), "Public debt in economic of transition", Ph.D. Thesis, Economic Theory, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.

5. Makar, O. P. (2012), "Global experience of public debt management and prospects for its application in Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 10, pp. 54—57.

6. Ruda, O. L. (2015), "Public debt of Ukraine at the current stage of development", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 3, pp. 64—67.

7. Fedosov, V. M. and Vyhivs'ka, Y. P. (2012), "The impact of public debt on the financial security of Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, vol. 1, pp. 408—412.

8. Lisovenko, V. V., Bench, L. Y. and Bets, O. I. (2014), "Public debt: conceptual foundations and macroeconomic aspects", *Finansy Ukrainy*, vol. 12, pp. 7—31.

9. Maslov, D. (2020), "Inequality and public debt from the perspective of the reproductive approach", *European Journal of Economics and Management*, vol. 6, is. 4, pp. 43—50.

10. Ministry of Finance of Ukraine (2010), "State and State Guaranteed Debt as of 31.12.2010", available at: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=283755&cat_id=240945 (Accessed: 19.07.2020).

11. Ministry of Finance of Ukraine (2015), "State and State Guaranteed Debt as of 31.12.2015", available at: <https://mof.gov.ua/storage/files/56b0d226d255b.xlsx> (Accessed: 19.07.2020).

12. Ministry of Finance of Ukraine (2019), "State and State Guaranteed Debt as of 31.12.2019", available at: https://mof.gov.ua/storage/files/31_12_2019%20%D0%BC%D0%BB%D1%80%D0%B4_%D0%BE%D1%81%D1%82_2.xlsx (Accessed: 19.07.2020).

13. Ministry of Finance of Ukraine (2021), "State and State Guaranteed Debt as of 31.12.2021", available at: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%B3%2031_12_2021%20%D1%83%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%20.xlsx (Accessed: 19.05.2022).

14. World Bank (2022), "GDP of Ukraine (current US\$)", available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (Accessed: 20.05.22).

15. MinfinMedia (2022), "Inflation index in Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/> (Accessed: 20.05.2022).

16. National Bank of Ukraine (2022), "Official exchange rate of the hryvnia to foreign currencies (average for the period)", available at: https://bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls (Accessed: 20.05.22).

17. Bondar, D.O. (2014) "Nature, essence and functions of world money", *Formuvannia rynkovoï ekonomiky*, vol. 31, pp. 284—294.

18. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Dynamics of the geographical structure of foreign trade in goods", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ-2005/zd/zd_rik/zd_u/gp_rik_96-20ue.xls (Accessed: 20.05.2022).

19. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Dynamics of the geographical structure of foreign trade in services", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ-2005/zd/zd_rik/zd_u/gsp_rik_96-21ue.xls (Accessed: 20.05.2022).

20. EUR-Lex (2006), "Introducing the Euro: convergence criteria", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l25014> (Accessed: 20.05.22).

21. Eurostat (2022), "Government deficit/surplus, debt and associated data", available at: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (Accessed: 05.05.2022).

22. Eurostat (2022), "Government revenue, expenditure and main aggregates", available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_10a_main&lang=en (Accessed: 05.05.22).

23. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Gross domestic product in actual prices in 2021", available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/vvp_kv/vvpf_21_ue.xls (Accessed: 05.05.2022).

24. U.S. Government Publishing Office (2018), "Budget FY 2018", available at: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BUDGET-2018-BUD/pdf/BUDGET-2018-BUD-4.pdf> (Accessed: 02.06.22).

25. U.S. Government Publishing Office (2019), "Budget FY 2019", available at: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BUDGET-2019-BUD/pdf/BUDGET-2019-BUD-24.pdf> (Accessed: 02.06.22).

26. U.S. Government Publishing Office (2020), "Budget FY 2020", available at: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BUDGET-2020-BUD/pdf/BUDGET-2020-BUD-24.pdf> (Accessed: 02.06.22).

27. U.S. Government Publishing Office (2021), "Budget FY 2021", available at: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BUDGET-2021-BUD/pdf/BUDGET-2021-BUD.pdf> (Accessed: 02.06.22).

28. U.S. Government Publishing Office (2022), "Budget FY 2022", available at: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BUDGET-2022-BUD/pdf/BUDGET-2022-BUD.pdf> (Accessed: 02.06.22).

29. Ministry of Finance Japan (2018), "Central Government Debt (As of December 31, 2017)", available at: <https://www.mof.go.jp/english/jgbs/reference/gbb/e201712.html> (Accessed: 02.08.20).

30. Ministry of Finance Japan (2019), "Central Government Debt (As of December 31, 2018)", available at: <https://www.mof.go.jp/english/jgbs/reference/gbb/e201812.html> (Accessed: 02.08.20).

31. Ministry of Finance Japan (2020), "Central Government Debt (As of December 31, 2019)", available at: <https://www.mof.go.jp/english/jgbs/reference/gbb/e201912.html> (Accessed: 02.08.20).

32. Ministry of Finance Japan (2021), "Central Government Debt (As of December 31, 2020)", available at: <https://www.mof.go.jp/english/policy/jgbs/reference/gbb/e202012.html> (Accessed: 02.06.22).

33. Ministry of Finance Japan (2022), "Central Government Debt (As of December 31, 2021)", available at: <https://www.mof.go.jp/english/policy/jgbs/reference/gbb/e202112.html> (Accessed: 02.06.22).

34. Ministry of Finance Japan (2016), "Highlights of the Draft FY2016 Budget", available at: <https://warp.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/10250111/www.mof.go.jp/english/budget/budget/fy2016/01.pdf> (Accessed: 02.06.22).

35. Ministry of Finance Japan (2016), "Highlights of the Draft FY2017 Budget", available at: <https://www.mof.go.jp/english/budget/budget/fy2017/01.pdf> (Accessed: 02.06.22).

36. Ministry of Finance Japan (2017), "Highlights of the Draft FY2018 Budget", available at: <https://www.mof.go.jp/english/budget/budget/fy2018/01.pdf> (Accessed: 02.06.22).

37. Ministry of Finance Japan (2019), "Highlights of the Draft FY2019 Budget", available at: <https://www.mof.go.jp/english/budget/budget/fy2019/01.pdf> (Accessed: 02.06.22).

38. Ministry of Finance Japan (2019), "Highlights of the Draft FY2020 Budget", available at: <https://www.mof.go.jp/english/budget/budget/fy2020/01.pdf> (Accessed: 02.06.22).

39. Ministry of Finance Japan (2020), "Highlights of the Draft FY2021 Budget", available at: <https://www.mof.go.jp/english/policy/budget/budget/fy2021/01.pdf> (Accessed: 02.06.22).

40. Ministry of Finance Japan (2022), "Highlights of the Draft FY2022 Budget", available at: <https://www.mof.go.jp/english/policy/budget/budget/fy2022/01.pdf> (Accessed: 02.06.22).

41. State Treasury of Ukraine (2017), "Annual report on the execution of the State Budget of Ukraine for 2016. Section II.2. Expenditures according to functional classification of expenditures and budget crediting", available at: <https://www.treasury.gov.ua/storage/app/uploads/public/5c0/e3d/a03/5c0e3da032632827014733.xls> (Accessed: 21.07.2020).

42. State Treasury of Ukraine (2018), "Annual report on the execution of the State Budget of Ukraine for 2017. Section II.2. Expenditures according to functional classification of expenditures and budget crediting", available at: <https://www.treasury.gov.ua/storage/app/uploads/public/5c0/e3d/81c/5c0e3d81ce36d999208777.xls> (Accessed: 21.07.2020).

43. Open budget (2022), "Expenditures", available at: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=functional&view=table> (Accessed: 02.06.2022).

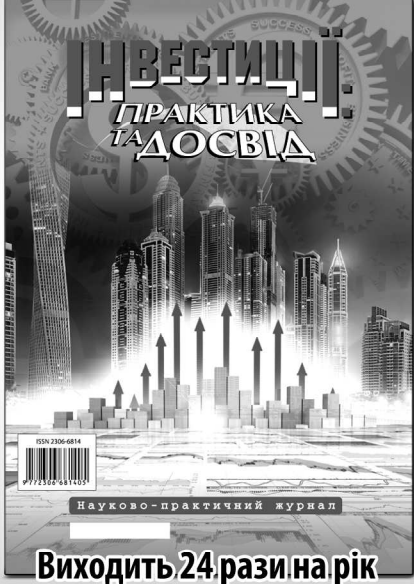
44. Open budget (2022), "Debt", available at: <https://openbudget.gov.ua/debt/state?class=operations> (Accessed: 02.06.2022).

45. National Bank of Ukraine (2022), "The results of placement of government domestic bonds", available at: <https://bank.gov.ua/ua/markets/ovdp-table> (Accessed: 02.06.2022).

Стаття надійшла до редакції 09.08.2022 р.

ІНВЕСТИЦІЇ. ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

І. Г. Кадирус,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро
ORCID ID: 0000-0002-5024-6549
К. А. Перефва,
фахівець з маркетингу
ORCID ID: 0000-0003-2679-696X

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.93

МАРКЕТИНГОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ МОРОЗИВА В УКРАЇНІ

I. Kadyrus,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Marketing Department,
Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro
K. Pererva,
Marketing Specialist

MARKETING RESEARCH OF THE ICE CREAM MARKET IN UKRAINE

У статті досліджується ринок морозива та його тенденції розвитку в Україні, охарактеризовано сучасний стан ринку морозива.

Визначено, що ринок морозива є динамічним, і тому, товаровиробники вимушені постійно інвестувати значні кошти в виробничі потужності та впроваджувати новітні технології у виробництво. Завдяки новому сучасному технологічному обладнанню постійно збільшується асортимент продукції, покращується її якість, підвищується рентабельність та ефективність виробництва.

Визначено ключові фактори вибору морозива споживачами, серед яких можна виділити наступні: смак, зовнішній вигляд, ціна та якість. Споживачі мають різну мотивацію до купівлі морозива — це важливо враховувати, адже знаючи мотиви купівлі, можна контролювати особистісні та психологічні фактори споживача, що впливають на його купівельну поведінку.

Зазначено, що в сучасних ринкових умовах ефективне функціонування підприємства на ринку морозива вимагає використання новітніх маркетингових інструментів та ведення сильної конкурентної політики. Гнучкість до змін на ринку є ключовою умовою розвитку та успіху підприємства в даних умовах.

Забезпечення лідируючих позицій підприємства — виробника морозива на ринку є однією з головних задач маркетингу. Маркетингова діяльність — це головний інструмент формування образу підприємства та його продукції у свідомості споживача. При правильній організації маркетингової діяльності, маркетинг може бути ефективним інструментом успішного функціонування підприємства і сприяє підвищенню мотивації споживачів до купівлі ними товарів/послуг. Тільки задоволений споживач дає можливість товаровиробнику залишатися на ринку досить тривалий період.

Встановлено, що рекламна кампанія підприємства при просуванні продукції на ринок є головним елементом щодо утримання високого рівня його конкурентоспроможності. Проведення ефективної рекламної кампанії дозволить підприємству нарощувати обсяг продажів; підвищити лояльність споживачів та збільшити їх кількість; встановити міцні, довготривалі відносини зі споживачами.

The article examines the ice cream market and its development trends in Ukraine, describes the current state of the ice cream market.

It is determined that the ice cream market is dynamic, and therefore, producers are forced to constantly invest significant funds in production capacity and implement the latest technologies in production. Thanks to new modern technological equipment, the range of products is constantly increasing, its quality is improving, profitability and production efficiency are increasing.

The key factors of consumer choice of ice cream are identified, among which are the following: taste, appearance, price and quality. Consumers have different motivations to buy ice cream — it is important to consider, because knowing the motives for buying, you can control the personal and psychological factors that affect consumer buying behavior.

It is noted that in modern market conditions, the effective functioning of the enterprise in the ice cream market requires the use of the latest marketing tools and a strong competition policy. Flexibility to change the market is a key condition for the development and success of the enterprise in these conditions.

Ensuring the leading position of the company — the manufacturer of ice cream in the market is one of the main tasks of marketing. Marketing activity is the main tool for forming the image of the enterprise and its products in the minds of consumers. With the right organization of marketing activities, marketing can be an effective tool for successful operation of the enterprise and helps to increase consumer motivation to buy goods / services. Only a satisfied consumer allows the manufacturer to stay on the market for a long time.

It has been established that the advertising campaign of an enterprise when promoting products to the market is the main element in maintaining a high level of its competitiveness. Conducting an effective advertising campaign will allow the company to increase sales; increase customer loyalty and increase their number; Establish strong, lasting relationships with consumers.

Ключові слова: маркетинг, дослідження ринку, морозиво, споживачі, потреби, ключові фактори вибору, реклама.

Key words: marketing, market research, ice cream, consumers, needs, key factors, advertising.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Так як, головною особливістю ринку морозива є його сезонність, підприємствам необхідно застосовувати маркетингові заходи, щоб попит на цю продукцію був приблизно однаковим на протязі всього року.

Знаючи запити споживачів та досліджуючи тенденції розвитку ринку морозива можна посилити свої конкурентні позиції на ньому і сформувані довготривалі відносини зі споживачами. Ведення ефективної маркетингової діяльності підприємства на ринку морозива дозволить йому збільшити обсяги продажів та нарощувати прибутки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні питання щодо проведення маркетингових досліджень споживчого ринку висвітлені у працях багатьох закордонних та вітчизняних вчених, таких як: Антонюк К.І., Балабанова Л., Бриндіна О., Божкова В.В.,

Гаркавенко С.С., Герасимчук В., Ілляшенко С.М., Кардаш В., Ковтун О.І., Котлер Ф., Ламбен Ж.Ж., Стрикленд А., Томпсон А. та інших.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є: проведення маркетингових досліджень ринку морозива в Україні та визначення його тенденції розвитку; охарактеризувати види мотивів споживачів при купівлі морозива; проаналізувати, які види реклами товаровиробників морозива є більш впливовими на купівельну поведінку споживачів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Морозиво є сезонним продуктом та улюбленим десертом серед дорослих та дітей. Воно має безліч різновидів, що суттєво впливає на смакові якості споживачів та ставить їх перед складним вибором [5]. Так, як ринок морозива є динамічним, товаровиробники вимушені постійно інвестувати значні кошти в виробничі потужності та впроваджувати новітні технології в виробництво холодних ласощів. Завдяки новому сучасному технологічному обладнанню виробники морозива створюють нові його види, покращується якість продукції, підвищується ефективність виробництва.

Виробництво морозива вимагає постійного моніторингу конкурентів, цін на їх продукцію, дослідження змін у навколишньому середовищі. На українському ринку морозива постійно посилюється конкуренція. Понад 79,0 % ринку морозива України займають 5 провідних компаній — Рудь, Лімо, Ласунка, Ласка, Три медведі та інші. За даними Асоціації українських виробників "Морозиво і заморожені продукти" найбільшими регіонами-виробниками морозива в Україні були Житомирська (34,1% від загального обсягу виробництва за 5 місяців 2021 р.), Харківська (18,5%), Дніпропетровська (11,2%), Львівська (5,6%) та Кіровоградська (4,5%) області.

Оскільки український ринок морозива сформувався досить давно, можна зробити висновок, що більшість виробників морозива успішно функціонують на ньому (табл. 1).

Таблиця 1. Характеристика ринку морозива в 2021 році

Показник	Характеристики ринку
Розмір ринку	За 5 місяців 2021 року виробництво морозива в Україні становило 61,6 тис. літрів, що на 3% більше, ніж за 5 місяців 2020 року [7, 8].
Число компаній у галузі	На українському ринку морозива активно функціонує понад 20 виробників.
Вертикальна інтеграція	Декілька компаній активно розвивають власну торговельну мережу. Велика кількість виробників мають також у власності морозильні камери в мережах магазинів.
Характеристика продукції	Морозиво виробляється за ДСТУ або ТУ України. Структура асортименту морозива наступна: з комбінованим складом – 55,4%, пломбір – 22,4%, вершкове – 11,3%, молочне – 1,8%, плодово-ягідне – 9,1% [7].
Ступінь завантаження виробничих потужностей	У більшості підприємств виробничі лінії завантажені наполовину своїх можливостей, тому все більше товаровиробників займаються виробництвом напівфабрикатів.
Прибутковість галузі	Прибутки підприємств виробників – морозива коливаються в межах від 20,0 до 200,0% залежно від їх розмірів та обсягів виробничих потужностей.

Піраміда мотивації споживачів при купівлі морозива нагадує піраміду А. Маслоу, адже людина завжди прагне задовольнити "первинні" або власні потреби, тому більшість покупців купують морозиво для себе, потім для дітей та сім'ї, і вже в останню чергу для друзів, знайомих [2].

Впроцесі маркетингових досліджень ми виявили, що сьогодні існують певні цінові бар'єри для споживачів морозива. На думку більшості споживачів (43,0%), одна

Думка споживачів щодо ціни

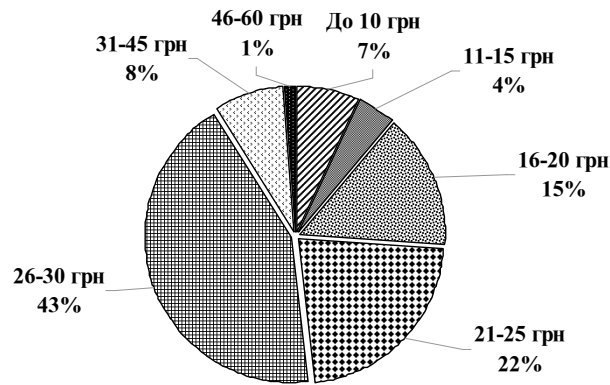

Рис. 4. Цінові бар'єри для споживачів

Таблиця 2. Мотивація купівлі морозива та його роль для споживача

Мотивація купівлі морозива	Для кого купується морозиво	Що саме купується	Місце купівлі морозива	Субститутути морозива	Функція морозива
На прогулянці, в парках, в місцях відпочинку	Для себе, для родини	пломбір; ріжок, ескімо, стаканчик; 1-3 порції.	супермаркет, магазин біля дому; спеціальні зони в місцях відпочинку.	Головний товар - морозиво, іноді заміником виступають солодкі напої	Самостійний продукт
Звичайний день, по дорозі додому	Для себе, для родини	пломбір; фасоване; 0,5-2 кг.	супермаркет, магазин біля дому.	Шоколад, цукерки, фрукти	Десерт
Кафе, ресторани, кав'ярні	Для себе, для родини, друзів та знайомих	різні смаки; вагове; 2-4 порції.	HoReCa.	Торт, десерт, печиво, тістечко	Десерт
Свято	Для родини, друзів, родичів	різні смаки, пломбір; відро, лоток, фасоване; 1-5 кг.	супермаркет, гіпермаркет; магазини поряд з домівкою	Торт, десерт, тістечко	Десерт
По дорозі на роботу	Для себе, іноді для колег	різні смаки, пломбір; стаканчик, ескімо; 1-2 порції.	супермаркет, гіпермаркет; магазини поряд з домівкою	Солодкі напої, тістечко, печиво, шоколад	Самостійний продукт

порція морозива повинна коштувати в середньому 26-30 грн, 22,0 % споживачів готові заплатити за десерт від 21 до 25 грн і лише 1,0% покупців — понад 46 грн (рис. 4).

Так, як, купівля морозива — це здебільшого імпульсивна покупка, можна зробити висновок, що споживач купує морозиво на прогулянці, в кафе чи ресторані або по дорозі додому. Визначимо місце купівлі морозива та його роль для споживача (табл. 2).

Для забезпечення конкурентоспроможності підприємства на ринку морозива, багато товаровиробників запускають рекламну кампанію, використовують різноманітні маркетингові інструменти для стимулювання та просування виробленої продукції. Рекламна діяльність має певні складові, які необхідні для збалансованої роботи її структури [1, 2]. Структуру рекламної діяльності виробників морозива можна умовно представити у вигляді дерева (рис. 5).

Рис. 5. Структура рекламної діяльності виробників морозива

Рис. 6. Види реклами для виробників морозива

Дана схема є оптимальною для підприємств, і на всіх компонентах рекламна компанія фокусується з власних потреб. Рекламну діяльність важливо оцінювати як складову маркетингової стратегії та маркетингового плану підприємства. Тому для підприємства виробника-морозива ми пропонуємо використовувати такі види реклами (рис. 6).

Найбільш ефективною є реклама на телебаченні, тому, що вона впливає одночасно на органи слуху, зору та підсвідомість споживача. Найбільш ефективними вважаються, ті відеоролики тривалість яких становить від 10 до 30 секунд. Вони можуть швидко привернути увагу споживачів, чітко висвітлити головну ідею, яку підприємство хоче донести до споживачів. Вибір джерела розміщення рекламного повідомлення залежить від охоплення глядачів та цільової аудиторії, творчого формату рекламного продукту та вартості телевізійної секунди. Кожен телеканал має різну вартість телесекунди та різний відсоток охоплення глядачів (табл. 3) [1; 2].

На сьогодні досить успішною та ефективною є реклама в інтернеті, тому, що вона охоплює велику цільову аудиторію і має характер переконання [4]. Головною особливістю Інтернет-реклами є можливість відстеження рекламних контактів. За рахунок можливості відстеження реакції і дій користувачів мережі Інтернет, рекламодавець може швидко вносити зміни до чинної рекламної кампанії.

Зовнішня реклама також допомагає підприємству активно впливати на купівельну поведінку споживачів (рис. 7), але, слід відмітити, що зовнішня реклама кожного дня має різний рівень охоплення цільової аудиторії [1].

Сувенірна продукція дозволяє підвищити рівень лояльності споживачів до виробників морозива. За результатами маркетингових досліджень — 89,6 % споживачів, які отримували сувенірну продукцію були задоволені та вражені, запам'ятали назву рекламованого бренду або назву продукції підприємства, будуть рекомендувати своїм знайомим та друзям продукцію; лише 10,4 % були незадоволені та не запам'ятали назву бренду або продукції підприємства, не рекомендують продукцію підприємства, мають певні претензії та зауваження [3].

Реклама у пресі для підприємства є способом підвищення сили бренду, інформуванням про заходи або про товари-новинки, її потрібно додати до маркетингових заходів підприємства [2].

Таблиця 3. Вартість телевізійної секунди за телеканалами для рекламного оголошення

Канал	Вартість телевізійної секунди, грн	Охоплення аудиторії, %
1+1	2250	60,9
Канал Україна	2829	43,7
ICTV	1247	39,1
СТБ	1672	36,3
Інтер	2987	67,9
112 Україна	127	21,3
Новий канал	733	18,6
Прямий канал	700	16,0
24 канал	180	4,6
5 канал	277,2	9,4
2+2	210	7,7
TET	585	12,0
M1	109	5,1
ПлюсПлюс	108	2,3
UA: Перший	63,6	0,8
Інші	102,4	4,7

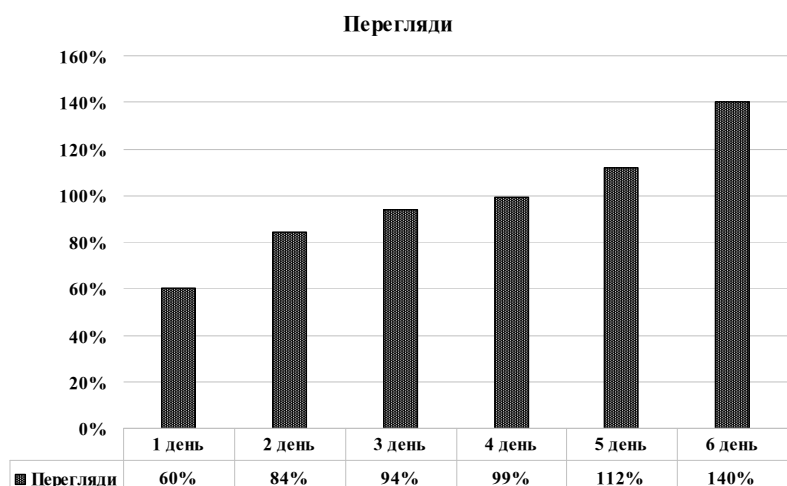

Рис. 7. Можливість побачити зовнішню рекламу морозива споживачем

Радіо — останній компонент рекламної діяльності. До реклами на радіо споживачі відносяться більш лояльно (рис. 8), але ефективність реклами важко вимірювати, адже слухачі можуть слухати радіостанції в різних місцях, де може не бути точок продажу морозива [6].

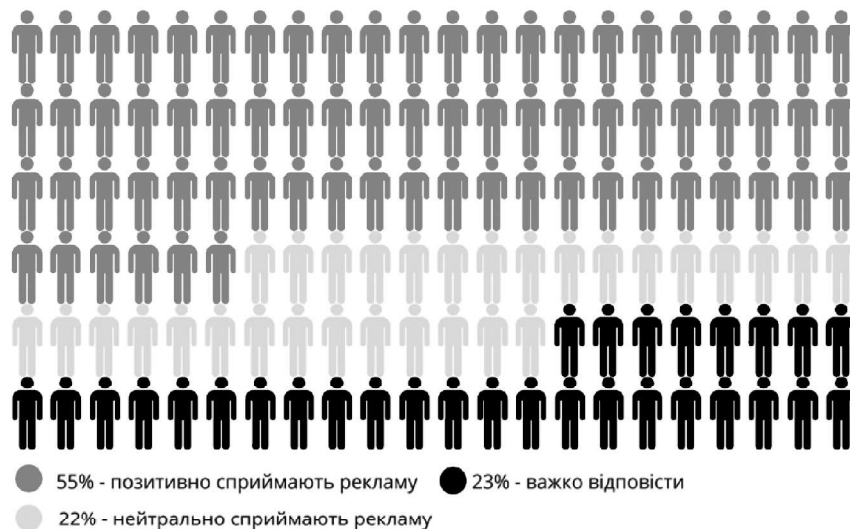

Рис. 8. Відношення споживачів до реклами на радіо

Приблизно 55,0 % позитивно сприймають рекламне звернення на радіо — це досить високий показник ефективності реклами, 22,0 % — відповіли, що нейтрально відносяться до реклами на радіо, а 23,0% — не змогли взагалі відповісти на питання. Також дослідження показало, що по статистиці споживач сприймає рекламне звернення лише з четвертого разу. Якість рекламного звернення має велике значення, тому споживачі проявляють інтерес до бренду з шостого разу прослуховування.

ВИСНОВКИ

Визначено, що головними факторами успіху підприємств — виробників морозива є розширення асортименту продукції та зниження її собівартості, доступна ціна та висока якість продукції.

Виробництво морозива вимагає постійного моніторингу конкурентів, цін на їх продукцію, дослідження змін у мікро — та макросередовищі. На вітчизняному ринку морозива постійно посилюється конкуренція. Понад 79,0 % ринку морозива України займають 5 провідних компаній — Рудь, Лімо, Ласунка, Ласка, Три медведі та інші.

На купівельну поведінку споживачів при виборі ними морозива, впливає велика кількість чинників, серед яких можна виокремити: сезонність, ціну та якість. Досліджуючи та враховуючи їх — можливо організувати маркетингову діяльність підприємства таким чином, щоб кількість споживачів постійно зростала.

Рекламна кампанія на ринку морозива є головним елементом щодо утримання високого рівня конкурентоспроможності підприємства. Проведення ефективної рекламної кампанії дає змогу підвищити лояльність споживачів до виробників морозива, збільшити обсяг продажів, сформувати довготривалі відносини зі споживачами.

Література:

1. Акша Р. Створення ефективної реклами: підручник. ТОВ "Вершина", 2003. 272 с.
2. Антонюк К. Просування на ринку морозива: торговельна марка чи товарна категорія. Маркетинг в Україні. № 2. 2008. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32608417.pdf>
3. Аренс В., Аренс К., Вейголд М. Сучасна реклама: підручник. 2010. 880 с.
4. Барлоу Д., Меллер К. Скарга — подарунок. Як зберегти лояльність клієнтів у складних ситуаціях: підручник. 2017. 328 с.
5. Беквіт Г. Без роздумів. Приховування сили, що змушують нас купувати: підручник. 2017. 232 с.

6. Багорка М. О., Кадирус І. Г., Кравець О. В. Розроблення маркетингових конкурентних стратегій підприємств. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Міжнародні економічні відносини та світове господарство". 2021. Вип. 36, ч. 1. С. 32—37. URL: <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/4904>

7. В Україні виробляється понад 900 видів морозива: яке найбільше полюбляють українці. URL: <https://landlord.ua/news/v-ukraini-vyrobliaietsia-ponad-900-vydiv-moroziva-iake-naibilshe-poliubliaiut-ukraintsi/>

8. В Україні на 3% виросло виробництво морозива. URL: <https://dpss.gov.ua/news/v-ukrayini-na-3-viroslo-virobnictvo-moroziva>

References:

1. Aksha, R. (2003), *Stvorennia efektyvnoi reklamy* [Creation of effective advertising], Vershyna, Moscow, Russia.
2. Antoniuk, K. (2008), "Promotion on the ice cream market: trademark or product category", *Marketing in Ukraine*, vol. 2, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/32608417.pdf> (Accessed 30 July 2022).
3. Arens, V. Arens, K. and Vejhold, M. (2010), *Suchasna reklama* [Modern advertising], Moscow, Russia.
4. Barlou, D. and Meller, K. (2017), *Skarha — podarunok. Yak zberehty loial'nist' kliientiv u skladnykh sytuatsiakh* [A complaint is a gift. How to maintain customer loyalty in difficult situations], Moscow, Russia.
5. Bekvit, H. (2017), *Bez rozdumiv. Prykhovuvannia syly, scho zmushuiut' nas kupuvaty* [Without thinking. Hiding the power that makes us buy], Moscow, Russia.
6. Bahorka, M.O. Kadyrus, I.H. and Kravets', O.V. (2021), "Development of marketing competitive strategies of enterprises", *Naukovy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya "Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo"*, vol. 36, no. 1, pp. 32—37, available at: <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/4904> (Accessed 30 July 2022).
7. Landlord (2021), "More than 900 types of ice cream are produced in Ukraine: which is the most loved by Ukrainians", available at: <https://landlord.ua/news/v-ukraini-vyrobliaietsia-ponad-900-vydiv-moroziva-iake-naibilshe-poliubliaiut-ukraintsi> (Accessed 30 July 2022).
8. State Service of Ukraine on Food Safety and Consumer Protection (2021), "In Ukraine, ice cream production increased by 3%", available at: <https://dpss.gov.ua/news/v-ukrayini-na-3-viroslo-virobnictvo-moroziva> (Accessed 30 July 2022).

Стаття надійшла до редакції 10.08.2022 р.

Р. Б. Аксельрод,
к. політ. н., доцент, професор кафедри політичних наук,
Київський національний університет будівництва і архітектури
ORCID ID: 0000-0001-6654-9870
Н. Г. Кишчак,
аспірант кафедри менеджменту в будівництві,
Київський національний університет будівництва і архітектури
ORCID ID: 0000-0002-0274-2222

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.99

ОСОБЛИВОСТІ АТРИБУЦІЇ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЦИФРОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ОПЕРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

R. Akselrod,
PhD in Political Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of the of Political Science,
Kyiv National University of Construction and Architecture
N. Kishchak,
Postgraduate student of the Department of Management in Construction,
Kyiv National University of Construction and Architecture

FEATURES OF THE ATTRIBUTION OF DIGITAL ADMINISTRATION TOOLS FOR THE OPERATIONAL ACTIVITIES CONSTRUCTION ENTERPRISES

Статтю присвячено розробці методологічного базису, методичного забезпечення та прикладного інструментарію цифрового адміністрування операційною діяльністю, розвитком та трансформаціями систем управління будівельними підприємствами.

Результати роботи надають в сукупності сучасну методологічну систему управління трансформаційними процесами будівельних підприємств в умовах цифровізації економіки. Методологію реалізовано в науково-прикладний інструментарію прийняття рішень щодо змісту, засобів, діагностичних індикаторів та очікуваного результату трансформації операційної системи та організаційної структури управління будівельного підприємства, яке здійснює та коригує свою діяльність в складно-структурованому мультипроектному операційному полі.

Обґрунтовано концептуальні засади оновлення бізнес-процесів, системи управління для будівельного підприємства на ґрунті цифровізації (цифрового адміністрування), що позиціонуються як засіб досягнення підприємством конкурентних переваг в мультипроектному полі будівельного девелопменту. У роботі визначено вплив трансформації сучасних світових соціально-економічних процесів на методологію управління інноваційним розвитком бізнесу в умовах цифрової економіки. Розкрито значущість інновацій на підвищення ефективності бізнесу та розроблено концепцію інноватизації. Уточнено змістовне наповнення основних термінологічних визначень у вигляді термінологічного тезаурусу "трансформація операційної системи будівельного підприємства".

Запроваджена в роботі методологія цифрового адміністрування діяльністю підприємств стейкхолдерів будівництва сполучає сучасні засади стратегічного та операційного менеджменту підприємств з "хмарними" та BIM-технологіями, прикладними втіленнями функціонально-економічної діагностики, вартісно-орієнтованого менеджменту, об'єктно-функціонального та процесно-структурного реінжинірингу, з метою їх інтегрованого використання для здійснення якісних трансформацій управлінських систем підприємства та мікросередовища проєктів девелопменту.

The article is devoted to the development of a methodological basis, methodological support and applied tools for digital administration of operational activities, development and transformations of management systems of construction enterprises.

The results of the work collectively provide a modern methodological system for managing the transformational processes of construction enterprises in the conditions of digitalization of the economy. The methodology is implemented in a scientific and applied toolkit for decision-making regarding the content, means, diagnostic indicators and the expected result of the transformation of the operating system and organizational structure of the management of the construction enterprise, which carries out and adjusts its activities in a complex multi-project operational field.

The conceptual principles of updating business processes, management systems for a construction enterprise on the basis of digitization (digital administration), which are positioned as a means for the enterprise to achieve competitive advantages in the multi-project field of construction development, are substantiated. The work determines the influence of

the transformation of modern global socio-economic processes on the management methodology of innovative business development in the conditions of the digital economy. The significance of innovations for improving business efficiency was revealed and the concept of innovation was developed. The content of the main terminological definitions in the form of the terminological thesaurus "transformation of the operating system of the construction enterprise" has been clarified.

The methodology of digital administration implemented in the work of construction stakeholder enterprises combines modern principles of strategic and operational management of enterprises with "cloud" and BIM technologies, applied embodiments of functional-economic diagnostics, value-oriented management, object-functional and process-structural reengineering, with the aim of their integrated use for quality transformations of enterprise management systems and the microenvironment of development projects.

Ключові слова: будівельні підприємства (БП), трансформація операційних систем БП, цифровізація економіки, адміністрування проектом.

Key words: construction enterprises (CE), transformation of operational systems of CE, digitalization of the economy, project administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Новітній період вітчизняної історії характеризується кардинальними перетвореннями суспільно-політичного і державного устрою. Відбувається поступова демократизація усіх сфер життя сучасного українського суспільства, здійснюється децентралізація державної влади, йде нелегкий процес розбудови громадянського суспільства в країні. Специфіку сучасного стану політичної і правової систем в Україні відбивають такі поняття, як "посткомуністична трансформація", "перехід до демократії", "демократизація суспільства", "демократичний транзит", "модернізація" та інші, за допомогою яких зазвичай окреслюється еволюційний процес зміни режиму та розбудови правової держави в будь-якому посттоталітарному суспільстві.

Наявність такої великої кількості понять, за допомогою яких науковці намагаються окреслити характер та особливості змін, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, свідчить, насамперед, про складність проблеми та вимагає нового, комплексного рівня наукового вивчення трансформаційних процесів.

Історичний перехід України від адміністративно-командної моделі економічної системи до ліберальної, соціально-орієнтованої організації економічного життя суспільства охоплює об'єктивну необхідність трансформації економіки. Умови глобалізації та інтенсифікації інтеграційних процесів у світовому економічному просторі спонукають до пошуку нових наукових підходів та визначення концептуальних засад трансформаційних процесів. Сучасні тенденції розвитку економічної системи передбачають необхідність обрання інноваційного шляху їх здійснення, що неможливе без модернізації національного господарства, якісних перетворень структури економіки в цілому і галузей зокрема.

За ліберальною концепцією економіки виникають особливі умови діяльності суб'єктів господарювання, що ґрунтуються на процесах макроекономічної ситуації із забезпеченням належних інституційних змін та стосуються свободи вибору, цінової політики, колаборативних процесів та інформаційних потоків. Одночасно, бізнес, як система в цілому, впливає на всі складові структури організації, що порушує їх самостійність, позначається на динаміці розвитку, гальмуючи прогрес змін як на рівні країни, так і кожної організації окремо. Особливо це стосується інноваційного розвитку бізнесу в умовах цифрових трансформацій, що є новим виміром реальності із визначенням цифрового лідерства [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розвиток організації, що супроводжується системними змінами, є безперервним процесом. Джерелами і рушійною силою змін є зрушення у зовнішніх і внутріш-

ніх умовах господарської, виробничої, управлінської діяльності. До таких зрушень можуть бути віднесені, наприклад, зміни видів і типів конкуренції, технічні, технологічні та управлінські нововведення, зміни характеру попиту, зміни в законодавчій базі і політиці держави. Керівники, які є часто власниками компаній, під тиском ринку і внутрішніх протиріч усвідомлюють необхідність змін у своїх організаціях.

Фундаментальні теоретичні напрацювання у сфері досліджень процесів інформатизації та глобалізації економічного розвитку представлені в роботах таких учених, як: М. Асаул, Б. Баласса, Д. Белл, Дж. Вайнер, Дж. Вінер, Е. Гекшер, Х. Джонсон, П. Друкер, М. Кан, М. Кастельс, С. Купер, К. Ланкастер, Л. Ліндберг, Р. Ліпсі, М. Маклюєн, Й. Масуда, В. Месселл, Б. Олін, М. Порат, Д. Рікардо, А. Сміт, Т. Стоуньєр, П. Стрітен, Е. Тоффлер, Е. Хаас та інші. Питання щодо визначення ролі та сутності цифровізації економіки у забезпеченні здійснення трансформації бізнес-процесів та досвід впровадження різноманітних ІТ-платформ розкрито у працях багатьох вітчизняних науковців, таких як: С.Д. Бушуєв, А.Ф. Гойко, Т.А. Гончаренко [1; 2], О.В. Виноградова, М.І. Діба, Л.В. Дейнеко, Н.А. Доценко-Белорус, Р. Пейзер, Є.А. Поліщук, І.В. Поповиченко, Н.П. Резник, В.Б. Родченко, Т.І. Ткаченко, В.Г. Федоренко, І.В. Федулова, Чуприна Х.М. [12], В.І. Шапіро. Вивчення проблем і тенденцій розвитку цифрової економіки, стратегічного управління розвитком підприємств в умовах діджиталізації та глобалізації світу, результативного функціонування інноваційно-орієнтованих будівельних організацій присвячені роботи таких учених як: П.М. Куліков [2], Т.С. Марчук [7], Г.С. Петренко [3], Д.О. Приходько [11], Г.М. Рижаківа [1; 8], Д. О. Чернишев [5], Р.В. Трач [10] та інших.

Інформаційне моделювання в будівництві — BIM (англ. Building Information Model або Modeling) може стати важливим інструментом для аналізу великих масивів даних (англ. Big Data) та генерації інформації і знань, які утворюються на кожному з етапів будівельного проекту. З активним розвитком концепції великих даних потребують зміни й деякі традиційні методи та моделі. Накопичені великі набори даних можуть бути корпоративним активом, використання якого дозволяє складати кращі прогнози і приймати правильні обґрунтовані рішення. Крім того, знання, які виникли в проєкті та пройшли випробування практикою, можна вважати більш надійними у порівнянні з даними експериментів або моделювання, оскільки вони містять більше основоположних знань щодо реальності.

Традиційні роботи в цьому напрямі [2-4] присвячені розвитку переходу індустрії промислового та цивільного будівництва на більш високий рівень конкурентоспроможності в багатьох країнах світу пов'язаний зі створенням повноцінних BIM-моделей.

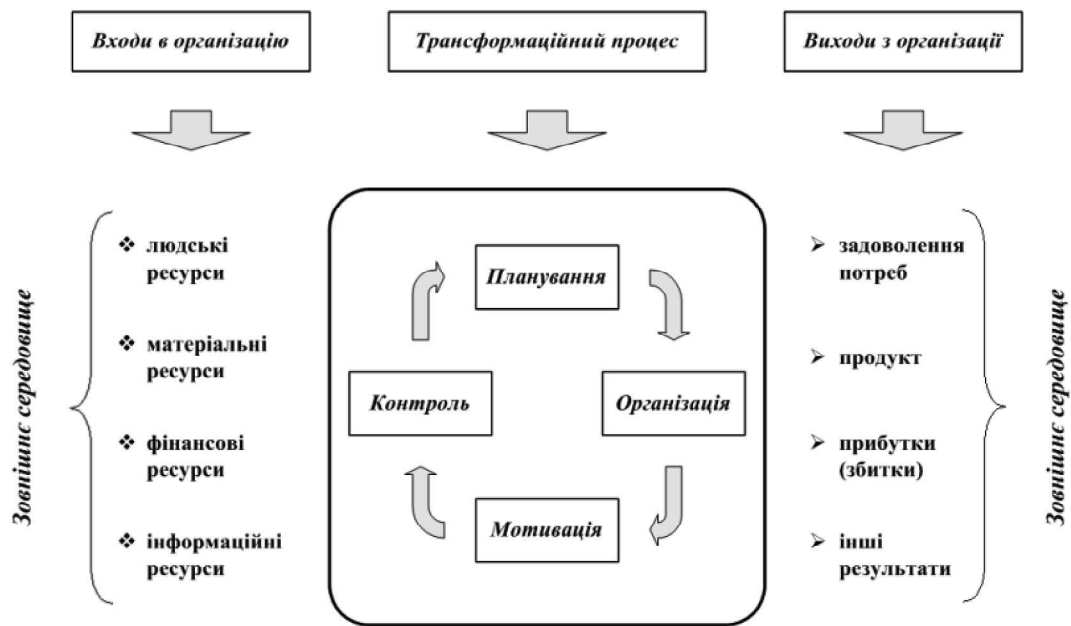

Рис. 1. Загальна модель операційної діяльності підприємства

Відповідно до BIM-моделі, запропонованої авторами в роботах [5, 6], рівень зрілості інформаційного моделювання оцінюється на основі здатності оперувати та обмінюватися інформацією в процесі проектно-конструкторського виробництва.

Динамічність і високий ступінь невизначеності зовнішнього середовища негативно впливає на ефективність будівельних компаній, змушуючи сучасні організації ставати все більш складними системами.

Питання визначення сутності та класифікації бізнес-моделей організації висвітлено в роботах [7, 8]. Проблема адаптації підприємств до умов нестабільного ринкового середовища присвячено статті [9], [10].

Автори [11] досліджують традиційні організаційно-функціональні структури систем управління підприємством.

Однак, незважаючи на велику кількість досліджень щодо проблематики ведення підприємницької діяльності в єдиному динамічному полі функціонування та розвитку на ґрунті процесів бізнес-активації, інтелектуалізації, інформатизації в контексті реалізації економічних відносин недостатньо уваги приділяється інституційній базі, інфраструктурному забезпеченню, тенденціям й інноваційним інструментам впровадження сучасних управлінських технологій трансформації операційних систем будівельних підприємств в умовах цифровізації економіки.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою роботи є теоретико-методологічне обґрунтування наукових положень та розробка практичних рекомендацій цифрового адміністрування операційною діяльністю, розвитком та трансформаціями систем управління будівельними підприємствами.

Отже, на порядку денному постає низка складних та нагальних науково-методологічних і практичних проблем:

— як узгодити вектор оновлення операційної діяльності підприємств будівельної галузі (виконавців проектів) з викликами та перевагами цифрової економіки, сучасними управлінськими технологіями та передовими економіко-аналітичними засобами (методами та моделями) обґрунтування рішень щодо життєвого та операційно-виробничого циклів діяльності зазначених підприємств на певній частці будівельного ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвиток інноваційної діяльності підприємств будівельної галузі в Україні знаходиться на відносно низькому рівні. Організації, які займаються інноваційною діяльністю, складають не більше 10% їх кількості, тоді як у розвинутих країнах цей показник тяжіє до 60%, у країнах Східної Європи — 20%.

Інноваційний розвиток з наступним технологічним оновленням будівельної галузі необхідний для формування конкурентоспроможності в стратегічній перспективі внаслідок посилення глобальної конкуренції на ринку будівельних послуг, прискорення інноваційно-технологічного розвитку та реіндустріалізації світової економіки [12].

Будь-яке підприємство є відкритою системою (рис. 1). Ресурси, які організація використовує для виробництва продукції (надання послуг) вона забирає із зовнішнього середовища. В свою чергу продукція, що виробляється організацією також реалізується у зовнішньому середовищі. Підприємство, зокрема будівельне, може існувати лише у взаємодії з оточуючим середовищем.

Глобальною метою діяльності будь-якої організації — є досягнення успіху. Організація вважається успішною, коли вона досягає поставлених перед собою цілей. Складовими успіху при цьому виступають:

- а) розвиток, який досягається через покращання діяльності та її результатів;
- б) результативність та ефективність;
- в) готовність та пристосування до змін.

Щоб бути успішною впродовж тривалого часу, розвиватися та досягти своїх цілей, організація має бути як ефективною, так і результативною. За словами П. Друкера:

— результативність є наслідком того, що робляться потрібні слушні речі (doing the right things). Наприклад, послуга, що надається, є потрібною.

— ефективність є наслідком того, що вірно (правильно) створюються ці самі речі (doing things right). Наприклад, послуга, що надається, є якісною та своєчасною.

Успіх досягається у процесі виконання типових функцій менеджменту 1) планування; 2) організація; 3) мотивація; 4) контроль; 5) моніторинг. Зрозуміло, що управляти організацією за стабільних умов і за умов змін — різні речі, що потребують різних підходів, технологій та навичок. Значні відмінності також пов'язані з різними рівнями організаційного управління.

Розгляд понятійно-категоріального апарату формування сучасних концептів управлінської діяльності підприємства дозволяє розглядати еволюцію розвитку теорії управління та менеджменту в контексті взаємозв'язку факторів діджитал — адміністрування і розвитку бізнес-середовища на основі теорії інноваційної динаміки та визначення генотипу технології управління, що дозволяє елімінувати потенційний перехід до більш високого рівня розвитку завдяки трансформаційним процесам в полі біфуркації підприємств (рис. 2).

В авторському тлумаченні дефініція "трансформація операційної системи будівельного підприємства" визначена як перехід з традиційно-лінійно-функціонально-структурованої та централізовано-керованої системи до системи в якій адміністрування та переважна частина внутрішніх та зовнішніх комунікацій здійснюється з використанням цифрових технологій та інструментів, і за рахунок цього будівельне підприємство набуває ряд конкурентних переваг: розширення можливостей щодо власного позиціонування на ринку будівельних робіт та послуг; зростання маневреності у пошуку та виборі компонент господарського портфеля; зміна традиційно-обмежених комунікаційних каналів на інтегровані та масштабовані, які дозволяються будівельному підприємству-стейкхолдеру успішно функціонувати одночасно в кількох мікросередовищах проєктів будівництва; гнучкість та адаптивність бізнес-процесів, можливість постійного коригування ходу операційної діяльності через швидкі реакції на зміни зовнішнього середовища; цифровізація створює найкращі умови для віртуалізації змісту і результативності окремого працівника, підрозділу та ланки; забезпечено належні перспективи широкого застосування партисипативного управління (залучення персоналу до прийняття та вибору рішень).

В сучасних умовах, почали з'являтися інформаційні інструменти здатні забезпечити підтримку інтегрованої реалізації будівельного проєкту. Саме до таких інструментів можна віднести технологію інформаційного моделювання в будівництві (англ. Building Information

Рис. 2. Базисні складові цифрової трансформації операційної системи підприємства

Modeling, BIM). Ідея BIM походить з 80-тих років XX ст., коли була концептуально описана науковцями і запроваджена в перших версіях програмного забезпечення САПР (Система Автоматизованого Проектування). В основі технології BIM лежить концепція об'єктно-орієнтованого параметричного проектування (моделювання) будівель. Це параметричне моделювання є однією з тих принципів особливостей, які відрізняють BIM-програми від всіх інших САПР систем проектування.

Аналіз перспектив використання концепції інформаційного моделювання в будівництві показав, що даний інноваційний інструмент може бути придатним на всіх стадіях реалізації проєкту, починаючи з етапу планування і проектування та закінчуючи етапом управління будівельним об'єктом. BIM включає в себе різноманітну інформацію та знання про будівельний об'єкт: геометрія, просторові зв'язки, географічна інформація, кількість і властивості будівельних матеріалів і комплектуючих, специфікації, вогнестійкість, вартість, аналіз зовнішнього освітлення тощо. Стандартні системи САПР дозволяють створення тривимірних моделей, які називають 3D моделями. Система BIM виходить за ці межі, даючи можливості для моделювання, що визначається як 4D, 5D, 6D та навіть 7D.

Етапи розвитку технології BIM від 3D до 7D може бути описана так (рис. 3). Таким чином, аналіз, структуризація і вирішення методологічних і концептуальних проблем моделювання динаміки інноваційних стратегій цифровізації системи управління будівельним підприємством дозволяє вийти на якісно новий рівень формалізованих процедур і методів моделювання динаміки інноваційного розвитку на мікрорівні.

Методи економічного аналізу обмежені в дослідженні особливостей мікроекономічної динаміки цифрового розвитку будівельного підприємства через відсутність сучасного інтелектуалізованого ефективного інструментарію розв'язання проблеми моделювання ситуації невизначеності та прогнозування стрибкоподібних якісних змін (біфуркацій) характеру економічних процесів підприємства в умовах цифровізації економіки. Тому, для вивчення динаміки цифрової трансформації системи управління та отримання обґрунтованих змістовних економічних результатів досить широкі

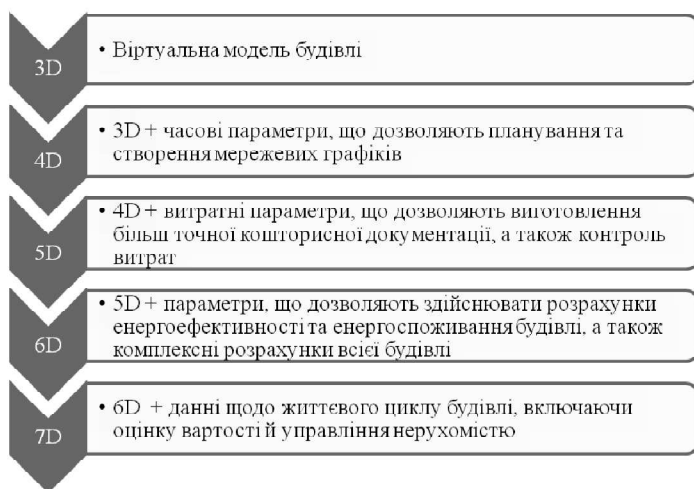

Рис. 3. Етапи розвитку технології цифрового адміністрування проєктом на ґрунті інформаційного моделювання в будівництві

можливості надає методологія моделювання економічних процесів, яка ґрунтується на побудові та аналізі динамічних систем. Тому подальші дослідження відповідності динаміки мікроекономічних систем до передбаченого вище синергетичного підходу виконано на основі розробленої концепції моделювання і побудови загальної моделі мікроекономічної динаміки цифрової трансформації, заснованої на відображенні інноваційних процесів як функцій часу, стратегічних рішень і заходів, що приймаються, послідовності станів системи управління і зовнішнього оточення.

Інформаційне моделювання в будівництві (BIM) можна описати як спосіб:

- розробки стратегії реалізації будівельного проєкту, а саме ключових його етапів: проєктування, будівництва, експлуатації за допомогою моделювання та комп'ютерної імітації самого об'єкту та його життєвого циклу;

- забезпечення інтегрованого управління потоками даних, інформацією та знаннями, у поєднанні з описом процесу, у рамках єдиного інформаційного середовища;

- перетворення окремих виконавців у команди для вирішення складних завдань й інтеграції окремих завдань в процеси;

- швидшого, більш ефективного, менш витратного виконання різних операцій протягом всього життєвого циклу будівельного проєкту.

Застосування концепції інформаційного моделювання BIM, дозволяє на впровадження у будівництві нових стандартів виробництва і управління, а саме запровадження концепції інтегрованої реалізації будівельного проєкту IPD (англ. Integrated Project Delivery).

Концепція IPD вимагає повного використання знань і здібностей всіх суб'єктів, що беруть участь у будівельно-інвестиційному процесі на кожному з його етапів, з метою оптимізації ефектів.

Інтегрований процес характеризують:

- рання участь ключових зацікавлених сторін;
- спільна участь в ризиках і прибутках;

- один контракт, що об'єднує ключових учасників проєкту;

- співробітництво при прийнятті рішень і контролі;
- спільна відповідальність ключових учасників;
- спільна розробка і реалізація мети проєкту [4].

Інтегроване співробітництво повинно бути підтримане відповідною інформаційною технологією, що дозволяє безперешкодний доступ до інформації. Підтримкою для інтегрованої реалізації є ідея BIM, яка дозволяє зберігання всієї інформації про будівлю в одному файлі та моделювання будівництва віртуального об'єкту в середовищі 3D.

Одна з причин запровадження методу інтегрованої реалізації в будівельній галузі, полягає в тому, що традиційні методи реалізації проєктів "страждають" через те, що успіх конкретного учасника і успіх проєкту не обов'язково пов'язані" [11]. При використанні традиційних методів реалізації будівельних проєктів відсутність постійних зв'язків між учасниками проєкту може привести до фрагментації етапів реалізації проєкту [7].

Суть інтеграції в будівництві найбільш комплексно описана [4—6]. Метод інтегрованої реалізації — це підхід до реалізації проєкту, який об'єднує людей, організації, бізнес-структури та практичний досвід в процес, який спільно використовує таланти та ідеї всіх учасників проєкту, з метою оптимізації результатів, підвищення цінності для власника, скорочення відходів і максимальної ефективності на всіх етапах планування, проєктування та будівництва.

Разом з тим, IPD можна визначити як підхід до реалізації проєкту будівництва, що забезпечує досяг-

нення заданих показників продуктивності об'єкта: рівня енергетичної ефективності, відповідності вимогам рейтингової системи, виконання графіка будівництва, дотримання бюджету і ін. [3—6]. Підхід спирається на співпрацю мультидисциплінарної керуючої команди, члени якої приймають рішення спільно, ґрунтуючись на цілісному сприйнятті проєкту і різнобічному баченні проблем. До складу керуючої команди можуть входити представники власника, архітектурні та інженерні проєктувальники, керівники будівництва, менеджери відповідальні за експлуатацію об'єкта, субпідрядники та постачальники матеріалів і устаткування, представники майбутніх користувачів об'єкта [2].

Спільна робота керуючої команди здійснюється протягом усього життєвого циклу проєкту будівництва від концепції і до експлуатації.

До завдань керуючої команди на етапах життєвого циклу проєкту будівництва входять:

1. Розробка концепції проєкту:

- формування загального бачення проєкту, його цілей;

- оцінка економічного оточення, клімату, соціального оточення, стану території будівництва тощо;

2. Розробка попереднього проєкту:

- уточнення бачення проєкту одночасно з пошуком додаткових ідей, технологій і методів, які дозволять ефективніше досягти цілей проєкту;

- колективна оцінка проєкту;

- розробка завдання на проєктування;

3. Розробка проєктної документації:

- координація подальшої оптимізації проєкту для відповідності поставленим цілям;

- остаточне затвердження проєкту власником об'єкта;

4. Розробка робочої документації:

- встановлення регламенту проведення будівництва;

- контроль і координація підготовки документації та вибору підрядників;

5. Будівництво об'єкту:

- контроль і координація процесу будівництва в певних критичних точках;

- кінцевий контроль, тестування і підтвердження якості виконаних робіт;

6. Експлуатація об'єкту:

- контроль і координація передачі об'єкта користувачам;

- проведення оцінки ефективності функціонування будівлі та відповідності поставленим цілям.

ВИСНОВКИ

В загальному глумаченні категорія "зміни" характеризує виправлення, перетворення. Зміни передбачають певні перетворення стану системи. Для змін є характерним динамічний стан властивостей об'єкта. Сутність стійкого економічного розвитку полягає в забезпеченні високих показників економічного, фінансового, технічного, соціального стану підприємства, спираючись на які керівництво може приймати рішення про реалізацію заходів щодо трансформації системи управління в умовах цифровізації економіки. У цьому сенсі стійкий економічний стан будівельного підприємства можна розуміти, як його здатність реагувати і протистояти впливу негативних факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, при цьому трансформуючи систему управління і зберігаючи динаміку економічного і технічного розвитку підприємства.

Провідною науково-методичною інновацією створеного інструментарію є подальша його адаптація до вимог девелопменту та принципів комплаєнс-менеджменту, що в підсумку забезпечить підприємствам-учасникам синергійну спроможність протистоянням

ризикам трансформаційних змін мікросередовища впровадження проекту, зокрема: а) інтерпретаційну шкалу очікувань впливу змін перебігу циклу проекту на вартісно-майнові та економічні характеристики діяльності провідних стейкхолдерів; б) ідентифікацію інтегрального рівня результативності проекту, що дає підстави для сумісної розробки підприємствами-учасниками стратегії, плану, організаційного регламенту та бюджету у системі девелопменту будівництва. На базі теоретичних результатів на ґрунті BIM та IDP буде створено програмний комплекс, модулі якого дозволяють формалізовано оцінити та обрати економічно раціональні для підприємства-девелопера варіанти мультипроектного господарського портфеля, а в складі портфеля по кожному проекту — змодельовати кращі альтернативи та обрати економічно-раціональні варіанти проходження інвестиційного циклу проєктів.

Література:

1. Honcharenko T., Ryzhakova G., Borodavka Y. Method for representing spatial information of topological relations based on a multidimensional data model ARPN. *Journal of Engineering and Applied Sciences*, 2021. Vol. 16 (7). pp. 802—809.
2. Kulikov P., Ryzhakova G., Honcharenko T. OLAP-Tools for the Formation of Connected and Diversified Production and Project Management Systems *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 2020. Vol. 9 (5), pp. 8670—8676.
3. Петренко Г. С. Економіко-управлінські предиктори стратегічного девелопменту в умовах динамічного середовища впровадження проєктів будівництва. *Управління розвитком складних систем*. 2019. № 39. С. 154—163. DOI: 10.6084/m9.figshare.11340710.
4. Рижак Г. М., Приходько Д. О., Предун К. М. Моделі цільового вибору репрезентативних індикаторів діяльності будівельних підприємств: етимологія та типологія систем діагностики. *Управління розвитком складних систем*. 2017. № 32. С. 159—165.
5. Chernyshev D., Ryzhakov D., Dikiy O. Innovative technology for management tools of commercial real estate in construction. *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research*, 2020, 8 (9), pp. 4967—4973.
6. Malykhina O. Risk-management in the system of management of integration processes as a component of modernization of Ukrainian economy. *Management of Development of Complex Systems*. 2020. № 36. pp.113—119.
7. Marchuk Tetyana Identification of the basic elements of the innovation analytical platform for energy efficiency in project financing. *Investment Management and Financial Innovations*. 2017. Vol. 14 (4), pp. 12. DOI: 10.21511/imfi.14(4).2017.02.
8. Ryzhakova G., Chupryna K., Ivakhnenko I. Expert-analytical model of management quality assessment at a construction enterprise. *Scientific Journal of Astana IT University*, Volume 3, September 2020. P. 71—82.
9. Рижак Г. М., Рижак Д. А., Шпакова Г. В. Оцінка продуктивності операційної системи девелопера в мікросередовищі стейкхолдерів житлового будівництва шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин. 2019. Вип. 42. С. 120—131.
10. Трач Р. В. Інформаційне моделювання та концепція інтегрованої реалізації будівельних проєктів, як основа інноваційного розвитку будівельного підприємства. *Управління розвитком складних систем*. 2017. № 31. С. 173—178.
11. Приходько Д. О., Валінкевич Н. В. Процесно-структурні трансформації як пріоритетний вектор розвитку інноваційної платформи будівельного девелопменту. *Управління розвитком складних систем*. 2021. № 48. С. 114—124. dx.doi.org/10.32347/2412—9933.2021.48.114-124.
12. Кучеренко О. І., Чуприна Х. М., Шпакова Г. В. Науково-прикладні компоненти формування стратегії інституційно-орієнтованої диверсифікації діяльності будівельних підприємств. 2021. *Управління розвитком складних систем*. № 47. С. 109—118; dx.doi.org/10.32347/2412-9933.2021.47.109-118.

References:

1. Honcharenko, T., Ryzhakova, G. and Borodavka, Y. (2021), "Method for representing spatial information of topological relations based on a multidimensional data model ARPN", *Journal of Engineering and Applied Sciences*, vol. 16 (7), pp. 802—809.
2. Kulikov, P., Ryzhakova, G. and Honcharenko, T. (2020), "OLAP-tools for the formation of connected and diversified production and project management systems", *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, vol. 9 (5), pp. 8670—8676.
3. Petrenko, H. (2019), "Economic and managerial predictors of strategic development in the dynamic environment of implementation of construction projects", *Upravlinnya rozvytkom skladnykh system*, vol. 39, pp. 154—163. DOI: 10.6084/m9.figshare.11340710.
4. Ryzhakova, G. M., Prykhodko, D. O. and Predun, K. M. (2017), "Models of target selection of representative indicators of the activity of construction enterprises: etymology and typology of diagnostic systems", *Upravlinnya rozvytkom skladnykh system*, vol. 32, pp. 159—165.
5. Chernyshev, D., Ryzhakov, D. and Dikiy, O. (2020), "Innovative technology for management tools of commercial real estate in construction", *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research*, vol. 8 (9), pp. 4967—4973.
6. Malykhina, O. (2020), "Risk-management in the system of management of integration processes as a component of modernization of Ukrainian economy", *Management of Development of Complex Systems*, vol. 36, pp. 113—119.
7. Marchuk, T. (2017), "Identification of the basic elements of the innovation analytical platform for energy efficiency in project financing", *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 14(4), pp. 12. DOI: 10.21511/imfi.14(4).2017.02.
8. Chupryna, K. and Ivakhnenko, I. (2020), "Expert-analytical model of management quality assessment at a construction enterprise", *Scientific Journal of Astana IT University*, vol. 3, pp. 71—82.
9. Ryzhakova, G. M., Ryzhakov, D. A. and Shpakova, H. V. (2019), "Evaluation of the productivity of the developer's operating system in the microenvironment of housing construction stakeholders", *Shlyakhy pidvyshchennya efektyvnosti budivnytstva v umovakh formuvannya rynkovykh vidnosyn*, vol. 42, pp. 120—131.
10. Trach, R. V. (2017), "Information modeling and the concept of integrated implementation of construction projects as a basis for innovative development of a construction enterprise", *Upravlinnya rozvytkom skladnykh system*, vol. 31, pp. 173—178.
11. Prykhodko, D. O. and Valinkevich, N. V. (2021), "Process-structural transformations as a priority vector for the development of an innovative construction development platform", *Upravlinnya rozvytkom skladnykh system*, vol. 48, pp. 114—124. DOI: 10.32347/2412—9933.2021.48.114-124.
12. Kucherenko, O. I., Chupryna, H. M. and Shpakova, H. V. (2021), "Scientific and applied components of the formation of the strategy of institutionally oriented diversification of the activity of construction enterprises", *Upravlinnya rozvytkom skladnykh system*, vol. 47, pp. 109—118. DOI: 10.32347/2412-9933.2021.47.109-118.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2022 р.

А. П. Шаповалова,
к. е. н., доцент, Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-9749-9439

О. П. Кузьменко,
старший викладач, Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-7696-9294

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.105

ФІНАНСОВА ТА ПОДАТКОВА ЗВІТНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: КЛЮЧОВІ ЗМІНИ ТА ПОСЛАБЛЕННЯ

A. Shapovalova,
PhD in Economics, Associate Professor, State University of Trade and Economics
O. Kuzmenko,
Senior Lecturer, State University of Trade and Economics

WARTIME FINANCIAL AND TAX REPORTING: KEY CHANGES AND MITIGATION

Тимчасово запроваджений з 24 лютого по всій Україні воєнний стан, який в подальшому був неодноразово пролонгований, зумовив значне реформування умов ведення господарської діяльності та процедури звітування за її результатами. Протягом перших тижнів війни більшість суб'єктів господарювання перебували у стані невизначеності щодо порядку виконання ними своїх зобов'язань перед контролюючими органами. Для стабілізації ситуації було прийнято ряд законодавчих актів, якими, окрім іншого, було змінено порядок подання фінансової та податкової звітності, а також притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення встановленого порядку. В подальшому процес внесення змін до законодавчої бази подання звітності продовжився. Відтак, виникає необхідність дослідити та систематизувати ключові зміни та послаблення у процедурі подачі фінансової та податкової звітності, чим зумовлено актуальність написання наукового дослідження.

У науковій статті проаналізовано діючі строки подання фінансової звітності у розрізі звітів, які подаються до Державної податкової служби України та Державної служби статистики України. Досліджено зміни у процедурі подачі звітності для фізичних осіб підприємців на загальній та на спрощеній системах оподаткування. Відображено нормативно-правову базу, яка регулює подання звітності у воєнний час. Встановлено порядок подачі звітності у період та після закінчення воєнного стану. Проаналізовано підстави звільнення від адміністративної та кримінальної відповідальності за неподання звітності для юридичних осіб та фізичних осіб підприємців.

Систематизовано порядок подачі податкової звітності з урахуванням законодавчих послаблень. Визначено порядок проведення процедури підтвердження неможливості платником податків своєчасно подати звітність. Наведено порядок опрацювання заяв про відсутність можливостей подати звітність та супроводжуючих до них документів.

The martial law temporarily imposed on the whole of Ukraine from February 24, which was later extended several times, led to a significant reform of the conditions for conducting economic activity and the reporting procedure for its results. During the first weeks of the war, most economic entities were in a state of uncertainty regarding the order in which they would fulfill their obligations to the controlling authorities. To stabilize the situation, a number of legislative acts were adopted, which, among other things, changed the procedure for submitting financial and tax reports, as well as administrative and criminal liability for violations of the established procedure. Subsequently, the process of making changes to the legislative framework for reporting continued. Therefore, there is a need to investigate and systematize key changes and relaxations in the procedure for submitting financial and tax statements, which determines the relevance of writing scientific research.

The scientific article analyzes the current deadlines for submitting financial statements in terms of reports that are submitted to the State Tax Service of Ukraine and the State Statistics Service of Ukraine. Changes in the reporting procedure for individual entrepreneurs on the general and simplified taxation systems were studied. The normative and legal framework that regulates the submission of reports in wartime is reflected. The procedure for submitting reports during and after the end of martial law has been established. The grounds for exemption from administrative and criminal liability for failure to submit reports for legal entities and individual entrepreneurs have been analyzed.

The procedure for filing tax returns has been systematized, taking into account legislative exemptions. The procedure for confirming the impossibility of a taxpayer to submit reports in a timely manner has been determined. The procedure for processing statements about the lack of opportunities to submit reports and accompanying documents is given.

Ключові слова: фінансова звітність, податкова звітність, воєнний стан, відтермінування, звільнення від відповідальності.

Key words: financial reporting, tax reporting, martial law, postponement, exemption from liability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

24 лютого 2022 року о 5.30 ранку росія здійснила напад на суверенну державу Україну, чим розпочала першу повномасштабну війну у європейському регіоні з часів закінчення Другої світової війни. Незважаючи на те, що такий варіант розвитку подій був очікуваним та прогнозованим багатьма експертами як вітчизняного так і міжнародного рівня, шоківі наслідки для всіх сфер життя держави попередити не вдалось. З урахуванням того факту, що повноцінне функціонування економіки та ключових її учасників — суб'єктів господарювання виступає основою життєздатності держави, ця сфера, після оборонної, стала масштабним фокусом для запровадження змін, адаптованих під нові реалії. Відтак, після 24 лютого, було послідовно прийнято 5 нових нормативних актів, якими передбачалось регулювання основних проблемних питань податкового законодавства, які виникли у підприємств та фізичних осіб-підприємців у період війни (щодо подання звітності, сплати податків у визначені законодавством строки, реєстрація податкових накладних, тощо) [1].

Кожен новий нормативно-правовий акт суттєво змінював діючі механізми оподаткування та звітування. У таких умовах особливо важливим для підтримки необхідного рівня контролю за надходженням до бюджету коштів є подання фінансової та податкової звітності. Враховуючи новизну обраної тематики дослідження, у науковій літературі на поточний момент відсутній систематизований перелік всіх змін стосовно порядку подання податкової та фінансової звітності, прийнятих за період дії воєнного стану, що зумовлює високу актуальність написання роботи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Фрагментарно розгляд прийнятих новацій щодо нового порядку подання податкової та фінансової звітності у розрізі окремих законів здійснювали експерти різних спеціалізованих видань. Зокрема, Ярошенко Я. розглядала обов'язки роботодавців під час дії воєнного стану у розрізі подання зарплатно-кадрових звітів [2]. Целуйко О. під час проведення он-лайн вебінару здійснювала розгляд складання, подання та виправлення помилок у фінансовій звітності за перше півріччя 2022 року [3]. Стешенко А. та Перун В. вивчали особливості звільнення бізнесу від штрафів за прострочення фінансової звітності під час воєнного часу [4], а Кирильчук М. та Гришанова Н. розглядали продовження строків подання фінансової звітності та зміни до порядку її формування за умов воєнного стану [5;6]. Окрім того, вагомий вклад у розкриття тематики дослідження здійснено експертами платформи Укрінформ, порталу Головбух, KadrEx, Дебет-Кредит, KPMG, Medoc та ін. Проте, не применшуючи цінність здобутків з вищеписаних джерел, вважаємо за необхідне систематизувати та структурувати порядок подання фінансової та податкової звітності з урахуванням ключових змін та послаблень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

З урахуванням вищенаведеного, метою написання наукової статті є дослідження законодавчих новацій в частині регулювання процедури подачі фінансової та податкової звітності та визначення послаблень, які запроваджені на час дії воєнного стану.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З моменту запровадження в Україні воєнного стану багато бухгалтерів та керівників підприємств стикнулись із проблемою неможливості забезпечити повноцінне ведення діяльності, у тому по відображенню результатів господарської діяльності у бухгалтерському обліку. Це, в свою чергу, вплинуло на неможливість своєчасно сформувати та подати до відповідних державних органів фінансову та податкову звітність. Поглибив критичність ситуації по звітуванню й факт тимчасового припинення роботи електронного кабінету платника податків. Як наслідок, сформувався високий рівень за непокоєння щодо ймовірності застосування до суб'єктів господарювання, які не подали звітність штрафних санкцій.

Проте у повідомленні, виданому Торгово-промисловою палатою України 26 лютого 2022 року, запровадження воєнного стану було віднесено до форс-мажорних обставин. Згідно із Податковим кодексом України (ПКУ) (п. 112.8.9) офіційно засвідчений форс-мажор (непереборні обставини) звільняє від застосування до платників податків штрафних санкцій та накладення на порушників законодавства фінансової відповідальності [7].

Таблиця 1. Терміни подачі фінансової звітності до Державної податкової служби та Держаної служби статистики за підсумками перших шести місяців 2022 року

Вид підприємства	Склад, форми	Граничні строки подання
Фінансова звітність, яка подається до Державної податкової служби		
Великі та середні	Баланс за формою №1 та Звіт про фінансовий результат за формою №2 – у складі Декларації з податку на прибуток/Розрахунку частини чистого прибутку (доходу), дивідендів на державну частку	Протягом 40 к. д., які слідують за звітним кварталом, у складі декларації не пізніше 9 серпня
Малі (високодоходники)	Фінансова звітність малого підприємства за формою №1-м, №2-м або Баланс за формою №1 та Звіт про фінансовий результат за формою №2 – у складі Декларації з податку на прибуток/Розрахунку частини чистого прибутку (доходу), дивідендів на державну частку	
Мікропідприємства/ Фізичні особи- підприємці (загальна система) на ставці 3% та 5%	Фінансова звітність мікро підприємства за формою №1-мс, №2-мс – у складі Декларації з податку на прибуток/Розрахунку частини чистого прибутку (доходу), дивідендів на державну частку	
Нерезиденти	Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва за формою №1-м, №2-м (або ф.№1, ф.№2-підприємництво) – у складі Декларації з податку на прибуток.	
Фінансова звітність, яка подається до Державної служби статистики		
Великі та середні	Консолідований баланс (звіт про фінансовий результат) за формою №1-к або Консолідований звіт про фінансові результати (сукупний дохід) за формою №2-к	Не пізніше 45 днів після закінчення звітного кварталу
	Баланс за формою №1 та Звіт про фінансовий результат за формою №2	Не пізніше 30 числа місяця, який слідує за звітним кварталом (не пізніше 01.08.2022, оскільки 30.07.2022 року припадає на вихідний)
Малі / Мікропідприємства	Фінансова звітність малого підприємства за формами №1-м, №2-м	
Нерезиденти, які здійснюють діяльність через постійні представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності		

Джерело: розроблено авторами на основі [3; 8].

При цьому з суб'єктів господарювання не знімається обов'язок подавати звітність у строки, встановлені законодавством (табл. 1).

Окремим пунктом варто виділити порядок подання звітів платниками податку на прибуток, які обрали перехідний спрощений режим оподаткування доходів за ставками 3% та 5% (спрощена система оподаткування (ССО)). Так, в разі переходу на ССО всередині року, такі платники зобов'язані подати Декларацію з ПНП за той період, який передувє кварталу, в якому здійснено такий перехід. Окрім того, якщо перехід був здійснений, наприклад, 1 липня 2022 року, платник зобов'язаний подати відповідну Декларацію навіть, якщо за критерієм низького рівня доходів він мав би звітувати за підсумками року.

На фоні розгортання масштабної підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу з боку держави було запроваджено ряд послаблень. Однією із таких змін було запровадження особливого режиму оподаткування доходів для фізичних осіб-підприємців (ФОП) 3 групи за ставкою 2%. Такі зміни безпосередньо вплинули на стандартний порядок їх звітування. Якщо мова йде про перехід платника податків із загальної системи оподаткування на особливий режим, то в цьому випадку потрібно подати Декларацію з ПНП за той часовий проміжок протягом звітного року, в якому вони були загальносистемниками. В той же час, якщо платник податків протягом звітного року здійснив перехід на особливий режим оподаткування доходівна період війни за ставкою 2%, а потім відновив у межах цього ж часового періоду статус платника

ПНП, на нього покладається обов'язок подати податкову декларацію з податку на прибуток заповнену зростаючим підсумком за весь рік.

Змінився порядок звітування і для ФОП 3 групи, які перебували на ССО на момент запровадження правового режиму воєнного стану і в подальшому перейшли на особливий режим оподаткування доходів за ставкою 2%. Для таких платників квартальний звітний період був замінений на місячний, із встановленням вимоги подати звітність до 20 числа місяця, який настає після останнього календарного дня звітного.

Щодо фінансової звітності, яка подається до Державної служби статистики України, то вичерпну інформацію про терміни її подання можна отримати із Календаря подання форм державних статистичних спостережень та фінансової звітності на поточний рік. Крім того, Державною службою статистики було розроблено спеціальний чат-бот для смартфонів, планшетів чи персональних комп'ютерів, який працює через месенджер "Telegram". З нього можна отримати інформацію щодо форм статистичної звітності, які має подати конкретне підприємство шляхом введення його коду ЄДРПОУ.

При виборі форми звітності, яка подається до органу податкової служби чи органу статистики, необхідно використовувати електронну звітність, код якої починається з літери "S". Код звітності, яка призначена для подання лише до органу податкової служби починається літерою "J". Звітність можна вважати поданою, якщо у ній заповнені всі обов'язкові реквізити і в результаті її прийняття суб'єкт господарювання отримав Квитанцію № 2.

Таблиця 2. Порядок звітування платниками податків перед Державною податковою службою з урахуванням законодавчо закріплених послаблень

Наявність у платника можливості своєчасно подати податкову звітність	Граничні терміни подання звітності	Терміни, у які не накладаються штрафи
Є	3 24.05.2022 р. до 27.05.2022 р.	До 20.07.2022 року
Можливість відновлено		60 к.д. з першого числа місяця, який слідує за місяцем, у якому така можливість відновила
Немає	3 місяці після скасування режиму воєнного стану	
Платники ЄП 3 групи на ставці 2% від доходу	3 24 лютого 2022 року до набуття чинності Закону України №2260	60 к.д. з дня переходу на попередню систему оподаткування

Джерело: розроблено авторами на основі [2].

Для регулювання розгалуженої системи подання фінансової та податкової звітності у розрізі різних податків необхідно було оперативним прийняти ряд законодавчих актів, які б дозволяли вирішити наявні у суб'єктів господарювання спірні питання у цій сфері. До таких нормативно-правових актів належать [1]:

1. Закон України "Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни" від 03.03.2022 року № 2115-IX.

2. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану" від 03.03.2022 року № 2118-IX.

3. Постанова Кабінету міністрів України "Про внесення змін до порядку подання фінансової звітності" від 10.06.2022 року № 667.

Розглянемо новації, які вносяться даними законами детальніше. У межах наукового дослідження нами встановлено терміни подачі фінансової звітності суб'єктами господарювання згідно діючого законодавства до моменту введення воєнного стану. Згідно із Законом № 2115-IX юридичним та ФОП, які не можуть забезпечити своєчасну подачу звітності надано право відтермінувати її подання ще на 90 календарних днів після скасування воєнного стану. Таке відстрочення стосується абсолютно всіх звітів, а також будь-яких інших документів, строки здачі яких до органів державного контролю відповідно до діючого законодавством наступили з 24 лютого поточного року.

Окрім того, на весь термін запровадження військового стану та впродовж 3 місяців після його скасування не буде застосовуватись адміністративна та кримінальна відповідальність за порушення строків подачі звітів до відповідних органів контролю. Якщо говорити про фінансову відповідальність за порушення часових вимог щодо подання звітності, то Законом № 2115-IX не скасовується можливість накладення на господарюючих суб'єктів грошових стягнень. Проте в цьому випадку можна апелювати до норм, закладених у пп. 112.8.9. п.112.8 ст.118 Податкового кодексу щодо визначення форм-мажорних обставин, як таких, що звільняють платників від накладення штрафів.

Отже, з урахуванням об'єктивних причин неможливості повноцінного виконання суб'єктами господарювання своїх обов'язків вчасно, притягнення до відповідальності не відбуватиметься у наступних випадках:

— порушення строків подачі фінансової та податкової звітності;

— несвоєчасна реєстрація податкових та акцизних накладних, а також розрахунків коригувань до них у відповідних реєстрах;

— ненадання документів в електронному вигляді, які містять відомості щодо фактичних залишків пального, обсягів обігу пального, спирту етилового, тощо.

Відсутність відповідальності поширюється на суб'єктів господарювання у випадку порушення термінів оприлюднення наступних звітів:

- річної консолідованої фінансової звітності;
- аудиторських звітів;
- звітів про управління;
- консолідованих звітів про управління;
- звітів про платежі на користь держави;
- консолідованих звітів про платежі на користь держави.

Можливість оприлюднити вищевказані звіти впродовж 3 місяців після скасування воєнного стану забезпечується щойно прийнятим Законом про внесення змін до Закону України "Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни". Станом на момент проведення дослідження, підпису президента на законі не поставлено, тобто офіційно посилається на його норми поки що не можливо [4].

Державні органи контролю наголошують, що обов'язок вести бухгалтерський облік у будь-якому випадку залишається за суб'єктом господарювання. Це пов'язано із тим, що в подальшому дані отримані в результаті його безперервного ведення слугуватимуть основою для внесення їх у всі необхідні звіти [7].

З урахуванням вищевказаної інформації, узагальнено порядок подання податкової звітності платниками податків у період війни за допомогою табл. 2.

Таким чином, можемо побачити, що при наявності можливості своєчасно відзвітувати перед ДПС або при відновленні такої можливості під час дії воєнного стану, обов'язок це робити згідно із встановленими термінами зберігається. Проте, навіть у разі невиконання своїх зобов'язань по подачі звітності, відповідальність не накладається. Обов'язковою умовою в такому випадку є доведення платником податків факту неспроможності подати звітність своєчасно.

Процедура підтвердження наявності можливості або її відсутності щодо своєчасної подачі звітності та перелік документів, які є доказовою основою для такого підтвердження затверджуються центральним органом виконавчої влади, відповідальним за розробку та впровадження державної політики у сфері фінансів. У червні поточного року Міністерством фінансів України (МФУ) було оприлюднено проект Порядку підтвердження неможливості виконання податкових обов'язків та переліку документів, які підтверджують таку неможливість. На сайті МФУ у розділі Проекти нормативно-правових актів у 2022 році проводилось активне обговорення зауважень та пропозицій до проекту. Згідно із зазначеним порядком підставами для неможливості виконання платником податків своїх обов'язків є (рис. 1).

У той же час для фізичних осіб-підприємців та самозайнятих осіб перелік обставин, які підтверджують неможливість подання звітності вчасно дещо відрізняється. Зокрема, окрім наведених на рис. 1 обста-

Рис. 1. Обставини, які зумовлюють неможливість подання суб'єктом господарювання звітності у встановлені законодавством терміни

Джерело: розроблено авторами на основі [9].

вин до їх переліку включено неподання звітності через перебування такої особи на стаціонарному лікуванні у зв'язку із пораненнями чи іншою шкодою, завданою здоров'ю під час захисту ними Батьківщини або в результаті нещасних випадків, спричинених збройною агресією російської федерації. Крім того, до пом'якшуючих обставин відносять призов підприємця на військову службу під час загальної мобілізації або до підрозділів територіальної оборони; приналежність працівників до органів державної влади, які приймають безпосередню участь у забезпеченні національної безпеки, оборони країни та надання гідної відсічі агресору; втрата або відсутність підприємця через його смерть або надання статусу зникло безвісти.

Згідно опублікованого Міністерством фінансів України проекту Порядку, у випадку відсутності можливості виконати платником податків свого обов'язку, не пізніше 31 серпня таким платником у паперовому або електронному вигляді подається відповідна заява, а також підтверджуючі документи. При цьому в запропонованому проекті підкреслено, що наведений перелік документів носить рекомендаційний характер і не є вичерпним. Це означає, що у разі наявності будь-яких інших документів чи інформації, яка дозволить підтвердити неможливість вчасно подати звітність суб'єкти господарювання мають право додати до заяви такі документи [9]. Для тих платників податків, які у встановлені строки мали можливість виконувати свої зобов'язання по подачі звітності, проте потім її втратили, заяву та супровідні документи необхідно подати не пізніше 60 календарних днів від першого дня місяця, який слідує за місяцем поновлення таких можливостей.

Поданий платником податків пакет документів розглядається Державною податковою службою протягом 20 календарних днів з дня їх офіційного отримання. У випадку недостатності поданих документів для підтвердження відсутності можливостей сплачувати податки та подавати звітність, ДПС формує на направляє такому платнику попереднє рішення з пропозицією додати ті документи, яких не вистачає для підтвердження окреслених у заяві обставин [10].

Ті платники, які не подали у встановлені строки встановлений пакет документів, які підтверджують неможливість вчасно подати податкову звітність або платники, по яких ДПС прийнято аргументовано рішення про наявність у них можливості виконати покладені на них зобов'язання по подачі звітності, зобов'язані забезпечити її отримання органом податкового контролю у встановлені законодавством терміни [2].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Підсумовуючи проведене дослідження, можемо сформулювати висновки, що звичний порядок подання суб'єктами господарювання фінансової та податкової звітності був скоригований в частині відстрочення граничних термінів її подання, а також притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності за їх порушення. При цьому в законодавстві не підкреслюється скасування фінансової відповідальності за несвоєчасне подання звітів. Проте можливість її уникнення гарантується визнанням Торгово-промисловою палатою України воєнного стану форс-мажорними обставинами, а згідно із нормами ПКУ такі обставини виключають накладення на платника податків фінансових стягнень.

У умовах наявності у суб'єктів господарювання можливості своєчасно подати звітність, діють граничні терміни, встановлені ще у довоєнний час. Це стосується як фінансової, так і податкової звітності.

У той же час для того, щоб уникнути відповідальності за порушення строків подання звітності суб'єкт господарювання зобов'язаний документально підтвердити неможливість своєчасно подати звітність. Для цього урядовцями розроблено розгалужений перелік обставин для юридичних осіб та для фізичних осіб-підприємців, які зумовлюють неможливість подачі звітності. Окрім того, розроблена спеціальна процедура, згідно з якою суб'єкти господарювання повинні підтвердити відсутність можливості прозвітувати у встановлені строки. Вона включає подання заяви таким суб'єктом разом із супроводжуючими документами, на основі яких органи ДПС матимуть змогу оцінити наявність чи відсутність у суб'єкта господарювання об-

ставин, які не дозволяють вчасно виконати зобов'язання по подачі звітів. Проект Порядку, яким регламентується подання заяви та супровідних документів, а також порядок їх опрацювання, на момент дослідження перебуває на затвердженні у Міністерства фінансів України і повинен бути прийнятий ближчим часом.

Література:

1. Гонтаровський С. Висновки і рекомендації до головних змін податкового законодавства у зв'язку із воєнним станом в Україні. Інформаційно-правовий портал Поради юриста. 2022. URL: <https://porady.org.ua/vysnovky-i-rekomendatsiyi-do-holovnykh-zmin-podatkovoho-zakonodavstva-u-zvyazku-z-voyennym-stanom-v> (дата звернення 04.08.2022).

2. Ярошенко Я. Зарплата та кадрова справа: звітні й не тільки обов'язки роботодавця під час воєнного стану. Бухгалтерський інтернет портал Buhalter.net. 2022. URL: <https://ibuhgalter.net/ru/articles/937> (дата звернення 03.08.2022).

3. Целуйко О. Фінзвітність за перше півріччя: акценти на складання, подання та виправлення помилок. 7eminar.com: веб-сайт. 2022. URL: https://storage.7eminar.com/content/record/2627/prezentatsiia_Finzvitnist_za_I_pivrichchia.pdf (дата звернення 03.08.2022).

4. Стещенко А., Перун В. Рада звільнила бізнесвідштрафіва за просрочення фінансової звітності на час воєнного стану. LB.ua: веб-сайт. 2022. URL: https://lb.ua/economics/2022/07/08/522596_rada_zvlnila_biznes_vidshtrafiv.html (дата звернення 03.08.2022).

5. Кирильчук М. Строки подання фінзвітності подовжили на час воєнного стану — постанова діє із 14 червня. Liga 360. 2022. URL: https://buh.ligazakon.net/news/211829_stroki-podannya-fnzvtnost-podovzhili-na-chas-vonnogo- stanu---postanova-d-z-14-chervnya (дата звернення 03.08.2022).

6. Гришанова Н. Діють зміни до Порядку подання фінансової звітності під час воєнного стану. Liga 360. 2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211892_dyut-zmni-do-poryadku-podannya-fnansovo-zvtnost-pd-chas-vonnogo- stanu (дата звернення 03.08.2022).

7. Неподання звітності під час воєнного стану 2022. Системи для бізнесу. 2022. URL: <https://sys2biz.com.ua/news/nepodannya-zvitnosti-pid-chas-voyennogo- stanu-2022/> (дата звернення 03.08.2022).

8. Онищенко В. Платники єдиного податку 3 група. Головбук. 2022. URL: <https://www.golovbuk.com.ua/article/7104-platniki-dinogo-podatku-3-grupi> (дата звернення 03.08.2022).

9. Як підтвердити неможливість виконання податкових обов'язків під час війни: проект порядку від Мінфіну. Дебет-Кредит. 2022. URL: <https://news.dtki.ua/taxation/common/77156-yak-pidtvrditi-nemozlivist-vikonannya-podatkovix-obovyazkiv-pid-cas-viini-projekt-poryadku-vid-minfinu> (дата звернення 05.08.2022).

10. Щодо виконання податкових обов'язків платниками податків — фізичними особами (у тому числі само зайнятими особами) у період дії воєнного стану. Державна податкова служба України. 2022. URL: <https://tax.gov.ua/nove-pro-podatki--novini-/603244.html> (дата звернення 06.08.2022).

References:

1. Hontarovs'kyj, S. (2022), "Conclusions and recommendations for the main changes in tax legislation in connection with the martial law in Ukraine", Informatsijno-pravovij portal Poradyiurysta, [Online], available at: <https://porady.org.ua/vysnovky-i-rekomendatsiyi-do-holovnykh-zmin-podatkovoho-zakonodavstva-u-zvyazku-z-voyennym- stanom-v> (Accessed 04 August 2022).

2. Yaroshenko, Ya. (2022), "Salary and personnel affairs: reporting and not only duties of the employer during martial law", Bukhhalters'kyj internet portal Buhalter.net, [Online], available at: <https://ibuhgalter.net/ru/articles/937> (Accessed 03 August 2022).

3. Tselujko, O. (2022), "Financial reporting for the first half of the year: emphasis on compilation, submission and correction of errors", 7eminar.com, [Online], available at: https://storage.7eminar.com/content/record/2627/prezentatsiia_Finzvitnist_za_I_pivrichchia.pdf (Accessed 03 August 2022).

4. Steshenko, A. and Perun, V. (2022). "The council exempted businesses from fines for overdue financial statements during martial law", LB.ua, [Online], available at: https://lb.ua/economics/2022/07/08/522596_rada_zvlnila_biznes_vidshtrafiv.html (Accessed 03 August 2022).

5. Kyryl'chuk, M. (2022), "Deadlines for submitting financial statements have been extended for the duration of martial law — the resolution is effective from June 14", Liga 360, [Online], available at: https://buh.ligazakon.net/news/211829_stroki-podannya-fnzvtnost-podovzhili-na-chas-vonnogo- stanu---postanova-d-z-14-chervnya (Accessed 03 August 2022).

6. Hryshanova, N. (2022), "There are changes to the Procedure for submitting financial statements during martial law", Liga 360, [Online], available at: https://jurliga.ligazakon.net/news/211892_dyut-zmni-do-poryadku-podannya-fnansovo-zvtnost-pd-chas-vonnogo- stanu (Accessed 03 August 2022).

7. Systems for business (2022), "Failure to report during martial law 2022", available at: <https://sys2biz.com.ua/news/nepodannya-zvitnosti-pid-chas-voyennogo- stanu-2022/> (Accessed 03 August 2022).

8. Onyschenko, V. (2022), "Payers of the single tax group 3. Headmaster 2022", Holovbuk, [Online], available at: <https://www.golovbuk.com.ua/article/7104-platniki-dinogo-podatku-3-grupi> (data zvernennia 03.08.2022).

9. Debit-Credit (2022), "How to confirm the impossibility of fulfilling tax obligations during the war: draft order from the Ministry of Finance", available at: <https://news.dtki.ua/taxation/common/77156-yak-pidtvrditi-nemozlivist-vikonannya-podatkovix-obovyazkiv-pid-cas-viini-projekt-poryadku-vid-minfinu> (Accessed 08 August 2022).

10. State Tax Service of Ukraine (2022), "Regarding the fulfillment of tax obligations by taxpayers — natural persons (including self-employed persons) during the period of martial law", available at: <https://tax.gov.ua/nove-pro-podatki--novini-/603244.html> (Accessed 08 August 2022).

Стаття надійшла до редакції 15.08.2022 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

В. Т. Олещук,
аспірант кафедри міжнародного туризму і готельного бізнесу,
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: 0000-0002-5833-683X

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.8.111

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМИ ПОТОКАМИ У ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ

V. Oleschuk,
Postgraduate student of the Department of International Tourism
and Hotel Business, Western Ukrainian National University

FEATURES OF INFORMATION FLOW MANAGEMENT IN THE TOURISM BUSINESS

У статті представлено систематизацію особливостей управління інформаційними потоками в туризмі. Було сформульовано наукові підходи до характеристики особливостей управління інформаційними потоками в туризмі, серед яких, а саме: функціональний, суб'єктний, логістичний. Сформульовано класифікацію таких особливостей, складові якої забезпечують розвиток теоретичних характеристик в рамках даної проблематики, до її напрямків віднесено: функціональний напрямок керування, пов'язаний із цифровим управлінням залежно від сфер призначення (через такі інформаційні системи, як: система резервування, супутникова навігаційна система, телефонна мережа, електронна платіжна система, система електронного документообігу, електронний бізнес, офісно-прикладна система правова інформаційна система, мультимедійна система географічна інформаційна система); суб'єктний напрямок керування, який визначає управління інформаційними потоками з точки зору потреб, орієнтирів зацікавлених сторін (суб'єктів, зокрема: клієнтів (потенційних і фактичних), акціонерів, власників, інвесторів туристичних компаній, об'єктів туристичних дестинацій і супутніх інфраструктурних об'єктів), органів державної влади територій, держави; логістичний напрямок, пов'язаний із забезпеченням потреб матеріально-технічної, транспортної, складської системи. Визначено перелік завдань управління інформаційними потоками в логістиці екологічного туризму, серед яких: створення екологічного туристичного продукту (послуги) відповідно до цілей та потреб туристів; оптимізація часових параметрів екологічних турів; вибір оптимальних маршрутів та виду транспорту, транспортних засобів, компаній-перевізників; організація матеріально-технічного постачання для забезпечення екологічних турів; налагодження надійних партнерських зв'язків із постачальниками екологічних послуг; забезпечення безпеки та надання достовірної супровідної інформації, комунікаційних зв'язків споживачам екологічних туристичних послуг; управління відходами, раціональним використанням природних ресурсів та збереженням їх біологічної різноманітності без заподіяння шкоди природним екосистемам.

The article presents a systematization of the peculiarities of management of information flows in tourism. Scientific approaches to the characteristics of the management of information flows in tourism were formulated, including: functional, subject, logistic. A classification of such features has been formulated, the components of

which ensure the development of theoretical characteristics within the framework of this issue, its directions include: the functional direction of control related to digital control depending on the areas of purpose (through such information systems as: reservation system, satellite navigation system, telephone network, electronic payment system, electronic document management system, electronic business, office application system, legal information system, multimedia system, geographic information system); the subject direction of management, which determines the management of information flows from the point of view of the needs, orientations of interested parties (subjects, in particular: customers (potential and actual), shareholders, owners, investors of tourist companies, objects of tourist destinations and related infrastructure objects entities), state authorities of the territories, the state; logistic direction related to ensuring the needs of the material and technical, transport, warehouse system. A list of information flow management tasks in ecological tourism logistics is defined, including: creating an ecological tourist product (service) in accordance with the goals and needs of tourists; optimization of time parameters of ecological tours; selection of optimal routes and mode of transport, means of transport, carrier companies; organization of material and technical supply to ensure ecological tours; establishment of reliable partnership relations with suppliers of environmental services; ensuring safety and providing reliable accompanying information, communication links to consumers of ecological tourism services; waste management, rational use of natural resources and preservation of their biological diversity without harming natural ecosystems.

Ключові слова: туристичний бізнес, інформаційні потоки, електронне управління, функціональний напрям, суб'єктний напрям, логістичний напрям, інформаційні системи, логістика.

Key words: tourism business, information flows, electronic management, functional direction, subject direction, logistics direction, information systems, logistics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Застосування інформації та управління її потоками у туристичному бізнесі України є одним із актуальних питань конкурентоспроможності та прибутковості цього сектору економіки. У XXI столітті професійне, особисте життя та розвиток бізнесу немислимі без ефективних сучасних систем управління інформаційними потоками. Для реалізації туристичного продукту необхідні такі системи, які можуть у короткі терміни надати інформацію про розміщення туристів, можливості бронювання номерів, оренду транспорту, бронювання квитків та інші послуги.

Процес глобалізації обумовлює потоки інформації, що швидко зростають, і в результаті виникнення яких будується інформаційне суспільство. Розвиток систем управління інформаційними потоками визначається рівнем розвитку комп'ютерних технологій та зміною очікувань та потреб користувачів. Незважаючи на бурхливий розвиток різних систем управління інформацією, лише з середини 1990-х років вони набули важливого значення у діяльності організацій туризму та відпочинку, оскільки більшість із них почали активно використовувати Інтернет. Для підприємств Інтернет дав можливість без особливих зусиль отримувати доступ до великих груп споживачів, надавати конкретну інформацію про пропоновані продукти, безпечно розповсюджувати відомості про свою діяльність, швидко та ефективно отримувати запити клієнтів, робити замовлення, необхідні послуги, а також скоротити фінансові витрати на виробництво та розповсюдження друкованих матеріалів.

Сектор туризму та відпочинку став зрілим ринком, який потребує змін у передачі інформації. Ефективне управління інформаційними потоками покращує діяльність компанії, координує функціональні та бізнес-напрямки, підвищує конкурентоспроможність у туристичному бізнесі та сприяє збільшенню потоку туристів. Управління інформацією стратегічно допомагає організаціям приймати правильні рішення, і завдяки їм туристичні регіони можуть реалізувати все, що мають, представляючи себе потенційним туристам: музеї, пам'ятки архітектури, різні культурні та спортивні заходи, фестивалі та інші заходи. Тому, для підтримки високого рівня обслуговування клієнтів та теоретичного забезпечення в даній сфері, необхідно проаналізувати можливості та особливості управління інформаційними потоками в туризмі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методологічні і емпіричні аспекти використання інформації, управління інформаційними потоками в туризмі представлені в роботах низки авторів, зокрема: З. Мальцено, Л. Скауроне [9, с. 5342—5343], К. Бурхану, С. Радж [4], К. Чой, І. Ван, Б. Спаркс [5], С. Рамоз, Г. Андраз, І. Кардосо [10], С. Маджин, Ж. Чжоу, Ч. Лу, Х. Рамкіссун [8], Г. Айдин [3], Р. Лоу, І. Чан, А. Ван [6]), Х. Лі, Ч. Лі, Н. Чанг, Ч. Ку [7], І. Сазонєць, В. Джинджоян [2], Н. Захаркевич, Д. Арзянцева, А. Корюгін [1] тощо. Слід констатувати, що розглянуті наукові розвідки мають фрагментарний характер та не містять вичерпного переліку особливостей управління

в даній сфері, що обумовлює необхідність подальших досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — систематизація особливостей управління інформаційними потоками в туризмі. В цілях реалізації вказаної мети визначено такі завдання: визначення основних підходів щодо категоризації вказаних особливостей управління інформаційними потоками в туризмі; створення класифікації особливостей управління інформаційними потоками в туристичному бізнесі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розглянемо основні наукові підходи до характеристики управління інформаційними потоками в туристичній діяльності. Вказане дасть можливість систематизувати теоретичні особливості управлінських підходів в зазначеній сфері.

По-перше, існує підхід, який передбачає управління інформацією і її потоками на основі інформаційних систем різного функціонального напрямку. В цілому, вказаний підхід пов'язаний із електронним управлінням інформаційними потоками в площині функціональним напрямків (функціональний підхід).

В рамках зазначеного підходу слід виділити положення дослідження З. Мальцено, Л. Скауроне [9, с. 5342—5343], в якому сформульовано основні види інформаційних систем функціонального напрямку, що використовуються в туристичному бізнесі (на прикладі Литви). Автори зазначають, що вказані інформаційні системи дозволяють управляти інформаційними потоками в туризмі на рівні певних функціональних середовищ, а саме:

- комп'ютерна система резервування, яка є глобальною розподільчою системою, представленою компаніями Amadeus, Sabre, Galileo та ін. Спочатку ці системи були призначені для бронювання авіаквитків, але пізніше були об'єднані для бронювання номерів в готелях, круїзів та прокату автомобілів;

- глобальна комп'ютерна мережа — це глобальна система передачі та зберігання інформації, що поєднує різні типи комп'ютерних мереж. Ця система дозволяє використовувати комп'ютер туристичної компанії для пошуку інформації та прямого спілкування з тими чи іншими користувачами мережі. В умовах масового впровадження інших засобів комунікації дана інформаційна мережа розглядається як глобальна мережа;

- супутникова навігаційна система призначена для наземної та космічної апаратури, призначеної для визначення розташування наземних, водних та повітряних об'єктів та параметрів їх руху (швидкості, напрямків руху). Застосування даного виду інформаційної системи важливе для туристичних компаній для взаємодії з туристами, контрагентами щодо швидкого реагування, вирішення питань, пов'язаних з самостійною оцінкою умов туристичних об'єктів;

- телефонна мережа — це система телефонних станцій та вузлів зв'язку для забезпечення телефонного зв'язку. Вона використовується для надсилання аналогових, цифрових повідомлень, тексту або графіки. Абонентами мережі можуть бути фізичні чи юридичні особи (підприємства, організації). Цей вид зв'язку в ХХІ столітті переважно цифровий, хоча, як показує аналіз практики [9], і в деяких країнах він залишається пріоритетним у взаємодії з клієнтами поряд із прямим відвідуванням офісу останніми (приклад Литви);

- електронна платіжна система призначена для оплати підприємствами, фінансовими організаціями та користувачами мережі Інтернет за товари, послуги (у тому числі у сфері туризму) через мережу Інтернет за допомогою електронних грошей (EasyPay), системи мобільних платежів (iPay) або міжнародних платіжних систем (Web Money-transfer, Mastercard, Visa та інші);

- система електронного документообігу є структурою електронного документообігу організаційно-

технічної системи, розподіленою за комп'ютерними мережами, яка забезпечує управління документообігом. Основу цієї системи складають робота з електронними елементами, керування взаємодією з клієнтами, обробка заявок на тури, автоматизація сервісів;

- електронний бізнес — це система, яка виконує основні бізнес-процеси на основі сучасних Інтернет-технологій, і яка інтегрована до інформаційних систем. Ця система забезпечує конкурентну перевагу для підприємств за рахунок зниження витрат. А саме, можуть бути представлені електронні платформи продажу туристичних продуктів (послуг), при цьому їх реалізацією можуть займатися як власники, так і посередники;

- офісно-прикладна система є програмним продуктом, призначеним для виконання загальних завдань та забезпечення часткової автоматизації рутинної роботи в туристичних компаніях, що працюють з текстом (Word), обробкою електронних таблиць (Excel) та базами даних (Access);

- правова інформаційна система призначена для надійного зберігання правової інформації з ефективними можливостями пошуку та аналізу для широкого кола спеціалістів. Забезпечує швидкий доступ до правової інформації у сфері організації туризму та можливість оперативної роботи;

- мультимедійна система — це створення електронних довідників, каталогів, музейних та туристичних путівників. Електронні путівники дозволяють віртуально подорожувати пропонованими маршрутами, переглядати ці маршрути в активному режимі, отримувати інформацію про країну, об'єкти, готелі, кемпінги, мотелі та отримувати знижки. Клієнт може спланувати подорож або відпочинок відповідно до ціни, знижки, сезону та транспортної системи;

- географічна інформаційна система призначена надання просторової інформації, пов'язаної з туристичними об'єктами. Система використовується для проектування туристичних зон та ознайомлення з територією.

В площині першого наукового підходу потрібно підкреслити характеристики інформаційної системи управління, сформульованої в розрізі географічної функціональної складової подані в роботі К. Бурхану, С. Радж [4], К. Чой, І. Ван, Б. Спаркс [5], С. Рамоз, Г. Андраз, І. Кардосо [10]. В дослідженні авторів сформульовано умови управління інформаційними потоками для залучення клієнтів через географічну інформаційну систему. Зазначається, що на сучасному етапі розвитку глобальних інформаційно-комунікаційних технологій остання є ключовим ресурсом залучення клієнтів та позиціонування туристичних продуктів (послуг). Аналіз результатів дослідження вищезазначених авторів дозволив виділити основні складові географічної інформаційної системи туристичної компанії (туристичного комплексу або туристичної дестинації, це, зокрема:

- наявність функцій інтерактивних карт та системи, яка може оновлювати спливаючу інформацію та повідомлення, пов'язані з туристичними послугами, умовами розміщення, проживання, характеристиками актуальної екосистеми території в реальному часі, даними про кліматичні умови;

- електронні додатки (сервіси), доступні як у автономному вигляді (якщо встановлюються до комунікаційного засобу туриста), так і у режимі перегляду через браузер без завантаження. Вказані додатки повинні мати: вичерпну інформацію про всі види туризму (як на рівні окремих сервісів, так і на рівні комплексного додатку); умови придбання туристичних послуг (продуктів); сервіси комунікації із постачальником туристичних послуг (продуктів) або оператором, який їх обслуговує; дані стосовно правил поведінки туристів (якщо в рамках певних країн, туристичних дестинацій урядом встановлено культурні, поведінкові обмеження (забо-

рона годувати диких тварин, заборона збирати плоди, квіти, рослини, певні ресурси тощо); дані щодо комунікації із правозахисниками, посольствами; дані щодо користування медичними послугами, послугами транспорту, шопінгу тощо. Варто зазначити, що важливим аспектом залучення туристів за допомогою вказаних додатків, інтерактивних карт, обновлюваних систем сервісів є їх відкритість, налаштування переходу на мову користувача (за допомогою сервісу Google, інших), доступність користування за межами туристичних дестинацій (на рівні різних країн). Останнє потрібне для попереднього вивчення та ознайомлення потенційними клієнтами. Отримання даних стосовно певних туристичних продуктів (послуг), туристичних дестинацій, про які можна ознайомитись при вивченні зазначених додатків, інтерактивних карт, обновлюваних систем сервісів може бути надіслано у вигляді спливаючих рекламних вікон (масові рекламні розсилання інформації);

— електронні додатки (сервіси) відгуків щодо кожного із видів туризму, туристичних дестинацій. Вказані додатки можуть бути створені як з боку уряду, урядових організацій, зацікавлених у залученні більшої кількості туристів завдяки отриманню ними неупередженої, чесної, вичерпної інформації, так і туристичними компаніями, які орієнтовані на відкритість, врахування зауважень та недоліків, позиціонування та просування позитивних особливостей туристичних об'єктів територій, туристичних продуктів (послуг), які вони пропонують клієнтам.

По-друге, можемо відзначити підхід, який характеризує управління інформаційними потоками з огляду на потреби, орієнтири зацікавлених сторін (суб'єктів) (суб'єктний підхід). Як стверджують дослідники (С. Маджин, Ж. Чжоу, Ч. Лу, Х. Рамкіссун [8]), до складу суб'єктів або сторін, зацікавлених у змісті та даних вказаних інформаційних потоків у туристичному бізнесі відносяться:

— клієнти (потенційні і фактичні). Це можуть бути: як туристи безпосередньо, так і особи, які можуть придбавати туристичні продукти (послуги) для родичів, для інших осіб (у якості подарунку), для персоналу (для проведення бізнес-зустрічей, у якості винагороди, в рамках забезпечення соціальних пакетів);

— акціонери, власники, інвестори туристичних компаній, об'єктів туристичних дестинацій і супутніх інфраструктурних об'єктів. Вказана категорія суб'єктів зацікавлена у іміджевій, інформативній складових інформаційних потоків, які забезпечують ріст кількості туристів, обсягів доходів, розвиток інфраструктури тощо;

— органи державної влади територій, держави. Серед пріоритетів дії інформаційних потоків в туристичній сфері для вказаної категорії суб'єктів виступають іміджева, інформативна складові, які обумовлюють як ріст кількості туристів, обсягів доходів суб'єктів бізнес-середовища, розвиток інфраструктури, так і надходження до бюджетів у вигляді зборів та податків, працевлаштування населення в межах основної та додаткової туристичної інфраструктури, ріст соціально-економічного добробуту громадян тощо.

В рамках зазначеного підходу ключовим орієнтиром виступає створення ефективних інформаційних потоків щодо залучення нових та утримання існуючих клієнтів. Ефективність управління вказаними інформаційними потоками впливає на реалізацію інтересів і цільових орієнтирів інших категорій зацікавлених сторін. Відповідно, створення системи управління інформаційними потоками щодо залучення і утримання клієнтів в сфері туризму повинно бути побудовано в тому числі з огляду на цілі, інтереси зацікавлених осіб.

В дослідженні С. Маджин, Ж. Чжоу, Ч. Лу, Х. Рамкіссун [8] представлена модель управління інформаційними потоками для залучення і утримання клієнтів в туристичній сфері. Вказана модель передбачає створення та управління трьома основними елементами:

— параметрами якості, зручності та доступності електронної інформації про характеристики туристичних продуктів (послуг), туристичних дестинацій, інфраструктурні об'єкти тощо;

— параметрами управління сприйняттям туристичних пропозицій, попитом клієнтів через постійне електронне опитування, анкетування (іноді із використанням спеціальних заохочень для залучення респондентів). Серед ключових переваг забезпечення позитивного сприйняття туристичних пропозицій дослідники відмічають: підвищення позитивного іміджу, довіри до туристичних компаній, туристичних дестинацій через інформацію у соціальних мережах (на сторінках відомих туристичних блогерів, публічних осіб); участь у програмах сталого розвитку територій;

— параметрами встановлення поведінкових намірів та цілей туризму (придбання туристичних продуктів (послуг) клієнтів, та оцінки реалізації останніх через інформаційні системи туристичних компаній, туристичних дестинацій тощо.

Автори (С. Маджин, Ж. Чжоу, Ч. Лу, Х. Рамкіссун [8], Г. Айдин [3], Р. Лоу, І. Чан, А. Ван [6]), Х. Лі, Ч. Лі, Н. Чанг, Ч. Ку [7] обґрунтовують прямий зв'язок і взаємний вплив між основними елементами управління зазначеними інформаційними потоками, і доводять потребу створення фільтрів управління сприйняттям туристичних пропозицій.

По-третє, необхідно відмітити підхід до управління інформаційними потоками в туристичній діяльності, пов'язаний із забезпеченням потреб логістичної системи. Вказаний логістичний підхід може відноситись до підвидів функціонального, але може розглядатись і окремо.

Дослідники (І. Сазонець, В. Джинджоян [2], Н. Захаркевич, А. Арзянцева, А. Корюгін [1]) ідентифікують всю сукупність циркулюючої в логістичній системі інформації як логістичні інформаційні потоки. В рамках зазначених потоків повідомлення можуть передаватися на паперових та електронних носіях у вигляді набору відомостей, необхідних для розробки, просування та реалізації туристичного продукту (послуги).

Вивчення положень наукових матеріалів дозволило констатувати, що до логістичних операцій з руху інформаційних потоків відносяться:

— створення інформаційних систем, їх використання (комп'ютерні системи бронювання, замовлень, контролю і планування користувацьких сервісів). В рамках зазначеного етапу здійснюється управління вхідними, внутрішніми та зовнішніми інформаційними даними через їх цифрову систематизацію за логістичним призначенням: стосовно бронювання транспорту здійснюється адаптація зовнішніх вхідних інформаційних даних, готових до використання з боку різних суб'єктів (клієнтів, посередників, самою туристичною компанією); щодо бронювання турів, екскурсій та / або номерів в готелях (готельних комплексах) проводиться адаптація зовнішніх вхідних інформаційних даних, готових до використання з боку різних суб'єктів (клієнтів, посередників, самою туристичною компанією); відносно сервісів замовлень основних та додаткових туристичних послуг здійснюється адаптація зовнішніх вхідних інформаційних даних, готових до використання з боку різних суб'єктів (клієнтів, посередників, самою туристичною компанією); щодо контролю, планування користувацьких сервісів проводиться адаптація зовнішніх вхідних інформаційних даних, готових до використання з боку туристичної компанії;

— виконання дій з передавання, обробки, збирання та зберігання інформації, яка супроводжує матеріальні потоки. В межах зазначеного етапу проводиться управління інформаційними потоками, сформованими на етапі створення інформаційних систем, їх використання. Внаслідок управління зазначеними етапами формуються: внутрішні фінансово-еко-

номічні інформаційні потоки, які в процесі операціоналізації обумовлюють виникнення статистичних інформаційних потоків зовнішнього та внутрішнього характеру; внутрішні інформаційні потоки стосовно продуктової політики, які також під час операціоналізації забезпечують появу статистичних і ринкових інформаційних потоків зовнішнього та внутрішнього характеру; внутрішні інформаційні потоки стосовно кадрової політики, які в процесі операціоналізації забезпечують виникнення статистичних і ринкових інформаційних потоків зовнішнього та внутрішнього характеру; внутрішні інформаційні потоки стосовно комунікаційної політики, які під час операціоналізації формують статистичні, комунікаційні і ринкові інформаційні потоки зовнішнього та внутрішнього характеру; внутрішні інформаційні потоки стосовно політики взаємодії із контрагентами, які в процесі операціоналізації впливають на появу статистичних, ринкових (цінових, продуктових) інформаційних потоків зовнішнього та внутрішнього характеру; внутрішні інформаційні потоки стосовно екологічної політики, які в процесі операціоналізації впливають на появу статистичних інформаційних потоків, інформаційних потоків щодо екологізації туристичних продуктів (послуг) зовнішнього та внутрішнього характеру.

Керуючись змістом розглянутих наукових підходів в межах зазначеного логістичного підходу нами визначено перелік завдань управління інформаційними потоками в логістиці екологічного туризму, це, зокрема [авторська розробка]:

- створення екологічного туристичного продукту (послуги) відповідно до цілей та потреб туристів. В площині зазначеного напрямку залежно від орієнтиру на традиційні функції управління розробкою туристичного продукту (послуги) (планування, апробація, створення) проводиться керування: зовнішніми ринковими, фінансово-економічними, логістичними інформаційними потоками; внутрішніми ресурсними, логістичними інформаційними потоками;

- оптимізація часових параметрів екологічних турів. Зазначений напрямок пов'язаний із управлінням зовнішніми інформаційними ресурсами стосовно кліматичних, екологічних особливостей туристичних дестинацій, внутрішніх інформаційних ресурсів щодо можливостей туристичної компанії;

- вибір оптимальних маршрутів та виду транспорту, транспортних засобів, компаній-перевізників. Даний напрямок передбачає орієнтир на управління зовнішніми інформаційними потоками стосовно транспортної сфери, внутрішніми інформаційними потоками стосовно умов турів;

- організація матеріально-технічного постачання для забезпечення екологічних турів (харчування, проживання тощо). Вказаний напрямок передбачає орієнтир на управління зовнішніми інформаційними потоками стосовно матеріально-технічної сфери, внутрішніми інформаційними потоками стосовно умов турів;

- оптимізація чисельності обслуговуючого персоналу, збалансованого за складом, професійною підготовкою, освітою тощо. В контексті зазначеного напрямку проводиться робота із управління: вхідними інформаційними потоками стосовно ринкових і нормативних вимог до персоналу; внутрішніми інформаційними потоками щодо фактичного стану трудових ресурсів; вихідними даними щодо формування статистично-довідкової інформації стосовно фактичного стану в даній сфері;

- налагодження надійних партнерських зв'язків із постачальниками екологічних послуг. В межах зазначеного напрямку передбачено: управління вхідними інформаційними потоками стосовно вивчення і прийняття концепції постачальника стосовно екологізації; управління внутрішніми і зовнішніми інформаційними по-

токами при укладанні партнерських угод із постачальником екологічних послуг (договірні, обліково-аналітичні інформаційні потоки);

- забезпечення безпеки та надання достовірної супровідної інформації, комунікаційних зв'язків споживачам екологічних туристичних послуг. Вказаний етап здійснюється в межах інформаційних систем, в сервісах яких передбачено: інформаційні параметри (умови) щодо безпеки під час туру, відвідання туристичних об'єктів; інформаційні параметри (умови) стосовно переліку послуг, доступних туристам, графіку (порядку) їх отримання; характеристики параметрів екологізації туристичних продуктів (послуг), які запропоновано (реалізовано) клієнтам;

- управління відходами, раціональним використанням природних ресурсів та збереженням їх біологічної різноманітності без заподіяння шкоди природним екосистемам. В контексті зазначеного напрямку передбачено управління: зовнішніми інформаційними потоками стосовно нормативно-правових вимог і кращого досвіду екологізації в туризмі; внутрішніми інформаційними потоками щодо стратегії екологізації; вихідними зовнішніми інформаційними потоками щодо поширення даних про екологічні характеристики туристичних продуктів (послуг), які пропонуються.

На підставі аналізу положень розглянутих наукових підходів було розроблено класифікацію особливостей управління інформаційними потоками в туристичному бізнесі, характерних для сучасного етапу розвитку. Серед таких особливостей виділено: функціональний напрямок керування, пов'язаний із цифровим управлінням залежно від сфер призначення (через такі інформаційні системи, як: система резервування, супутникова навігаційна система, телефонна мережа, електронна платіжна система, система електронного документообігу, електронний бізнес, офісно-прикладна система правова інформаційна система, мультимедійна система географічна інформаційна система); суб'єктний напрямок керування, який визначає управління інформаційними потоками з точки зору потреб, орієнтирів зацікавлених сторін (суб'єктів, зокрема: клієнтів (потенційних і фактичних), акціонерів, власників, інвесторів туристичних компаній, об'єктів туристичних дестинацій і супутніх інфраструктурних об'єктів), органів державної влади територій, держави; логістичний напрямок, пов'язаний із забезпеченням потреб матеріально-технічної, транспортної, складської системи.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження було виокремлено наукові підходи до характеристики особливостей управління інформаційними потоками в туризмі, серед яких, зокрема: функціональний, суб'єктний, логістичний. З огляду на зміст зазначених підходів сформульовано класифікацію таких особливостей, складові якої забезпечують розвиток теоретичних характеристик в рамках даної проблематики. Аналіз положень логістичного підходу дозволив сформулювати перелік завдань управління інформаційними потоками в логістиці екологічного туризму, серед яких: створення екологічного туристичного продукту (послуги) відповідно до цілей та потреб туристів; оптимізація часових параметрів екологічних турів; вибір оптимальних маршрутів та виду транспорту, транспортних засобів, компаній-перевізників; організація матеріально-технічного постачання для забезпечення екологічних турів (харчування, проживання тощо); налагодження надійних партнерських зв'язків із постачальниками екологічних послуг; забезпечення безпеки та надання достовірної супровідної інформації, комунікаційних зв'язків споживачам екологічних туристичних послуг; управління відходами, раціональним використанням природних ресурсів та збереженням їх біологічної різноманітності без запо-

діяння шкоди природним екосистемам. В межах представленої пропозиції сформульовано напрямки управління інформаційними потоками в туристичній компанії.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Подальші дослідження зазначеної проблематики можуть бути націлені на формування складових інформаційних функціональних систем туристичного бізнесу в рамках окремих дестинацій, регіонів тощо. Вказане дозволить забезпечити обґрунтування підвищення ринкової привабливості і конкурентоспроможності туристичних дестинацій України на міжнародному ринку.

Література:

1. Захаркевич Н.П., Арзянцева Д.А., Корюгін А.В. Розвиток логістики туристичних послуг в Україні. Наукові перспективи. 2022. № 4(22). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/download/1470/1468>
2. Сазонець І. А., Джинджоян В. В. Напрями реалізації соціальних складових діяльності туристичних підприємств. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. 2020. Вип. 1 (89). С. 188—209.
3. Aydin G. Social media engagement and organic post effectiveness: A roadmap for increasing the effectiveness of social media use in hospitality industry. Journal of Hospitality Marketing & Management. 2020. Vol. 29:1. P. 1—21.
4. Berhanu K., Raj S. The trustworthiness of travel and tourism information sources of social media: perspectives of international tourists visiting Ethiopia. Heliyon. 2020. Vol. 6. Iss. 3. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S240584402030284X#>
5. Choi K., Wang Y., Sparks B. Travel app users' continued use intentions: it's a matter of value and trust. Journal of Travel & Tourism Marketing. 2019. Vol. 36:1. P. 131—143.
6. Law R., Chan I. C. C., Wang L. A comprehensive review of mobile technology use in hospitality and tourism. Journal of Hospitality Marketing & Management. 2018. Vol. 27:6. P. 626—648.
7. Lee H., Chung N., Koo C. Tourists' happiness: are there smart tourism technology effects? Asia Pacific Journal of Tourism Research. 2018. Vol. 23. P. 486—501.
8. Majeed S., Zhou Z., Lu C., Ramkissoon H. Online Tourism Information and Tourist Behavior: A Structural Equation Modeling Analysis Based on a Self-Administered Survey. Frontiers in Psychology. 2020. Vol. 11:599. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.00599/full>
9. Malciene D. Z., Skaurone L. Application of Information Systems in Tourism and Leisure Sector. International Journal of Social Sciences and Humanities Invention. 2019. No. 6 (2). P. 5341—5346.
10. Ramos C.M.Q., Andraz G., Cardoso I. The Role of ICT in Involving the Tourist and in Sustainability of Tourism Destinations. Technological Progress, Inequality and

Entrepreneurship. Studies on Entrepreneurship, Structural Change and Industrial Dynamics. 2020. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-26245-7_3#citeas

References:

1. Zakharkevich, N.P., Arziantseva, D.A. and Koriuhin, A.V. (2022), "Development of logistics of tourist services in Ukraine", Scientific Perspectives, vol. 4(22), available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/download/1470/1468> (Accessed 08 Aug 2022).
2. Sazonets, I. L. and Dzhyndzhioian, V. V. (2020), "Directions of realization of tourist enterprises social components", Bulletin of the National university of water and environmental engineering, vol. 1 (89), pp. 188—209.
3. Aydin, G. (2020), "Social media engagement and organic post effectiveness: A roadmap for increasing the effectiveness of social media use in hospitality industry", Journal of Hospitality Marketing & Management, vol. 29:1, pp. 1—21.
4. Berhanu, K. and Raj, S. (2020), "The trustworthiness of travel and tourism information sources of social media: perspectives of international tourists visiting Ethiopia", Heliyon, vol. 6, iss. 3, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S240584402030284X#> (Accessed 08 Aug 2022).
5. Law, R., Chan, I. C. C. and Wang, L. (2018), "A comprehensive review of mobile technology use in hospitality and tourism", Journal of Hospitality Marketing & Management, vol. 27:6, pp. 626—648.
6. Lee, H., Chung, N. and Koo, C. (2018). "Tourists' happiness: are there smart tourism technology effects?", Asia Pacific Journal of Tourism Research, vol. 23, pp. 486—501.
7. Choi, K., Wang, Y. and Sparks, B. (2019), "Travel app users' continued use intentions: it's a matter of value and trust", Journal of Travel & Tourism Marketing, vol. 36:1, pp. 131—143.
8. Majeed, S., Zhou, Z., Lu, C. and Ramkissoon, H. (2020), "Online Tourism Information and Tourist Behavior: A Structural Equation Modeling Analysis Based on a Self-Administered Survey", Frontiers in Psychology, vol. 11:599, available at: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.00599/full> (Accessed 08 Aug 2022).
9. Malciene, D.Z. and Skaurone, L. (2019), "Application of Information Systems in Tourism and Leisure Sector", International Journal of Social Sciences and Humanities Invention, no. 6(2), pp. 5341—5346.
10. Ramos, C.M.Q., Andraz, G. and Cardoso, I. (2020), "The Role of ICT in Involving the Tourist and in Sustainability of Tourism Destinations", Technological Progress, Inequality and

Стаття надійшла до редакції 13.08.2022 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА